

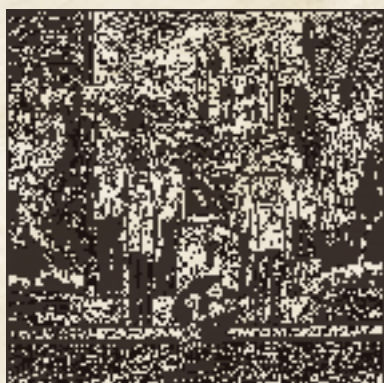
JSNS.CZ

**Příběhy bezpráví –
NÁSTROJE NORMALIZAČNÍ MOCI**

Metodická příručka

Vzdělávací program JSNS
Člověk v tísni, o. p. s.
Šafaříkova 24, 120 00 Praha 2
www.jsns.cz

Editoři:

Adam Drda (odborné texty, vzpomínky, rozhovory)
Kateřina Saparová (aktivity, synopse)

Kolektiv autorů:

Koncept sady: Karel Strachota

Odborné texty: Adam Drda, Petr Dudek, Tomáš Němeček, Prokop Tomek

Aktivity: Andrea Baumanová, Jitka Hudečková, Zdeňka Juklová, Jitka Rutschová, Stanislav Švejcar,
Vladimír Velešík, Alena Vomlelová

Rozhovory vedli: Adam Drda (s Rudolfem Kučerou, Jaroslavem Cuhrou, Josefem Mlejnkem,
Jiřím Baštou, Petrem Placákem, Petrem Caithamlem, Ladislavem Tajovským a Tomášem Bursíkem),
Adam Hradilek (s Radkem Schovánkem a Milanem Bártou), Tomáš Němeček (s Josefem Baxou),
Petr Dudek (s Martinem Machovcem a Libuší Moosovou)

Synopse: Iva Baslarová

Archivní dokumenty:

Archiv bezpečnostních složek, Knihovna Národního muzea, databáze Scribd, www.scanzen.cz,
www.csla.cz, www.wonka.wz.cz, www.totalita.cz

Na přípravě publikace se dále podíleli:

Jan Horník, Linda Šilingerová, Tereza Pelechová, Ivana Vránková

Jazyková úprava: Dagmar Mertová

Ilustrace: Pure Beauty

Grafická úprava: >o< mowshe

Rok vydání: 2012, 2021

© Člověk v tísni, o. p. s.
Všechna práva vyhrazena.
ISBN: 978-80-7591-054-7

JSNS.CZ

**Příběhy bezpráví –
NÁSTROJE NORMALIZAČNÍ MOCI**

Metodická příručka

Úvod	6
KOMUNISTICKÁ STRANA ČESKOSLOVENSKA	
Informační část	8
Rozhovor s Rudolfem Kučerou	15
Aktivita: Když se řekne...	20
Aktivita: Gustáv Husák prezidentem	21
NÁRODNÍ FRONTA	
Informační část	29
Rozhovor s Jaroslavem Cuhrou	35
Aktivita: Nejsou volby jako volby	39
Aktivita: Musíme vědět všechno	43
SOVĚTSKÁ OKUPAČNÍ ARMÁDA	
Informační část	63
Rozhovor s Josefem Mlejnkem	70
Aktivita: Běž domů, Ivane	75
ČESKOSLOVENSKÁ LIDOVÁ ARMÁDA	
Informační část	83
Rozhovor s Jiřím Baštou	90
Aktivita: Vojna není kojná	94
Aktivita: Z chlapců chlapi	109
SBOR NÁRODNÍ BEZPEČNOSTI	
Informační část	110
Rozhovor s Petrem Placákem	115
Aktivita: Hry SNB	120
STÁTNÍ BEZPEČNOST	
Informační část	128
Rozhovor s Radkem Schovánkem	136
Aktivita: Život pod tlakem	141
SOUDY A PRÁVO	
Informační část	146
Rozhovor s Josefem Baxou	153
Aktivita: Tady jste v Československu	157
Aktivita: Vězni svědomí	161

PROPAGANDA	
Informační část	168
Rozhovor s Petrem Cajthamlem	179
Aktivita: Nástěnky včera a dnes	184
Aktivita: Co měli společného?	188
CENZURA	
Informační část	179
Rozhovor s Milanem Bártou	204
Aktivita: Očima novinářů rudého práva	209
ŠKOLSTVÍ	
Informační část	213
Rozhovor s Martinem Machovcem	219
Aktivita: Dějiny píší vítězové	226
Aktivita: Desatero požadavků na socialistického učitele	233
MLÁDEŽNICKÉ ORGANIZACE	
Informační část	239
Rozhovor s Libuší Moosovou	246
Aktivita: Všichni se angažují	250
Aktivita: Plán plníme na 200 %	255
SOCIALISTICKÉ HOSPODÁŘSTVÍ	
Informační část	264
Rozhovor s Ladislavem Tajovským	269
Aktivita: Děda říká, že dřív bylo levněji	274
Aktivita: Nemáme, zeptejte se za týden	278
Aktivita: Panelové sídliště – vzor socialistického bydlení	283
VĚZEŇSTVÍ	
Informační část	289
Rozhovor s Tomášem Bursíkem	295
Aktivita: Smrt, za kterou nebyl nikdo potrestán	298
Literatura	308

Vážení čtenáři,

publikaci, kterou právě držíte v ruce, jsme poprvé vydali v roce 2012. Celý náklad je již několik let rozebraný, přitom se stále objevují dotazy na její dostupnost. Proto jsme se rozhodli **Nástroje normalizační moci** vydat znovu.

Úvod z roku 2012

Publikace navazuje na dvě předchozí, které byly zaměřeny na období let 1968–1989: konkrétně na knihu **Mýty o socialistických časech** a sborník **Naše normalizace**.

Tématu se držíme i tentokrát, s tím hlavním rozdílem, že zatímco předchozí knížky byly určeny „pouze“ k četbě, ta nynější by měla sloužit jako pedagogická pomůcka. To neznamena, že obsahuje texty nudné a suchopárné, naopak. Snažili jsme se, abyste si v ní mohli se zájmem číst bez ohledu na věk a na školní povinnosti, ať už studentské, nebo učitelské. Součástí publikace jsou ovšem také aktivity do vyučovacích hodin (žáci a studenti při nich často budou pracovat s dobovými a archivními materiály), na jejichž přípravě se podíleli zkušení pedagogové, s nimiž dlouhodobě spolupracujeme.

Skutečnost, že se systematicky věnujeme období normalizace, nám nepřináší jen pozitivní ohlas. Opakovaně zaznávají výhrady, že vnášíme do škol antikomunistickou propagandu, že jsme neobjektivní (protože neposkytujeme prostor těm, kdo komunistický režim obhajuje), a že se zbytečně zabýváme minulostí, místo abychom kriticky pohlíželi na současnost. Na všechny tři nejčastěji vznášené výhrady alespoň stručně odpovím.

Za prvé: pokud je antikomunismem míněn kritický postoj ke komunistické ideologii a odmítání komunistické politické praxe, pak ano, jsme antikomunisté. Neprovozujeme ale na školách propagandu, pouze v naší práci vycházíme z přesvědčení podpořeného osobní zkušeností i historickým výzkumem, že režim, který tu v letech 1968–1989 fungoval, lze bez pochybností označit za diktaturu. Pokud na ni někteří vzpomínají v dobrém, je to jejich věc – my soudíme, že mladí lidé mají být vychováni v úctě k demokracii a k právnímu státu.

Tím se dostáváme k druhé výtce, totiž k údajné „neobjektivitě“ našeho přístupu. Obhájce předlistopadového režimu neoslovujeme, v našich publikacích jim prostor nedáváme a do škol je nezveme, protože to nepovažujeme za správné. Žijeme ve svobodné společnosti, tito lidé mají v médiích dost prostoru, a pokud se studenti chtějí s jejich názory seznámit, stačí jim několik kliknutí na internetu. Měli bychom obhájce diktatury vodit do vyučovacích hodin? Připadalo by snad někomu normální, aby dejme tomu studenti gymnázií debatovali o období nacismu s popírači holocaustu nebo s neonacisty jako s představiteli respektabilního „názorového proudu“?

A co se týká poslední, opakovaně zmiňované kritické připomínky, kdyby platilo, že je zbytečné se v neuspokojivé současnosti zabývat minulostí, ztratila by smysl celá historiografie. Současnost se lidem skoro nikdy nejeví jako uspokojivá. A dějiny člověk studuje proto, aby se z nich poučil, aby se nedopouštěl podobných chyb jako jeho předkové, aby se seznámil s osudy těch, kteří se v kritických chvílích dokázali držet morálních hodnot a zdravého rozumu. Nechávám stranou skutečnost, že se společnost Člověk v tísní ve většině svých dalších programů věnuje právě aktuálním problémům.

Období normalizace je navíc, zdá se, počátkem mnoha našich stávajících potíží. Tehdy se ve společnosti, devastované předchozími roky totality, rozšířila představa, že občanská angažovanost nemá valný smysl, tehdy se do značných rozměrů rozmohla korupce, tehdy se lidé utvrzovali v přesvědčení, že „politika je svinstvo“ a slušný člověk do ní nepatří. Tehdy se ujalo rádoby vtípné heslo „kdo nekrade, okrádá rodinu“ – a také pravidlo, že v první řadě se má každý starat sám o sebe. Normalizační návyky ze společnosti samy od sebe nevymizely.

Diskuze o předlistopadových časech se přitom víc a víc rozměňuje, nezřídka se na ně pohlíží jen jako na zlatou éru sociálních jistot. I proto jsme jako téma letošní publikace zvolili „Nástroje normalizační moci“ – chceme alespoň stručně popsat, jaké instituce a postupy tvořily diktaturu, chceme, aby si mladí lidé uměli představit, co to znamená, když ti starší mluví o komunistickém nebo totalitním režimu. Z mnoha článků v novinách a časopisech by se totiž mohlo zdát, že v Československu existovala skupina disidentů, s nimiž vedla „válku“ Státní bezpečnost, přičemž ostatní lidé žili vcelku normálně, jen museli, na rozdíl od dnešní doby občas vystát frontu na banány. Rádi bychom ukázali, že to bylo před rokem 1989 složitější.

Na knize se tentokrát podíleli novináři Adam Drda, Tomáš Němeček a Petr Dudek, ale i historici: Prokop Tomek je autorem několika kapitol, rozhovory nám poskytli Milan Bárta, Jiří Bašta, Tomáš Bursík, Petr Cajthaml, Jaroslav Cuhra, Libuše Moosová, Petr Placák a Radek Schovánek. Zpovídali jsme také politology Rudolfa Kučeru a Josefa Mlejníka a ekonoma Ladislava Tajovského. Jako odborníci/pamětníci nám poskytli interview soudce Josef Baxa a literární historik Martin Machovec. Nevěnujte ale, prosím, pozornost jen článkům a rozhovorům, ale třeba i ukázkám z dobových médií: stojí to za to.

Děkuji všem, kteří s přípravou publikace pomáhali, a přeji Vám podnětné čtení.

Karel Strachota

ředitel projektu Příběhy bezpráví

Komunistická strana Československa

Bojový svazek nejaktivnějších a nejuvědomělejších občanů z řad dělníků, rolníků a inteligence

Adam Drda

Charakterizovat Komunistickou stranu Československa (KSČ) za normalizace je jednoduché i obtížné zároveň. Jednoduché v tom smyslu, že „strana“ byla ztělesněním diktatury, viníkem bezpráví, nesvobody a dalších špatností v zemi; až do pozdních osmdesátých let kontrolovala všechny oficiálně působící organizace a státní

instituce. Obtížné je to například z toho důvodu, že měla více než milion a půl řadových členů a každý z nich nesl konkrétní odpovědnost za to, jak se choval k lidem v nejbližším okolí, jak horlivě plnil či neplnil partajní direktivy. Aparát KSČ byl neuvěřitelně rozsáhlý - a dosud bohužel neexistuje odborná práce, která by normalizační komunistickou stranu dostatečně prozkoumala, postihla eventuální regionální zvláštnosti, spory a změny, které v ní v letech 1969-1989 probíhaly, míru její závislosti na Moskvě v konkrétních vnitrostátních otázkách atd.

Co se o KSČ ve dvou dekadách po sovětské okupaci dá říct s jistotou? Za prvé měla zákonem garantovanou neomezenou moc (podléhala jen sovětskému vedení a zároveň se o ně opírala). V Ústavě Československé socialistické republiky z 11. července 1960 (hlava první, článek 4) stojí: „Vedoucí silou ve společnosti i ve státě je předvoj dělnické třídy, Komunistická strana Československa, dobrovolný bojový svazek nejaktivnějších a nejuvědomělejších občanů z řad dělníků, rolníků a inteligence.“ Tento článek, který legitimoval faktickou situaci v zemi přinejmenším od února 1948 a který pak platil až do pádu režimu, je vlastně vyjádřením diktatury - vedoucí úlohu nebylo možno změnit volbami. Za druhé to byla organizace kolaborantská, obhajující zájmy sovětského impéria a zrazující vlastní národ; skutečnost, že se komunisté podřizovali Moskvě vždycky a že se většina lidí v Československu postupně smířila s faktem, že žijí v okupované zemi, na tom nic podstatného nemění.

Pro vysvětlení povahy normalizační KSČ je třeba se vrátit v historii o řadu let zpátky. Po únorovém převratu v roce 1948 se statisíce občanů staly obětí teroru - rozhodně se nedá tvrdit, že právě to by si většina sympatizantů KSČ v posledních volbách roku 1946 přála, příznivců komunistické politiky bylo však i po únoru, tedy po začátku plošných represí, obrovské množství. Víra v rudou ideologii, v neomylnou stranu a v SSSR jako záštitu míru na zemi měla všechny rysy pseudonáboženského fanatismu, její stoupenci, přesvědčení, že je KSČ pod laskavým dohledem sovětských soudruhů vede přes „nutné oběti“ k sociálně spravedlivé společnosti, procítali jen pomalu. Po téměř dvaceti letech (ve druhé polovině 60. let a především v roce 1968) se čeští komunisté, tzv. reformisté, pokusili tuhé a z hospodářského hlediska nefunkční režim polidštit. Pod vlivem stranických intelektuálů zavedli částečnou svobodu shromažďování a svobodu slova, uvolnili cestování a trochu i centrálně řízenou ekonomiku, do jisté míry odsoudili násilí předchozích dekád, pokusili se vytvořit „socialismus s lidskou tváří“.

Progresivní, reformní křídlo KSČ tehdy ve společnosti získalo skutečně masivní podporu, což nebylo překvapující: Lidé tak nedeclarovali komunistické smýšlení, ale spíš vděčnost těm, kdo jim po letech umožnili se nadechnout a taky si vylepšit životní úroveň. Kdyby ovšem demokratizační proud v KSČ pokračoval v nastoupeném kurzu, národ by si nevyhnutelně nutně začal vynucovat další změny: vznik či obnovu svobodných politických stran, demokratické volby. KSČ by dřív nebo později ztratila výše citovanou garanci vedoucí úlohy, přišla by o absolutní moc a komunistický experiment by skončil. Znamenalo by to popření dosavadní ideologie, podle níž strana jako jediná vede lid k definitivnímu vítězství revoluce, k zajištění všeobecné rovnosti a blaha na zemi. A co hůř, znamenalo by to také návrat k liberální demokracii západního typu, ukázalo by se, že poúnorový (a v některých směrech už poválečný) třídní boj, včetně politických procesů, justičních vražd, znárodnění soukromého majetku či šikany obyvatel, byl naprosto zbytečný.

Ve hře ovšem nebyla jen „posvátná“ marx-leninská ideologie, neboť komunismus představoval především formu totalitní vlády. Nezávislé Československo (další logický důsledek demokratizace) rozhodně nebylo v zájmu sovětského impéria, jehož pevnou součástí ČSSR i v roce 1968 zůstávala. Reformy z konce šedesátých let představovaly tedy pro Moskvu úchylku, anomálii. Okupace, která začala 21. srpna 1968, a následná normalizace byly naopak návratem k osvědčené praxi.

Normalizace – období komunistického pragmatismu

Normalizační KSČ se na rozdíl od té poválečné nekonstituovala na základě ideologie a fanatismu – a to je zásadní změna. Přesně vyjádřeno, ideologie zůstávala téměř stejná, uvnitř strany sloužila jako argumentační prostředek v mocenském boji mezi jednotlivými křídly, ale na veřejnosti už jí prakticky nikdo nevěřil. Změnila se ve frázi, ve specifický normalizační jazyk. V ústředním dokumentu z té doby (Poučení z krizového vývoje, 1971) stojí: *„Poučení z velkých zkoušek, zápasu i tvrdých bojů zavazuje naši stranu, každého komunistu, každého čestného, socialisticky smýšlejícího občana naší země chránit a rozvíjet socialismus a nedopustit již nikdy a nikým jeho ohrožení, byť by se schovával za sebekrásnější slova a hesla. To je naše revoluční, národní, třídní a internacionální povinnost. Zárukou toho může být jedině komunistická strana, která stojí pevně na principech marxismu-leninismu, strana zocelená v třídním boji s nepřitelem, očištěná od všech vlivů oportunistu a revizionismu, strana, která svou jasnou a reálnou politikou vyjadřuje nejušlechtilejší tužby a cíle pracujícího člověka. Hluboce si uvědomujeme leninskou zásadu, že síla naší strany je v jejím spojení s lidem.“* Podobné výroky a pasáže z oficiálních dokumentů ovšem nebylo možno po okupaci a tváří v tvář bezpráví vnímat jako nějaký projev přesvědčení, nýbrž jen jako rétorické „ospravedlňování“ obnovované tvrdé diktatury.

Moskevské politbyro postupovalo po okupaci Československa osvědčeným způsobem: Když se v zemi nepodařilo ustavit kolaborantskou dělnicko-rolnickou vládu, využilo závislosti reformních komunistů (většinou někdejších stalinistů) na SSSR a současně dalo znovu příležitost lidem odstaveným během reforem od vesel. Stabilizace režimu začala tím, že představitelé reformní KSČ, odvečeni do Moskvy, podepsali pod nátlakem (s čestnou výjimkou Františka Kriegla) tzv. moskevský protokol, který vyjadřoval jejich poslušnost vůči direktivám „řídícího centra“ a v němž se mj. zavázali, že strana znovu ovládne masmédiá a zakáže organizace stojící mimo Národní frontu (viz následující kapitoly). Protokol už si vynucoval i personální změny. Brzy poté, v říjnu 1968, byla podepsána smlouva „o dočasném pobytu sovětských vojsk“, uzákoňující přítomnost okupační armády na území Československa (pro hlasovalo 228 poslanců Národního shromáždění, 10 se zdrželo a pouze 4 byli proti, což opět výmluvně ukazuje, jak se reformní funkcionáři nedokázali vzepřít staré praxi). Postupně docházelo k výměně elit, k odvolávání zkompromitovaných komunistických politiků (viděno z pohledu politbyra KSSS) a dosazování neostalinistické kolaborantské garnitury. 17. dubna 1969 byl do funkce prvního tajemníka KSČ zvolen Gustáv Husák, pozdější prezident a klíčová postava normalizace. Po veřejných demonstracích 18.-21. srpna 1969 schválilo předsednictvo Federálního shromáždění tzv. pendrekový zákon, který umožňoval tvrdě postihovat kohokoli, kdo „narušoval socialistický společenský řád“ (zákon podepsali významní reformisté Svoboda, Dubček a Černík).

Komunistickou stranu – nástroj normalizace – bylo ovšem potřeba jako celek očistit od těch, kteří „selhali“. Od ledna 1970, poté, co už byli vyměněni nejvyšší funkcionáři, proto probíhaly prověrky řadových členů. Jako způsob prověrky zvolilo vedení KSČ výměnu stranických legitimací – u každého člena strany se rozhodovalo, zda dostane novou legitimaci, zda bude vyloučen nebo vyškrtnut, přičemž vyloučení představovalo nejtěžší trest, vyškrtnutí se dalo po čase vzít zpátky. Rozhodující bylo, jak se konkrétní straník stavěl k událostem roku 1968 a k okupaci (v oficiálním jazyce KSČ k „internacionální pomoci“). V první fázi prověrek bylo vyloučeno asi 70 tisíc členů strany, dalších cca 260 tisíc bylo vyškrtnuto. Už před výměnou legitimací opustilo KSČ asi 150 tisíc lidí, většinou na protest proti její pookupační politice, čistka skončila roku 1972, kdy počet členů KSČ klesl pod milion dvě stě tisíc. Bylo to sice nejméně od roku 1948, ale zato zůstali ti, o nichž se dalo předpokládat, že nebudou dělat potíže – pragmatici, kteří „přijali podmínky“. Počet členů pak znovu narůstal, počátkem 80. let přesáhl číslo milion a půl.

Na počátku normalizace byly pod vedením KSČ postupně zpacifikovány všechny složky společnosti, obnoveno kádrování, cenzura a rozsáhlé působení Státní bezpečnosti, uzavřeny hranice na Západ. Z veřejného života zmizely pochopitelně i desítky tisíc nekomunistů. Pokud jde o šíření strachu a represe, KSČ plně navázala na

zkušenosti z 50. let: Uspořádala výstražné soudní procesy s odpůrci normalizace (první se konal už na jaře 1970, potom před soudy stanuly desítky lidí), dala najevo, že kdo se bude vymykat systému, čekají ho potíže.

Éra „tiché dohody“

Když se režim stabilizoval, začal komunistický aparát plnit funkci dozoru nad společností. Jak už bylo řečeno, straně podléhaly veškeré instituce a organizace, nejvyšším orgánem, který rozhodoval o všech závažných otázkách, byl ústřední výbor KSČ, pak hierarchie klesala: Existovaly krajské výbory, okresní výbory, městské výbory – až po uliční výbory a základní organizace KSČ v podnicích, kde se už dozíralo na konkrétní občany. Základní organizace byla „silou, která na pracovišti prosazuje ústavou danou vedoucí úlohu KSČ“. Strana rozhodovala o obsazení důležitějších pracovních míst a ke spolehlivosti jejích funkcionářů přispívalo, že to často byli cyničtí prospěcháři, kteří po roce 1968 vycítili šanci na kariéru, na niž by v normální společnosti profesně nestačili.

Po období stabilizace (počínaje zhruba květnem 1971, kdy se konal XIV. sjezd KSČ) nastala éra všeobecné „tiché dohody“: Každý věděl, že pokud se chce realizovat ve svém oboru, měl by se účastnit režimních stranických rituálů (oslavy svátků práce, výročí VŘSR atd.), projevovat poslušnost a oddanost, eventuálně se stát kandidátem a poté členem strany a za to mu bude umožněn relativně klidný život. Skutečnost, že „každý věděl“, samozřejmě neznamenal, že se všichni chovali stejně a že se všichni podřizovali všem komunistickým požadavkům, nicméně těch, kteří tak činili, se našlo dost.

Popsat počínání KSČ v následujících letech ve stručnosti je poměrně složité: Komunistická politika se především snažila udržet společnost v klidu. Hezky to ilustruje například zásada člena ÚV KSČ a čs. premiéra v letech 1970–1988 Lubomíra Štrougala – „hlavně, aby se nenaštvali dělníci“. KSČ rovněž s pomocí Státní bezpečnosti zabraňovala tomu, aby nevelká opozice získala popularitu a vliv; a když už někdo narušil „klid na práci“, jak se to v roce 1977 podařilo Chartě, zahájila KSČ propagandistickou kampaň (viz 8. kapitola této knihy). Strana dbala na udržování přiměřené životní úrovně tak, aby nebyla příliš vysoká, ale zároveň aby lidé měli důvod k obavám, že v případě potíží o něco přijdou. Mnohem víc než třeba v padesátých letech se Češi a Slováci směli realizovat v soukromí (například při budování chat a chalup), byla to, podobně jako tolerance vůči drobnému přikrádání a přilepšování si, jakási odměna za resignaci na občanský zájem o věci veřejné.

O normalizaci se někdy výstižně mluví jako o „bezčasí“ – a je typické, že vedení KSČ představovaly stále stejné postavy; jména jako Antonín Kapek, Alois Indra, Josef Kempný, Jozef Lenárt, Vasil Biľak, Jan Fojtík, Lubomír Štrougal, Miloš Jakeš atd. figurují v seznamu členů ÚV KSČ po celá sedmdesátá a osmdesátá léta. Navenek se ve straně nic napínavého nedělo (jakkoli v ní na počátku normalizace bojovaly o moc různé skupiny), pohybovala se od jednoho nezáživného sjezdu k dalšímu a od jedné pětiletky ke druhé, její vedení patřilo k nejrigidnějším a nejstabilnějším v Evropě. Změna nastala teprve ve druhé polovině osmdesátých let s nástupem Michaila Gorbačova do čela Komunistické strany Sovětského svazu (KSSS) a se začátkem tzv. perestrojky. Establishment KSČ se tehdy nečekaně ocitl v situaci, kdy ztratil sovětskou podporu. Reagovat na to ovšem dokázala jen nejmladší partajní garnitura, která pochopila, že se režim v dohledné době zhroutl nebo zásadně promění; po roce 1989 se mnozí její přípravení členové stali důležitými postavami ekonomické transformace. Staří „papaláši“ se ovšem přeorientovat nedokázali: Typickým reprezentantem KSČ v poslední fázi její existence byl generální tajemník Miloš Jakeš, muž úděsného projevu a mdlé inteligence, jehož rozsáhlý projev o straně – „osamělém kůlu v plotě“ koloval v roce 1989 na magnetofonových kazetách jako zdroj lidové zábavy. ■

Z Poučení z krizového vývoje...

Ústřední výbor Komunistické strany Československa na svých zasedáních v září 1969, v lednu a červnu 1970 očistil své řady od pravicových činitelů a přijal řadu opatření, která vytvořila potřebnou základnu pro další rozvinutí politického a ideového zápasu za překonání revizionistického a oportunistického balastu a pro zajištění dalšího zdravého vývoje naší socialistické společnosti.

V poměrně krátké době se znovu upevnilo plánovité řízení národního hospodářství, stabilizoval se trh, odvrátila se perspektiva hospodářského úpadku a vytvořily se základní předpoklady pro vzestupný rozvoj ekonomiky. Na výzvu ústředního výboru KSČ rozvinula se široká aktivní účast a iniciativa pracujících na zvyšování výroby a společenské produktivity práce. Ke stabilizaci československého národního hospodářství významně přispěl svou další pomocí Sovětský svaz.

Dalekosáhlý význam mělo usnesení plenárního zasedání ÚV KSČ v lednu roku 1970 o výměně stranických legitimací. Veliký zápas za záchranu socialismu v ČSSR a proti všem snahám likvidovat stranu jako marxisticko-leninskou a internacionální sílu podrobil zkoušce každého československého komunistu. Výsledek této zkoušky se stal hlavní součástí individuálního hodnocení celkových postojů každého člena strany při stranických pohovorech. Komunistická strana Československa se rozešla s více než pětinou svých dřívějších členů, kteří v kritickém období neobstáli, neboť jejich postoje neodpovídaly nárokům kladeným na komunisty. Prověrka vedla k organizačnímu upevnění a ideovému posílení celé strany a vytvořila podmínky pro plnění jejího dějinného poslání jako avantgardy socialistické společnosti.

(...)

Ústřední výbor Komunistické strany Československa uzavírá období vývoje naší strany i celé socialistické společnosti. Je to období naplněné obětavým úsilím strany a všech pracujících vybudovat všestranně bohatý a šťastný život občanů naší vlasti. Je to současně období, kdy naše strana a společnost, každý komunist, každý občan, starý či mladý, prošel dějinnou prověrkou pevnosti a síly svého socialistického přesvědčení. V ostřím politickém zápase s revizionistickými, oportunistickými a kontrarevolučními silami jsme se učili rozpoznat přítele od nepřítele, abychom oddělili kůkol od zrna a rozdrtili pokus o kontrarevoluční zvrát, z jehož smrtelného objetí jsme jen o vlasek unikli zásluhou internacionální pomoci bratrských socialistických zemí.

(...)

Vstoupili jsme do řad Komunistické strany Československa dobrovolně a vzali na sebe odpovědnost před vlastním lidem i před všemi pokrokovými silami na celém světě. Tento náročný úkol komunistů chceme se ctí splnit. V tom vidíme svatou povinnost – bojovat a pracovat s lidem pro lid, pro jeho blaho a mírový život. To je odkaz revolučních a internacionálních tradic Komunistické strany Československa, odkaz nejlepších synů strany, K. Gottwalda, který tvoří nedotknutelný základ existence a síly naší strany v celé její padesátileté historii. Na tyto principy navázal kurs, který ústřední výbor KSČ nastoupil po dubnu 1969 a který důsledně ve své politice uplatňuje.

Jsme pevnou součástí světového socialistického společenství. Naše úspěchy v minulosti i naše cesta vpřed jsou těsně spojeny s první zemí socialistické revoluce – Sovětským svazem. Bez jeho pomoci bychom nemohli řešit a zvládnout tak složité a velké úkoly, jaké si socialistický vývoj v naší zemi vyžadoval a vyžaduje. Poučení trpkou minulostí budeme chránit jako oko v hlavě svatý odkaz pokrokových sil našich národů i spolenectví se Sovětským svazem, záruku naší národní, sociální a státní jistoty.

Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. sjezdu KSČ, 1971

Gustáv Husák, prezident národní apatie

Adam Drda

Portrét prezidenta a generálního tajemníka KSČ Gustáva Husáka visel do roku 1989 v každé školní třídě: Byl to hlavní muž normalizace, i když jeho vliv v osmdesátých letech postupně upadal a z nejvyššího stranického postu ho nakonec vyšachovali jiní komunističtí intrikáni. Připomenout tu podrobněji Husákovu osobní historii není od věci. Na žádném jiném politikovi asi nelze tak dobře ukázat, co představovala normalizace v celkové historii čs. komunistické strany a komunistického režimu.

Augustin Husák se narodil v Dúbravce u Bratislavy 10. ledna 1913 (křestní jméno si později změnil na Gustáv). Pocházel z chudých poměrů, jako jediný z šesti sourozenců a první z obce absolvoval vysokou školu. Od mládí tíhl k extrémní levici. V šestnácti vstoupil ke komunistické mládeži a ve dvaceti se stal členem strany. Studoval na univerzitě práva, byl prý nadaný, aktivní a neobyčejně ambiciózní. Po vzniku fašistického a pronacistického Slovenského štátu ho několikrát zatkli a sledovala ho tajná policie, ale to ještě nepatřil k nevlivnějším slovenským komunistům. Do vedení oslabené ilegální strany se dostal až roku 1943, ale ani tehdy neprováděl nijak výrazný odboj. Za další rok se ovšem angažoval ve Slovenském národním povstání. Svou roli později Gustáv Husák zveličoval, z hlediska jeho pozdějšího působení je nejspíš nejzajímavější, že neprosazoval obnovu Československa. Podle něj se totiž ze Slovenska měla stát součást SSSR, jedna ze sovětských republik.

Koncem roku 1944 Gustáv Husák uprchl (povstání bylo potlačeno) a mimo jiné byl asi dva měsíce v Moskvě, to už jako vcelku významná postava slovenské komunistické hierarchie. Vrátil se v dubnu 1945 a rok nato se stal předsedou Sboru pověřenců, v podstatě slovenské vlády. Jako přesvědčený stalinista patřil k lidem, kteří se hned od pětačtyřicátého výrazně podíleli na likvidaci demokracie a na pronásledování „třídnicích nepřátel“, což ještě zesílilo po převratu v únoru 1948 (Husák hrál například nepřehlédnutelnou roli při perzekuci církve). V roce 1949 se ale sám dostal do role nedůvěryhodného soudruha, tajná policie na něj začala shromažďovat materiály a v dubnu 1950 ho ústřední výbor slovenských komunistů označil za buržoazně-nacionalistického úchylkáře.

Vůbec nešlo o to, že by snad Gustáv Husák nebyl horlivým bolševikem – jeho obvinění bylo v souladu s logikou vykonstruovaných komunistických procesů a taktéž s logikou boje různých stranických klik. Husák marně přesvědčoval soudruhy, že je a zůstane oddaným straníkem: 6. února 1951 byl zatčen. Jeho věznění a vyšetřování muselo být velmi tvrdé, historik Petr Zídek o něm napsal: *„Tři týdny tráví v kobce bez okna, topení a světla, omrznou mu ruce, nohy a tvář. Pak je mučen tím, že musí 70 hodin nepřetržitě stát. Týrají ho nedostatkem spánku, je bit, škracen, obličej mu namáčejí do vlastních výkalů. Tortura má jediný cíl: přesvědčit Husáka, aby podepsal falešná doznání. Husák podepisuje, ale jen co se trochu zmátoří, doznání odvolává. Následují další měsíce mučení, nové přiznání a nové odvolání. Tato hra se v roce 1951 a 1952 opakuje několikrát.“*

Gustáv Husák se na rozdíl od jiných komunistů odmítl podrobit, takže byl souzen až roku 1954. Dostal doživotí a ve vězení zůstal do amnestie v šedesátém roce. Ze svědectví politických vězňů, kteří s ním přišli například v Leopoldově do styku, vyplývá vcelku jednoznačně, že jeho komunistická víra se ani po prožitých krutostech nezachvěla. A potvrzují to i Husákovy písemnosti: V ničem se nezměnil, teror vůči sobě považoval prostě za omyl, na perzekuované nekomunisty pohlížel jako na právem potrestané ničemy, zdůrazňoval, že byl vždycky věrný straně a myšlenkám marxismu-leninismu.

V první polovině šedesátých let dosáhl Gustáv Husák rehabilitace a v době počínajícího uvolnění režimu začal jako řadový člen KSČ (a pracovník Akademie věd) kritizovat stranické vedení Antonína Novotného. Získal tak poněkud nezaslouženě pověst stoupence reforem a jako někdejší (nezlomený) vězeň měl úctu a velice slušnou

popularitu: Lidé si podle všeho nedovedli představit, že by někdejší „mukl“ zůstal přesvědčeným stalinistou. Na jaře roku 1968 nastoupil Gustáv Husák do funkce místopředsedy vlády. Ačkoli podle historiků nelze doložit, že by Husák skutečně sympatizoval s uvolňováním režimu, s rušením cenzury nebo s otevíráním zadržovaných hranic, dokázal velice obratně plavat v proudu, který ho znovu donesl k vysoké pozici.

Sovětskou okupaci v srpnu 1968 považoval budoucí prezident za „tragický krok“, ale současně vycítil příležitost. Přišla brzy. Na přání prezidenta Ludvíka Svobody se Husák zúčastnil jednání v Moskvě, kde sice okupaci odsoudil, ale současně přesvědčil sovětské vedení, že je pragmaticky uvažující člověk, s nímž se dá dohodnout a na kterého je spoleh. Ještě po návratu do Československa se prohlašoval za oddaného stoupence reformního prvního tajemníka KSČ Alexandra Dubčeka, ale už v dubnu 1969 ho v čele strany nahradil. Husák sám sebe líčil jako muže, který se snažil zachránit národ a prosadit co nejvýhodnější politické řešení. Blíž pravdě ale asi bude, že se Moskvě neobyčejně hodil a věděl to. Na rozdíl od řady zkompromitovaných stalinistů měl ve společnosti ještě pořád jistý kredit, řada lidí dokonce jeho vzestup vnímala s nadějemi, jako v dané situaci „menší zlo“. Historik Vilém Prečan o Husákovi napsal, že se stal „představitelem té politiky ‚menšího zla‘, jež se vždy ukáže být tím největším zlem. Husák splnil přesně to, co Sověti potřebovali, a přinejmenším první dva roky byl z jejich hlediska nezastupitelný, protože na rozdíl od vykřičených zrádců měl ještě důvěru části veřejnosti. Ti, co chtěli procesy a koncentráky, hráli jen úlohu nátlakové skupiny (jako kdysi v podobných podmínkách vlnařů nebo gardisté), jejíž činnost měla usnadnit fungování politiky a politiků menšího zla.“

Husák, přímo řízený Sověty, pak stál za čistkami a represemi přinejmenším prvního, konstitutivního období normalizace. Co se v mládí naučil, využil beze zbytku. Po Svobodovi se stal hlavou státu, ale není známo, že by v době svého prezidentství někomu pronásledovanému pomohl. Naopak, často se cituje jako ilustrativní případ historika a rektora VŠ politické Milana Hübla: Ten výrazně přispěl k Husákovu zvolení v roce 1969, když pro něj sháněl podporu, ale když byl později vyhozen ze strany a roku 1972 odsouzen na šest a půl roku do vězení, Husák pro něj nehnul ani prstem.

Dnes je velmi těžké zjistit, jaký byl Husákův konkrétní podíl na moci v dlouhém normalizačním bezčasí a jaké spory uvnitř KSČ vedl. Od druhé poloviny sedmdesátých let prý ztrácel vliv, v prosinci 1987 se musel vzdát postu generálního tajemníka strany, ale prezidentem zůstal až do pádu režimu. Po celé normalizační období fungoval Gustáv Husák jako symbol a ikona. Každý znal jeho tvář, kdekdo slyšel jeho větu o nutnosti zavřít hranice, které „nejsou korzo, aby se po nich kdekdo procházel“, všichni ho vídali v objetí a při polibcích s papaláši z východního bloku. Svůj režim přežil. Na konci roku 1989 ještě jmenoval „vládu národního porozumění“ modernějšího komunisty Mariána Čalfy, poté rezignoval. Zemřel v Bratislavě 18. listopadu 1991.

Za normalizace se z KSČ stal už jen čistě mocenský mechanismus pod sovětskou kontrolou

Rozhovor s historikem a politologem Rudolfem Kučerou (Katedra filozofie a politologie Univerzity J. E. Purkyně)

Jak byste definoval normalizační KSČ? Co bylo pro novou stranu nejtypičtější?

Především komunistickou stranu zásadně proměnila čistka, které probíhaly od roku 1970. Ztratila několik set tisíc řadových členů, často z řad inteligence, a úplně se tak změnila její povaha. KSČ potom samozřejmě postupně nabírala nové lidi, ale byl v tom podstatný kvalitativní rozdíl, protože ti noví už se k ní přidávali takřka výhradně z pragmatických důvodů, kvůli zaměstnání, kariéře, ze strachu. Abych to vysvětlil: Vůbec nechci obhajovat nějaké stalinisty a funkcionáře všech úrovní z padesátých let ani tvrdit, že v KSČ nebyla spousta darebáků už před okupací, ale zároveň se nedá přehlížet, že v té straně nastal jistý vývoj. Jednak byli mnozí řadoví straníci původně skutečně věřící komunističtí idealisté, v šedesátých letech si uvědomovali, že nesou spoluvinu na zločinech, a chtěli ji odčinit – to byl taky jeden z důvodů, proč se komunističtí intelektuálové angažovali v demokratizačním procesu; a jednak do té strany vstoupila v reformním roce 1968 řada lidí, kteří nebyli bolševici, ale viděli v členství příležitost, jak něco vylepšit ve společnosti, jak ji otevřít a učinit snesitelnou. Všichni tito lidé po okupaci a po prověrkách pochopitelně zmizeli jako první, takže taky zanikla šance, že by zevnitř KSČ vzešlo cokoli pozitivního. Malá část lidí v KSČ určitě v prvních letech normalizace setrvala s tím, že by něco dobrého mohli udělat, ale ukázalo se to jako zcela naivní představa, takže nakonec nezbyla žádná elita. A ti lidé, kteří zůstali nebo čerstvě do KSČ vstoupili, necítili ani žádné osobní provinění, ale ani je nezajímaly ideály, prostě

nechtěli mít problémy nebo pochopili, že mají kariérní příležitost, a podle toho se chovali.

Hrála za normalizace ještě nějakou roli ideologie, víra v komunismus?

Myslím, že po sovětské okupaci už ne. KSČ zcela zjevně neměla jiný smysl než vládnutí, představovala čistě mocenský mechanismus. Jejím programem vlastně bylo jenom udržet společnost pod kontrolou a zabránit jakémukoli projevu nespokojenosti. Ideologie sice existovala, ale naprosto se vyprázdnila, v normalizační společnosti ji nikdo nebral vážně. Tím neříkám, že tu neexistovali věřící komunisté ze staré gardy, koneckonců spousta komunistů a marxistů taky skončila v opozici, ale ta obvyklá komunikace, tedy že strana předkládá jakési ideje, které nepřehlédnutelná část společnosti bere za své, ta prostě neexistovala. Ideje nahradily fráze, které se jako fráze vnímaly. Ono taky nelze zapomínat, že společnost se koncem šedesátých let radikálně proměnila. Velice se zpopularizovaly informace o zločinech po roce 1948, o estébáckém mučení, o táborech nucených prací atd., tisíce lidí vycestovaly na Západ, takže najednou tu byly nové znalosti a přehled. Po válce a kolem února 1948 to vypadalo úplně jinak, tehdejší společnost měla za sebou nacismus, cítila vděčnost vůči Sovětskému svazu a s komunismem neměla přímou zkušenost – čili na její velkou část mohla komunistická demagogie působit. V sedmdesátých letech bylo takové působení de facto vyloučené.

Vzešlo z vlády KSČ v letech 1969–1989 něco, co by se podle Vás dalo když ne ocenit, tak aspoň akceptovat? Něco, co by KSČ skutečně učinila takříkajíc pro lid? Často se srovnává současný a tehdejší režim. Dějala tedy komunistická vláda něco „správně“?

To je v podstatě nesmyslná otázka, protože organizmus, jakým byla KSČ, se z tohoto hlediska prakticky nedá zkoumat. Jistěže někde v základních organizacích strany byli lidé, kteří se snažili udělat něco dobrého pro své okolí, ale to není žádná vizitka režimu, pouze jednotlivců. A pokud jde o KSČ jako politickou stranu, tak veškeré konání bylo vždycky dvousečné: Pokud dělala něco „pro společnost“, dělala to především s ohledem na své potřeby – a vždycky se nejdřív zvažovalo, jestli je to vhodné pro režim. Když se třeba v nějakém ohledu zvyšovala životní úroveň, zvyšovala se přesně tak, aby pracující měli pocit, že něco dostávají, a aby to omezilo jejich případnou nespokojenost, to byl hlavní smysl. Ono je strašně jednoduché hodnotit normalizaci třeba s ohledem na poválečnou minulost a říkat, že lidem se žilo líp než dřív, protože měli v sedmdesátých letech řecké ledničky a auto. Jenomže takové srovnávání nemá vůbec žádný smysl, je to směšné. Stovky let jsme patřili k Západu, mohli bychom se tedy srovnávat s růstem životní úrovně na Západě. A hned je vidět, že západní země byly už v sedmdesátých letech daleko vyspělejší.

Často se píše, že KSČ uzavřela se společností za normalizace „sociální kontrakt“, jakousi nepsanou dohodu: Nebudete zlobit a veřejně protestovat a za to si smíte v soukromí dělat, co chcete. Souhlasíte s touto teorií?

To je zase dost komplikovaná věc. Podle mého názoru československou společnost ovládla ideologie přežití. Lidé chtěli co nejnornálněji existovat v každodenním životě, a postupně zjišťovali, že k tomu mají jistý prostor, pokud přijmou podmínky. Ten režim byl neobyčejně pokušitelský a vyděračský: Když jste měl například děti, věděl jste, že se nemusí dostat na školu, budete-li zapsán jako potíživista, čili spousta lidí se právě s ohledem na děti držela zpátky. O spoustě věcí, které člověk v běžném životě potřebuje, se rozhodvalo politicky, to byl vlastně smysl komunistického aparátu. A současně to bylo tak, že komunistická

ideologie se už vyprázdnila, takže ty režimní orgány ovládala korupce, z níž se postupně stal zcela běžný a do značné míry tolerovaný jev – tolerovaný u těch, kdo se nebouřili, neprotestovali atd. V důsledku této kombinace se postupně život redukoval na materiální hodnoty a vznikl systém, který víceméně každého nějak vtáhl a zaangažoval. Na společnost ovšem působila i řada dalších faktorů. Lidé měli na počátku normalizace strach z procesů a represí, protože věděli, co se dělo v padesátých letech, už ten režim znali, bylo jim jasné, čeho je schopený, a navíc v zemi zůstávala okupační armáda. Já bych tedy o nějakém kontraktu nemluvil, a když, tak jenom obrazně. Lidé prostě postupně usoudili, že mohou za určitých okolností přežít, a jednali tak, jak je vlastní lidské povaze. Když v roce 1977 přišla Charta a organizovaná opozice, byl už ten systém bohužel natolik zaběhaný, že dissent nenašel masivnější odezvu.

Bylo ve vedení KSČ vnitřní napětí, vnitřní spory, nějaké směry, které by spolu soupeřily?

Určitě, ale nebyly to spory ideové, nýbrž mocenské. Určitá vrstva lidí z vyšších pater komunistické strany měla přímé napojení na sovětský aparát, ať už na politbyro, nebo na KGB, a z toho vyplývaly různé třenice, protože někdo byl třeba ve své funkci nedotknutelný kvůli sovětské ochraně, ačkoli by ho domácí klika ráda sesadila, někdo jiný se zase snažil prostřednictvím styků v SSSR oslabit domácí funkcionáře-konkurenty. Byly tam během těch dlouhých let různé frakce, které chtěly větší podíl na moci, existovaly rozdíly mezi funkcionáři, protože někdo byl úplně oddaný poskok Moskvě, jako třeba Vasil Biľak, a někdo jiný, například Lubomír Štrougal, chtěl provozovat o něco samostatnější politiku. Ale to neznamená, že by probíhala zásadní ideová debata, jak jí rozumíme dnes, navíc se všechno odehrávalo v rámci systému. Určitá změna nastala až v osmdesátých letech, protože se prohloubily hospodářské problémy a protože v Rusku nastoupil Michail Gorbačov, který úplně změnil kurz. Tehdy někteří funkcionáři KSČ pochopili, že by asi bylo dobré provést reformy, protože jinak se režim zhroutí a strana přijde o moc, ale ukázalo se to jako neprůchodné, stranu dál ovládali „konzervativci“.

Jak se díváte na Gustáva Husáka? Jak důležitá byla za normalizace jeho role?

Podle mého názoru naprosto zásadní. Sověti si po okupaci museli vybrat někoho, kdo obnoví systém, a Husáka odhadli jako velice vhodnou osobu. V Moskvě se roku 1968 předvedl jako „rozumný“ muž, doma měl jakýsi kredit kvůli věznění a současně při procesu v padesátých letech prokázal, že je rigidní komunist, že nezakolísá – nepředělalo ho ani mučení, ani styk s politickými vězni. A myslím, že se k tomu přidala i další věc: V Moskvě si uvědomili, že při tom všem je v něm obrovský strach, protože z vlastní zkušenosti ví, co všechno může jeho i ostatní potkat, když nebude poslouchat. Byl to na zavádění normalizace ideální kandidát, protože všechno, co dělal, dělal z přesvědčení, a přitom si to taky odůvodňoval tím, že brání většímu zlu.

Zasedání ústředního výboru KSČ k ideologickým otázkám skončilo

V DISKUSI VYSTOUPILO 29 SOUDRUŽŮ A SOUDRUŽEK

PRAGA 27. října (z) — Zasedání ústředního výboru Komunistické strany Československa pokračovalo v pátek ve Vladislavském sále Prátského hradu diskusí k předložené zprávě předsednictva ÚV KSČ o hlavních úkolech ideologické práce po XIV. sjezdu KSČ.

V dopolední jednání, které řídil člen předsednictva ÚV KSČ Alois Indra, vystoupil jako první soudruh VLADIMÍR NEJEDLA. Zmínil se podílem architekta na vytváření životního prostředí a první Svazu českých a slovenských architektů.

Soudruh VÁCLAV TATÁRKA na zkráceně ze Svatoborské katedrály kráje poukázal na to, že masová politická práce je klíčová především tehdy, když reaguje i na aktuální společenské problémy a problémy jednotlivců.

Psycholog politické výchovy a pracovních vztahů i jejich ustátnění vzhledem k socialistickému vztahu k práci, sdělil soudruh ANTONÍN ČERNOMSTA. Uvedl, že na Slovensku se jako jedna z hlavních ideových výchovných forem uváděly kolektivní brigády socialistické práce.

Svatoborská situace na kulturu (rozšířil soudruh MIROSLAV VALEK) soustředil, že po etapě konsolidace stojí socialistická kultura na prahu zlaté éry, kdy musí rozvinout pozitivní program. Svému i společně s příslušnými orgány podporu socialisticky angažovanému umění.

Soudruh MILOŠ JAKŠ připomněl,

že pokud jde o katedru organizace i každého komunisty je neopak dostatek kvalitativní výstupu ideologické práce. Zdůraznil rovněž nutnost soustavné péče o mladé lidi přijímané do strany.

O důležitosti ideové výchovy práce a mládeži hovořil i soudruh VÁCLAV BUBIAN. Na akademických i občanských úrovních dokumentoval některé metody (jimi se antikomunističtí zrádci odlišují od obyvatel v politických oblastech republiky).

Bojovní proti mamláštáctví a naházení potřebou zesílit ideologickou práci, přivedl soudruh MATEJ LUDAN. Upronesl také na nutnost zdokonalit náš výchovný systém, aby byla zajistěna mládeži i pracujícím možnost jeho plnohodnotného rozvoje všech schopností.

Soudruh VÁCLAV HORÁČEK ve svém vystoupení podrobně rozbral ideologickou práci v armádě. Uvedl, že vzhledem k široké propagandě a jejich práci mezi příslušky Čs. lidové armády. Zdůraznil, že ideové výchova mládeže jako součást celkové výchovy se musí stát součástí celkové výchovy.

střezte se jejího rozkladu předpokládá pro rozvoj občanské práce ve všech oblastech, je nutné vyhledávat její kvalitu a účinnost.

O řešení problému hlášení města informoval soudruh ZDENĚK ŽILSKA. Ukázal, jaký význam pro zlepšení situace v Praze má podpora občanských orgánů, a ocenil pomoc ostatních krajů republiky.

V diskusí ke zprávě předsednictva ÚV KSČ vystoupilo celkem 29 soudruhů a soudruzek. ÚSTŘEDNÍ VÝBOR KSČ PAK JEDNOMYSLNĚ PŘIJAL USNEŠENÍ, V NĚMŽ SCHVALIL:

■ zprávu o postupu a činnosti předsednictva a sekretariátu ústředního výboru Komunistické strany Československa při uskutečňování usnesení a závěrů XIV. sjezdu od dubnového zasedání ÚV KSČ 1972;

■ zprávu předsednictva ÚV KSČ o činnosti na úseku ideologické práce a dalších hlavních úkolech jako závaznou směrnici pro práci celé strany.

Na jednání zúčastnili soudruzi JELIUS LÖRINCZ upozornil na význam správně uplatňované národnosti politicky vědy soudruhým občanským životem na Slovensku. Uváděl také možnosti širokého využití právo probíhajících veřejných schůzí, kulturních a společenských programů, pro ideovou výchovu práce.

Na jednání zúčastnili i Jihobesky kráje poslala soudruška VLASTA JAVORSKÁ na potřebu soustavitelnosti a pravidelnosti v ideové politické činnosti strany.

Výchovu mládeže se zabýval soudruh BEDŘICH SVETSKA. Připomněl, že hlavním úkolem vysokých škol je komplexní humanistická výchova, což všem neznamená snížení úrovně na odbornou úroveň či náročnou práci studentů a učitelů.

Soudruh PAVEL ACEKSPER hovořil o

ideologii dělnické třídy a soudobé buržoazie, jsou nesmiřitelně protikladné!

Proto bylo správně na tomto zasedání ústředního výboru Komunistické strany Československa podtrženo, že «prvořadým úkolem celé společenskovední oblasti je boj proti buržoazní a maloměstské ideologii a proti revizionistické falzifikaci marxismu-leninismu, zejména v těch otázkách, které v krizovém období postavily na pořad dne právicově oportunistické a revizionistické síly, čehož kontrarevoluce využila při útoku na socialistické zřízení».

Příkladem v této práci je nám Vladimír Iljič Lenin a Komunistická strana Sovětského svazu — jejich boj proti buržoazní ideologii, za obhajobu a čistou revoluční učení dělnické třídy. «Buržoazní, nebo socialistická ideologie. Stejná cesta není...» zdůrazňoval Lenin.

Socialismus je neporazitelný

Bezprostřední vliv na zosílení ideologického boje ve světě měla změna taktiky našich třídních nepřátel, když poznali, že vojenskou silou nelze Sovětský svaz a socialistický tábor zničit. Hledají slabé články v socialistické frontě, zaměřují se na podvrtnou ideologickou práci uvnitř socialistických zemí... Snaží se vyvolávat spory, vtloukat mezi ná křivky, podněcovat a rozdmýchávat nacionalistické city a tendence... připomněl vloni Leonid Iljič Brežněv.

Nejvýraznějším odrazem jejich ideologického boje — jako jedné formy třídního boje — je antisovětiismus.

Socialistický nád, zrozený Velkou říjnovou socialistickou revolucí, má však na celý chod dějin, na revoluční a osvobozenecský boj ve světě rozhodující vliv. Lidé si stále více uvědomují spravedlivost a prosperitu tohoto pokrokového společenského zřízení a hluboký vědecký základ marxisticko-leninských idejí, kterými se ve své činnosti řídí i naše Komunistická strana Československa.

Těmto idejím věříme za všechny úspěchy, kterých jsme dosáhli při vytváření perspektiv šťastného života současné i budoucí generace při výstavbě socialismu v naší vlasti.

Jsmo hrdí na to, že i v tomto revolučním boji stojí po našem boku leninská Komunistická strana Sovětského svazu, z jejíž bohatých zkušeností čerpáme a budeme čerpat, že máme po našem boku hrdinný sovětský lid, který v padesátileté historii Sovětského svazu vždy věrně stál na straně našeho pracujícího lidu a v těžkých chvílích hájil nezávislost a samostatnost Československa.

Soudružky a soudruzí, pětadesát let od říjnové revoluce a padesát let od vzniku Sovětského svazu je naplněno velkými boji sovětského lidu, československých pracujících, revolucionářů celého světa, boji proti imperialismu, za svobodu a rozkvět národů, za socialismus a komunismus. Boji vítěznými. Žádná jiná epocha v dějinách lidstva neučínila

pro ně tolik, co za tak krátkou dobu epocha zahájená říjnem 1917.

Velká říjnová socialistická revoluce, její zápasy a vítězství nám ukazují, že před námi se rozvíjejí ještě smlejší perspektivy, že dosáhneme ve světovém revolučním procesu ještě větší úspěchy.

Proto, soudruzí a soudružky, do boje za nová vítězství idejí Velkého října, za mír, socialismus.

Ať žije Velká říjnová socialistická revoluce!

Nechť žije a sílí bojová solidarita pracujících celého světa!

Silva velké strany Lenina — Komunistické strany Sovětského svazu!

Ať žije Komunistická strana Československa a dále vzkrvátí naše Československá socialistická republika!

Se Sovětským svazem na věčné časy a nikdy jinak!

(Mezititulky ??)

■ Rudé Právo, 7. 11. 1972

JAK SE UTVÁŘÍ SOCIALISTICKÝ ZPŮSOB ŽIVOTA

Hlavním smyslem našeho ideového výchovného úsilí je požadavek, jak zdůrazňuje zpráva předsednictva ÚV KSČ, «dosáhnout takového stupně socialistického uvědomění pracujících, aby se dokázali v každé situaci správně orientovat, aby vždy rozeznali skutečnou hodnotu socialismu od pseudohodnot, aby vždy věděli, jak a co je třeba obětavě plnit, upevňovat a rozvíjet, aby se už nikdy nestali oběťmi různých zákeřných metod ideologické destrukce». Ne náhodou se tak výrazně podtrhuje nezbytnost osvojení marxisticko-leninského světového názoru jako základní podmínky, umožňující člověku správně se orientovat ve složitém společenském dění. Zejména na adresu naší inteligence, pracující ve společenskovední oblasti, je na místě říci otevřeně: se socialistickou ideologií nelze koketovat, s tou se musíme přesvědčivě a natrvalo spojit.

■ Rudé Právo, 10. 11. 1972

Stálý růst autority SSSR

Náš lid upřímně vítá výsledky posledních jednání představitelů Sovětského svazu s americkým prezidentem Nixonem. Vidíme v tom nesporný růst autority a síly Sovětského svazu, které ovlivňují zlepšení vztahů mezi těmito dvěma hlavními světovými velmocemi, což bezesporu přispívá k uklidnění situace na celém světě.

Imperialisté, kteří se o růstu síly a autority Sovětského svazu nesčítají, někteří sami přesvědčeni, poznali, že žádný z důležitých světových problémů nemůže být dnes bez účasti Sovětského svazu úspěšně řešen.

Na druhé straně je nám jasné, že mírové soužití dvou rozdílných společenských systémů — vyplývající z hlubokého poznání objektivních zákonitostí, z přesvědčení, že především v mírových podmínkách socialismus dokáže své přednosti a převahu nad kapitalismem — v žádném případě neznamená třídní smír či kompromis v ideologické oblasti.

Na posledním plenárním zasedání ústředního výboru Komunistické strany Československa, které jednalo o hlavních úkolech ideologické práce po XIV. sjezdu KSČ, bylo zdůrazněno: «V podmínkách mírového soužití dvou protikladných společenských systémů vznikají leckdy falešná iluze, které sdílí i někteří představitelé pokrokových kruhů v kapitalistických zemích, o možnostech třídního smíru a soužití v oblasti ideologie. Takovéto iluze nejsou ničím opodstatněné, ale mohou být velmi nebezpečné. Nelze přece sloučit protikladné třídní principy buržoazní a marxistické ideologie. Nelze sloučit proletářský internacionálníismus a socialistické vlastenectví s kosmopolitismem a buržoazním nacionalismem, nelze sloučit diktaturu proletariátu s panstvím buržoazie a socialistickou demokracii s buržoazní. Zásady, na nichž spočívá

ideologie dělnické třídy a soudobé buržoazie, jsou nesmiřitelně protikladné!

Proto bylo správně na tomto zasedání ústředního výboru Komunistické strany Československa podtrženo, že «prvořadým úkolem celé společenskovední oblasti je boj proti buržoazní a maloměstské ideologii a proti revizionistické falzifikaci marxismu-leninismu, zejména v těch otázkách, které v krizovém období postavily na pořad dne právicově oportunistické a revizionistické síly, čehož kontrarevoluce využila při útoku na socialistické zřízení».

Příkladem v této práci je nám Vladimír Iljič Lenin a Komunistická strana Sovětského svazu — jejich boj proti buržoazní ideologii, za obhajobu a čistou revoluční učení dělnické třídy. «Buržoazní, nebo socialistická ideologie. Stejná cesta není...» zdůrazňoval Lenin.

■ Rudé Právo, 7. 11. 1972

KDYŽ SE ŘEKNE...

ANOTACE:

Aktivita slouží k představení nově probíraného tématu. Učitel na začátku hodiny jednoduchým způsobem zjišťuje, co již žáci o tématu vědí a jak mu rozumí. Takto získané informace pak tvoří základ pro další práci.

KLÍČOVÉ KOMPETENCE:

k učení, komunikativní, sociální a personální, občanské

DOPORUČENÝ VĚK: 13+

CÍLE:

Žáci:

- vlastními slovy vyjádří vše, co o nastoleném tématu vědí,
- diskutují nad jednotlivými pojmy, předávají si navzájem své vědomosti a zkušenosti.

DÉLKA: 15–20 min.

POMŮCKY:

- psací potřeby
- papír pro každého žáka
- tabule/flip

POSTUP:

1. Na začátku aktivity žákům představíme téma, kterému se budeme věnovat.
2. Vyzveme žáky, aby metodou volného psaní uvedli vše, co se jim k nastolenému tématu vybaví. Jediné, co je limituje, je předem daný čas – např. 2 minuty. Psát mohou cokoliv: slova, pojmy, věty, konkrétní příklady apod.
3. Po uplynutí časového limitu vybraní žáci přečtou, co si zapsali. Odpovědi zapisujeme na tabuli (první žák přečte vše, ostatní již pouze doplňují).
4. Následuje diskuze nad napsanými pojmy – jak jim žáci rozumí, kde se s nimi setkali? U rodičů? V televizi, na internetu? S čím si je spojují?

REFLEXE:

Reflexi provedeme zmíněnou diskuzí na závěr práce žáků. Při ní by měl učitel také podrobněji nastínit téma, které bude další aktivitou rozvíjeno.

GUSTÁV HUSÁK PREZIDENTEM

Vnitřní politika KSČ – posilování Husákovy moci

ANOTACE:

Aktivita přiblíží žákům okolnosti a průběh volby G. Husáka prezidentem ČSSR v květnu 1975 jako příklad nekompromisního prosazování osobní moci ve vrcholné státní funkci totalitního státu. Na základě oficiálních dobových informací v tisku se dozvědí o způsobech prosazování úzce osobních zájmů včetně zásahu do ústavy. Životní osudy normalizačních prezidentů Svobody a Husáka doloží absurditu komunistické moci.

KLÍČOVÉ KOMPETENCE:

k učení, k řešení problémů, komunikativní, sociální a personální, občanské

DOPORUČENÝ VĚK: 14+

CÍLE:

Žáci:

- pochopí průběh prezidentské volby v roce 1975,
- porozumí obsahu článků v dobovém tisku a uvědomí si jejich absurditu.

DÉLKA: 45 min.

POMŮCKY:

- psací potřeby
- list papíru pro každou skupinu
- **PRACOVNÍ LIST** pro každého žáka
- **MATERIÁL 1** – medailonek L. Svobody
- **MATERIÁL 2** – medailonek G. Husáka
- **MATERIÁL 3** – články z Rudého Práva

POSTUP:

1. V úvodu aktivity vyslovíme a na tabuli napíšeme jména našich dosavadních prezidentů. Zdůrazníme výjimečnost prezidentských voleb, z nichž vzešli prezidenti Masaryk, Beneš, Havel (jako československý i první český prezident). Poté zmíníme degradaci úřadu za obou totalit (Hácha, Gottwald, Zápotocký, Novotný).
2. Žáky rozdělíme do tří skupin, zadáme úkoly a stanovíme čas (cca 10 min).
  - První skupina dostane za úkol si písemně připravit přehled nejdůležitějších událostí roku 1968 v ČSSR. Zástupce skupiny údaje přednese, všichni si pořizují záznam do pracovního listu.
  - Druhá skupina obdrží **MATERIÁL 1** – medailonek Ludvíka Svobody, přečte si ho, zástupce skupiny poté přednese klíčové události v životě této osobnosti. Žáci zaznamenávají informace do pracovního listu.
  - Třetí skupina obdrží **MATERIÁL 2** – medailonek Gustáva Husáka a dále postupuje podobně jako předchozí skupina, tj. zaznamená klíčové události v Husákově životopise a přednese je ostatním.
3. Učitel poté stručně nastíní atmosféru roku 1975 ve světě a v Československu – např.:
  - Kapitulaci Saigonu skončila válka ve Vietnamu, po osmi válečných letech byl zprovozněn Suezský průplav, ve vesmíru se spojily kosmické lodě Apollo 10 a Sojuz 19, v Helsinkách se konalo zásadní jednání Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě za účasti nejvyšších představitelů všech evropských zemí a Kanady

a USA (ČSSR už zastupoval nově zvolený prezident Husák), sovětský fyzik a ochránce lidských práv Andrej Sacharov obdržel Nobelovu cenu míru...

- V Praze byl otevřen obchodní dům Kotva, Československá televize zahájila pravidelné barevné vysílání na prvním programu, na celostátní spartakiádě na Strahově vystoupilo 180 000 cvičenců, v dubnu V. Havel napsal G. Husákovi osobní dopis upozorňující na stav společnosti, v listopadu se v Horních Počernicích uskutečnilo ochotnické představení Havlovy adaptace Žebrácké opery s následnými represemi vůči Havlovi, hercům i divákům...
- 4. Učitel rozdává žákům **MATERIÁL 3** - článek z Rudého Práva. Vyzve je, aby si přečetli text a zaznamenali informaci o změně článku 64 ústavního zákona číslo 143/1968 o čs. federaci. Žáci po přečtení zformulují, že Husákovou kandidaturou a následnou volbou bylo obnoveno spojení funkcí prezidenta a generálního tajemníka ÚV KSČ a „zapomnělo se“ na proklamace z roku 1968 o nepřijatelnosti kumulace moci.

Poznámka:

K dispozici je i Projev soudruha Lubomíra Štrougala. Rudé Právo 29. 5. 1975, s. 1, 2, který bagatelizuje vcelku tvrdě prosazenou personální změnu vrcholného období normalizace. Porozumění textu dobových novinových článků může být časově náročnější, upozorníme na balast jazykových prostředků v tehdejší publicistice. Lze využít metodu skládkového učení a text rozdělit na menší úseky.

REFLEXE:

Při závěrečné reflexi zdůrazníme důležitost dodržování etických norem nejen v politice, ale ve společnosti obecně. Využijeme mimořádného významu prezidentské funkce v naší zemi a ujasníme si nároky kladené na osobnost prezidenta také v souvislosti se zavedením jeho přímé volby.

ZDROJE:

Dějepis 4 pro gymnázia a střední školy. Nejnovější dějiny. Praha 2002.

ZKUŠENOSTI Z PRAXE:

Téma aktivity má specifitější zaměření a předpokládá alespoň průměrnou faktografickou připravenost žáků. Je možné ji zařadit v rámci projektového vyučování na téma Osobnosti československé politiky 2. poloviny 20. století. Aktivita se osvědčila v dějepisném semináři, kde se stala východiskem k navazující samostatné práci - psaní eseje.

Alena Vomlelová, Gymnázium Dašická, Pardubice

POUŽITÉ ARCHIVNÍ MATERIÁLY A DOKUMENTY:

novinové články:

Řešení v zájmu plného uplatnění funkcí nejvyšších státních orgánů. Rudé Právo 29. 5. 1975, s. 1, 2. Projev soudruha Lubomíra Štrougala. Rudé Právo 29. 5. 1975, s. 1, 2.

VOLBA GUSTÁVA HUSÁKA PREZIDENTEM ČSSR

Napište jména politiků, kteří v naší zemi vykonávali úřad prezidenta. Podtrhněte jména prezidentů doby normalizace.

Napište nejdůležitější události let 1968 a 1975 v ČSSR:

1968	1975
změna ústavy:	změna ústavy:
události:	události:
Ludvík Svoboda - mezníky jeho života:	Gustáv Husák - mezníky jeho života:
období 2. světové války:	období 2. světové války:
po roce 1945:	po roce 1945:
1968	věznění:
1975	1969
	1975

MEDAILONEK LUDVÍKA SVOBODY

Ludvík Svoboda se narodil 25. listopadu 1895 v Hroznatině. Již za první světové války bojoval v legiích v Rusku, od roku 1922 byl důstojníkem čs. armády. Na počátku nacistické okupace působil v odboji a v červnu 1939 odešel ilegálně do Polska, kde velel vznikajícímu čs. legionu v Krakově. O několik měsíců později padl do sovětského zajetí, v té době už byl spolupracovníkem sovětské rozvědky. Když Němci roku 1941 vtrhli do SSSR, stal se Ludvík Svoboda velitelem 1. čs. praporu v Sovětském svazu – armády, která se od března 1943 účastnila frontových bojů.

Po válce (od srpna 1945) měl hodnost armádního generála a od 4. dubna 1945 působil jako „nepolitický“ ministr obrany, ve skutečnosti však patřil k lidem, skrz které KSČ prosazovala svůj vliv. Únorový převrat v roce 1948 Svoboda podporoval (vstoupil po něm do KSČ) a ministrem zůstal až do 25. dubna 1950. Jeho význam po puči slábl, v padesátých letech byl dokonce krátkodobě vězněn a pracoval v JZD, od roku 1954 se nicméně vrátil do politického života jako člen předsednictva Národního shromáždění (1954–1964), místopředseda Svazu protifašistických bojovníků atd.

V období pražského jara – 30. března 1968 – byl Svoboda zvolen prezidentem republiky. Po sovětské okupaci se stal jedním z normalizátorů Československa, varoval před „nedozírnými následky“, které by mohla způsobit nepovolenost vůči okupantům, podílel se na odstranění Alexandra Dubčeka z místa 1. tajemníka ústředního výboru KSČ i na prosazení G. Husáka do této funkce. Od dubna 1974 nemohl pro špatný zdravotní stav vykonávat prezidentský úřad, avšak odmítal se funkce vzdát – v květnu 1975 musel být proto přijat zvláštní zákon. Ludvík Svoboda zemřel 20. září 1979 v Praze.

▪ Volba prezidenta republiky ve Vladislavském sále Pražského hradu dne 22. března 1973. Prezidentem byl zvolen armádní generál Ludvík Svoboda. Foto ČTK

MEDAILONEK GUSTÁVA HUSÁKA

Gustáv Husák se narodil 10. ledna 1913 v Bratislavě. V šestnácti letech vstoupil do Komunistického svazu mládeže, v roce 1933 pak jako student právnické fakulty do KSČ. Už za druhé světové války získal pozici ve vedení tehdy ilegální strany (místopředseda KSS), angažoval se i ve Slovenském národním povstání. V březnu 1945 se podílel v Moskvě na přípravě tzv. Košického vládního programu. Na podzim 1947 organizoval coby předseda Sboru pověřenců politické provokace proti demokratům, řídil slovenskou SNB i StB.

Po únoru 1948 upadal Husák do nemilosti a na jaře 1950 nad ním jeho straničtí odpůrci získali převahu. Spolu s několika dalšími soudruhy byl obviněn z „buržoazního nacionalismu“ (nesmyslně, byl vždy oddaný stalinistům) a odvolán z funkcí. V únoru 1951 zatkla Gustáva Husáka StB a v dubnu ho ve vykonstruovaném procesu odsoudili na doživotí. Stal se obětí systému, který sám oddaně pomáhal uvádět v život – avšak na jeho politickém smýšlení se mnoho nezměnilo. V roce 1960 vyšel z vězení na základě amnestie, roku 1963 se dočkal rehabilitace a během 60. let byl vnímán jako důležitá postava reformně-komunistického proudu (v dubnu 1968 místopředseda vlády).

Po sovětské okupaci v srpnu 1968 se Husák účastnil moskevských jednání s československými komunisty a tehdy si jej Leonid Brežněv (generální tajemník Komunistické strany Sovětského svazu) vybral jako člověka, který povede normalizaci poměrů v Československu. Husák i tehdy působil jako pečlivý vykonavatel vůle sovětského vedení. V dubnu 1969 se dostal do čela KSČ (do května 1971 první tajemník, od května 1971 do prosince 1987 generální tajemník ÚV KSČ) a v květnu 1975 byl vybrán za prezidenta republiky. O jeho vlivu ve straně během normalizačních dvaceti let lze spekulovat, nicméně hlavou ČSSR zůstal až do konce režimu: 10. prosince 1989 ještě jmenoval „vládu národního porozumění“, načež abdikoval. Zemřel v Bratislavě 18. listopadu 1991.

▪ Nově zvolený prezident ČSSR Gustáv Husák skládá 29. května 1975 prezidentský slib ve Vladislavském sále Pražského hradu. Foto ČTK/KRULIŠ Jiří

ČLÁNKY Z RUDÉHO PRÁVA

ROLETÁRI VŠECH ZEMÍ, SPOJTE SE! 1975 ČTVRTEK 29 KVĚTEN KANDIDÁT LIDU

RUDÉ PRÁVO

ORGÁN ÚSTŘEDNÍHO VÝBORU KOMUNISTICKÉ STRANY ČESKOSLOVENSKA

ÚV NF ČSSR s nadšením uvítal kandidaturu soudruha Husáka

Projednání návrhu společného kandidáta ÚV KSČ a ÚV NF ČSSR do funkce prezidenta ČSSR a vystoupení soudruha J. Kempného ● Představitelé organizací a složek Národní fronty jednotně vyslovili souhlas ● Ovocje Komunistické straně Československa

... (text of the article) ...

Z projevu soudruha Josefa Kempného

... (text of the speech) ...

Správná volba

... (text of the article) ...

PRACUJÍCÍ PLNĚ PODPORUJÍ ROZHODNUTÍ ÚV KSČ Spontánní souhlas

... (text of the article) ...

... (text of the article) ...

FEDERÁLNÍ SHROMÁŽDĚNÍ SCHVÁLILLO DOPLNĚK ZÁKONA O ČS. FEDERACI

Řešení v zájmu plného uplatnění funkcí nejvyšších státních orgánů

Vládní návrh na společné schůzi FS přednesl soudruh Lubomír Štrougal ● Vysoké ocenění zásluh soudruha Ludvíka Svobody ● Ve čtvrtek ve Vladislavském sále volba a slib nového prezidenta republiky

PRAHA 23. května (Od našeho zpravodaje) — Poslanci našeho nejvyššího zákonodárského sboru se sešli ve středu na 17. společné schůzi Sněmovny lidu a Sněmovny národů Federálního shromáždění ČSSR. Jednání zahájil a řídil člen předsednictva ÚV KSČ a předseda FS Alois Indra. Přivítal přítomné; byli mezi nimi předseda federální vlády Lubomír Štrougal a další členové předsednictva ÚV KSČ Vasil Bilak, Peter Colotka, Karel Hoffmann, Antonín Kapek, Josef Kempný, Josef Koržák a Jozef Lenárt, kandidáti předsednictva ÚV KSČ Milan Hrušková a Václav Hala, předseda ÚKRE KSČ Miloš Jakaš, členové sekretariátu ÚV KSČ Jan Baryl, Jan Fojtík, František Ondříček, Diáľnich Švestka a Miroslav Moč, místopředsedové a ministři federální vlády, představitelé orgánů a organizací Národní fronty a další.

Přítomní postavili uctili památku zesnulých poslanců — Ondřeje Klokota, člena předsednictva ÚV KSČ, člena předsednictva FS a předsedy SNR, a Eduarda Divišo, předsedy JZD Deblavice na Písecku. Patřili mezi ty, kteří vždy a všude dávali své síly ve prospěch hodování socialismu. Na místech, kde při jednání FS sedávali, ležely kytičky rudých karafiátů v černo roušce.

Projev soudruha Lubomíra Štrougala

Vážený soudruhu předsedo, soudruhy a soudruzi poslanci! Iménem vlády republiky předkládám nejvyššímu zákonodárnému sboru návrh na doplnění článku 64 ústavního zákona o Československé federaci. Tento návrh má umožnit ústavně právní řešení situace vzniklé dlouhodobým onemocněním prezidenta republiky, armádního generála soudruha Ludvíka Svobody, i řešení jiných případů, kdy prezident republiky by nemohl z vážných důvodů svůj úřad vykonávat.

Soudruh Lubomír Štrougal, předseda vlády ČSSR a člen předsednictva ÚV KSČ, přednesl vládní návrh na společné schůzi FS.

FEDERÁLNÍ SHROMÁŽDĚNÍ SCHVÁLILLO DOPLNĚK ZÁKONA O ČS. FEDERACI

Řešení v zájmu plného uplatnění funkcí nejvyšších státních orgánů

Vládní návrh na společné schůzi FS přednesl soudruh Lubomír Štrougal ● Vysoké ocenění zásluh soudruha Ludvíka Svobody ● Ve čtvrtek ve Vladislavském sále volba a slib nového prezidenta republiky

... (text of the article) ...

Projev soudruha Lubomíra Štrougala

... (text of the speech) ...

PRACUJÍCÍ PLNĚ PODPORUJÍ ROZHODNUTÍ ÚV KSČ Spontánní souhlas

ROVNÍ PŮLICEKTER A MORAČNÍ KVALIT SODRUHA G. HULÁKA ● STUDIJNÍ BRATŘIČEK SKAZNÍ ŽENY A SLOVÁK ● POMPORA REJNÍ SLOVY, ALI I PRACOVNÍCI ČINY ● G. HUSÁK V GLE STUŽI ZÁKONU DOPLNĚK ÚSTAVNÍHO ZÁKONA O ČS. FEDERACI

... (text of the article) ...

Projev soudruha Lubomíra Štrougala

(Pokračování ze str. 1.)

Soudruh Ludvík Svoboda se stal symbolem zápasu o naši národní a státní svobodu, symbolem hrdinství, které v těžkých letech války prokázavali naši vojáci, partyzáni a ostatní občanství protifašistického odboje.

Soudruh Svoboda je příkladem vlastnictví, které vždy v rozhodující chvíli přináší i největší oběti pro národ, pro jeho lepší život a pro jeho pokrok. Stal se současně příkladem našemu lidu i v hlubokém a neochvějném přátelství k Sovětskému svazu. V tragických dnech mnichovské zraedy a po boku Sovětské armády se utvrdilo jeho přesvědčení, že jedinou skutečnou a trvalou zárukou nezávislosti československého státu, svobody českého a slovenského národa je přátelství a spolenectví se Sovětským svazem.

Život soudruha Ludvíka Svobody je výrazně charakterizován neustálým, hlubokým vnímavým pocitem odpovědnosti za společenský vývoj ve všech jeho proměnách a zvratech. Kdykoliv docházelo v historii naší země a jejího lidu k osudovým událostem, vždy byl soudruh Ludvík Svoboda uprostřed dění, připraven plnit jakkoliv těžký úkol, vzít na své bedra sebetěžší břemeno, obětovat vše pro věc národa.

Tato vlastnost, stejně jako jeho přátelství k Sovětskému svazu, věrnost principům internacionalismu a uvědomělé vlastenectví charakterizovaly jeho činy a postaje i v letech, kdy vykonával nejvyšší státní a stranické funkce jako prezident Československé socialistické republiky a člen předsednictva ústředního výboru Komunistické strany Československa. Přijal je v době, kdy naše společnost procházela velmi obtížným obdobím, a postavil se za ty síly, které zůstaly věrné marxismu-leninismu, našemu přátelství k Sovětskému svazu a ostatním socialistickým zemím.

Svou nespornou autoritou napomáhal k překonání rozvratu a k vytvoření klidné atmosféry pro pozitivní práci a rozvoj naší socialistické společnosti.

Všechnu nás lid, všude naše společnost i naši přátelé v zahraničí oceňují veliké zásluhy prezidenta Českoslo-

venské socialistické republiky armádního generála soudruha Ludvíka Svobody, které si získal svou prací a celým svým příkladným životem.

Jeho dílo, kterým tak výrazně přispěl našemu socialistickému dnešku, zůstane natrvalo v povědomí našeho lidu, v historii našich národů.

Abychom důstojně ocenili tyto mimořádné zásluhy, navrhuji ústřední výbor Komunistické strany Československa a vláda republiky, aby soudruhovi Ludvíku Svobodovi byl udělen třetí čestný titul hrdina ČSSR.

Soudružky a soudruzi poslanci!

S ohledem na vážný zdravotní stav soudruha Ludvíka Svobody převzala federální vláda 28. března minulého roku v souladu s článkem 64 ústavního zákona o československé federaci výkon funkcí prezidenta republiky. Vláda dnes tedy zastupuje prezidenta republiky plných 14 měsíců.

19. května tohoto roku vláda prodala zprávu lékařského konsilia, z níž jednoznačně vyplývá, že zdravotní stav prezidenta republiky, vlastně povaha jeho onemocnění ve spojení s vysokým věkem vylučuje možnost, aby soudruh Ludvík Svoboda mohl opět pracovat a vykonávat odpovědnou a významnou funkci hlavy státu.

Vláda Československé socialistické republiky zvažila všechny aspekty této situace a došla k závěru, že plně a harmonické uplatňování funkcí nejvyšších státních orgánů — Federálního shromáždění, prezidenta a vlády republiky vyžaduje řešení. Vyplývá to zejména z významných pravomocí prezidenta republiky ve vnitřních i vnějších vztazích.

Ústavní zákon o československé federaci počítá s možností, že prezident republiky by uvolnil ze závažných důvodů svůj úřad vykonávat. Považe těchto ustanovení však akazuje, že jde o opatření mimořádná, která mají řešit situaci na přechodnou, ne příliš dlouhou dobu.

Návrh na doplnění ústavního zákona o československé federaci, který vláda Federálnímu shromáždění Československé socialistické republiky předkládá, vychází z uvedených skutečností. Zároveň vychází z nezbytnosti vytvořit podmínky, které by se

daného stavu otvířely cestu k opětovnému plnění a přímému uplatnění funkce hlavy státu, jak to předpokládá ústava. Doplněk umožňuje provést novou volbu, přičemž předpokladem je, že doba, po kterou prezident nemůže vykonávat svůj úřad, trvá nejméně jeden rok.

Vládní návrh je konstruován tak, že samo uplynutí doby jednoho roku ode dne, kdy prezident přestal vykonávat svůj úřad, nemá za následek novou volbu. Stanoví pouze její možnost a ukládá rozhodnutí o tomto významném aktu do rukou nejvyššího orgánu státní moci — Federálního shromáždění Československé socialistické republiky.

Pro volbu prezidenta republiky, složení síly a funkční období platí beze změny příslušné ustanovení ústavního zákona o československé federaci.

Nový prezident Československé socialistické republiky by byl zvolen na období pěti let a výkonu úřadu by se ujal po složení ústavou předepsané přísby. Od tohoto okamžiku přestane federální vláda vykonávat funkce prezidenta republiky.

Vážně soudružky poslankyně, vážení soudruzi poslanci!

Předloženy vládní návrh, kterým se doplňuje ustanovení článku 64 ústavního zákona o československé federaci, je výsledkem všestranných úvah. Představuje řešení, které je v souladu s celkovou koncepcí ústavy a stane se, bude-li vámi přijato, jejím organickým a trvalým doplňkem. Umožňuje, aby v případech, kdy nastane okolností, jež jsou v něm uvedeny, rozhodl Federální shromáždění volbu prezidenta Československé socialistické republiky, a aby tento úřad, tak jak to vyplývá z našich ústavních tradic, byl vykonáván s plnou rozlehlostí pravomocí a odpovědností.

Jmenem vlády Československé socialistické republiky a v souladu se stanoviskem výborů obou národních Federálního shromáždění doporučuji, abyste s vládním návrhem na doplnění ústavního zákona o československé federaci vyslovili souhlas.

Barevný přenos

Národní fronta

Všichni pracující jsou organizováni, aby je bylo možno lépe kontrolovat

Adam Drda

Prezident ČSSR, generální tajemník KSČ a symbol normalizace Gustáv Husák prohlásil na počátku osmdesátých let: „Pro nás není Národní fronta něco vymyšleného, něco umělého. Je to přirozená součást našeho politického systému, přirozená platforma, kde členové jiných politických stran, masových organizací, každý občan se může vyjadřovat k tvorbě politiky, zúčastňovat se její realizace a kontroly. Na této pevné bázi se miliony lidí spoluúčastní na rozvoji své vlasti, svého státu i na řešení svých osobních problémů.“ Citát je příznačný v tom, že je zcela demagogický, téměř se dá říct, že pravdivý by byl jeho opak.

PŘÍBĚH BEZPRÁVÍ – NÁSTROJE NORMALIZAČNÍ MOCI
NÁRODNÍ FRONTA
INFORMAČNÍ TEXT

Národní fronta (plným názvem „Národní fronta ČSSR“, zavedenou zkratkou NF) vznikla už v roce 1945 v Moskvě a existovala do 7. února 1990. Původně měla vyjadřovat jednotu demokratických a protinacistických sil, za nimiž stojí, odhodlán k boji (proto „fronta“) a budování socialismu, všechen lid. Ve skutečnosti ale od samého počátku symbolizovala nedemokratický systém: Voleb se totiž po válce směly účastnit jen členské strany NF, všechny výrazně prosovětské, ostatní nebyly povoleny. Do února 1948 si byly politické strany v NF formálně rovný, po převratu v ní hrála již oficiálně rozhodující úlohu KSČ, která s pomocí svých „agentů“ zlikvidovala sociální demokracii a národní socialisty přetvořila v Československou stranu socialistickou (ČSS). Třetí českou stranou NF byla pak Čs. strana lidová (ČSL) – a na této sestavě se v letech 1948–1989 nic nezměnilo.

Národní fronta, jakýsi shora vytvořený svorník politického a veřejného života, v sobě soustředila takřka všechny společenské organizace (tedy nejen politické strany). Ty se musely přihlásit k jejím zásadám, to jest deklarovat, že jsou součástí fiktivní celospolečenské jednoty, podporující mírovou „protiimperialistickou“ politiku sovětského bloku, a nechají se vést avantgardou, komunistickou stranou. Za normalizace se v tomto směru pouze navázalo na osvědčenou tradici, což zachycuje například oslavná obrazová publikace Národní fronta z roku 1988: NF je „výrazem morálně-politické jednoty lidu. Tato jednota je založena na uplatňování hlavních principů (...), k nimž patří zejména: uznání historického poslání dělnické třídy a vedoucí úlohy jejího organizovaného předvoje – KSČ – v celé společnosti; rozvíjení socialistického vlastnictví, přátelství, spolupráce a spojenectví se Sovětským svazem a ostatními zeměmi socialistického společenství.“ Jednoduše řečeno, kdo měl jiný světonázor, nepatřil do NF. A kdo nepatřil do NF nebo se z ní svými postoji vyčleňoval, stával se nikoli nepřítelem komunistické politiky, ale rovnou nepřítelem národa. Aby to lidé měli složitější a nemohli zůstat tiše opodál, zavedl aparát KSČ systém, který ne-členství v NF občanům (národu) co nejvíce komplikoval. Ale k tomu se vrátíme za chvíli.

Volby v socialistické demokracii, v demokracii specifického typu

Československá „lidová demokracie“ byla za normalizace, stejně jako v předchozích letech, potěmkinskou vesnicí. KSČ se po okupaci v roce 1968 „očistila“ prověrkami od nespolehlivých soudruhů (viz předchozí kapitola), měla v ústavě vepsanou vedoucí úlohu a plně kontrolovala veškeré dění. Lidovci a socialisté rovněž prošli čistkami, byť v menším rozsahu, a v rámci normalizačního politického provozu nerozhodovali o ničem, dokonce ani o svých vnitřních záležitostech. Vše podstatné jim určoval ústřední výbor KSČ, zhusta právě skrz Národní frontu. A tak ČSL a ČSS žily pouze jako loutkové partaje a jejich funkcionáři byli jen prodlouženými rukama komunistů (na Slovensku plnily stejnou roli Strana slovenské obrody a Strana slobody).

Existence nekomunistických stran měla dva základní důvody: Za prvé mohl režim díky nim vytvářet zdání demokratičnosti (plurality), za druhé se tak politicky organizovaly širší vrstvy občanů. K ČSS se mohli přihlásit ti, kteří dosud „ideově nedorostli“ ke komunismu, k ČSL pak zejména křesťané. Členství jim dávalo jistou naději na zařazení do nomenklatury (tj. mezi skupinu kádrů, s nimiž režim počítal pro odpovědné funkce) a do značné míry jim zajišťovalo klid. Vstup do ČSS nebo do ČSL (a tedy do Národní fronty) byl vnímán jako nikoli skvělý, ale dostatečný projev loajality. Pravdou je, že v případě křesťanů (a lidovců) byla situace ještě o něco komplikovanější. KSČ potřebovala mít podřízenou politickou instituci, s níž budou například početní katolíci komunikovat a která pro ně bude (na rozdíl od ateistických komunistů) jakž takž přijatelná; udržoval se tak mj. sociální klid v oblastech, kde se víru nepodařilo vymýtit. Řadoví členové ČSS a ČSL nemohli samozřejmě ve svých stranách ovlivňovat ani program, ani postavy ve vedení – dobře to ukazuje třeba skutečnost, že v čele socialistů stál od roku 1968 do roku 1989 jeden a týž předseda Bohuslav Kučera.

Parodie na demokratické volby vypadala v komunistickém systému následovně. V ČSSR se volilo najednou, do dvoukomorového Federálního parlamentu (tvořily jej Sněmovna národů a Sněmovna lidu), do Národních rad (české a slovenské, ČNR a SNR) a do národních výborů (okresní, krajský, místní, ONV, KNV, MNV). Na to vše

PŘÍBĚH BEZPRÁVÍ – NÁSTROJE NORMALIZAČNÍ MOCI
NÁRODNÍ FRONTA
INFORMAČNÍ TEXT

stačil jeden lístek s předepsanými kandidátkami včetně pořadí kandidátů – obojí sestaveno v komunistické režii jako kandidátka NF. Úkonem voliče pak bylo převzetí lístku ve volební místnosti a následné vhození do urny. Účast u voleb, které se konaly jednou za pět let, byla povinná, a jelikož se lidé báli k urnám nepřijít, hlasovalo jich 99 procent. Je známo hodně případů, kdy volební komise s urnou navštěvovaly nebo spíš pronásledovaly v bytech, domech nebo v zaměstnání občany, kteří se z různých důvodů nedostavili, a nutily je k „provedení volebního aktu“. I tím se dosahovalo navenek halasně propagované podpory „veškerého obyvatelstva“ Národní frontě.

Ze způsobu volby pak logicky vyplývalo, že parlament představoval jen formální nástroj, nevyjadřoval rozhodnutí občanů, nýbrž ústředního výboru KSČ. Podobně ani jedna ústavní instituce (vláda, ministři, prezident...) nevycházela ze svobodné vůle občanů. Ačkoli ústava formálně garantovala pro každého právo kandidovat, žádní nezávislí poslanci existovat nesměli. Disident Pavel Wonka to zkusil – a v důsledku svých odvážných občanských aktivit zemřel ve vězení (viz text na další straně).

Nomenklatura a kádrování

Ještě se ale vraťme k jednotlivým členům Národní fronty. Jestliže jsme napsali, že „nepatřit do ní“ bylo obtížné, je třeba vysvětlit proč. Vedle pěti politických stran tvořily NF především společenské organizace. Nejen ty, které měly vysloveně politický náboj, jako Svaz československo-sovětského přátelství (SČSP, se dvěma a půl miliony členů), Socialistický svaz mládeže (SSM) či kuriózní Československý svaz žen (ČSŽ), ale například také Revoluční odborové hnutí (jediné povolené odbory, ROH) a skoro všechna větší zájmová a profesní sdružení: svazy invalidů, novinářů, zahrádkářů, myslivců, včelařů, chovatelů, filatelistů... Jelikož se veřejný život odehrával jen v rámci povolených a státem kontrolovaných mantinelů, byl člověk vystaven mnoha praktickým problémům, pokud se chtěl věnovat své zálibě, ale nebýt přitom v předepsaném, zpravidla jediném spolku. Nebylo tedy zpravidla možné být myslivcem a současně ne-členem Národní fronty, nebylo možné se věnovat určitým sportům či koníčkům a nepatřit ke Svazarmu (a tedy opět k NF). Občan tak byl soustavně nucen participovat na politickém systému a „národně frontovní“ ideologii, ať už chtěl, nebo ne. Měl vlastně jen jedinou obranu – nic od státu nechtít a starat se pouze o své, což ovšem v řadě případů znamenalo vykonávat dělnické povolání, odkud už nebylo kam se propadnout (a smířit se mimo jiné s tím, že „na dně“ mohou zůstat i potomci). Vedle toho KSČ používala všechny spolky a sdružení NF jako převodové páky své politiky, šlo tedy o nástroje k účinnému nátlaku.

Nakonec je třeba přidat pár slov k termínu „nomenklatura“, který jsme v textu zmínili. V komunistickém režimu let 1969–1989 mohli kariérně růst převážně pouze lidé, kteří projevovali podporu straně a vládě, angažovali se v režimních institucích; ve vybraných funkcích (ředitelé podniků, úřadů, jejich náměstci, přednostové, vůbec vedoucí funkcionáři, o politických pracovnících nemluvě) pak směli působit jen prověřeni a zasloužilí kádři, členové KSČ a (v menším počtu) i dvou dalších stran NF. Nomenklaturu tvořili právě tito speciální „kádři“, ale aby je bylo možno „destilovat“, spadali do tzv. kádrového pořádku všichni občané ČSSR. K jejich hodnocení přispívaly už od dětství pravidelné posudky, které zase vypracovávaly (mimo jiné) i jednotlivé organizace NF. Právě díky kádrování dokázala KSČ od počátku normalizace provádět účinné čistky, zbavit se neposlušných elit a paralyzovat většinu nespokojených občanů, respektive vyhnat je na okraj veřejného života (viz rozhovor s historikem Jaroslavem Cuhrou na konci této kapitoly).

Normalizační KSČ se dokázala po sovětské okupaci poměrně rychle etablovat i proto, že na kádrování byli z předchozích desetiletí všichni zvyklí. Lidem prostě nepřipadalo dostatečně nepřijatelné, že se musí dostávat k jakýmsi komisím, že musí vyplňovat nejrůznější dotazníky, že nemají žádné soukromí a že na ně kdosi hromadí materiály, podle nichž se pak rozhoduje o jejich osudu. ■

Případ Pavla Wonky, který chtěl využít svého ústavního práva a stát se poslancem

Adam Drda

Dne 26. dubna 1988 zemřel ve vězení v Hradci Králové odpůrce totalitního režimu Pavel Wonka. Byl utýrán komunistickým aparátem, doslova zlomen k smrti. Wonkův případ je dnes třeba připomínat nejen z pietních a symbolických důvodů, ale také jako výmluvnou ukázkou povahy před- i polistopadových poměrů.

Pavel Wonka se narodil 23. ledna 1953 ve Vrchlabí v rodině německého dělníka a české úřednice. Vyučil se automechanikem, odmaturoval a chtěl studovat práva. Kvůli kádrovému posudku ze zaměstnání a národnostnímu původu však nebyl přijat ke studiu – zkoušel to celkem třikrát. Přesto se pak právními otázkami úspěšně zabýval a radil lidem (nezištně, nikoli za peníze) v majetkoprávních či občanskoprávních sporech, pomáhal též obhájcům v trestních věcech. Tím vším se Pavel Wonka „vymkl z řady“, a proto ho bylo třeba odkázat do patřičných mezí. Nejprve Wonkovi úřady nařídily psychiatrické vyšetření, a když lékaři nezjistili horší duševní dispozice ani nemoc, ale naopak konstatovali vysokou inteligenci, následovala perzekuce.

V zemi, kde bylo trestné zůstat bez práce, nechtěl Wonku nikdo zaměstnat ani jako kopáče. To nestačilo. Roku 1981 byl ve vykonstruovaném procesu odsouzen k podmíněnému trestu za narušování domovní svobody (zrušení rozsudku dosáhl v roce 1986). Nakonec našel zaměstnání v podniku Mileta, ale jelikož se nepřestával kriticky vyjadřovat k různým věcem kolem sebe (zejména k dění ve fabrice), stanul opět před soudem. Režim se z něj roku 1984 znovu pokusil udělat kriminálního a Wonka dostal 14 měsíců za „rozkrádání socialistického majetku“. Žádné krádeže mu soud neprokázal, výše údajně způsobené škody nestačila ani na „výměr“ trestného činu. Přesto si Wonka odpykal trest v Plzni-Borech. A protože měl trest delší než jeden rok, byl podle zákona práce rovněž vyhozen z Milety.

Státní aparát se ho pokoušel zastrašit, ale dosáhl opačného výsledku. Wonka se zatvrdil a rozhodl se záhy k činu, který mu měl způsobit nejvážnější potíže.

Pavel Wonka si zjistil, že Ústava ČSSR umožňuje, aby do Sněmovny lidu Federálního shromáždění kandidoval jako »nezávislý« – a tak se o to roku 1986 pokusil. Poukazoval mimo jiné na skutečnosti, které uvádíme v citátech z jeho dobového textu, jímž se obracel k občanům:

„Zákon nikde nezakazuje kandidaturu nezávislých kandidátů a je zde nutné uplatnit zásadu, že je dovoleno vše, co není zákonem zakázáno. Takový výklad také odpovídá zásadám socialistické demokracie. Zákaz kandidatury pro nezávislé kandidáty by se také přičil § 4 volebního zákona do FS i čl. 3 ústavy.

(...)

Před své voliče i všechny lid jsem vystoupil se svou kandidaturou na poslance FS ČSSR. A to s tím, že budu hájit skutečné zájmy pracujících lidu, a to zejména tak, jak vyplývá z mého volebního programu. Svě volební programy vyhlásila i Národní fronta, nikoliv však její poslanci, kteří svou příští činnost ukryli za anonymitu státních plánů sociálních a ekonomických. Žádný z nich neslbil lidu více než to, že bude usilovat o splnění uvedených plánů státu a že udělá i něco navíc. Žádný z poslanců NF by tedy i nadále neměl projevovat žádnou mimořádnou aktivitu. Tento fakt je skutečně hodný zamyšlení zejména v době, která burcuje k mimořádným činům.

(...)

Budu však konkrétní. Mým protikandidátem NF do SL FS ČSSR ve volebním obvodu č. 79 je pan Jaroslav Venhauer, horník n. p. Důl J. Šverma Žacléř, člen KSČ, bytem Žacléř, ul. J. A. Komenského 398, okr. Trutnov. Jmenovaného postavila NF do voleb charakteristikou: Zkušenosti získal ve funkci poslance ČNR. Nyní kandiduje druhé volební období do FS. Je členem výboru FS pro kulturu a výchovu. Těžiště výkonu funkce poslance považuje v častém neformálním styku s voliči v okruhu svého bydliště a na pracovišti. Úkoly poslanecké plní zodpovědně. Informuje voliče i NV o činnosti výboru pro kulturu a výchovu. Účastní se často schůzí národního výboru prvního stupně. V jednání je rozhodný, otevřeně vyjadřuje své názory. Má dobrý vztah k lidem a dovede je získat k plnění úkolů.

Nechtěl bych se svého protikandidáta nějak dotknout, ale již z uvedené charakteristiky vyplývá, jak málo se tento kandidát hodí pro funkci poslance FS. Nevím ani, zda je dobrým horníkem, protože ho v naší části volebního obvodu nikdo nezná a snad ani neviděl. Když jsem nedávno na MěNV ve Vrchlabí žádal jména a adresy svých poslanců do ČNR a FS ČSSR, potom mi stěžili opatřili jejich jména. Žádný z těchto poslanců snad v našem městě nebyl spatřen.

(...)

Stojíme nyní několik dní před volbami do FS ČSSR a dosud není přesně známo, zda mocenské orgány připustí či nepřipustí kandidaturu nezávislých kandidátů na poslance do FS ČSSR. Všem nám je známo, že polemika s našimi úřady je značně obtížná i nemožná. Takový stav není projevem síly a sebedůvěry, ale projevem opačným.

Budoucnost tedy v nejbližších dnech ukáže, nakolik budou naplněny zájmy pracujících lidu a zásady socialistické demokracie. V případě, že by kandidatura nezávislých kandidátů nebyla připuštěna, potom by došlo k provedení neplatných voleb do FS ČSSR s nepředstavitelnými důsledky, které z toho plynou. Celou záležitost by musel řešit ústavní soud ČSSR. Tuto ústavní instituci nám ovšem FS ČSSR za 18 let ještě fakticky nezřídilo.“

Ústřední volební komise Wonku nepřekvapivě odmítla zaregistrovat, jeho snahu jednat v souladu se zákonem přijal mocenský aparát jako provokaci. 26. května 1986 zatkla bratry Wonkovy (Jiřího a Pavla) policie a vzala je do vazby. Pavel byl (teprve dodatečně) obviněn z trestného činu pobuřování, který později překvalifikovali na podvracení republiky, a též z útoku na veřejného činitele. Trestného činu pobuřování a podvracení republiky se měl dopustit rozšiřováním svého volebního programu a psaním různých dopisů úřadům, tedy tím, že využíval své ústavní právo. Útok na veřejného činitele měl provést o několik měsíců dříve, 13. ledna 1986, když vytlačoval z bytu exekutora, který mu neoprávněně navrtával zámek.

Ve vazbě v Hradci Králové byli bratři fyzicky týráni, u soudu, který se konal v květnu 1987, dostal Pavel Wonka jednadvacet měsíců vězení (plus tři roky tzv. ochranného dohledu). Jiří coby „pomocník v kandidatuře“ jeden rok, který si už odseděl ve vazbě.

Dejte si prst na špičku nosu

V srpnu 1987 převezli Pavla Wonku do věznice v Minkovicích u Liberce, cestou ho bachaři surově zbili. Wonka napsal: *„Do Minkovic jsem byl odvezen a přitom zbit libereckou eskortou. Utrpěl jsem otřes mozku. Při lékařské prohlídce se mě lékař ptal, jestli dosáhnu prstem na špičku nosu. Tím prohlídka skončila...“*

Pavel Wonka odmítal ve vězení pracovat, protože rozsudek považoval za protiprávní. Během dvou měsíců zhubl o dvacet kilo. Převezli ho do vězeňské nemocnice na Pankrác a odtud do Plzně. Protože stále odmítal praco-

vat, skončil na psychiatrii v Bohnicích, odkud ho 26. února 1988 propustili. Byl ve zbědovaném stavu, nemohl chodit a rezignoval – požádal, aby se směl vystěhovat do západního Německa.

V době, kdy Pavel Wonka usiloval o vystěhování, předvolali ho na Okresní vojenskou správu v Trutnově, kam také 5. dubna 1988 přišel. Přítomní estébáci ho na odchodu zatkli, zmlátili a pak mu oznámili, že na něj soudkyně okresního soudu Marcela Horváthová uvalila vazbu. Wonka si stěžoval na krajském soudu s tím, že soudkyně porušila zákon, protože vazbu lze uvalit pouze po předepsaném úředním postupu. Marně. Zatčení bylo zdůvodněno tím, že neplnil podmínky ochranného dohledu (tj. nehlásil se každý den na oddělení Veřejné bezpečnosti). Wonka argumentoval svým špatným zdravotním stavem, což vyšetřovatele nezajímalo.

V druhé polovině dubna 1988 byl na kolečkovém křesle dopraven před soud a dostal od soudkyně Horváthové půl roku nepodmíněně. Zemřel o několik dní později – 26. dubna 1988 – za podivných okolností v cele věznice v Hradci Králové na plicní embolii.

Kádrování – systém, který zapojil téměř každého

Rozhovor s historikem Jaroslavem Cuhrou (Ústav pro soudobé dějiny AV ČR)

Skoro každý člověk měl v ČSSR tzv. kádrové materiály – tedy svůj spis, svou složku, podle níž byl v různých situacích posuzován a kontrolován. Šlo mj. o to, jestli je považován za řádného socialistického občana, za člověka hodného důvěry a kariéry. Od jakého věku to sledování občana začínalo? Bylo to už v dětství, nebo později?

Už v době, kdy děti opouštěly základní školu a hlásily se na střední, se na ně shromažďoval materiál – posudky, které psali hlavně učitelé a podepisovali ředitelé. Měly předepsanou formu a týkaly se hlavně studia, protože když základní škola nedala doporučení, dítě vesměs nemělo šanci se dostat na střední. Pak se to opakovalo při nástupu na vysokou, kdy se už k těm materiálům přidávaly posudky od dalších organizací. Teprve následně přicházely takové ty klasické kádrové materiály, které se ovšem netýkaly úplně všech, protože kádrová práce byla strukturovaná, v podstatě z ní byli vyjmuti manuální pracovníci nebo pomocní pracovníci techničtí a administrativní. Kádrové materiály se zakládaly při vstupu do zaměstnání a pak se s člověkem táhly celou profesní kariéru. Ale ještě k těm posudkům ze školy: Nelze to dnes chápat tak, že škola hodnotila pouze to, jak žák studoval, jestli měl dobré studijní předpoklady atd. To v těch posudcích jistě bylo, ale podstatnější je, že se tam „kádrovali“ rodiče a příbuzní. Vlastně se tedy prověřovalo, jestli jsou rodiče hodni toho, aby jejich děti studovaly. To znamená, že už v dětství byl člověk vtažen do rozsáhlého režimního soukolí a že kádrové materiály nepředstavovaly jen jeho individuální příběh. Zajímavé je pak vidět jednotlivé osudy, kdy nadané dítě bylo odmrštěno, neboť organizace KSČ v zaměstnání jeho otce prohlásila, že je třeba „nábožensky zatížen“, a studium dítěte se proto nedoporučuje.

Byla podobná rozhodnutí jednou provždy závazná?

V některých případech se asi nezměnila, ale obecně se o závaznosti mluvit nedá. Člověk si mohl kádrové předpoklady do jisté míry vylepšit. V padesátých letech třeba tím, že šel na čas pracovat na stavbu či do výroby a mohl pak odkazovat na tzv. dělnický původ, respektive mohl z takové práce získat významné doporučení. Za normalizace zase tak, že projevoval podporu straně a vládě a „správně“ chápal okupaci jako pomoc spřátelených armád. Kádrování, to je složité téma, trvalo desítky let a zachycovalo miliony lidí.

Kdo kádrové materiály vlastně zpracovával? Z čeho sestávaly?

Tzv. kádrové posudky měly vždycky obsahovat tři složky (hodnocení profesní, politické nebo třídní) a pak nějaký osobnostní profil. Jinak byl ten systém proměnlivý, například v sedmdesátých letech se vypracovávala pravidelná komplexní hodnocení zaměstnance, nejdřív každé dva roky a potom každých čtyři nebo pět let. Zpracovával je nadřízený v práci, své k tomu říkala i základní organizace KSČ a zástupce ROH. A pak byly příležitosti, které se týkaly jakéhokoli pohybu po společenském žebříčku, v hierarchii – například když někdo získal jinou funkci nebo změnil zaměstnání. To bylo vždy spojeno právě s otevřením kádrových materiálů a s vyžadováním nových posudků. Anebo třeba při výjezdu do zahraničí, což byla oblíbená chvíle, kdy se mobilizovaly kádrové materiály a psaly nové posudky.

Co byla nomenklatura? A nomenklaturní kádří?

Nomenklaturní kádrové pořádky jsou vlastně seznamy funkcí, které spadají do schvalovací kompetence určité úrovně komunistické strany. Takže se vypisuje

valy kádrové pořádky pro ÚV KSČ, pro okresní výbory, ale šlo to vlastně až po celozávodní výbory strany nebo ojedinele až po podnikové výbory, což už je relativně nízká úroveň. Vlastně to byly seznamy funkcí, o jejichž obsazení rozhodovaly v konečné instanci zmíněné orgány. Když se mluví o nomenklatuře, většinou se pod tím myslí tzv. elita komunistického státu, ale když si uvědomíte, že nomenklaturní pořádek sahal právě až k úrovni podniku, tak se najednou dostanete k docela širokým vrstvám obyvatelstva, k velkému množství případů nestraníků.

Důležitou roli nepochybně měl, nebo si to tak aspoň laik představuje, kádrovák. Kdo byl kádrovák? Zvláštní zaměstnanec, určený k tomu, aby spravoval a zajišťoval kádrové materiály?

Kádrovák neboli kádrový referent byl zodpovědný za to, že při vašem příchodu do zaměstnání přijal vaše materiály – podotýkám, že váš kádrový materiál putoval zvláštní obálkou, byl tajný a vy jste ho v životě nedostal do ruky, respektive zcela výjimečně. Čili kádrovák přijal ten materiál, nechal vás vyplnit nový dotazník, kde se vás zase vyptali na rodiče, manželku, příbuzné v zahraničí, funkce v různých organizacích atd. Potom fungoval ve chvíli změny zaměstnání, postupu na vyšší post, výjezdu do ciziny, to buď sám zařizoval posudky, anebo dával žádosti. Ale co je na tom důležité, postava kádrováka personifikuje kádrování, cosi odporného. Jenže je třeba připomenout, že za tím procesem stála mašinerie KSČ, která do kádrových materiálů vstupovala, studovala je, a jelikož člověka hodnotila, tak je zároveň spoluvytvářela. Vždycky říkám studentům, že členství v KSČ se dnes bagatelizuje. Já je sice nechci demonizovat, nicméně je třeba si představit onu zvláštní situaci, kdy sedíte v kanceláři s pěti lidmi, z nichž tři jsou ve straně. A když chcete, aby vaše dítě šlo na střední školu, tak oni se sejdou s dalšími na schůzi a hlasují o tom, jestli vám dají kladný, nebo záporný posudek. Protože se znáte, většinou vám nejspíš dají kladný, ale už sama ta obłudná praxe, kdy se odeberete domů a oni mají ještě schůzi, na které se zabývají vámi a vaší rodinou, ta přece o členství v KSČ něco vypovídá. Jistě, řadové členové KSČ měli na osudu svých kolegů v práci nevelký podíl, protože i ta základní organizace měla svůj užší výbor, předsednictvo, kde se věci projednávaly a rozhodovaly. Ale mě na kádrování přesto fas-

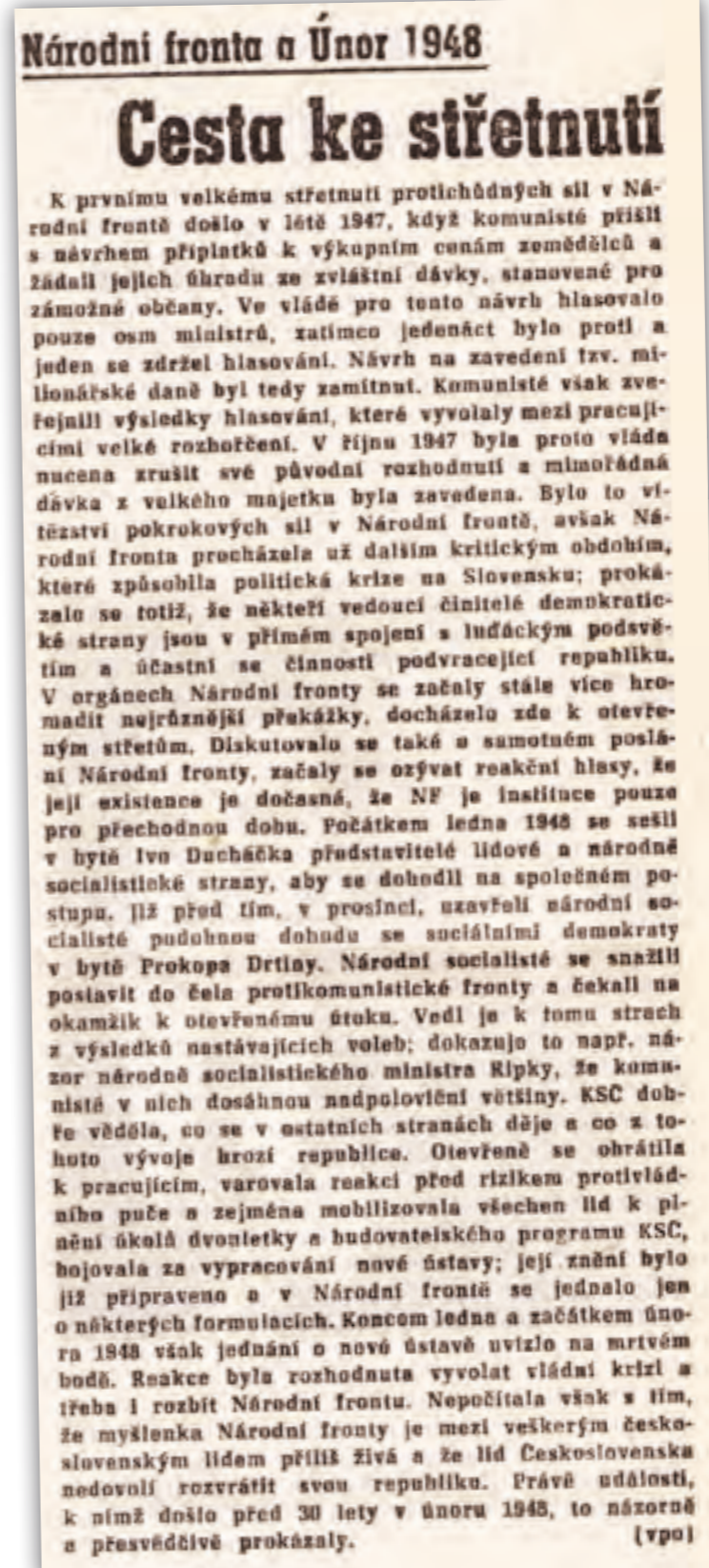
cinuje ten systém: Lidé byli na jednu stranu vaši kolegové a někdy i přátelé, ale v podvečer se mohli stát těmi, kdo rozhoduje o vás bez vás.

Co bylo smyslem kádrového pořádku? Mít obyvatelstvo pod dozorem a zajistit, aby se do funkcí, které jsou rozhodující, dostávali pouze loajální lidé? Dá se to takhle interpretovat?

To je velice složité, kádrová práce měla mnoho funkcí, byla součástí celého systému plánovaného hospodářství, takže se podle kádrových materiálů neposuzovala jen politická způsobilost, ale i odbornost, potřebnost v určitém odvětví atd. A pokud jde o politické hledisko, kádrování nepadlo z nebe po únoru 1948, už za války tu bylo různé vyplňování dokladů o árijském původu, zaměstnanecké knížky, po válce si lidé navzájem psali osvědčení o národní spolehlivosti atd. čili byla tu jistá tradice. Jednu věc bych nicméně vyzdvihl. Skrze kádrování byl člověk neustále vyzýván, aby se zavazoval ke zlepšování své práce, byl opakovaně stavěn před otázku: Jak se budete politicky angažovat? Jak se zapojíte? Ten prvek neustálého zapojování je velice důležitý, proto bylo tolik lidí členy Národní fronty, členy Brigády socialistické práce, případně měli aspoň nějakou funkci v ROH. To nevyplývalo z nějaké spontánní iniciativy, nýbrž z toho, že jednotlivci byli v rámci svého zaměstnaneckého poměru soustavně konfrontováni s požadavkem, aby přispěl k rozvoji socialistické společnosti. Byl nucen participovat.

Čili kádrování sloužilo vlastně k tomu, aby se to, čemu říkáme „systém“, udrželo?

Ano, to je jedna rovina. Nepříjemný, absurdní systém věčného prověřování v politické rovině se tím prověřováním udržuje. Sice se navzájem „pokryjeme“ a vyjdeme si vstříc, ale zároveň ten systém díky naší participaci existuje, protože plníme zadání. Kdybychom se na to vykašlali a řekli, že žádné závazky nepřijmeme a případně posudky psát nebudeme, systém by se zhroutil, byl by nefunkční.

▪ Lidová demokracie, 24. 2. 1978

▪ Mladá fronta, 19. 4. 1969

▪ Plakát na nástěnk, soukromý archiv

NEJSOU VOLBY JAKO VOLBY

Simulace normalizační volební agitace a voleb

ANOTACE:

Aktivita pomůže studentům objasnit a odhalit problematiku politické participace občanů v období normalizace v Československu. Na základě studia některých autentických dobových materiálů a práce s nimi umožní studentům nahlédnout do systému politického života v tehdejší Československu, porozumět zákulisí přípravy a realizace „demokratických“ voleb, reflektovat tehdejší dobu, poznamenanou vládou jediné strany.

VZDĚLÁVACÍ OBORY:

dějepis, základy společenských věd

PRŮŘEZOVÁ TÉMATA:

osobnostní a sociální výchova, mediální výchova

KLÍČOVÉ KOMPETENCE:

občanské, sociální a personální, komunikativní, k učení, k řešení problémů

DOPORUČENÝ VĚK: 16+

CÍLE:

Žáci:

- rozumí pojmům „demokratické a nedemokratické volby“, „monopolní postavení KSČ“ a „Národní fronta“,
- kriticky pracují s historickými dokumenty.

DĚLKA: 2 vyučovací hodiny

POMŮCKY:

- psací potřeby
- **MATERIÁL** – dobový tisk
- volební urna, dobové reálie (pionýrský šátek, československá a sovětská vlaječka)

POSTUP:

1. Aktivitu zahájíme studiem a společnou diskuzí nad dobovým tiskem (**MATERIÁL**) z období před volbami a s volebními výsledky. Dále společně objasníme systém fungování Národní fronty a zastoupení politických stran a společenských organizací v ní.
2. Rozdělíme studenty na dvoučlenné (případě trojčlenné) týmy, které budou představovat tehdejší jednotlivé politické strany a společenské organizace. Jejich úkolem bude sestavit jednotnou kandidátní listinu pro volby, a to na základě předem stanovených kritérií (uplatnění vedoucí úlohy KSČ ve společnosti, zastoupení většiny společenských organizací, profesní zastoupení atd.). Společně sestavíme stručný volební program.
3. Příprava volební kampaně – agitace (příprava volebních hesel – lze využít dobový tisk, případně tehdejší agitační materiály, plakáty), výzdoba volební místnosti, sestavení volební komise.

4. Slavnostní průběh voleb – zdůrazníme atributy normalizačních voleb: „čestná stráž“ pionýrů, masová účast voličů (manifestační volby), práce volební komise (cesta za voliči – na pracoviště, za těmi, kteří plní plán, za těmi, kteří „absentují“), zákaz prodeje alkoholických nápojů v době voleb.
5. Volební komise představí před třídou výsledky voleb a hodnocení volební účasti.

REFLEXE:

Diskuze se studenty o otázkách srovnání voleb před a po roce 1989, výhody a nevýhody politické plurality. Můžeme v případě jednotné kandidátky vůbec mluvit o volbách v pravém slova smyslu? Lze připomenout i otázku návrhu možné povinné volební účasti voličů a porovnat se situací před rokem 1989.

POZNÁMKA:

Příprava „volebního programu“, byť ve stručné podobě, může být zdlouhavá a nemusí odrážet dobovou situaci. Nabízí se proto možnost využít stručnou verzi některého z dobových akčních programů NF.

ZKUŠENOSTI Z PRAXE:

Aktivita má širší vymezení. Příprava samotných voleb a volební kampaně umožňuje relativně podrobně představit tehdejší politickou a společenskou situaci od existence a postavení jednotlivých politických stran přes charakteristiku a vymezení úlohy nejvýznamnějších společenských organizací NF (ROH, SČSP, ČSZ, Svazarm atd.). Relativní časová náročnost je kompenzována širší problematikou. Při přípravě, byť velmi stručného, volebního programu se můžeme dotknout oblastí společenského života, které ve výkladové hodině zůstávají většinou v pozadí.

V rámci aktivity lze pracovat též s dobovými fotografiemi, většinou opět z dobového tisku (první volič, vítání prvovoličů, manifestační volby, soutěže v agitaci, práce volební komise atd.).

Vladimír Velešik, Gymnázium a Jazyková škola s právem státní jazykové zkoušky Svitavy

POUŽITÉ ARCHIVNÍ MATERIÁLY A DOKUMENTY:

Volební program Národní fronty okresu Písek na volební období 1977-1981

Volební program Národní fronty v Praze 6

VOLEBNÍ PROGRAM NÁRODNÍ FRONTY PRO OBDOBÍ LET 1977-1981

- H**lavní cíle, které nový volební program sleduje, je možno charakterizovat takto:
- ☆ orientuje Národní frontu a organizace v ní sdružené, národní výbory, podniky, instituce a občany k uskutečňování závěrů XV. sjezdu Komunistické strany Československa,
  - ☆ sleduje sjednocení činnosti místních orgánů státní moci a správy a dobrovolných společenských organizací, které usměrňují iniciativu občanů ke splnění cílů politiky KSČ; vede k upevňování její vedoucí úlohy a k prohloubení jejího spojení s nejšířšími masami pracujících,
  - ☆ vytváří podmínky pro efektivní rozvíjení všech funkcí národních výborů a organizací sdružených v Národní frontě,
  - ☆ počítá s rozšiřováním účasti občanů celého okresu na správě státu a veřejných věcí, umožňuje rozvoj aktivity a pracovní iniciativy,

1

- ☆ v ekonomické části vychází z úkolů stanovených pětiletým plánem rozvoje národního hospodářství, přičemž počítá s dalším rozvojem celého okresu a přednostním krytím potřeb míst s větším soustředěním obyvatel. Zahrnuje i úkoly zajišťované zemědělskými a průmyslovými závody, které ovlivní rozvoj jednotlivých míst a dotýkají se života občanů v jejich bydlištích i na pracovištích,
- ☆ počítá s rozsáhlým programem politicko-ideové práce mezi všemi vrstvami obyvatel, zejména však mezi mládeží.

Předkládaný volební program Národní fronty je otevřený politický dokument, se kterým budou společenské organizace Národní fronty a národní výbory pracovat po celé další volební období a bude podle objektivních podmínek, potřeb a možností dále doplňován po projednání v orgánech národních výborů, Národní fronty a s občany. Pravidelná veřejná kontrola plnění tohoto volebního programu bude prováděna na veřejných schůzích národních výborů a Národní fronty s občany.

- Shrnutí volebního programu Národní fronty okresu Písek na volební období 1977-1981

VI. Školství, kultura, péče o mladou generaci a rozvoj zájmové činnosti

V souladu se závěry XV. sjezdu KSČ bude na úseku školství postupně prováděna přestavba školské soustavy a zajišťováno další prohlubování komunistické výchovy mládeže.

K zajištění těchto úkolů je nutné na všech stupních škol:

v oblasti ideově výchovné práce

- prohlubovat a sjednocovat pod vedením KSČ komplexní výchovné působení všech rozhodujících složek společnosti a státu směřující k výchově mladého všestranně rozvinutého socialistického člověka
- prohlubovat účinnost komunistické výchovy a sepětí školy se životem užší součinností škol s členskými organizacemi Národní fronty, zejména SSM, PO SSM, SČSP, ČSPB, OOR a So-

20

cialistickou akademií a rozvojem družební a patronátní činnosti s podniky a organizacemi obvodu

- realizovat diferencované formy ideově výchovné a vzdělávací práce ve školní i mimoškolní činnosti, zejména se zaměřením na posílení socialistického vlastenectví a proletářského internacionalismu
- věnovat péči talentovaným i zaostávajícím žákům a soustavnou výchovu zaměřit na účelné rozložení zájmu mládeže o studium a praktické povolání
- rozvíjet pracovní iniciativu a aktivitu učitelů a žáků formou socialistického soutěžení ke zkvalitnění pedagogického procesu, zlepšení pracovního prostředí škol a jejich okolí a pomoci národnímu hospodářství
- v mimoškolní činnosti rozšiřovat a zkvalitňovat výchovnou práci školních družin a všestranně podporovat rozvoj zájmové činnosti na školách, zejména tělovýchovně branného charakteru

Zodpovídá: ONV
organizace NF
podniky
školy II. cyklu
vysoké školy

▪ Ukázka volebního programu Národní fronty v Praze 6 na volební období 1976–1980

MUSÍME VĚDĚT VŠECHNO

Kádrování v období normalizace

ANOTACE:

Na základě práce s kádrovým dotazníkem žáci odhalí systematickosti získávání informací komunistickým režimem. Získají představu o vedení dokumentace a o její podrobnosti a komplexnosti, včetně údajů o rodinných příslušnících s důrazem na politický názor.

KLÍČOVÉ KOMPETENCE:

k učení, k řešení problému, komunikativní, sociální a personální, občanské

DOPORUČENÝ VĚK: 15+

CÍLE:

Žáci

- kriticky posoudí předkládané dobové MATERIÁLY,
- interpretují svá zjištění,
- vyvodí obecné závěry.

DĚLKA: 30 min.

POMŮCKY:

- MATERIÁLY a PRACOVNÍ LISTY pro každou skupinu
- volný list papíru
- psací potřeby

POSTUP:

1. Žáci napíší, které informace jsou pro zaměstnavatele důležité při obsazování vedoucí pozice novým pracovníkem.
2. Žáky rozdělíme do čtyř skupin a rozdáme jim **MATERIÁL 1** - žádost o přijetí do služebního poměru. Na jeho základě žáci rozhodnou, zda by tuto žádost podpořili.
3. Následuje práce ve skupinách s PRACOVNÍMI LISTY
  1. skupina - **PRACOVNÍ LIST 1**
  2. skupina - **PRACOVNÍ LIST 2**
  3. skupina - **PRACOVNÍ LIST 3**
  4. skupina - **PRACOVNÍ LIST 4**
4. Na základě doporučení skupin bude žadatel přijat do složky SNB a složí služební přísahu **MATERIÁL 2**. Můžeme přečíst nahlas, a podpořit tak autentičnost, nebo dát k přečtení individuálně.

Poznámka: Kádrový spis je velmi obsáhlý, podle vyspělosti skupiny je možné objem dokumentů zestručnit, příp. zadat přečtení MATERIÁLU za domácí úkol, vyznačit k přečtení stěžejní místa apod. Pokud by žáci žadatele nepřijali, musí to zdůvodnit. Na učitele pak je, zda žákům představí, jak to bylo v realitě, a pokračuje bodem 4, nebo se bude věnovat analýze důvodů, což bude jistě také přínosné.

REFLEXE:

Diskuze řízená učitelem. Které informace vás překvapily, které byly naopak očekávané? Jak moc podrobné se vám zdají požadované informace o rodině? Byl vždy podtrhnut politický názor? Co je zdůrazněno ve služební přísaze? Proti komu příslušník SNB bojuje? Co je dnešní náplní policistů? Jakou měrou asi pomohlo příslušníkovi SNB ke snížení kriminality budování přátelství se SSSR?

POZNÁMKA:

Učitel musí hned v úvodu vysvětlit zkratku SNB.

POUŽITÉ ARCHIVNÍ MATERIÁLY A DOKUMENTY:

Kádrový spis Jana Mühlfeita

Hodnocení posluchače v souvislosti s ukončením studia

1. Jaké oblasti obsahovalo hodnocení?

---

2. Co bylo předmětem hodnocení politické přípravy?

---

3. Doporučili byste hodnoceného pro práci v SNB?

Archiv bezpečnostních složek
21Odborná škola I. správy SNB

V Praze dne 20. července 1989

~~T A J N Ě~~

Výňatek č. 1

Počet listů: 3

Příloha č. A-114/4-19-7

Hodnocení posluchače v souvislosti s ukončením studia DIK

por. ing. MÜHLFEIT Jan

národnost česká

v SNB od 1.10.1987

v KSČ od 28.7.1987

ČVUT Praha, fakulta elektrotechniky

ženatý, bezdětný

angličtina III. st., ruština III. st.

ŘP s referentské oprávnění vlastní

Hodnocení politické přípravy s MPS:

Soudruh Mühlfeit pochází z dělnické rodiny. Po ukončení vysoké školy a absolvování základní vojenské služby nastoupil do DIK Odborné školy I. správy SNB.

V marx-leninské přípravě dosahoval průběžně velmi dobré výsledky, průměr 1,6. Má všeobecný i politický přehled na požadované úrovni. Svě teoretické znalosti dovede správným způsobem uplatňovat v praktické životě.

S. Mühlfeit byl přijat za člena KSČ v červenci letošního roku. Kandidátské úkoly, které mu byly uloženy, svědomitě plnil. Byl zapojen do socialistické soutěže a podílel se prakticky na všech akcích studijního kolektivu organizovaných v rámci Programu komunistické výchovy. Má aktivní zájem o sport.

Jeho chování a vystupování bylo po celou dobu studia bez závad. Nedopustil se žádných přestupků, nebyl kázeňsky trestán. Za velmi dobré studijní výsledky byl finančně odměněn.

Archiv bezpečnostních složek

- 2 -

22

Byl rovněž odměněn za iniciativní práci a pomoc na katedře cizích jazyků při zavádění výpočetní techniky do výukového procesu.

Soudruh Mühlfeit patřil k oblíbeným členům studijního kolektivu. Měl autoritu, dovede zaujímat vlastní stanoviska, vystupuje jistě a s přehledem. Při jednání je otevřený, kamarádský a vyrovnaný, snadno navazuje kontakty. Má smysl pro práci v kolektivu, není konfliktní, je zdravě sebevědomý.

Jmenovaný je ženatý, bezdětný. Manželka má vysokoškolské vzdělání, pracuje v oblasti parazitologie. Je zaměstná na Obvodní hygienické stanici v Praze.

Hodnocení odborné přípravy:

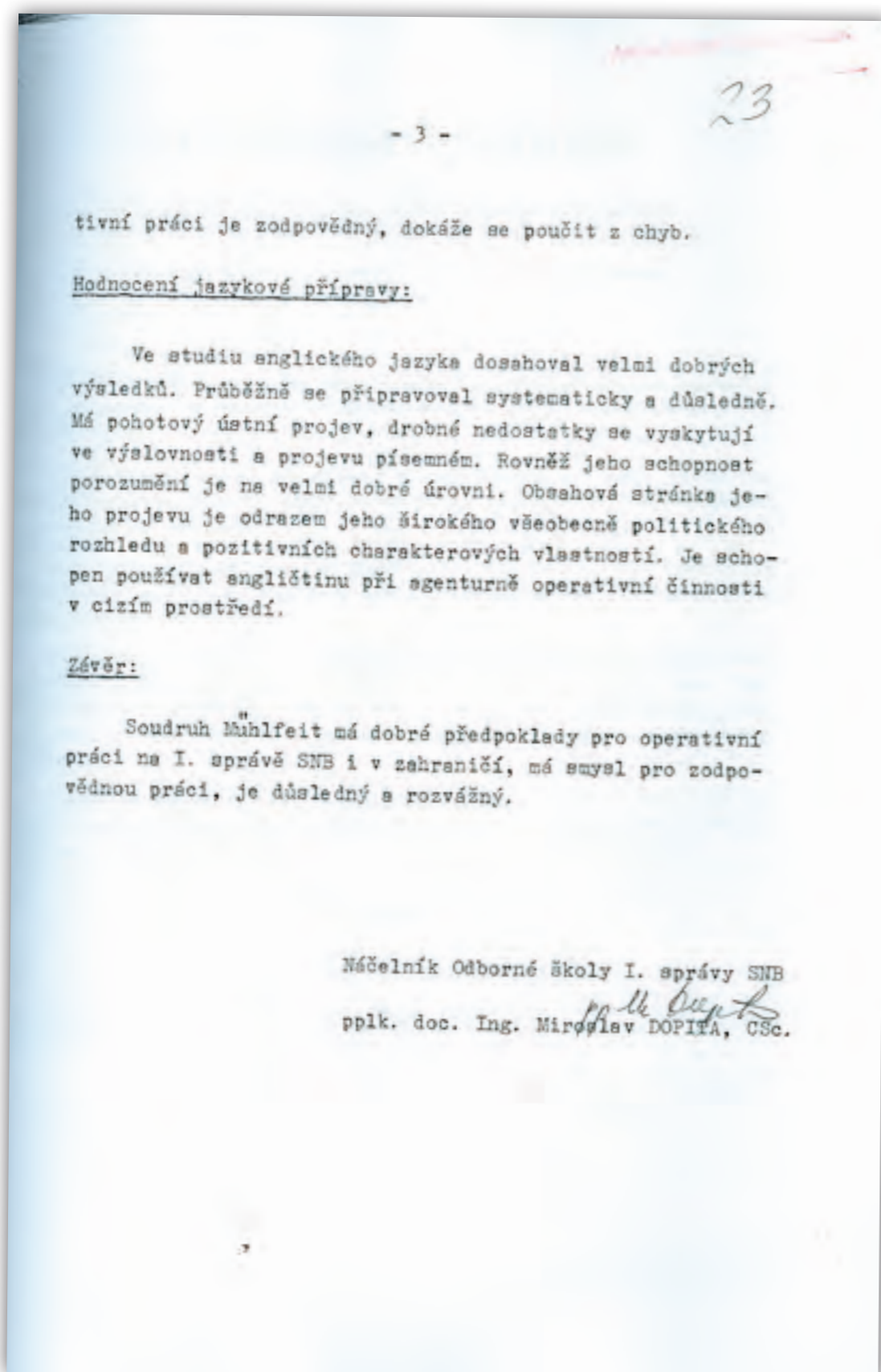
Velmi dobré výsledky dosáhl soudruh Mühlfeit v oblasti informační činnosti. Jeho souhrnné informace se vyznačovaly pečlivým zpracováním tématu a charakterizovala je věcnost a samostatný tvůrčí přístup.

V obraně proti sledování prokazoval od počátku výborné výsledky, a to jak z hlediska správného odhalování, osobní kontroly, tak i z hlediska chování na TOPS a jejího legendování.

Zvládl na dobré úrovni praktické rozpracování objektu. Důležitější nedostatky, které se u něho projevily v počáteční fázi, byly především formálního rázu. Nemá zábrany při navazování kontaktů. Prokázal schopnost operativní kombinace a vhodnost legendování své činnosti.

V potřebném rozsahu si osvojil teoretické znalosti problematiky řízení a výchovy agentury. Při vlastní realizaci schůzky si posluchač počínal velmi dobře. Jeho operativní myšlení je na dobré úrovni. Při agenturně operativní práci se snaží používat netradiční metody. Prokázal schopnost uskutečnit schůzku v anglickém jazyce. V oblasti agenturně operativního spejení prokázal znalost teorie v potřebném rozsahu a samostatnost při jeho řešení. Jeho vztah k opera-

Závěr zvláštní prověrky a návrh na přijetí

Rozdělte si MATERIÁL na části, každý jednu prostudujte.

1. Jaké informace o rodinných příslušnících dokument obsahuje?

---

2. Doporučili byste prověřovaného pro práci v SNB?

115811 Archiv bezpečnostních složek 42

I. správa SNB - 27. odbor
Č.j.: A - 02244/27-87 V Praze dne 19. 7. 87

~~TAJNE~~

Schvaluji:

Karel Sochor
Náčelník I. správy SNB
genmjr. Karel SOCHOR

Z Á V Ě R

zvláštní prověrky a návrh na přijetí

M Ü H L F E I T Jan,
nar. 20. 7. 1957
mimo státní příslušnost
české národnosti: české 6
stav: ženatý od: 20. 7. 1987
děti: nemá
školní vzdělání: ČVUT - FEL - elektro-
nické počítače, Praha
sociální původ: dělnický
kandidát KSČ: není od 2. 8. 87
člen KSČ: není
zaměstnan: není
bydliště: Šlapanov 101, 267 01, Střelčice 1702

Soudruh MÜHLFEIT vyrůstal v harmonickém rodinném prostředí společně se starší sestrou.

Po ukončení základní devítileté školy, kterou jmenovaný absolvoval v letech 1968 - 1977 ve Šlapanově, studoval na SPŠ v Jihlavě, obor měřicí a automatizační technika. SPŠ ukončil v roce 1981 s velmi dobrým prospěchem. V témže roce byl přijat na elektrotechnickou fakultu ČVUT v Praze, kde začal studovat obor elektronické počítače. Studium úspěšně zakončil v roce 1981

Archiv bezpečnostních složek 43

- 2 -

státní závěrečnou zkouškou. Osobní hodnocení ze školy je kladné.

V současnosti vykonává s. MÜHLFEIT vojenskou základní službu u VÚ MV 2220 ve Zbraslavi jako velitel čety. Před výkonem vojenské základní služby nevstoupil do žádného pracovního poměru.

V letech 1971 - 1977 byl jmenovaný členem PO SSM. Pracoval ve funkci místopředsedy skupinové rady. Členem SSM je od r. 1977. Na škole zastával funkci sportovního referenta ZO SSM. V současnosti /VZS/ pracuje ve výboru SSM jako ideově výchovný pracovník a vede kroužek revolučních a bojových tradic. Na základě aktivní práce v SSM a výborného služebního hodnocení má být s. MÜHLFEIT v září 1987 vyjimečně /jen jednorozční VZS/ přijat za kandidáta KSČ. Tato skutečnost je potvrzena jednáním se ZVP roty a předsedou ZO KSČ u roty.

Soudruh MÜHLFEIT má kamarádkou a přímou povahu. Zajímá se o sport, techniku, hudbu a rád čte. Je držitelem fidičského oprávnění A, B, M. Ovládá velmi dobře ruštinu a částečně angličtinu. Jeho zdravotní stav je dobrý. Podle výsledků psychologických testů je vhodný a doporučený bez připomínek jak pro práci na úseku výpočetní techniky, tak i pro operativní práci na I. správě SNB.

Soudruh MÜHLFEIT je krátce ženatý /červenec 1987/. Manželství je zatím bezdětné. V krizových letech byl nezlétlý, jeho politická výchova byla pozitivní. Příbuzné v zahraničí nemá, styky se zahraničím neudrhuje. Cestoval jen do socialistických států.

Během studia v r. 1985 se jmenovaný při oslavě úspěšného složení zkoušek společně s několika spolužáky zapletl do rvačky. Celá záležitost byla projednávána soudně. Protože jak očitými svědky, tak protistranou bylo potvrzeno, že se fyzicky rvačky neúčastnil, bylo v jeho případě od potrestání upuštěno.

K jeho blízkým příbuzným bylo zjištěno:

Otec:
nar. 20. 7. 1920 ve Šlapanově, Střelčice 1702
české národnosti, čl. státní přísluš-
nosti, původním povoláním strojní zá-
mečnický, zaměstnan jako vedoucí Velko-
skladu Šlapanov, k.p. Benzina, člen KSČ,
ženatý, bydlí Šlapanov 101.

Jmenovaný je aktivním členem KSČ. Než začal pracovat jako vedoucí, vykonával funkci předsedy ZO KSČ na pracovišti. Je lektorem stranického vzdělávání při OPV OV KSČ v Havlíčkově Brodě. Dále je členem SČSP, ROH a LM. Je nositelem rezortního vyznamenání "Nejllepší pracovník" a vyznamenání "Za obranu vlasti". Pověst v místě bydliště má dobrou.

- 3 -

V obci se aktivně zapojuje do politického i veřejného dění. V krizových letech se choval nezávadně. Za účelem rekreace navštívil socialistické státy a v r. 1985 působil služebně po dobu 4 měsíců v Sýrii. Styky do zahraničí neudrzuje. Příbuzné v zahraničí nemá. Trestán nebyl.

Matka:

české národnosti, čl.státní příslušnosti, původním povoláním učitelka MŠ, nyní zaměstnána jako ředitelka MŠ Šlapanov, bezpartijní, vdaná, bytem dtto manžel.

Jmenovaná je členkou ROH ve funkci jednatelky ZO. Je poslankyní NV, kde zastává funkci předsedkyně školské a kulturní komise. Její pracovní hodnocení je dobré. V bydlišti je její pověst dobrá. Z krizových let nejsou k její osobě závadové poznatky. Cestovala jen do socialistických států. Styky do zahraničí neudrzuje, příbuzné tam nemá. Trestána nebyla.

Sestra:

české národnosti, čl.státní příslušnosti, členka KSČ, rozvedená, zaměstnána na OÚZ Praha-východ jako zástupkyně primářky v Nemocnici Měšice, bytem Praha 9, Svatoplukova ul.

Jmenovaná má dobrou pověst jak na pracovišti, tak v bydlišti. Přesto, že se začátkem letošního roku rozvedla, její život byl spořádaný. Veřejného života v bydlišti se nezúčastňuje. V r. 1981 se společně s bývalým manželem zúčastnila 14denního zájezdu do Rakouska, Itálie, Francie, Švýcarska a NSR. Žádnou osobu tam nenavštívila. Bývalý manžel zaměstnancem Strojimportu Praha.

Manželka:

české národnosti, čl.státní příslušnosti, absolventka přírodovědecké fakulty UK Praha, zaměstnána jako odborný pracovník - lékař v laboratoři klinické parasitologie FN I, bezpartijní, bytem Praha, dtto manžel, přechodně

- 4 -

Jmenovaná je členkou SSM a ROH. V místě bydliště i na pracovišti má dobrou pověst. Do KS necestovala, nemá tam příbuzné a neudrzuje tam styky. Trestána nebyla.

Otec manželky:

původním povoláním tiskař, nyní zaměstnán jako samostatný technolog, n.p. Severografia Most, bezpartijní, ženatý, bytem dtto manžel, člen ROH.

Jmenovaný je vyloučený člen KSČ z r. 1970. Jeho politické postoje v letech 1968/69 byly poznamenány nesouhlasem s internacionální pomocí spojenců. Na pracovišti se politicky neprojevuje. Pracovní morálku má velmi dobrou. Projevuje upřímnou snahu o prosazování principů socialistického hospodaření. V místě bydliště má dobrou pověst. Rodinné poměry má spořádané. Soudně trestán nebyl. Negativní poznatky z hlediska StB k jeho osobě nejsou. Styky na KS nebyly zjištěny.

Matka manželky:

důchodkyně, bezpartijní, bytem dtto manžel, členka ROH.

Jmenovaná má v bydlišti dobrou pověst. Nebyly zjištěny výhrady vůči společenskému zřízení. Do kapitalistických států necestovala, rovněž styky do KS nebyly zjištěny. Negativní StB poznatky k její osobě nejsou.

Soudruh Jan MÜHLFEIT byl vytypován z vojáků základní služby, vykonávajících službu v útvech MV. O práci ve SNB má zájem. Výběrová komise I. správy SNB souhlasí s jeho přijetím.

Předkládá se návrh na přijetí s. Jana MÜHLFEITA na I.S SNB a jeho zařazení na SS, odbor ve funkci programátor-analytik, s nástupem k 1.10.1987.

Jmenovaný s přijetím souhlasí.

Zpracoval: kpt. JIRUŠ Vladimír

Kpt. Jiruš Vladimír

Návrh na provedení pohovoru s manželkou, cíle pohovoru

1. Pročtete si obsah připravovaného pohovoru s manželkou prověřovaného. Co vás zaujalo?

---

2. Měla být politicky vzdělávána?

---

3. Jaké úkoly měla přijmout?

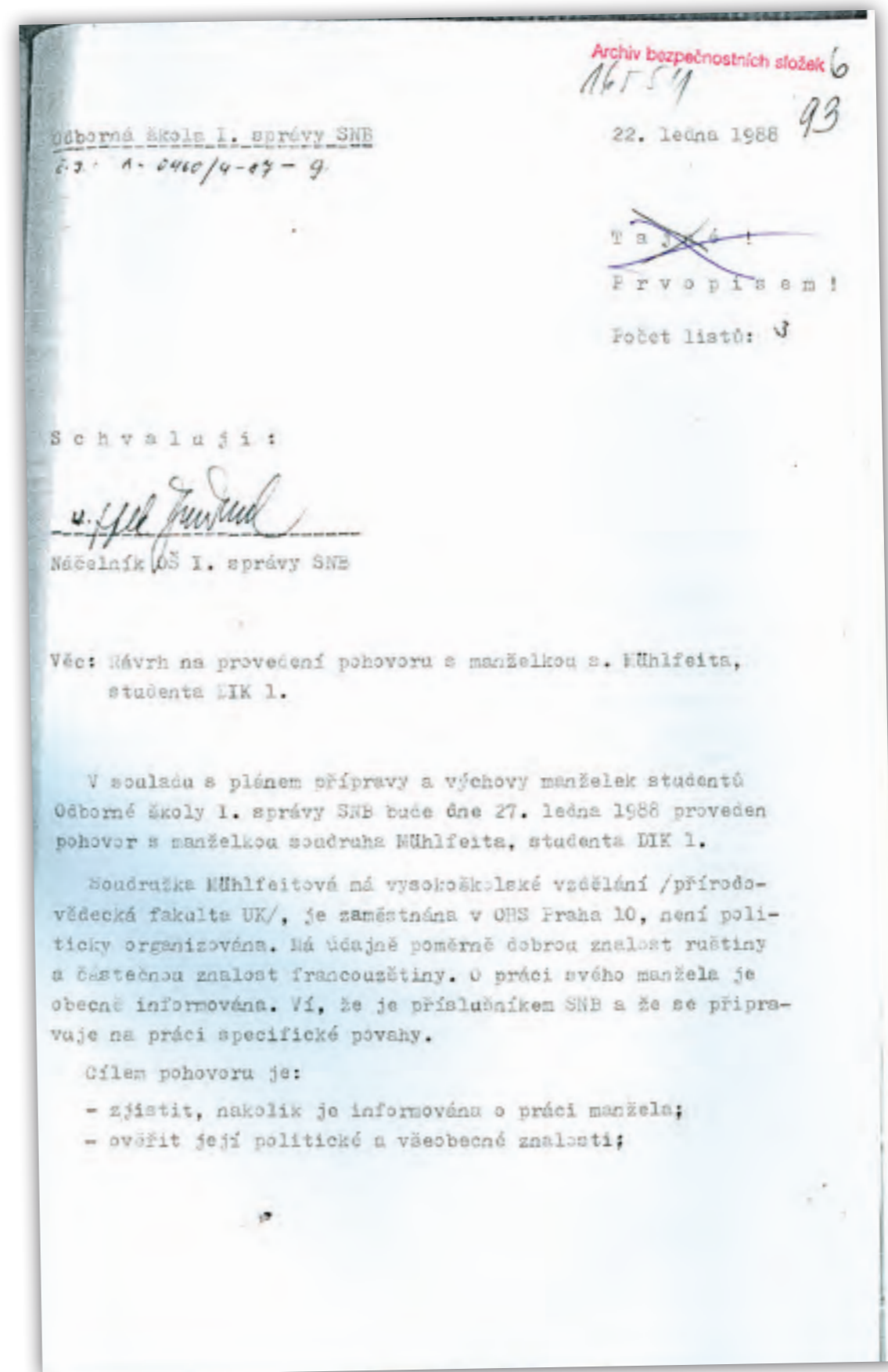

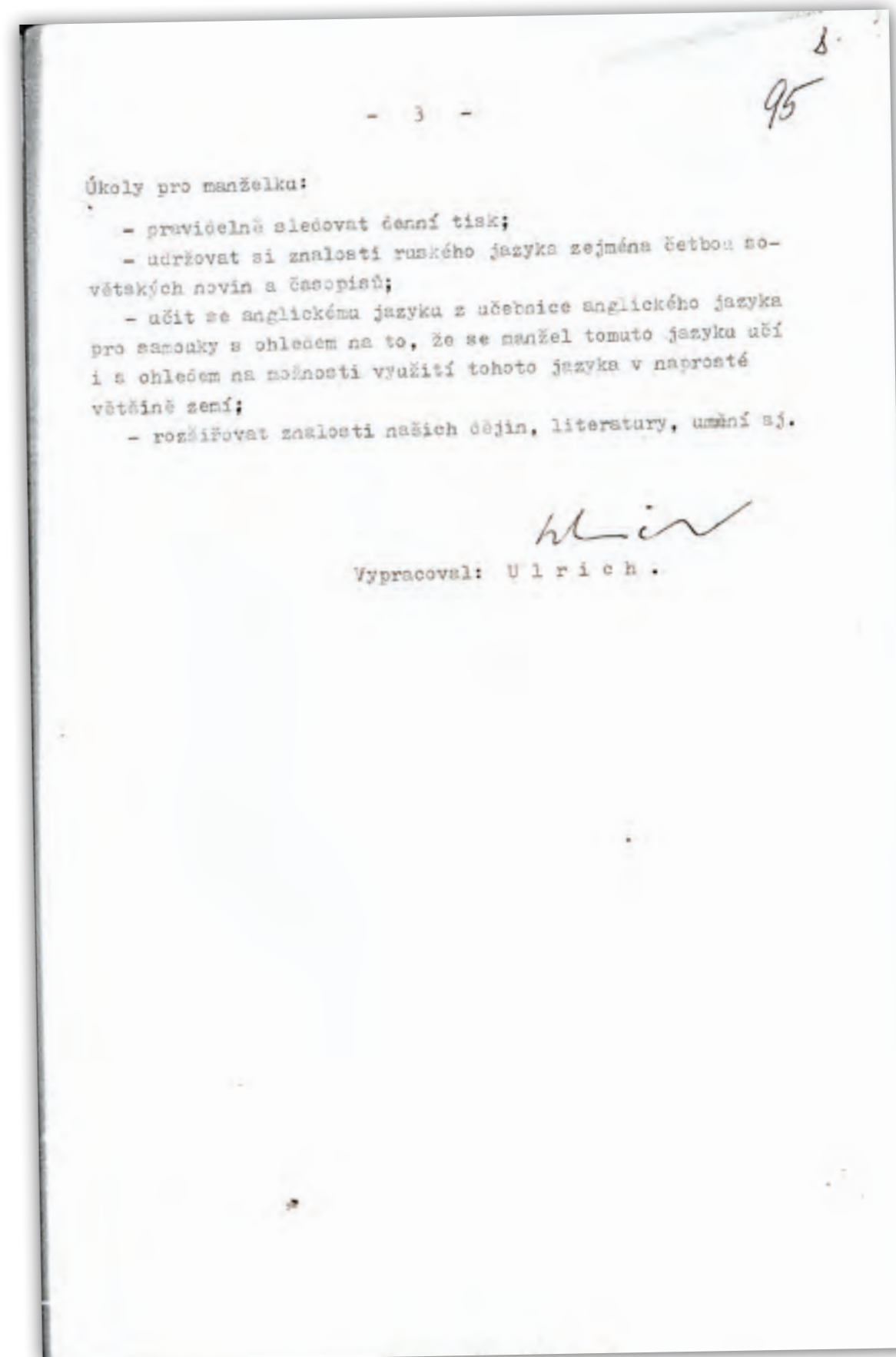
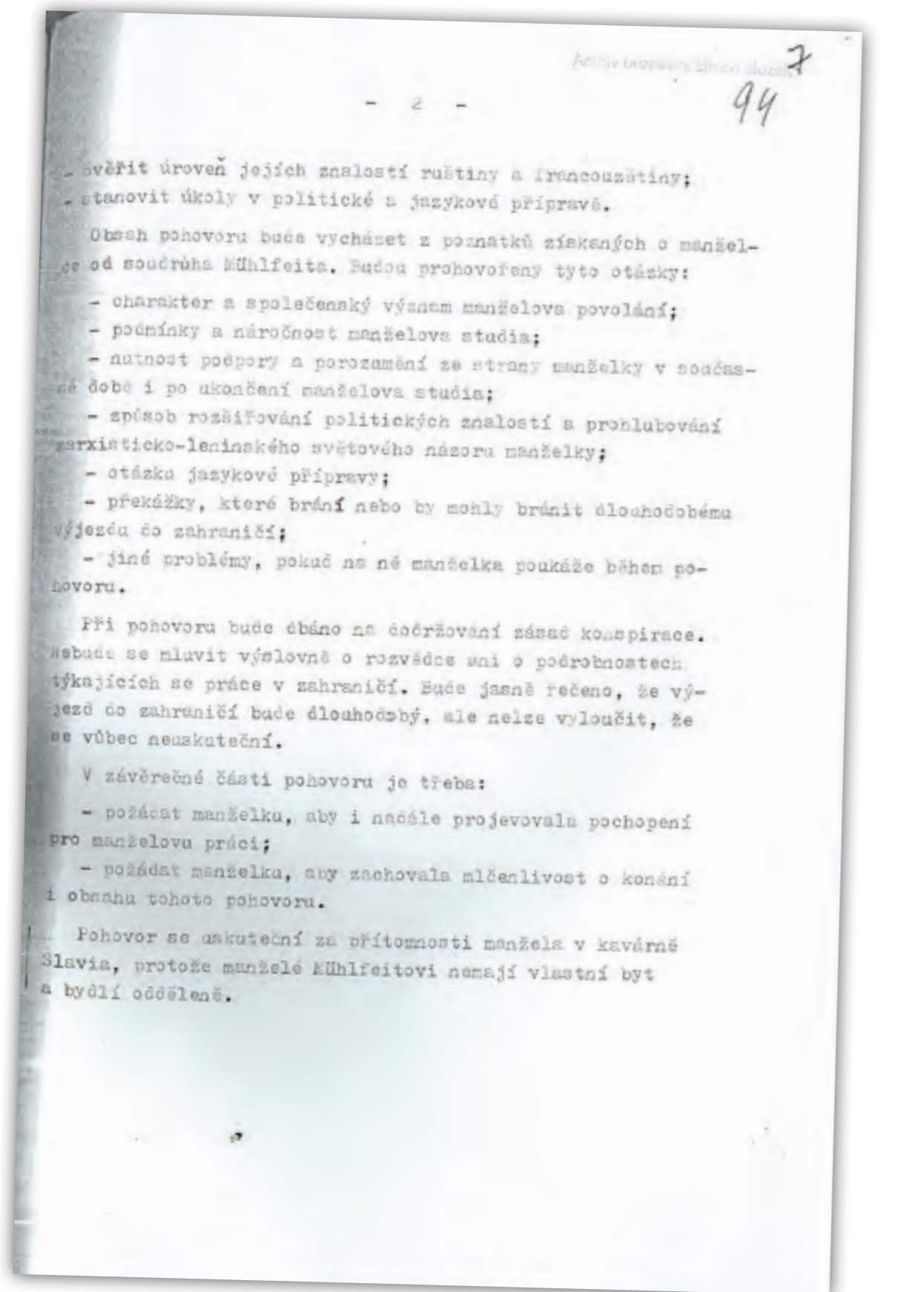

Záznam o pohovoru s manželkou

Rozdělte si text ve skupině.

1. Jak hodnotí práci svého manžela?

---

2. Jak podpoří práci svého manžela?

---

3. Proč je zde zmíněna otázka bydlení?

---

4. Byla manželka podle vašeho názoru hodnocena kladně?

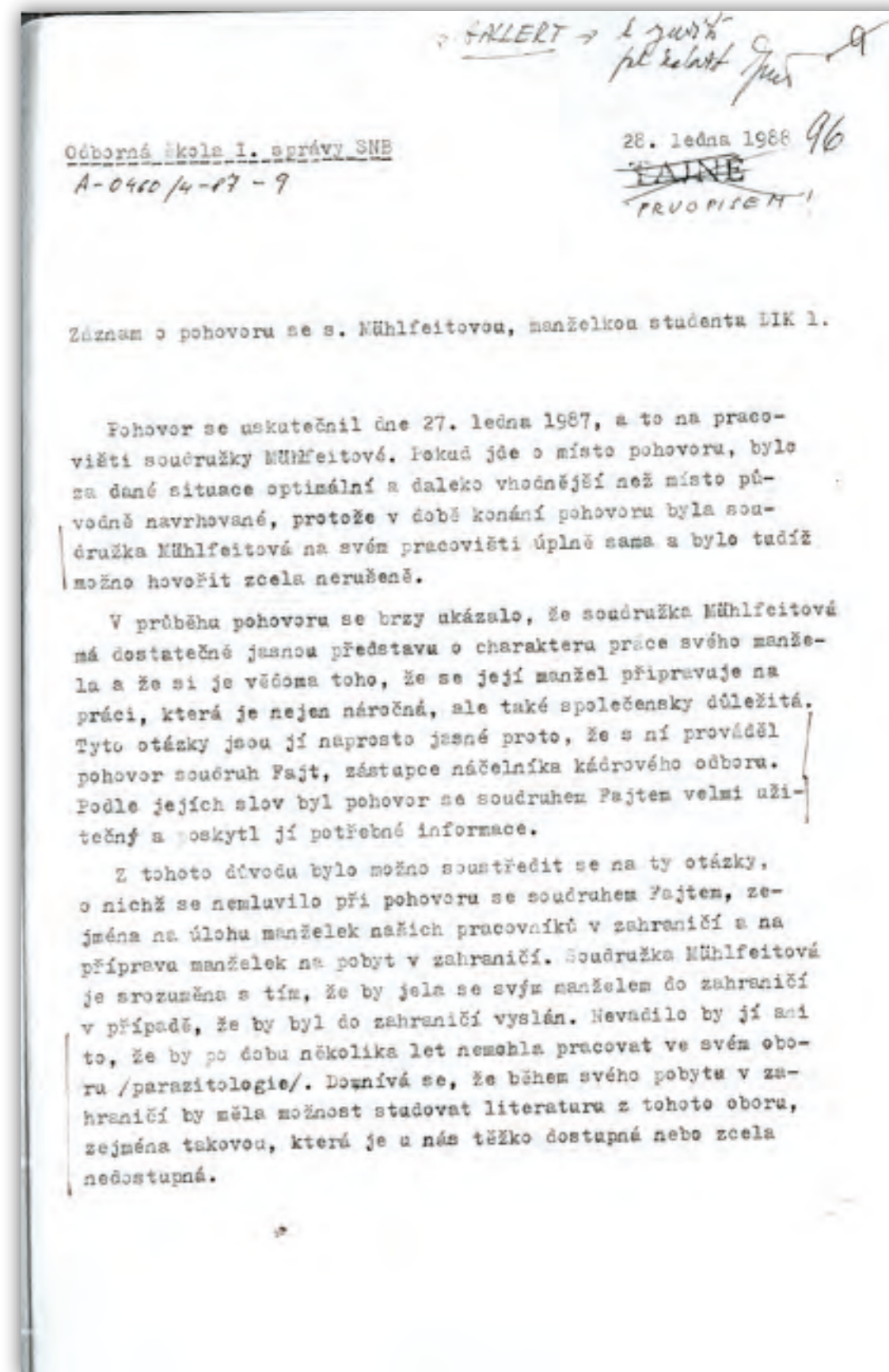

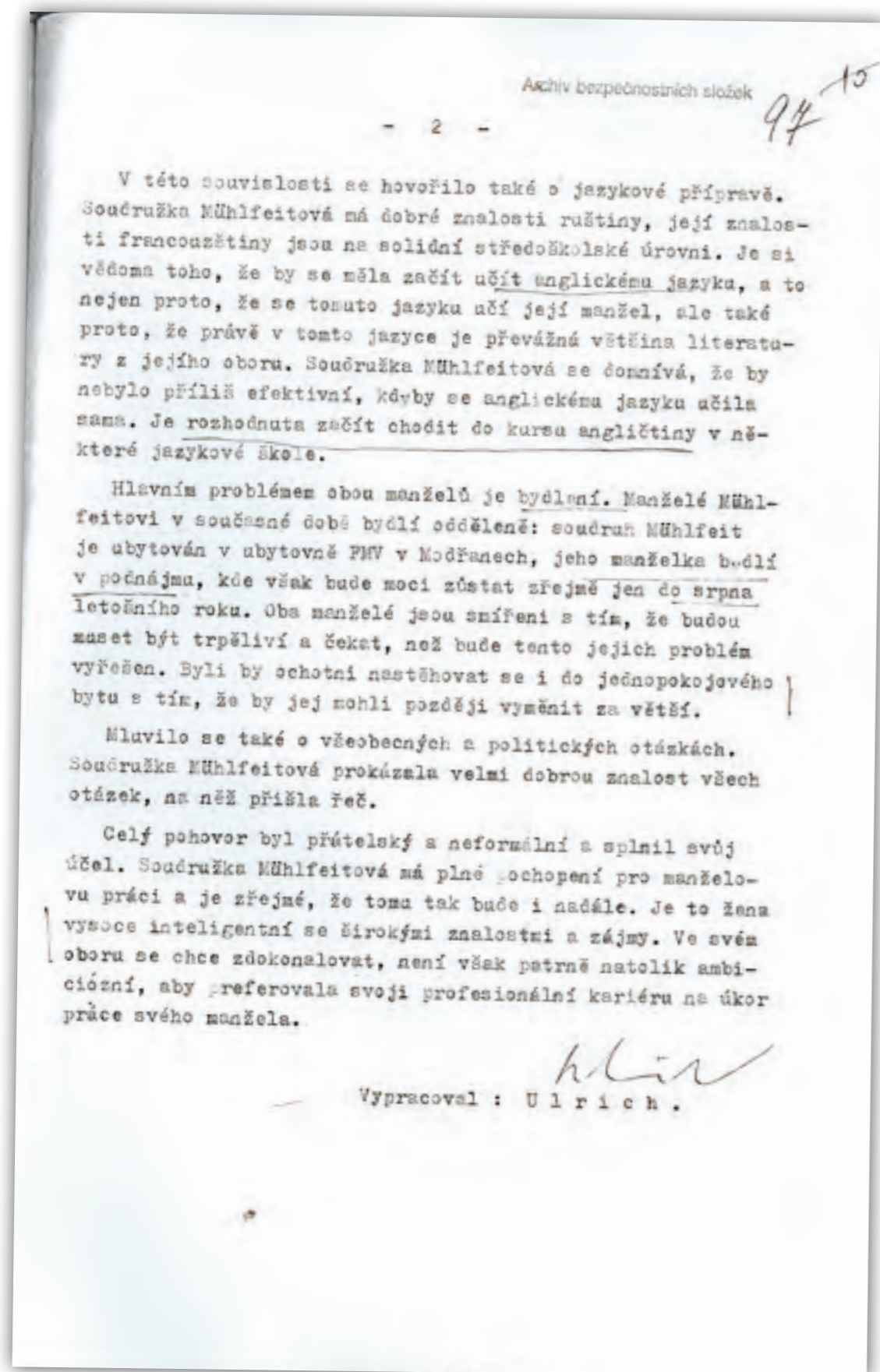

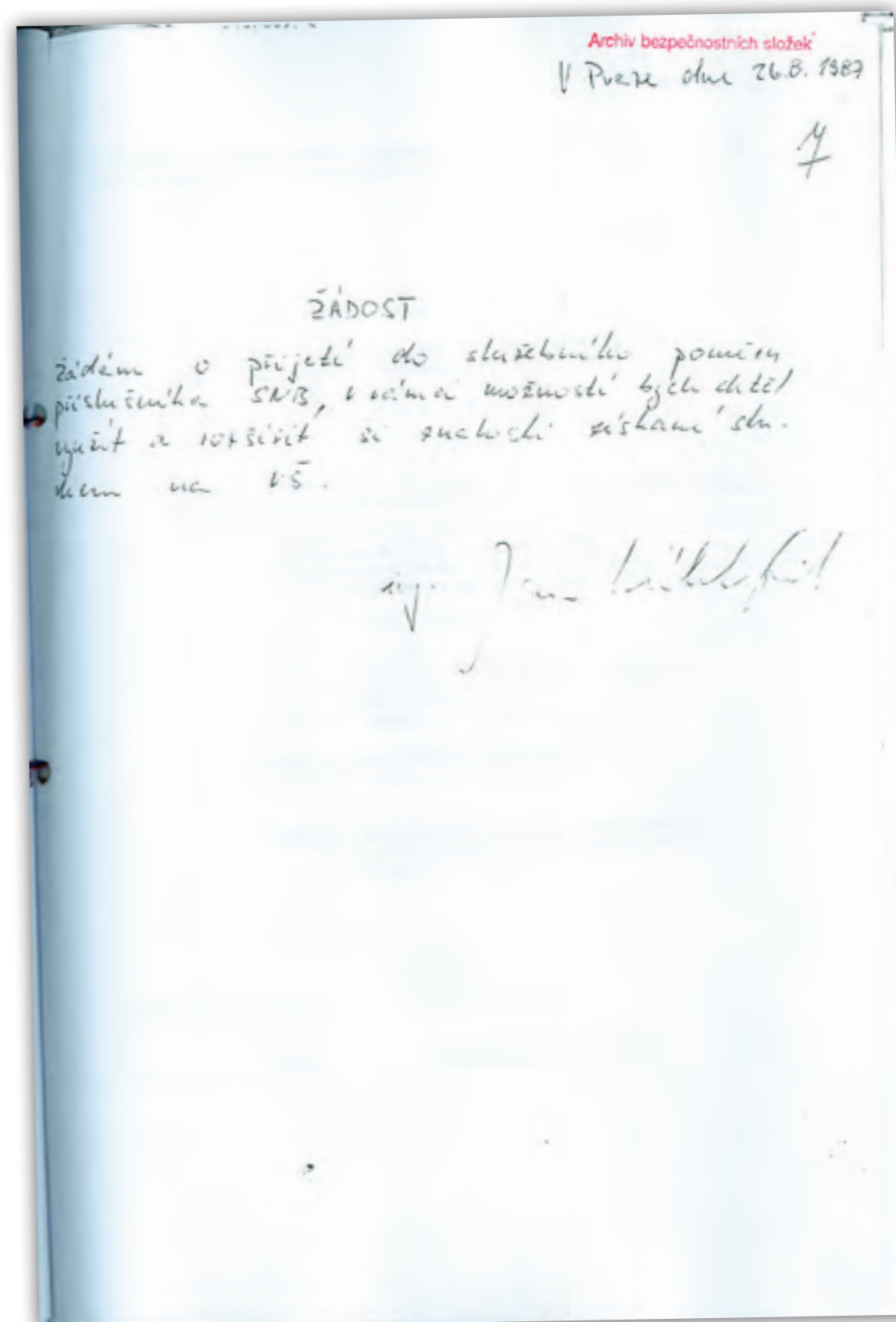

Žádost o přijetí do služebního poměru

Služební přísaha

Mühlfeit

Archiv bezpečnostních složek

SLUŽEBNÍ PŘÍSAHA

34

PŘISLUŠNÍKA SBORU NÁRODNÍ BEZPEČNOSTI

(podle ustanovení § 5 odst. 3 zákona č. 100/1970 Sb., o služebním poměru příslušníků Sboru národní bezpečnosti)

Já, příslušník Sboru národní bezpečnosti, slavnostně přísahám věrnost své socialistické vlasti – Československé socialistické republice, dělnické třídě a všemu pracujícímu lidu vedenému Komunistickou stranou Československa.

Slibuji, že budu čestným, statečným a ukázněným příslušníkem Sboru národní bezpečnosti, že budu neochvějně chránit socialistické společenské a státní zřízení, zákonná práva občanů a veřejný pořádek.

Budu zdokonalovat svou politickou připravenost na základě marxismu-leninismu, úroveň svého všeobecného i odborného vzdělání a dbát o svou bezúhonnost. Písně budu střežit státní a služební tajemství.

Budu vždy rozhodně bojovat proti nepřítelům své socialistické vlasti, nepřítelům Svazu sovětských socialistických republik a ostatních spojeneckých socialistických zemí. Budu střežit přátelství a upevňovat spolupráci s lidem Svazu sovětských socialistických republik a ostatních spojeneckých socialistických zemí a bojový svazek s jejich ozbrojenými bezpečnostními sbory.

Vynaložím všechny své síly a schopnosti a jsem připraven nasadit i život v boji za zájmy Československé socialistické republiky a při plnění jejich internacionálních závazků, v boji za vítězství míru a komunismu.

TAK PŘÍSAHÁM!

v Praze dne 5. 10. 1957

Prokop Tomek
podpis

Potvrzují, že tato přísaha byla vykonána v mé přítomnosti.

Prokop Tomek
podpis příslušníka současně nebo jin
pověřeného služebního funkcionáře

MVE, v. št. 64

Sovětská okupační armáda

Dočasná vojenská přítomnost, která našťěstí trvala jen dvaadvacet let

Prokop Tomek

V noci na 21. srpen 1968 vpadly do Československa armády vojenské aliance východního bloku, Varšavské smlouvy. Představitelé Sovětského svazu se rozhodli k zásahu v obavě, že se ČSSR stane příliš nezávislou – „demokratizace“, která v zemi začala v lednu (tehdy byl odvolán dosavadní první tajemník ÚV KSČ Antonín Novotný a nahradil jej Alexander Dubček), postupně překročila meze tolerance kremelského politbyra. Invaze do Československa byla největší operací v dějinách Varšavské smlouvy. Čs. armáda se nebránila (nedostala rozkaz), statisíce občanů však spontánně protestovaly. Do konce roku zemřelo při střetech s okupačními vojáky (včetně dopravních nehod) více než sto civilistů. Nejvyšší funkcionáři KSČ byli odvezeni do SSSR a pod nátlakem podepsali kapitulaci Moskevský protokol.

Maďarské, polské, bulharské a symbolicky zastoupené východoněmecké jednotky se stáhly z čs. území do 4. listopadu 1968; jejich účast měla sloužit především jako alibi velmocenskému rozhodnutí Moskvy. Sovětská armáda u nás ale zůstala po dalších dvaadvacet, respektive téměř třiadvacet let. Nakonec to nebylo tak dlouho, vzhledem k původnímu předpokladu „bratrství na věčné časy“. Přítomnost Střední skupiny sovětských vojsk, jak zněl oficiální název tohoto uskupení, upravovala Smlouva o podmínkách dočasného pobytu sovětských vojsk na území ČSSR z 16. října 1968. Schválena 18. října téhož roku téměř všemi členy parlamentu, legalizovala setrvání 75 tisíc vojáků s pozemní technikou a s dvěma sty letadly a vrtulníky. Sovětské jednotky byly rozmístěny ve středních a východních Čechách, na severní Moravě a středním Slovensku.

Od přepadení k „aktu internacionální solidarity“

Hned v článku 2 obsahovala smlouva ujištění, že „*dočasný pobyt sovětských vojsk na území Československé socialistické republiky nenaruší její suverenitu*“. Představitelé obou států tedy okupaci už po dvou měsících „přetvářeli“ v dohodu mezi spojenci, dobu trvání „dočasnosti“ pochopitelně nikdo blíže neurčil. Vedení KSČ pak v dokumentu Poučení z krizového vývoje... vykládalo okupaci takto: „*Vstup spojeneckých vojsk pěti socialistických zemí do Československa byl aktem internacionální solidarity, který odpovídal společným zájmům jak československých pracujících, tak mezinárodní dělnické třídy, socialistického společenství a třídním zájmům světového komunistického hnutí. Touto akcí byly zachráněny životy tisíců lidí, zabezpečeny vnitřní a vnější podmínky pro jejich mírovou a pokojnou práci, upevněny západní hranice socialistického tábora a zmařeny naděje imperialistických kruhů na revizi výsledků druhé světové války.*“

Vítězství československých hokejistů nad sovětským mužstvem v březnu 1969 a masové protesty a demonstrace během prvního výročí okupace dokazovaly ještě zjitřené pocity čs. občanů. Původně pevný odpor proti okupantům se však v dlouhodobé každodennosti drotil a vlivem zákonných omezení a dalších mocenských kroků počet projevů občanské nespokojenosti postupně klesal. Vedení KSČ i armády aranžovala projevy „přátelských vztahů“ mezi obyvatelstvem, čs. lidovou armádou a sovětskými jednotkami. Okupační vojáci proto občas pomáhali v zemědělství, na stavbách i ve výrobě a účastnili se společných kulturních a politických akcí. Na prvomájové tribuně stál snad každý rok a v každém městě i host ze sovětské posádky. Občas se konaly přehlídky sovětských vojsk, pečlivě se organizovaly i vzájemné tzv. družební návštěvy. Na přítomnost okupačních jednotek si občané zdánlivě zvykli.

Napomáhal tomu i poměrně skrytý život vojáků, který byl s oficiálně proklamovanou družbou zcela v rozporu. Sovětští vojáci se totiž nesměli volně pohybovat na veřejnosti, a pokud se dostali mezi Čechy a Slováky, pak zpravidla organizovaně a v doprovodu důstojníků. Kasárenské areály spolu s bytovými domy tvořily často ostrovy žijící vlastním životem, více méně nezávislé na zbytku Československa. Typickým prostorem takového druhu byly Milovice ve středních Čechách. Kromě spojovacích tylových útvarů tam sídlilo velitelství 15. gardové tankové divize a její jednotky, 29. gardový tankový pluk, 295. gardový motostřelecký pluk a také 81. průzkumný prapor. Na nedalekém letišti Milovice – Boží Dar bylo velitelství 131. smíšené letecké divize a letouny 114. stíhacího leteckého pluku. Důstojníci a jejich rodiny pobyt v ČSSR vítali: Těšili se tu privilegovanému postavení a žili v zemi s o dost vyšší životní úrovní, než měl Sovětský svaz. Navzdory zákazu svobodného pohybu vojáků kvetl v blízkosti sovětských posádek černý obchod. Lidé tu levně získávali (zpravidla výměnou) vybrané zboží, nářadí, barevné televizory, pohonné hmoty a další materiál, kradený z vojenských skladů. Města, která ležela poblíž posádek, bývala také lépe zásobována.

Konflikty se sovětskými vojáky nebyly během normalizačních let příliš časté. Po prvních týdnech okupace docházelo už jen k jednotlivým případům úmrtí, nejvíc lidí zahynulo při dopravních nehodách, občas ale docházelo i k vraždám civilistů, zejména rukou sovětských zběhů, kteří už neměli co ztratit. Všechny takové

události představovaly politický problém, takže se je Sověti i stranický aparát snažili bagatelizovat a pokud možno i utajit. Do běžného života se sovětská vojska v Československu nevměšovala, vojáci nebyli nikdy povoláni zasahovat při nějakých bezpečnostních akcích, jejich přítomnost nicméně posilovala jistotu normalizační komunistické moci.

Příprava na velkou válku...

Smyslem pobytu sovětských armád z hlediska vojenské strategie byla jejich účast v případném válečném konfliktu Varšavské smlouvy s armádami Severoatlantické aliance. Na takovou možnost se vojáci intenzivně připravovali, byť většina divizí Střední skupiny vojsk měla tvořit součást tzv. druhého sledu. Úmysl umístit vojska do Československa mohl v Moskvě v roce 1968 dokonce uspišit rozhodnutí, že bude Sovětský svaz intervenovat proti reformnímu komunismu. Sovětská vojska sice měla (už podle starších plánů) dorazit v případě války do Československa, ale teď byla o tisíc kilometrů blíž k Západu (viz následující rozhovor s politologem Josefem Mlejnkem). Koncem roku 1983, v době ochlazení vztahů mezi Východem a Západem, dislokovalo navíc sovětské velení na území ČSSR a NDR po jedné raketové brigádě s 24 mobilními odpalovacími zařízeními raketových střel středního doletu OTR-22 Temp-S, známých na Západě jako SS-12 Scaleboard. Mohly doletět až 900 kilometrů a nesly jadernou hlavici. Pro 122. raketovou brigádu byly na třech místech nedaleko Hranic na Moravě postaveny úkryty. Zpět do Sovětského svazu brigáda odjela až v březnu 1988.

Požadavek stažení sovětských vojsk formulovala v Československu od roku 1969 zřejmě poprvé Charta 77, a to v srpnu 1978. Argumentovala tím, že v měnící se Evropě je přítomnost cizí armády na našem území neopodstatněná. V dokumentu Charty 77 č. 18 z 12. srpna 1978 stojí: „*V příštích dnech uplyne 10 let od vojenské intervence pěti zemí Varšavské smlouvy na území naší republiky, ke kterému došlo bez vědomí a souhlasu nejvyšších orgánů československého státu – prezidenta republiky, vlády i Národního shromáždění (a bez vědomí a souhlasu tehdejšího vedení KSČ – jejího prvního tajemníka, předsednictva i ústředního výboru). (...) Z těchto skutečností by měly vlády zúčastněných zemí vyvodit důsledky odpovídající nejen normalizaci vztahů k SRN, nýbrž zejména normalizaci vztahů československo-sovětských: pobyt vojsk jednoho státu na území státu druhého v mírové době rozhodně nepatří k jevům uznávaným za normální.*“

Na rozmístění sovětských raket na čs. území (1983) reagovali lidé z opozice (ale i mimo ni) protesty a peticemi, největší z nich, kterou zorganizoval Petr Cibulka, podepsalo 939 občanů. V roce 1985 vydala Charta dokument Pražská výzva, v němž opět žádala odsun cizích vojsk z evropských zemí. V letech 1988 a 1989 se konaly, hlavně díky nejmladší generaci disentu, velké spontánní demonstrace ve dnech výročí sovětské okupace. Ukázalo se, že přítomnost sovětských armád, navzdory jejich neangažovanosti a jisté izolaci, je pořád pocíťována jako symbol nesvobody.

... a zdlouhavý odchod

K prvnímu, poměrně omezenému snižování stavu sovětských armád na územích mimo Sovětský svaz došlo pod tlakem Západu z iniciativy generálního tajemníka KSSS Michaila Gorbačova, vyhlášené 7. prosince 1988: Celkem se za rok 1989 stav Střední skupiny sovětských vojsk snížil o 1 500 vojáků, 192 tanků a 20 bojových letadel. Přelomová byla i souběžná reorganizace jednotek tzv. obranné struktury, spojená s redukcí tanků o 20 % a obrněných transportérů o 40 %. Spolu se snižováním stavů v čs. armádě tedy síly Varšavské smlouvy již během roku 1989 ztratily schopnost vojensky ohrozit Západ.

Přání, aby sovětské jednotky zemi zcela opustily, sdílela jistě většina občanů Československa. Již v průběhu revoluce v prosinci 1989 byla zahájena příprava příslušných jednání a v lednu 1990 se v Praze konalo jejich první kolo. Přes počáteční snahu ponechat ještě nějaký čas vojska v zahraničí a jednat jen o právním režimu pobytu souhlasila nakonec sovětská strana s ukončením odsunu do poloviny roku 1991. Zrušení původní smlouvy o pobytu armády SSSR z října 1968 však nepřipustila, odchod vojsk se opíral jen o prohlášení sovětské vlády ze 4. prosince 1989, podle kterého došlo k obsazení čs. území v rozporu s mezinárodním právem. 26. února 1990 podepsali v Moskvě ministři zahraničních věcí Československa a Sovětského svazu Smlouvu mezi vládami ČSSR a SSSR o odchodu sovětských vojsk z území ČSSR.

K 30. červnu 1991 opustilo Československo v celkem 925 transportech 73 500 vojáků a 39 tisíc jejich rodinných příslušníků, 1 220 tanků, 2 500 bojových vozidel pěchoty a obrněných transportérů, 105 letadel, 175 vrtulníků a 95 tisíc tun munice, tedy velice slušná vojenská síla. Poslední železniční transport přejel čs. hranici 21. června 1991. Velitel Střední skupiny sovětských vojsk genplk. Eduard Vorobjov odletěl 27. června 1991. To byl symbolický konec okupace. ■

Účet za okupaci

O soužití čs. společnosti se sovětskými vojáky v letech 1969–1989 vyšlo po pádu komunistického režimu překvapivě málo podrobnějších textů a článků. Jedním z nich byla reportáž Ivana Motýla v časopise Týden, kterou přetiskujeme v mírně krácené podobě:

Nápis na hrobě manželů Tomanových v Klášterci nad Orlicí v Pardubickém kraji stroze oznamuje: „Tragicky zemřeli 2. 1. 1983“. Dvojici zastřelil ruský voják. Účet po sovětské armádě je ale bolestný i jinak. Ještě dvacet let po odchodu sovětských vojsk (červen 1991) utrácí stát stamiliony za nápravy škod.

Benzinová kolaborace

(Zdechovice) „*Proč jsi je vyháněl?*“ – slýchal porevoluční starosta Zdechovic Robert Chutic (61) ještě dlouho po odchodu posledního okupačního vojáka z kasáren v barokním zámku na návsi. V čele obce nedaleko Přelouče zůstal dodnes, ale i po dvaceti letech musí poslouchat, jak bylo za Sovětů dobře. Hlavně díky cenám ruského benzínu. Kolik by stála rekonstrukce zchátralého zámku, si Chutic netroufá odhadovat. Částka se ale blíží k půl miliardě korun. „*Jen rekonstrukce parku, se kterou začínáme, přijde na 30 milionů.*“ Rusové přitom v obci nenechali jen hmotné škody, stejně smutná je i morální újma, navíc těžko léčitelná. „*Nemůžu proti Rusům říct jediné slovo. Přátelili jsme se s rodinami důstojníků a maminka si s některými dlouho dopisovala,*“ vzpomíná na Sověty Jana Fidrová (44). „*Co to říkáte, paní Jano? Do prdele s nimi! To byl můj názor na ně, vždyť to byla okupační armáda. Já jsem od nich levný benzin nekupoval, jenže většina vesnice jo,*“ vstoupí starosta do vyprávění sousedky. Ta sovětskou éru urputně brání: „*Dobří byli. Školním autobusem mě vozili domů z Přelouče. A zdarma.*“ Starosta oponuje: „*To není možné! Rusáci určitě dostávali školení, jak získávat přízeň našinců.*“ Češi se ale s „Rusáky“ ne-sbližovali podle instrukcí, spojil je obchod, především s ultralevným ruským benzínem, který dvě desetiletí poháněl zdechovické škodovky, wartburgy i lady. Vojenské záplavě se ve Zdechovicích těžko odolávalo, v kasárnách žilo 600 Rusů a obec měla jen 500 obyvatel. (...)

Vstříc XXVI. sjezdu KSSS

(Červená Voda, Bílá Voda) „*V Jednotě člověk nic nedostal, zato v ruském magazínu měli plzeňské pivo, bůček, čabajky i mandarinky,*“ vypráví Anna Valentová z Červené Vody. „*Napřed jsme z Rusů měli strach, pak jsme si zvykli,*“ přízná žena z obce na pomezí Jeseníků a Orlických hor. „*Manžel byl antikomunista, já jsem ‚Rusáky‘ taky nemusela, ale do toho krámu chodila celá vesnice.*“

Přísluhovači okupantů? Místní říkají, že spíše prováděli sabotáž, když okupantům ujídali ze zásob kaviáru. „*Kaviár tam měli vždycky, ale já bych ho do pusy nevzala. To spíš ruské ryby, ty měli dobré,*“ vybavuje si Valentová a pobaveně líčí, jak prodavači účtovali na sčotech, tedy na ručních počítadlech. V ruském krámě poprvé spatřila barevný televizor. „*A lidi hodně brali i samovary.*“

Nákupy našinců v sovětských armádních obchodech ale měly háček. Blahobyt na pultech byl z velké části financován z domácích zdrojů. Až do konce 80. let dokonce existovaly tajné účty na úrovni krajů, na které úřady, fabriky či stranické organizace povinně zasílaly „sbírky“ pro sovětskou armádu, a část z těchto peněz šla na potraviny pro okupanty. „*Tam je ten slavný sovětský univermag,*“ ukazuje Dominik Pavlovič (77) k plechovému hangáru na okraji sovětského sídliště, v němž bydleli oficiři 716. protiletadlového raketového pluku a 129. praporu chemické ochrany. Obchod připomíná velkokapacitní sklad brambor, nemá ani okna. Pavlovič si tady před jedenácti lety koupil ruskou bytovku za 500 tisíc korun, v části bydlí, zbytek pronajímá. Na fasádě

PŘÍBĚH BEZPRÁVÍ – NÁSTROJE NORMALIZAČNÍ MOCI
SOVĚTSKÁ OKUPAČNÍ ARMÁDA
VZPOMÍNKY

je spousta bílých skvrn, jak zamalovával nápisy v azbuce. Místním dětem jsou ale okupanti šumafuk. „Víš, kdo tady na sídlišti bydlel před dvaceti lety?“ zkusíme Elišku Dirovou (10). „*Ne, to jsme ve škole neprobírali,*“ odpoví. (...)

Dvojnásobná vražda

(Klášterec nad Orlicí) Šestadvacátý sjezd sovětských komunistů proběhl na počátku roku 1981. Dva roky po něm se ale v základech otrásla „družba“ českých starousedlíků v Klášterci nad Orlicí s posádkou 585. dělostřeleckého pluku a 258. protitankového oddílu, jakož i s motostřelci ze sousední Rokytnice. Psal se 2. leden 1983. Zdeněk Bureš (59) tehdy pracoval v zemědělském družstvu a coby poslanec národního výboru byl v kontaktu i s veliteli sovětských posádek. „*Pomáhali nám třeba při sbírání brambor. Jenže tehdy v lednu z kasáren v Rokytnici utekl vojn ze strážní služby. A Rusové měli v samopalech ostré,*“ vzpomíná Bureš. Sověti vyhlásili poplach, hledali však marně. Zběh se v noci ocitl na samotě nad Kláštercem na usedlosti manželů Tomanových. „*Oba zastřelil. Tehdy se v kraji nezamykalo,*“ líčí Bureš. Zavražděný František Toman byl v Klášterci předsedou národního výboru i Jednotného zemědělského družstva, táhlo mu teprve na jedenapadesát. Jeho ženě Anně bylo o rok méně. „*Dezertér o těch funkcích nemohl nic vědět,*“ tvrdí muž, jenž patřil k nejbližším přátelům zastřelených. Zběh se po vraždě schoval v seně na jiné samotě, kde ho Rusové našli, a sovětský soud vynesl trest smrti. „*Důstojníci mi říkali, že ten kluk se z vojny zbláznil. Nedivím se, základáci měli v kasárnách krutý život,*“ vypráví Bureš a popisuje, jak byl svědkem toho, když oficiři mlátili podřízené. Pěstí, holí, vším, co bylo po ruce.

Na účtu po okupantech ale v Klášterci nezůstaly jen dvě oběti, nýbrž i vybydlená kasárna. Několik objektů sice využívají celníci, další ale působí jako domy hrůzy. (...)

Z koryt nejedli

(Vysoké Mýto) Vysoké Mýto bylo posádkovým městem už za Rakousko-Uherska a císařská armáda centrum obkroužila kasárnami. Po invazi v roce 1968 se v objektech zabydleli Sověti a bez stavebních povolení a kolaudací přistavěli další budovy. Deset tisíc obyvatel Vysokého Mýta dostalo šest tisíc nových sousedů, kteří žili na dohled náměstí, a místní vzpomínají, jak potkávali ruské paničky, kterým pucflekové tahali nákupní tašky. Jindy oficír vojáky v prezenční službě na veřejnosti rovnou nakopal do zadku. „*To se opravdu dělo. Jindy pracuje fantazie pamětníků,*“ říká historik vysokomýtského muzea Zdeněk Horák (32). „*Lidi mi třeba vyprávějí o masovém hrobě pro ruské dezertéry. Nebo věří tomu, že neměli v kasárnách talíře a příbory a jedli z koryt.*“

Horák právě stojí na „buzerplace“ před bývalým sovětským kulturním domem a ukazuje snímek nastoupeného vojska, na které z fasády shlíží Lenin. „*Takové fotky jsou hotovým pokladem,*“ raduje se historik. Snímky hledá na ruských webech, na nichž se sdružují bývalí sovětští vojáci. Češi totiž neměli šanci, aby uvnitř posádek zmáčkli spoušť. Báli se fotografovat kasárna i zvenku. „*Nedivte se, ve věžích u plotu stáli vojáci s nabitými samopaly.*“ Skladištní budova u vysokomýtského nádraží je zase „mapou“ Sovětského svazu. Co cihla, to název města, odkud byl voják povolán. U podpisu vojína z Oděsy je vyryt i maják, další cihly vyzdobili základáci z Baku, Tallinnu, a dokonce z Čuvašské sovětské republiky. „*Vojáci si v sovětské armádě připadali jako úplné nic. Ty podpisy byly snahou dát nějak vědět, že existují. (...) Režim v kasárnách byl přísný, Rusové se tak jen zřídka dopouštěli zločinů mimo areál,*“ zjistil Horák. Vojáci třeba vykradli pár chat, jejich lup ale mezi vyšetřovateli vyvolával rozpaky. „*Třeba zmizely řetízky od špuntů z umyvadel a van. Asi si mysleli, že jsou ze stříbra a zlata.*“

PŘÍBĚH BEZPRÁVÍ – NÁSTROJE NORMALIZAČNÍ MOCI
SOVĚTSKÁ OKUPAČNÍ ARMÁDA
VZPOMÍNKY

Dětský odboj

(Olomouc – Nový Svět, Olomouc-Neředín) Olomouc byla největším městem v republice s okupační posádkou. „*Rodiče to traumatizovalo, a já jsem ve své dětské naivitě nechápal, proč se Češi nepostaví na odpor,*“ vypráví Tomáš Menschik (36) před bývalou sovětskou samoobsluhou ve čtvrti Nový Svět. Zdejší sídliště obývaly stovky oficírských rodin, v blízkých kasárnách se tísnily tisíce základáků, například 322. motostřelecký pluk. Menschik proto jako školák přemýšlel, jak uškodit „poklopům“, což byla přezdívka pro důstojníky inspirovaná jejich placatými čepicemi. „*No, moc jsme toho s kamarádem nedokázali, ale v deváté třídě jsme se cítili jako hrdinové.*“ Na sovětském sídlišti postupně zapálili deset popelnic. Největší akcí ale bylo přelepování nápisů (lidé) na nákladních autech s vojenskou posádkou výsměšným nápisem (opice).

V Olomouci bývalo běžné, že deset metrů nad domy přelétávaly vrtulníky 490. vrtulníkového pluku z letiště v Neředíně. Areál letecké základny je dodnes opuštěný a teprve letos se radnici podařilo získat dotaci, aby tu vybudovala alespoň inženýrské sítě za 12 milionů korun. Sovětské sídliště u letiště se změnilo v univerzitní kampus, jenže rekonstrukce každého z domů si vyžádala 60 milionů, takže na některé nezbylo. Ten nejbliže k hangárům dnes slouží bezdomovcům. (...)

Nápravy škod po sovětské armádě stojí miliardy. Do konce loňského roku například Česká republika vynaložila jen na odstraňování ekologických škod 1,4 miliardy korun a do roku 2016 půjde o dalších 200 milionů. Rusové v hostitelském Česku využívali 110 lokalit a v šedesáti z nich zanechali ekologickou újmu velkého rozsahu (ropné látky, chlorované alifatické uhlovodíky atd.), aktuálně se pracuje například v Ralsku, Milovicích a Kuřivodech. V rozhovoru pro Respekt přítom Michael Kocáb přiznal, že se českým vyjednavcům v roce 1990 podařilo získat příslib, že Sověti republiku odškodní pěti miliardami korun. Vzápětí ruská 2. generalita slib shodila ze stolu a s Putinem už na dané téma nikdo z politiků nehovořil. Neznáme ani detaily financování sovětské okupace. Podle šestého článku Smlouvy o dočasném pobytu okupačních vojsk z roku 1968 měla zabezpečení vojsk i rodinných příslušníků platit sovětská strana a Čechoslováci měli za kontrakty sjednané s Rudou armádou dostávat rádně zaplacenou. Sedmý článek smlouvy však všechno postavil na hlavu formulací, že „*vláda Československé socialistické republiky bude poskytovat vládě SSSR potřebné částky v československých korunách na výdaje spojené s dočasným pobytém sovětských vojsk.*“ Smutnou a nepřehlédnutelnou položkou na pomyslném účtu za okupaci je i 290 mrtvých, 577 těžce zraněných a několik set lehce zraněných. (...)

Časopis Týden, autor Ivan Motýl, 20. 6. 2011. Kráceno.

Na Moskvu se všechno svalovat nedá, za tuhou normalizaci si můžeme i sami

Rozhovor s politologem Josefem Mlejnkem jr. (Institut politologických studií FSV UK)

Vpád „sprátelených armád“ do ČSSR v srpnu 1968 se u nás většinou hodnotí z vnitřního pohledu, tedy z pohledu okupovaných, ale co znamenal v kontextu sovětské politiky? Proč nás Sověti okupovali? Pouze proto, že se Československo začalo vymykat jejich kontrole?

V tomto směru existují dvě základní teorie. První říká, že důvody byly politické, že Sovětský svaz potřeboval zadusit reformní proces a znovu si plně podřídit ČSSR, ale že to nemohl udělat jinak než prostřednictvím vojenské akce. Druhá teorie, s níž operují hlavně vojenští historici, zní, že SSSR potřeboval na čs. území umístit vojenské jednotky čili že primární důvod okupace byl strategický. Já bych řekl, že nemá smysl stavět ty alternativy proti sobě, jelikož se navzájem doplňují. Je jisté, že politický kurz reformního vedení KSČ se sovětskému generálnímu tajemníkovi Leonidu Brežněvovi, eufemisticky řečeno, nelíbil – obával se, že by se Československo mohlo nakonec odpoutat od sovětského bloku. A zároveň je pravděpodobné, že když moskevské politbyro o problému debatovalo a zvažovalo, co podnikne, rozhodli se tamní potentáti nakonec pro invazi, protože jim to zapadalo do vojenských strategických plánů. Čili zabili dvě mouchy jednou ranou: Zarazili v ČSSR reformy a ještě k tomu přesunuli početnou armádu na dlouhou dobu blíž k Západu. Zajímavé určitě je, že ty sovětské jednotky pak po celých dvacet let plnily spíše onu strategickou funkci. Jakkoli tu byly přítomné jako trvalá hrozba pro společnost a zároveň jistota normalizátorů, do vnitřních záležitostí ČSSR se nepletly. Sovětská generalita samozřejmě určovala kurz čs. ar-

mádě a sovětsí poradci ovlivňovali spoustu věcí, ale to nebyla okupační novinka, totéž se dělo i předtím.

Čs. normalizační režim byl tuhý, až do osmdesátých let měl znaky totalitního systému. Vzešlo to ze sovětské vůle? Z nařízení Kremlu?

Myslím, že takhle se to říct nedá, ale před odpovědí bych vytknul, že spoustu věcí nevíme, protože ruské archivy nejsou plně přístupné. Normalizační režim ze sovětské vojenské přítomnosti vycházel, poslouchal Moskvu a jeho rigidní podoba sovětským představitelům až do druhé půle osmdesátých let velmi vyhovovala. Ale současně se nedá tvrdit, že by Sověti měli v srpnu 1968 přesný plán, že u nás zavedou takovou diktaturu, v jaké jsme pak dvacet let žili. Měli určité základní požadavky, formulované v Moskevském protokolu, ale jinak jednali dost pružně. Například původně zamýšleli instalovat v ČSSR tzv. dělnicko-rolnickou vládu, sestavenou z komunistických konzervativců, chcete-li stalinistů, ale záhy pochopili, že zaktivizovaná a „demokracií nakažená“ společnost by ji neakceptovala. Zvolili tedy praktičtější řešení – zpracovali a zastrašili představitele reformního křídla KSČ, ponechali je ve funkcích a teprve postupně je nechali nahradit oddanými kolaboranty. Byla to taková „salámová taktika“, ale pravdou je, že ponechávala čs. komunistickým politikům určitý prostor, aby jednali ze své iniciativy. A lidem zase dávala naději, že ještě není vše ztraceno, a tím je udržovala v klidu. Gustáv Husák je v tomto směru symbolickou figurou: Sověti si ho vybrali i proto, že čs. společnost ho nevnímala jako stalinistu, ale spíš jako muže reformní-

ho směru, navíc byl někdejší politický vězeň. A přes to se z něj vyklubal hlavní normalizátor...

Znamená to, že pookupační KSČ zavedla diktaturu, kterou tak docela zavádět nemusela?

Já to vezmu trochu zešíroka. Sovětská intervence v roce 1968 se pořád pojímá jako událost, která se podobá třeba nacistické okupaci, tedy jako zásadní předěl ve státním zřízení a státní suverenitě. Jenomže tak to nebylo. Před nacismem, respektive před Mnichovem, jsme měli suverénní demokratický stát, kdežto před srpnem 1968 nikoli. Přinejmenším od roku 1948, ale v řadě ohledů už od roku 1945, bylo Československo hospodářsky, vojensky i politicky podřízeno Moskvě, a i když později docházelo k různým uvolněním režimu, vždycky se tak dělo v rámci té podřízenosti a v podmínkách diktatury. Ani rok 1968 nepřinášel zásadní změnu. Část politiků KSČ se snažila zavést mírnější režim, nebývale se aktivizovala společnost, ale institucionálně se nezměnilo nic. Pořád jsme také byli členy Varšavské smlouvy. Chci tím říct, že v čs. politice, vzdor všemu reformnímu úsilí, přetrvalo neměnné myšlení: Patříme do sovětského bloku, chceme jít se SSSR ruku v ruce, chceme komunismus. Samotní reformisté neměli jasno, kam až mohou v tzv. demokratizaci zajít – je sice možné, že by je společnost postupně dotlačila k tomu, aby ty výše zmíněné „danosti“ překonali, ale na to přišla okupace příliš brzy. Jejich myšlenkové návyky se pak silně projevíly v dalším vývoji a to byl i důvod, proč reformisté tak rychle vzdávali svou předchozí politiku a boj s konzervativci. Jinak řečeno, po okupaci bylo sice úplně jasné, že se reformy zastaví, že řada lidí bude muset opustit vysoké politické funkce a že přijdou zákazy a čistky, ale to vůbec neznamená, že se poměry nutně musely vrátit hluboko před rok 1968 a že se musely na tolik let „zabetonovat“. Kdyby ti reformní komunisté byli statečnější a nezávislejší a kdyby se nenašlo tolik přízrůbivých kolaborantů, mohla tu být mírnější forma diktatury. Všechno se zkrátka nedá svádět na Sovětský svaz.

Tím ale vlastně naznačujete, že vojenský zásah z politických důvodů možná nebyl nevyhnutelně nutný. Nemohla tu Moskva zjednat pořádek prostě politickým tlakem na reformisty?

To je právě ta kombinace strategického a politického zájmu. Sověti pochopitelně nemohli riskovat, že o Československo přijdou, na to mělo příliš velký geopolitický význam, protože sousedilo se západním světem. A pak tu byla i ekonomická rovina: Když Stalin po válce rozšířil sovětské impérium, byly v něm jen dvě technologicky a průmyslově vyspělé země: Německo, poničené ovšem válkou, a Československo. Tato hodnota ČSSR pro sovětský blok přetrvávala i v roce 1968, ačkoli už zemi komunistické vládnutí zdevastovalo. Takže nějaký zásah byl nevyhnutelný. Můžeme spekulovat, že kdyby Moskva pouze vyvinula silný tlak, k udržení ČSSR by jí to stačilo, jenže to je za prvé pouhá spekulace a za druhé tu byl ten vojenský strategický zájem. Rusové by se nejspíš neodvážili přesunout jen tak do ČSSR obrovskou armádu, museli by o tom vyjednávat, vzniklo by z toho silné napětí se Západem atd. Ale odvážili se provést nečekanou akci, vysvětlovat jí tím, že si dělají pořádek v rámci svého impéria, a pak už tu jejich armáda prostě zůstala. Vypadá to divoce, ale mezinárodní politika občas takhle funguje.

Když jste zmínil, že normalizační režim v ČSSR nemusel být tak tvrdý – jak to bylo v jiných střeoevropských zemích v sovětské sféře, v Maďarsku, v Polsku, v NDR?

Z toho srovnání právě plyne, že sovětský totalitní blok nebyl unifikovaný. Vlády v NDR a v Československu se od přelomu šedesátých a sedmdesátých let chovaly nejrigidněji, třeba v Maďarsku byl ale od šedesátých let tzv. gulášový komunismus. Jestliže v ČSSR do konce 60. let a za normalizace platilo heslo „kdo nejde s námi, jde proti nám“, v Maďarsku Kádár stanovil linii podle hesla „kdo není výslovně proti nám, ten je vlastně s námi“. Samozřejmě že se tam spousta věcí nesměla dělat, nebylo možné kritizovat SSSR, komunistickou stranu a podobně, ale v oblasti kultury, humanitních věd nebo náboženství tam byl svobodnější prostor. Polsko mělo také volnější režim. Už jenom fakt, že tamní společnost dokázala zrodit mnohamiliónové dělnické opoziční hnutí, jakým byla

Solidarita, znamenal, že si pak Poláci dokázali spousta věcí vyvzdorovat. Československá společnost se sice na počátku okupace chovala příkladně, ale pak to skoro všichni strašně rychle vzdali, reformní komunisté jako první.

Maďarsko bylo v roce 1956 také okupováno, dá se ta situace s okupací ČSSR srovnávat?

Jen do jisté míry. Sovětský vpád do Maďarska bezprostředně souvisel s tím, jak se po Stalinově smrti v roce 1953 a po kritickém projevu jeho nástupce Chruščova otrásl jeho kult. Když to řeknu hodně zjednodušeně, maďarský komunistický předák a premiér Imre Nagy tehdy dospěl od stalinismu k reformnímu komunismu, získal ve své zemi obrovskou podporu a spolupracoval i s nekomunisty. Na rozdíl od ČSSR v roce 1968 však začalo Maďarsko pod jeho vedením usilovat o neutralitu, což byla hlavní příčina sovětského vpádu, na rozdíl od Čechů a Slováků se Maďaři během okupace bránili. A pak tu byl zásadní rozdíl v Nagyho chování. Sověti ho uvěznil, dosadili jako vůdce Jánose Kádára a nutili Nagyho, aby si zachránil život a distancoval se od své politiky. On to odmítl a byl popraven. Jeho jednání se nedá srovnávat třeba s počínáním Alexandra Dubčeka a většiny československých reformistů, zvlášť když si uvědomíme, že Dubček zůstal v čele KSČ až do dubna 1969 a ještě po roce od sovětského vpádu podepsal jako předseda parlamentu tzv. pendrekový zákon, jeden z aktů, které vyjadřovaly návrat tuhých poměrů. Maďarská společnost tedy byla po okupaci úplně jiná, její vůdce ji nezdánil, měla v sobě víc hrdosti. A János Kádár pak taky musel dělat vstřícnější politiku, pokud chtěl v Maďarsku vůbec udržet normální život a nechtěl riskovat soustavný neklid a protesty.

EVROPU BEZ JADERNÝCH ZBRANÍ!

Mirová budoucnost naší Země — to je hlavní náplň důležitých a kontinuálních zahraničně politických aktivit Sovětského svazu a zemí socialistického společenství. Tato jednoznačná politika je obsažena a zakotvena ve všech oficiálních dokumentech, veřejných vystoupeních, ale i v každodenní politické práci představitelů socialistických zemí.

V tom je naše síla, ale i rozdíl mezi naší zahraniční politikou a povrchním politikařením Západu. Faktorů, které zákonitě nutí měnit politiku Západu ze dne na den a bezmála z hodiny na hodinu, je příliš mnoho, než abychom je vypočítávali. Tato skutečnost se potom projevuje jako politika někdy náhodná, jindy nevypočítatelná, avšak především jako politika zcela nezodpovědná. Reč totiž nejde o dětských hračkách... Svět stojí již dlouho tváří v tvář riziku možného konfliktu s nebezpečnými následky. A je-li právě v této odpovědné době zneužívání o odzbrojení pouze k dosažení dohod kvůli dohodám, či jako zástěrky pro další zbrojení, je označení západní politiky jako — nezodpovědné — politiky přinejmenším mírné!

V prvním lednovém týdnu byl vypraven do Evropy viceprezident Spojených států amerických George Bush. Oficiálně bylo prohlášeno, že cílem jeho cesty je zajištění „vážné připravenosti USA“ na jednání o odzbrojení v Ženevě. Ve skutečnosti tato cesta měla hned několik zcela jiných účelů. Předslava prezidentů USA o využití propagandy jako nástroje, který má přesvědčit Evropu o svém mírotvůrčivství, zde samozřejmě hrálo důležitou úlohu. Ale i vměšování se do vnitřních záležitostí svých spojenců bylo zakalkulováno. George Bush, který byl pověřen prezidentem k zvládnutí těchto úkolů, má k tomu všechny předpoklady. Absolvoval univerzitu Yale, o které je dobře známo, že je v rukou americké zpravodajské služby. Trvalo to však až do ledna 1976, než nynější viceprezident USA se stal šéfem špiónážní služby CIA a mohl vyhlásit svůj program, že „špiónáž USA musí v zahraničí jednat“.

Tim jedním zřejmě byly myšleny akce CIA, jako například Vietnam, Kambodža, Laos, Chile, státní převraty ve Střední a Latinské Americe a dále.

Hned na začátku své letošní cesty viceprezident USA vyhlásil v Bonnu takzvané „nulové řešení“ za nejlepší vyjednávací pozici a nejlepší možné řešení dohody o odzbrojení v Ženevě. Na své vystoupení v Západním Berlíně byl G. Bush připraven obzvláště pečlivě. Jeho předcházející vyhlášení byla upravena do obecnosti typu: „Je třeba snížit jadernou hrozbu nad Evropou na co možná nejnižší úroveň“; zároveň však jeho řeč byla poznamenána zvýšenou agresivitou a zkrácenými skutečnostmi. Poté sáhl do kapsy a vytáhl dopis, který byl nazván „Otevřený dopis Evropanům od prezidenta Reagana“.

Prezident USA navrhl setkání s generálním tajemníkem ÚV KSSS Jurijem Andropovem, zároveň toto setkání podmínil podpisem pod zcela nerealistickou dohodou, pod podmínky dohody, o nichž vědět, že byly již Sovětským svazem odmítnuty a novými konstruktivními návrhy překonány. Soudruh J. Andropov na tuto výzvu „K evropským národům“ odpověděl bezprostředně a zcela jasně: „Především musíme s plnou rozhodností říci, že v návrhu prezidenta Ronalda Reagana není nic nového. Stále jde — a toho si okamžitě všimly všechny informační agentury světa — o tutéž nulovou variantu. Dnes se již všeobecně uznává, že tato varianta je pro Sovětský svaz očividně nepřijatelná. Skutečně, nelze přece vážně mluvit o návrhu, podle něhož by měl Sovětský svaz jednostranně zlikvidovat všechny své rakety středního doletu, kdežto USA a jejich spojenci v NATO by si všechny své jaderné prostředky této kategorie ponechaly.“

Postoj Sovětského svazu v otázce odzbrojení tedy zní: „Nejlepší by bylo, a my to navrhujeme, aby v pásmu Evropy nebyly vůbec žádné jaderné zbraně, ani středního doletu, ani taktické.“ Může být dáno jasnější a srozumitelnější stanovisko? Avšak ten, kdo chce zůstat hluchý, hluchým zůstane... Zůstane však také jen u propagandistických her a akcí. Krátce poté, co přišla z Moskvy odpověď, letěl prezident USA do Saint Louis a za letu poskytl rozhovor novinářům, ve kterém

toto všechno znovu potvrdil. O svém dopise „K evropským národům“ řekl, že „jeho návrhy byly myšleny pouze jako odpověď na sovětskou propagandu“. Jenže právě způsob a obsah prezentace zahraničně politické aktivity prezidenta USA byly označeny i západními sdělovacími prostředky jako natouklá bombastická hollywoodská reklama. A ještě jeden aspekt tohoto neobvyklého dopisu amerického prezidenta byl západními sdělovacími prostředky zaznamenán. Skutečným adresátem Reaganova dopisu mají být především obyvatelé NSR, kteří 6. března učiní dalekosáhlá volební rozhodnutí. Mirová vůle americké administrativy se potom mění ve volební pomoc nynějšímu kandidátovi Helmutu Kohlovi, který svým neustálým zdůrazňováním potřeby „nulové varianty“ si vysloužil v NSR přívlastko raketový kandidát. Politicky tedy Reaganova výzva, vyhlášená v Západním Berlíně, ovlivňuje volební boj v NSR. Ale tomu se také říká vměšování se do vnitřních záležitostí cizího státu. Mirová hnutí na Západě jsou dnes realitou, kterou nelze obejít. Mirová hnutí na celém světě sílí a přitahují stále více a více aktivních bojovníků za mír. Švédská výzva na vytvoření pásma „bez jaderných zbraní na většinu“, která byla schválena a doplněna socialistickými státy, je odpovědí všem těm, kteří trvají na nerealistických a pro naši dobu zcela nevhodných požadavcích. „Nulové řešení“ jsou odsouzena k zániku.

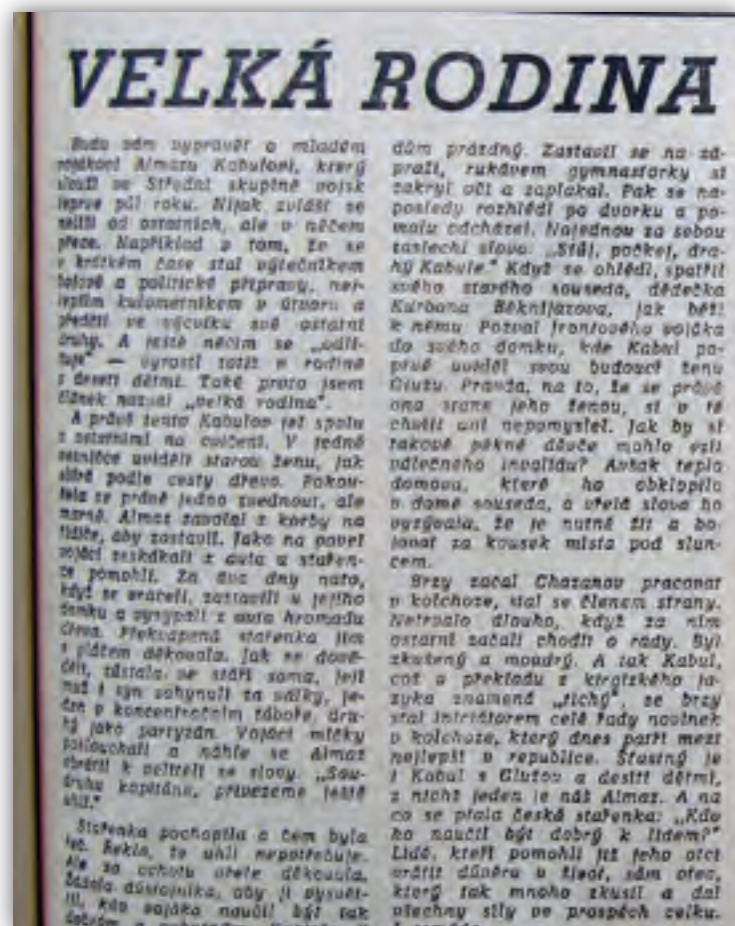
Západoněmecký týdeník Der Spiegel analyzoval „nulové varianty“ a dospěl k názoru, že: „Nulové řešení“ nebylo nikdy ničím jiným než kejkulstvím domácích politiků.“ Právě vrchnímu velitelství NATO a amerických vojsk v Evropě generálu B. Rogersonovi, a nejenom jemu, je určena tato věta. Byl to on, kdo nedávno vyhlásil účastníkům symposia ve švýcarském Davosu, že „nedojde-li v ženevském jednání k žádnému pokroku, je prvotním úkolem Západu umístit ještě koncem letošního roku v Evropě řízené střely s plochou drahou letu a rakety Pershing 2. „Lépe snad nemohla být „mírová iniciativa“ R. Reagana doplněna.

PAVEL MINAŘÍK

■ Obrana lidu, 22. 2. 1972

■ Obrana lidu, 22. 2. 1972

BĚŽ DOMŮ, IVANE

„Dočasný“ pobyt sovětských vojsk v Československu

ANOTACE:

Aktivita žákům prostřednictvím fotografií, hudby a filmu přibližuje, jak lidé v Československu vnímali a prožívali srpnovou okupaci roku 1968. Snaží se je však také vést k přemýšlení nad tím, jak byla přítomnost sovětské armády vnímána později, v 70. a 80. letech, a nad tím, jak lidé v Československu prožívali odchod sovětské armády počátkem 90. let.

KLÍČOVÉ KOMPETENCE:

k učení, komunikativní, sociální a personální, občanské

DOPORUČENÝ VĚK: 14+

CÍLE:

Žáci:

- jsou vedeni k porozumění základním faktům, které se týkají okupace Československa v srpnu 1968, tzv. dočasného pobytu sovětské armády na našem území, ale i jejího odchodu po roce 1989,
- na základě práce s dobovými fotografiemi poznávají, jak lidé na cizí vojska reagovali, co cítili a prožívali,
- zjišťují, jak přítomnost sovětských vojáků vnímali lidé ve svém každodenním životě.

DĚLKA: 45 min.

POMŮCKY:

- PRACOVNÍ LISTY (PRACOVNÍ LIST 1-3) pro každou skupinu
- psací potřeby
- přístup k internetu, případně písně Běž domů, Ivane a To tenkrát v šedesátom osmom na hudebním nosiči

POSTUP:

1. Aktivitu zahájíme tím, že žákům připomeneme důležitá fakta, která se vstupu okupačních vojsk do Československa v roce 1968 týkají – příčina, datum vstupu, průběh okupace, smlouva o „dočasném“ pobytu vojsk; jen krátce nastíníme, jak dlouho tu sovětská vojska byla.
2. Zdůrazníme, že pro většinu lidí byl vstup okupačních armád šokem. Proto na něj nějakým způsobem reagovali. Tak vznikla kupříkladu i píseň Běž domů, Ivane, kterou zpíval J. Vomáčka. Píseň žákům pustíme. Po jejím skončení se jich zeptáme, jestli znají i jiné písně, které na vstup okupačních vojsk reagují (jistě si někteří vzpomenou na Karla Kryla – Bratříčku, zavírej vrátka, možná i na Modlitbu od Marty Kubišové).
3. Následně žáky rozdělíme do skupin po 4–5. Každá skupina dostane **PRACOVNÍ LIST 1** – fotografii z prvních dnů okupace. Kromě fotografie lze pro větší názornost využít i ukázkou z filmu **Přerušené jaro – srpen jako kladivo**. Úkolem skupin je napsat pod fotografií vše, co je k ní napadne. Poskytneme žákům dostatečný čas na splnění úkolu. Poté vyzveme zástupce skupin, aby přečetli, co si ve skupině napsali.
4. Nyní skupiny dostanou **PRACOVNÍ LIST 2** – fotku sovětského vojáka z doby normalizace. Postup zpracování zachováme stejný.
5. Nakonec žákům rozdáme **PRACOVNÍ LIST 3** – obrázek zachycující odchod sovětské armády po roce 1989. Ještě před tím, než jim poskytneme čas na práci (s obrázkem pracují stejným způsobem jako u předchozích

listů), se jich zeptáme, zdali znají nějakou osobnost, která se výrazným způsobem zasadila o odchod sovětských vojáků z Československa (M. Kocáb). Pro přiblížení atmosféry této doby můžeme žákům pustit píseň J. Vyčítala To tenkrát v šedesátom osmom. Potom již necháme žákům čas na poslední část práce. Co prožívali lidé při pohledu na odcházející sovětská vojska? Jaké byly jejich pocity?

ROZŠÍŘENÍ:

V případě zájmu žáků je možné aktivitu rozšířit o část, v níž by se zabývali tím, jak lidé vnímali přítomnost sovětských vojáků ve svém každodenním životě. Žáci by prostřednictvím **PRACOVNÍHO LISTU 4** poznávali, kde v blízkosti jejich bydliště pobývala sovětská armáda, zda docházelo k nějakým konfliktům mezi vojáky a místními obyvateli, ale i to, jak občané se sovětskými vojáky kšeftovali.

Před začátkem práce je třeba upozornit žáky na věci, kterých by si měli všimnout (a které je možná samy o sobě nenapadnou):

- ničení komunikací při přesunu těžké vojenské techniky,
- sovětské vojenské patroly v ulicích, které vyvolávaly strach,
- ženy a dívky mívaly obavy ze sovětských násilníků v uniformách,
- rodinní příslušníci sovětských vojáků skupovali zboží v obchodech a zvyšovali tak běžný nedostatek,
- zranění kvůli nemotorným vojenským vozidlům,
- jsou známy případy, kdy v restauraci stačilo požádat člena ozbrojené patroly, aby za sebou zavřel dveře, a voják začal střílet,
- „vyšňožené“ paničky sovětských vojenských velitelů.

Žáky je třeba upozornit, že média o těchto případech neinformovala. Informace je tedy třeba hledat především v literatuře vzniklé po roce 1989; je-li to v podmínkách školy možné, mohou se žáci zeptat pamětníků, kteří pobyt sovětských vojsk pamatují.

REFLEXE:

Reflexi provedeme krátkou diskuzí na závěr práce skupin. Nejprve vyzveme žáky, aby se pokusili vcítit do člověka, který prožil sovětskou okupaci na vlastní kůži, musel skousnout přítomnost sovětské armády na našem území, ale zároveň se dožil jejího odchodu. Co cítil? Jak mohly všechny tyto skutečnosti změnit jeho život, pohled na svět, vnímání spravedlnosti apod.? Poté vyzveme žáky, aby se pokusili zformulovat odpověď na otázku: Jakým způsobem mohla sovětská okupace a následný pobyt sovětských vojsk ovlivnit také váš život?

ZDROJE:

Použité písně je možné nalézt na:

Běž domů, Ivane - <http://www.youtube.com/watch?v=n1USGsMHXZO>

To tenkrát v šedesátom osmom - <http://www.youtube.com/watch?v=PdCxKP8c3Gg>

ZKUŠENOSTI Z PRAXE:

Aktivitu jsem vyzkoušel v jedné třídě 8. ročníku. Protože se žáci tímto tématem v hodinách dějepisu ještě nezabývali, byl nutný delší úvod, aby lépe pochopili základní souvislosti. Žákům se dobře pracovalo především s prvním obrázkem, kde nepotřebovali žádnou nápovědu a dokázali velmi dobře vyjádřit, o čem snímek vypráví. U fotografie, která zachycuje sovětského vojáka v době jeho pobytu na našem území v 70. a 80. letech, bylo třeba žákům znovu zdůraznit, že nejde o „běžného“ vojáka, ale okupanta, kterého tady nikdo nechtěl. Práce s poslední fotografií (odchod sovětských vojáků) se dobře rozvinula poté, co jsem žákům řekl: „Zkuste si

představit člověka, který zažil srpnovou okupaci 1968, dobu normalizace a teď se dívá na odjíždějící sovětské tanky, automobily,... Co si asi v takový moment pomyslel?“

Stanislav Švejcar, ZŠ Zámecká Litomyšl

UKÁZKA REALIZACE:

ZŠ Zámecká Litomyšl, VIII. A

Okupace Československa v srpnu 1968

Jak na vás tato fotografie působí? Co zobrazuje? Jakými způsoby lidé na ulicích na okupaci reagovali? Co cítili a prožívali? Co se jim honilo hlavou?

- deprese, nebezpečí, vzdor
- protesty
- nápisy na zdech, obrácení knaček, hlásiť protesty
- křivá národa, úzkost, nemoc

Okupace Československa v srpnu 1968

Jak na vás tato fotografie působí? Co zobrazuje? Jakými způsoby lidé na ulicích na okupaci reagovali? Co cítili a prožívali? Co se jim honilo hlavou?

▪ zdroj: Novinky.cz

Sovětský voják v době normalizace

Jak na vás působí tato fotografie? Co vyjadřuje? Co bylo hlavním úkolem vojáka na obrázku? Jak jeho přítomnost vnímali obyčejní lidé žijící v Československu v průběhu 70. a 80. let (tedy s určitým odstupem od okupace)?

▪ zdroj: iDNES.cz

Sověti odjíždí

Co prožívali lidé při pohledu na odcházející sovětská vojska? Jaké byly jejich pocity?

▪ zdroj: ČT24

Sovětští vojáci v blízkosti našeho bydliště

Zjistěte, kde nejbližze vašeho bydliště pobývali v 70. a 80. letech sovětští vojáci.

Jaké jednotky tam byly umístěny?

Pokuste se z dostupných zdrojů (literatura/internet/setkání s pamětníky) vypátrat, jak lidé přítomnost cizích vojsk vnímali.

Objevily se během jejich pobytu nějaké problémy, které ztěžovaly každodenní život lidí žijících v okolí? Jaké?

V čem se lišili rodinní příslušníci vojáků od obyčejných lidí? Jaké měli např. výhody?

Se sovětskými vojáky se také často kšeftovalo. Zjistěte, co bylo možné od sovětských vojáků získat a co za takové zboží požadovali.

Zeptejte se doma (např. svých prarodičů, dalších příbuzných), zda oni sami mají z pobytu sovětských vojáků nějakou osobní zkušenost.

Československá lidová armáda

O vojsku, které nebránilo vlastní zemi, Pohraniční stráž a Lidových milicích

Prokop Tomek

Čest Československé lidové armády (ČSLA), kterou kromě důstojníků z povolání tvořily desetitisíce odvedených mladých mužů, byla za sovětské okupace, počínaje 21. srpem 1968, pošpiněna a smysl její existence zpochybněn. Klást odpor překvapivé a dobře připravené operaci (navíc spojeneckých vojsk) bylo technicky i politicky nemožné, což výmluvně ilustruje tehdejší situaci: Republika patřila přinejmenším od února 1948 do sovětského bloku a její armáda neměla v první řadě bránit vlastní občany, nýbrž sledovat zájmy „socialistického“ tábora, tedy Moskvy. Československá vojenská výzvědná služba byla zcela orientována na Západ, a tak měla o připravované okupaci z Východu jen mizivé informace. Většina mužstva i vojáků z povolání projevovala

v srpnu 1968 nesouhlas. Protože nemohli bojovat, odírali aspoň okupantům pomoc, narušovali jejich spojení a vydávali protestní rezoluce.

Rozhodnutí o dlouhodobém umístění sovětských jednotek v Československu mj. znamenalo, že bude nutné najít nový prostor pro asi sto útvarů ČSLA. Na podzim 1968 tak muselo během necelého měsíce přesídlit do nových posádek na 5 000 vojáků z povolání, 24 000 vojáků základní služby a 900 občanských pracovníků, tedy asi šestina armády (a k tomu 1 200 tanků, 700 obrněných transportérů a 1 100 děl). Redislokace armádní důstojníky a další zaměstnance „promíchala“, zpřetrhala vazby mezi nimi a samozřejmě se citelně dotkla i rodin vojáků. Pak začala i v armádě normalizace a politické čistky.

Výběr „spolehlivých vojáků“...

Náčelník Hlavní politické správy ČSLA na poradě stranicko-politických orgánů v armádě 21. dubna 1970 prohlásil: *„Smyslem opatření, která v armádě v souladu s linií KSČ přijímáme, je především upevnit vedoucí úlohu strany, prohloubit třídní a internacionální přístupy k osvětlování a řešení základních otázek života armády; upevnit naši armádu jako vyhraněně třídní a mocensko-politický nástroj socialistického státu a rozhodně se vypořádat se všemi pravicově oportunistickými a protisovětskými elementy a tendencemi... Velkou část příslušníků armády se podařilo dostat alespoň v základu z iluzí o polednovém vývoji. V jejich povědomí je toto období stále více charakterizováno jako falešný výklad a realizace socialistické demokracie. (...) Ideologickým a politickým základem tohoto pozitivního posunu je především skutečnost, že se podařilo ideologickou a politickou prací mezi příslušníky armády, zejména velitelským sborem, v základu rozložit a rozbít ideově-politickou psychózu nacionalistické jednoty, vytvořenou pod hegemonií bloku pravicových a antisocialistických sil v polednovém vývoji a v období po srpnu 1968 v celé společnosti.“*

Z hlášení o průběhu stranických schůzí v lednu 1971 vyplývá, že příslušníci armády již byli zastrašeni a zpracováni. Objevují se formulace jako: *„Dokumenty (stranické) jsou velmi kladně hodnoceny“*, bylo *„dosaženo názorové jednoty na otázky uplynulého vývoje a současné politiky strany“* atd. Tehdejší horečné schůzování, vedení pohovorů a přijímání rezolucí se často odůvodňovalo například tím, že je třeba řešit bojovou připravenost vojáků a důstojníků ČSLA. Ve skutečnosti sledovalo vedení armády poměrně dlouhou dobu zřetelný a zřejmý cíl: rozmělnit odpor, dezorientovat a zpacifikovat dvousettisícové vojsko, najít „problémové“ jedince a zbavit se jich, z reakcí na schůzích zjistit, kde se ještě vyskytují samostatně myslící kritici a vyřídít si to s nimi. I mezi vojáky z povolání bylo na počátku normalizace hodně stoupců reformního proudu, nebo dokonce nekomunistů, mnozí důstojníci byli okupací natolik zasaženi, že znamenala naprostý obrat v jejich politických názorech.

Pro nový režim a novou garnituru normalizačních pracovníků politického aparátu armády byla pacifikace odporu a nesouhlasných nálad nutností. Zásadní směrnicí pro čistku ve velitelském sboru představovalo rozhodnutí ÚV KSČ z ledna 1970 o výměně stranických legitimací a usnesení předsednictva ÚV KSČ ke kádrové a personální práci z 6. listopadu 1970. Po stranických pohovorech ztratilo v letech 1970–1973 členství v KSČ 7 229 vojáků z povolání, tj. 15,6 %. Do roku 1973 bylo dále stranicky potrestáno 3 322 příslušníků velitelského sboru a posluchačů vojenských škol. Ještě výrazněji se čistky dotkly těch vojáků z povolání, kteří zastávali vysoké funkce, podléhající jmenování prezidentem republiky a ministrem národní obrany (tzv. nomenklatura). K 31. prosinci 1970 bylo odvoláno pro „pravicové názory, postoje a činnost nebo pro politické neovládání funkce“ 34,4 % generálů a důstojníků. Stranické prověrky měly na kariéru vojáků z povolání zásadní vliv: V letech 1970–1973 bylo z armády propuštěno z důvodu politické nezpůsobilosti 4 013 příslušníků velitelského sboru, tj. 3 590 důstojníků a 423 praporčíků (vyloučení z KSČ znamenalo bez výjimky propuštění z armády; k 1. lednu 1974 v ČSLA nicméně zůstávalo 2 661 důstojníků a 679 praporčíků, kteří ztratili členství v KSČ vyškrtnutím).

V armádě se tedy během několika let podařilo nastolit nový pořádek. Část vojáků z povolání si směla „zachovat tvář“, když v povinném doplňku k životopisu podle rozkazu MNO 06/70 směli bez následků napsat, že je tzv. vstup spřátelených vojsk v srpnu 1968 „překvapil“ nebo „zaskočil“. Nemuseli tedy přímo prohlašovat, že okupaci vítali, řada z nich nicméně deklarovala, že byli svedeni či pomýleni, avšak díky trpělivé politice normalizační KSČ prohlédli a přesvědčili se, že „vojenská pomoc“ byla nutná.

... a plány války se Západem

Hlavním smyslem čs. armády se už na počátku šedesátých let stala příprava na účast v mohutné válečné operaci na západní hranici Československa. Ve scénáři se takřka nic neměnilo – „západní“ vojska se měla pokusit o agresí, ale „východní“ by zadržela jejich nápor, zahájila protiútok a zahnala „západní“ do nitra jejich území. V rámci Varšavské smlouvy měla Československá lidová armáda vytvořit vlastní prvosledový československý front. Podle plánu z roku 1964 měl československý front, složený ze 14 divízií, posílených jednou rychle přepravenou divízí sovětskou, operovat na ose Varšava–Berlín–Paříž. Operační plán počítal s ofenzivou armád Varšavské smlouvy a následným postupem přes území Spolkové republiky Německo a Francie za použití jaderných zbraní. Po roce 1970 zůstaly základní kontury plánu zachovány, ale byly do něj převzaty divize Střední skupiny sovětských vojsk v Československu. Součinnost armád, schopnost přesunů a politickou jednotu vojsk Varšavské smlouvy ověřovala velká spojenecká cvičení, řada z nich se uskutečňovala i na území Československa. Výše popsaná příprava na válku, plánovanou od Baltu po Balkán, sloužila jedině sovětským zájmům, obraně a rozšiřování sovětského totalitního impéria – a kdyby k ní náhodou došlo, měla by pro ČSSR nejhorší myslitelné důsledky.

KSČ a tím méně ČSLA samozřejmě nevyvíjely samostatnou obrannou politiku. Dynamika výstavby armády, typy a mohutnost výzbroje i konkrétní úkoly plně závisely na rozhodnutí velení spojených ozbrojených sil států – účastníků Varšavské smlouvy. A to bylo trvale v rukou sovětských maršálů a generálů. Bojeschopnost ČSLA je dodnes věcí diskuzí. Bývalí vojáci z povolání hrdě vzpomínají na výkony svých vojáků – a ti pak zase na formálnost plnění úkolů a typický socialistický šlendrián.

ČSLA mívala v letech normalizace zhruba 75 tisíc občanských zaměstnanců a 200 tisíc příslušníků. Z těch bylo asi 60 tisíc vojáků z povolání a žáků vojenských škol a 140 tisíc vojáků základní služby. Obrovská masa mladých mužů byla na počátku své profesní kariéry nucena trávit čas v deprimující nečinnosti (nebo zcela zbytečné činnosti) a ekonomika státu trpěla trvalým nedostatkem pracovních sil. Základní vojenská služba trvala až do roku 1990 pro většinu branců 24 měsíců. Branci-studenti vysokých škol absolvovali průběžně během studia výcvik na vojenských katedrách VŠ včetně zápočtů a zkoušek; po dokončení vysokoškolského studia nastupovali na roční základní vojenskou službu. Je příznačné, že studenti teologických fakult museli absolvovat službu dvouletou, protože na těchto školách vojenské katedry zřízeny nebyly. K mladým duchovním přistupovala armáda dosti neobvykle. Kupříkladu Hlavní politická správa ČSLA považovala v říjnu 1984 nastoupení 32 bohoslovců k výkonu základní služby za tak významnou skutečnost, že informaci zařadila do zvláštního zpravodajského přehledu pro generálního tajemníka ÚV KSČ Gustáva Husáka.

Všichni vojáci základní služby museli skládat přísahu: *„Já, občan Československé socialistické republiky, vědom si své čestné vlastenecké povinnosti, přísahám před bojovou zástavou věrnost pracujícím lidu vedenému Komunistickou stranou Československa.“* Branné a odvodní povinnosti podléhali muži od sedmnácti do šedesáti let věku. Kdo se nedostavil k odvodu, přezkoušení nebo nemocničnímu či výběrovému vyšetření v úmyslu nesplnit brannou povinnost nebo ji oddálit, mohl být podle § 267 trestního zákona (neplnění odvodní povinnosti) potrestán odnětím svobody až na jeden rok nebo nápravným opatřením. Byl-li branec odveden a nenastoupil

po vyzvání službu, dopustil se trestného činu podle § 269 nebo § 270 (nenastoupení služby v ozbrojených silách) se sankcí jeden rok až pět let odnětí svobody.

Jako by to vše nestačilo, roku 1973 byl zveřejněn zákon, jímž se realizovalo usnesení Předsednictva ÚV KSČ z 19. března 1971 „o jednotném systému branné výchovy obyvatelstva ČSSR“. Branná výchova byla součástí ideologické práce a ideově výchovné činnosti KSČ a týkala se celé společnosti. Typická pro totalitní režim byla mobilizace všech převodových pák. Přípravy obyvatel na válku se účastnila nejen armáda, ale také hromadné sdělovací prostředky, Svaz pro spolupráci s armádou (Svazarm), Svaz socialistické mládeže, Revoluční odborové hnutí, Československý svaz tělesné výchovy, Lidové milice (viz následující rozhovor s historikem Jiřím Baštou), Svaz protifašistických bojovníků, Československý červený kříž a Svaz požární ochrany.

Na stráži hranic

Specifickým druhem ozbrojených sil byla Pohraniční stráž. Od svého vzniku roku 1949 působila jako vojensky organizovaná složka ministerstva vnitra, pouze v období 1. ledna 1965–31. prosince 1971 byla součástí ministerstva národní obrany, přičemž funkcionáři Pohraniční stráže toto rozhodnutí kritizovali jako chybný krok. Jednotky Pohraniční stráže a ČSLA nebyly kompatibilní, a to v různých ohledech. Například jen 13,7 % vojáků z povolání u PS mělo střední nebo vyšší vzdělání, a dokonce 12,6 % z nich nemělo dokončené vzdělání základní.

Pohraniční stráž sice užívala prakticky totožné stejnokroje, výstroj a výzbroj jako ČSLA a nastupovali do ní rovněž zejména vojáci základní služby na 24 měsíců, ale tady podobnost končila. Organizace, ale zejména výcvik a úkoly obou druhů vojsk se diametrálně lišily. Pohraniční stráž tvořily specializované strážní roty, cvičené na samostatné zadržování „narušitelů“ v konkrétně vymezené hraniční oblasti. Jinak řečeno, byly to roty specializované na „chytání lidí“. Úkolem armády bylo naopak vedení rozsáhlých obranných a útočných operací za účasti mnoha druhů zbraní v nejrůznějších podmínkách a terénu. V Operačním plánu ČSLA z roku 1977 tak je již jen stručně zmíněn úkol vojsk PS v případě války – zajistit státní hranice se SRN a s Rakouskem ve spolupráci se silami motostřeleckých pluků ČSLA.

Rozdíl mezi normalizační a „normální“ armádou tkvěl v první řadě v politicky pokřiveném poslání. Obrovské prostředky byly vynakládány na přípravu války, která byla jednoznačně v rozporu se zájmy země, protože ohrožovala podstatu její existence. Zadání bylo nejen nezměnitelné, ale i jakákoliv zpochybňující diskuze o něm se stávala protistátním činem.

Československá lidová armáda představovala ještě v listopadu 1989 nebezpečnou sílu, ale (opět) především pro vlastní občany. Existovaly nacvičené postupy na obranu režimu: akce Zásah – systém nasazení vyčleněných armádních jednotek k potlačování demonstrací; a také akce Vlna – převzetí rozhlasových a televizních studií armádními specialisty. Použít armádu k obraně rozpadajícího se komunistického režimu byl ochoten ministr národní obrany generál Milán Václavík. O své vůli dokonce přikázal vykonat přípravy k oběma modelovým projektům, na 23. listopadu 1989 svolal shromáždění velitelského sboru armády (až do úrovně velitelů divizí), které přijalo prohlášení o vůli bránit socialismus. Ústřední výbor KSČ však 24. listopadu 1989 Václavíka v jeho iniciativě nepodpořil. Tanky nevyjely, armáda byla zvyklá poslouchat stranické příkazy. V tomto posledním případě naštěstí. ■

Nenávist aneb Komunistický humanismus

Nenávist k třídnímu nepříteli. Výchova k nesmiřitelnosti a nenávisti vůči nepřátelům socialismu, pokroku a míru je jednou z důležitých součástí komunistické výchovy pohraničnicků i příslušníků všech ozbrojených sil socialistického státu. V Pohraniční strážce má utváření tohoto postoje obzvláště významné místo, protože každý příslušník je dnes a denně v boji s třídním nepřítelem. Vyhraněné třídní poslání celé složky vyplývá z třídních vztahů na našich hranicích a klade mimořádný důraz na výchovu pohraničnicků s cílem posilovat politickou bdělost a ostražitost. Nesmiřitelnost a nenávist k třídnímu nepříteli má i svoje mravní a humánní opodstatnění. Součástí komunistické mravnosti a komunistického mravního ideálu není odpouštění a láska, ale nenávist ke všem, kteří páchají křivdu, nenávist k vykořisťovatelům a utlačovatelům pracujících, nenávist k podněcovatelům války, ke všem a ke všemu, co brání pokroku a míru.

Plk. RSDr. Richard Daněk a kol: Na stráži hranic socialismu a míru. Slovník k politickému školení pohraničnicků. Politická správa PS OSH MV ČSSR, Naše vojsko 1987

Nejcennější knížka? Modrá!

Stát se za komunismu odpíračem vojenské služby znamenalo riskovat kriminál – a pokud někdo nechtěl ztratit dva roky života, měl prakticky jedinou alternativu: pokusit se získat „modrou knížku“, doživotní papír, potvrzující, že dotyčný není ze zdravotních důvodů schopen služby v ČSLA. Odvod proto nezřídka vypadal velmi legračně: Mladí muži, kteří cestou na vojenskou správu vypadali celkem normálně, pokuřovali a pokukovali po dívkách, se vstupem do příslušné budovy změnili ve sbor přisleplých, nahluchlých, kulhavých a pokroucených duševně chorých individuí. Provozovaly se nejrůznější figle, s pomocí sprátelených lékařů se vyráběly neexistující choroby, výhrou bylo dostat aspoň dvouletý odklad.

Co bylo po odvodu...

Na základní výcvik v ČSLA vzpomínají lidé velmi podobně. Kupříkladu Milan Ciler popisuje v jihočeském časopise Čaj „...přijímač, kde jsme jako naprogramovaní idioti devět až deset hodin denně pochodovali po asfaltovém, od letního slunce rozpáleném buzeráku (cvičiště a shromaždiště, tzv. buzer-plac – pozn. aut.) v upjatých uniformách s nablýskanými samopaly, abychom uspokojili koktavého nadporučíka Kubelku s hubeným teleskopickým krkem, jenž se jako rybářský prut vzteky vysouval z naškrobeného límečku jeho zelené bundokošile v okamžicích, kdy jsme se zapomněli správně odpočítat při defilé před oprýskanou tribunou, kde po celý den postával, aby sledoval, jak se náš přirozený chlapský vzdor mění v apatii a zoufalství.“ Cvičilo se ale samozřejmě i v poli, v rozorané zemi, kde „jsme se vždy na pokyn daný výstřelem z pistole i s našimi narvanými batohy vrhli do vlhké hlíny, abychom se plazili, dokud nás ze země nezvedla další rána, symbolizující, že máme úprkem běžet vpřed. Takto se dokázal bavit i několik hodin, dokud nevystřílel část svých zásobníků a my nebyli špinaví a poníženi jako prasata před zabijačkou.“

Jenže důstojníci („lampasáci“) nebyli jediným zdrojem nepříjemností. Nastoupivší voják-nováček byl totiž „bažant“, někdy také „holub“ či „zobák“, určený předem jako oběť, posluha a zdroj zábavy pro starší odvedence, „mazáky“. Podle některých vzpomínek si mohli základaři po nástupu vybrat, jestli chtějí „mazáckou“, nebo „gumáckou“ vojnu, tedy jestli je budou prohánět starší vojíni, anebo důstojníci. Pokud si zvolili první možnost, nechávali je důstojníci do jisté míry na pokoji. V jiných případech ovšem přicházela šikana z obou směrů. Mazáci si bažanty posílali pro jídlo i pro cigarety a týrali je různými vynalézavými způsoby (ne ve všech kasárnách to samozřejmě bylo stejné). Druhů mazáckých vyžití bylo nepočítaně, počínaje poměrně brutálním týráním (starší vojáci rozdrtili sklo, rozházeli ho po podlaze a bažanti ji pak museli vytírat) přes vcelku nevinné služby (čištění bot atd.). Když bažant neposlouchal, přišel trest: buď bití, nebo musel dělat kliky v plynové masce a různě se ponižovat. K tomu je třeba připočítat další typické „znaky“ vojenského života bažantů, jako třeba nedostatek spánku nebo trestné noční cídění záchodů („rajóny“). Pro spravedlnost je třeba dodat, že na tvrdou šikanu nevzpomíná každý, nicméně aspoň nějaká šikana se jako součást vojny objevuje ve většině vzpomínek – a dost děsivé je, že se vzpomínajícím zpravidla jeví jako normální součást života „v zeleném“, jako by bylo třeba člověka týrat, aby se z něj stala „plnohodnotná lidská bytost“, aby z „chlapce“ vyrostl „chlap“.

Z publikace Mýty o socialistických časech (Člověk v tísní, Praha, 2010)

Výkvět vojsk Varšavské smlouvy

Jihlavská vojenská posádka byla raketová, tedy elitní... Na službu u moderních sovětských zbraní se absolventi připravovali ve vojenských katedrách, kam ve třetím a čtvrtém ročníku studia pravidelně jednou týdně docházeli. Studoval jsem obor elektronické počítače Elektrotechnické fakulty ČVUT, tudíž mi bylo předurčeno stát se rakeťákem.

Politickou přípravu mužstva měli na starosti především politruci. Pro všechny, které jsem potkal, byla charakteristická skálopevná víra ve vlastní úsudek a neschopnost zformulovat srozumitelnou větu. Koktejlovité proslovy, mixované z velmi omezené slovní zásoby (válka, kapitalisté, nepřátelé, Sovětský svaz, zbraně, socialismus, mír atd.), se mezi mužstvem těšily jisté oblibě. Politruk kapitán Marek často říkal, že „*pacifismus je k ničemu, americký rakety úplný šmejdy a druhou světovou jsme přece taky vyhráli*“. Ale pro všechny to sranda nebyla. Například můj spolubydlící z vojenského pokoje, čerstvý inženýr, absolvent ČVUT Václav Chlupatý, odmítal několik měsíců podepsat prohlášení, že bude přicházet do styku s utajovanými skutečnostmi a přijímá s tím související omezení. Příslušníci vojenské kontrarozvědky, jejichž kancelář byla součástí naší raketové jednotky, si ho zvali i několikrát denně na přesvědčovací pohovory. Nátlak se stupňoval, přibývalo konkrétních výhrůžek, například že po vojně nesežene jiné než dělnické zaměstnání, a že pokud bude dále vzdorovat, mohl by se „náhodou potkat s bigošema“. Tzv. bigoši byli příslušníci pozemních motostřeleckých vojsk. Jejich kasárna se nacházela ve stejném armádním objektu a vládla v nich brutální šikana nejprimitivnějšího ražení. Bažanti, tj. nováčci lidové armády, byli vystaveni neustálému ponižování i fyzickému násilí. Jeden z nich se po týdnech každodenních útrap pokusil o sebevraždu skokem z okna. Rvačky na nože nebyly výjimečné. Václav nakonec prohlášení podepsal.

(...)

V případě války měla část mobilních odpalovacích zařízení vyrazit směrem k německým hranicím a zbytek se měl po železnici přemístit do vzdálenějších míst. Velení západního vojenského okruhu naplánovalo cvičení přesunu odpalovacích zařízení naší posádky. Probíhalo v noci. Tři stroje vyrazily směrem k hranicím, další tři na vlakové nádraží do Sokolova. Z železných oblud byly vidět jen siluety, jely potmě, bez jakéhokoli osvětlení, v nejméně přehledných místech je navigoval voják s baterkou, jdoucí před strojem. Dobrovolně se nikdo nehlásil, neboť při předešlém výjezdu byl nosič baterky přejet. K železné oponě se dostal pouze jeden odpalovací stroj. První minul most ve vesnici pár kilometrů od kasáren, spadl do potoka a přitom zboural zděná vrata přilehlého domku. Byl zamaskován s využitím plachet a mnoha poražených stromků a jeho vyproštění zabralo specializované vojenské jednotce několik následujících nocí. Druhý stroj zůstal trčet na silnici s poruchou. Důmyslným systémem kladek a dalších pomůcek se jej podařilo odsunout za krajnici a následně zamaskovat. Železniční konvoj sice dorazil na vlakové nádraží kompletní, ale nedařilo se vagonování mnohatunových kolosů, proto při rozbřesku přišel pokyn, aby je vojsko zakrylo plachtami. Tím se další několikahodinová manipulace dál zkomplikovala. Já jsem byl pověřen funkcí velitele zásahového technického a komunikačního vozu. S ním jsem objížděl roztroušená stanoviště původních kolon a zíral. V civilních vozech se po stejné trase pohybovali také muži z kontrarozvědky, konspiračně oblečení do civilního šatstva. Nad ránem již byli říční vzteky a obavami z vyzrazení vojenského tajemství. Veleli rázně zakročit proti všem potenciálním špiónům. Kolem výkvětu techniky Varšavské smlouvy, roztroušenému kolem silnic, začaly následujícího dopoledne pomalou rychlostí přejíždět vozy cizích státních příslušníků s diplomatickými značkami.

Vzpomínky Karla Strachoty z knihy Naše normalizace (Člověk v tísní, Praha, 2011)

Lidové milice – „armáda“ komunistické strany

Rozhovor s historikem Jiřím Baštou

Komunistický režim soustavně „chřestil zbraněmi“, vedle obrovské řádné armády a zbytnělých policejních složek existovala například i branná výchova obyvatelstva (byť se asi často pojímala jen formálně) – a taky ozbrojené Lidové milice. Můžete vysvětlit, co to bylo?

Lidové milice (LM) bychom mohli nejstručněji charakterizovat jako stranickou armádu, ozbrojenou složku vládnoucí strany, tedy KSČ. Milicionáři byli normální zaměstnanci fabrik a podniků, straníci, kteří dostali uniformy a zbraně a absolvovali takový polovojenský výcvik. Do LM vstupovali dobrovolně, buď na vlastní žádost, nebo na výzvu místní partajní organizace. A zdůraznil bych, že šlo o pečlivě prověřené členy KSČ, o jejichž loajalitu vůči režimu nemohlo být pochyb.

Jaká je stručná historie Lidových milicí?

Vznikly 21. února 1948, tedy pár dní před převratem, a podle dobových komunistických proklamací šlo o spontánní vystoupení dělníků, kteří chtěli udržovat klid a pořádek v ulicích, chránit závody a fabriky před „záškodníky a sabotéry“ atd. Ve skutečnosti bylo vytvoření LM připravováno dlouhodobě, jejich předobrazem byly tzv. závodní milice, které vznikly v roce 1945. S nasazením LM v době puče a v dalších měsících KSČ dopředu počítala, měly pomáhat prosadit a udržet nový režim. Už v roce 1948 tvořili Lidové milice členové KSČ, pouze na úplném počátku do nich výjimečně vstupovali i dosavadní členové jiných stran nebo bezpartijní občané, kteří tak prokazovali oddanost komunistické politice. Ještě jsem ale nezmínil velmi důležitou věc: Lidové milice v podstatě nebyly zakotveny v právním řádu. Vznikly pouhým rozhodnutím ústředního výboru KSČ a v březnu 1948 byly převedeny pod ministerstvo vnitra. Když pak

ve stejném roce vznikl zákon o národní bezpečnosti, počítalo se s LM jako s pomocnou organizací SNB, ale současně ani tento zákon milice nijak nedefinoval. Od počátku roku 1953 pak LM spadaly výhradně pod ÚV KSČ, přičemž opět nevznikla žádná právní norma na úrovni zákona, která by určovala jejich působnost, pravomoci atd. Tento stav trval až do konce roku 1989.

Kolik milicionářů v Československu bylo?

Zpočátku se počítali na tisíce, rekrutovali se především z dělníků z Prahy, Kladna, z centrálních průmyslových oblastí. Krátce po únorovém převratu už jich ovšem byly desetitisíce a kolem roku 1950 se udává počet 150 tisíc milicionářů. Pravdou ale je, že na počátku padesátých let vznikaly jednotky LM naprosto formálně, prostě stranická buňka v podniku založila milice, protože měla pocit, že se to od ní očekává, a poslala seznam členů nadřízenému orgánu. Nejvyšší představitel režimu si také velmi brzy uvědomili, že LM znamenají vážný problém pro národní hospodářství, protože milicionáři trávili spoustu času na různých cvičeních a školeních, za což sice nedostávali zvláštní odměny, ale všechno se to konalo většinou v pracovní době, takže chyběli ve výrobě. Počet členů LM se tedy postupně snížil na nějakých sedmdesát až osmdesát tisíc mužů, z toho na Slovensko připadala cca čtvrtina. Koncem osmdesátých let bylo v Československu v LM asi 85 tisíc komunistů. Ženy tvořily zhruba jedno procento všech členů.

V srpnu 1969 zasahovaly Lidové milice proti demonstrantům v době prvního výročí okupace – byly v reformních šedesátých letech rozpuštěny a pak znovu vytvořeny, nebo existovaly nepřetržitě?

V roce 1968 se objevila poměrně tvrdá kritika LM v médiích, a dokonce i ze strany vyšších stranických funkcionářů, kteří poukazovali právě na to, o čem jsem mluvil před chvílí, totiž že tak rozsáhlá ozbrojená složka existuje bez zákonného vymezení, dokonce padly i návrhy na zrušení milicí, ale nikam nevedly. Jak v roce 1968 milicionáři smýšleli, to bohužel nevím, určitě mezi nimi byli, tak jako v celé KSČ, stoupení reforem i zastánci starých stalinských pořádků. Odhadoval bych nicméně, že těch druhých bylo víc, protože když KSČ v srpnu 1969 nasadila Lidové milice proti demonstrantům, postupovaly velmi horlivě, na rozdíl od vojáků ČSLA byly vybaveny ostrými náboji a prokazatelně způsobily smrt tří lidí v Praze a v Brně. Pro milicionáře to zabíjení nemělo žádné důsledky, naopak, LM pak dostaly jako celek „Řád rudé zástavy“ a ocenění obdrželi i jednotlivci.

Jakou roli tedy hrály Lidové milice v normalizačním režimu?

S tím tvrdým jádrem v LM se od počátku normalizace samozřejmě počítalo. Milicionáři měli k dispozici zbraně, nechodili běžně v uniformách, nikdo je neměl přesně identifikovat, zároveň se vědělo, že jsou to nejoddanější členové KSČ a jsou „mezi námi“ – to všechno posilovalo strach ve společnosti. Husákovské vedení strany si milicionáře předcházelo, dostávali lepší zbraně, měli samopaly, granáty, kulomety, dokonce i obrněný transportér. Také se s nimi kalkulovalo jako s jednou ze složek, které by se zapojily do bojů, pokud by došlo k válce se Západem – milice měly zneškodňovat výsadky NATO, tudíž dostaly protiletadlové kulomety, bezzákluzové kanóny, minomety... Člověk si dnes milicionáře pamatuje jako takové prošetřivé obtlouštělé strejce, jenže to byli ti zasloužilí, téměř v důchodovém věku, kteří chodili vyprávět do škol, jak to bylo skvělé v únoru 1948. O těch mladších, kterých byla většina, se prostě nemluví.

Kdo rozhodoval, jak a kdy budou milice nasazeny? Jakou měly strukturu vedení?

Během let se to drobně měnilo, nicméně od roku 1953 až do roku 1989 měly LM hlavní štáb, který spadal pod ÚV KSČ. Šlo o takovou obdobu armádního velení, v čele hlavního štábu LM stál náčelník, jakýsi nejvyšší aktivní milicionář, který měl na starosti praktické kroky. Nejvyšším velitelem, jímž je v případě armády prezident republiky, byl pak u Lidových milic nejvyšší představitel KSČ, byl jím tedy krátce jako předseda KSČ Klement Gottwald a poté první, respektive generální tajemníci včetně Alexandra Dubčeka, Gustáva Husáka a Miloše Jakeše, máme-li se držet normalizačního období.

Byly Lidové milice používány během normalizace proti čs. společnosti ještě v jiných případech, než byl srpen 1969?

Ano, ale až ke konci komunistického režimu. KSČ je aktivizovala v roce 1988, když začaly velké veřejné protesty – milicionáři byli naveni do ulic 21. srpna 1988, stejně tak 28. října a při dalších výročích. Většinou měli za úkol rozdělovat demonstranty a všestranně napomáhat policii, třeba vodit do antonů občany, které příslušníci SNB zatklí. K vůbec největšímu nasazení Lidových milicí došlo při potlačování demonstrací během tzv. Palachova týdne v lednu 1989 v Praze. Podle dobových záznamů bylo v první polovině roku 1989 v ulicích měst nasazeno celkem asi čtyřicet tisíc milicionářů. Ještě pár dní po 17. listopadu 1989 část vedení KSČ zvažovala, že milicionáři vyrazí do Prahy potlačovat veřejné protesty, ale nakonec se strana zalekla a akci odvolala. Od prosince 1989 pak Lidové milice ukončovaly činnost a až do jara 1990 milicionáři vraceli zbraně. Za pár let začalo vyšetřování, protože podle vyšetřovatelů a nakonec i obžaloby spáchali představitel KSČ a LM trestný čin nedovoleného ozbrojování, a to dokonce i v podmínkách komunistického právního řádu – milicionáři měli zbraně, které podle zákona jako formálně neexistující složka mít nesměli. Vyšetřování se táhlo nekonečně dlouho a nakonec to skončilo bez jakéhokoli postihu. Soud prostě nedal obžalobě za pravdu. Proč, to už je zase jiné téma.

SÍLA VOJÁKA

je v ideovém přesvědčení

Komunistická strana Sovětského svazu soustavně pečuje o ideový růst komunistů, o politickou výchovu všech pracujících, tedy i příslušníků sovětských ozbrojených sil. Je to dáno požadavky vědeckotechnického pokroku, ekonomickými a sociálními přeměnami, jakož i vzrůstající kulturní a intelektuální úrovní lidí.

Výstavba komunismu je cílevědomý proces, vyžadující nejvyšší organizovanost a uvědomělost mas bez nichž není možno dosáhnout podstatných úspěchů. Vždyť rozvoj společnosti předpokládá nejen rozvinutou ekonomiku, ale současně i formování nového člověka, osvobozeného od starých přežitků, člověka s komunistickým světovým názorem a komunistickou morálkou.

V soudobých podmínkách má ideově politická výchova mimořádný význam také proto, že ve světě probíhá ostrý politický a ideový boj mezi socialismem a kapitalismem. Proto musíme a ještě dlouhou dobu budeme nuceni vést boj s buržoazní ideologií, s intenzivní a vyhraněnou třídní diverzní činností proti socialismu. V tomto boji nepřítel používá všech prostředků — revizionismu, nacionalismu, náboženství, falšování faktů a událostí atd.

Právě na ideologické frontě probíhá dnes ten nejostřejší boj.

V tomto boji, vzhledem k cílům, které nepřítel sleduje, nelze být politicky lhostejným, pasivním a neutrálním.

V L. Lenin upozorňoval, že v oblasti ideologie nemůže existovat mírové soužití, tak jako nemůže existovat třídní smír mezi proletariátem a buržoazií.

Je třeba brát rovněž v úvahu, že

tok informací je dnes již tak veliký, že někteří lidé nejsou schopni sami pochopit podstatu probíhajících procesů. Proto je nezbytná systematická objasňovací činnost.

Ve výchově pracujících prováděná komunistickou stranou, zaujímá významné místo ideová výchova příslušníků armády.

Dorůstající pokolení je vychováváno v rodině, škole, ve výrobním procesu a v Sovětské armádě. Služba v Sovětské armádě není ničím jiným než jednou z forem účasti na výstavbě komunismu.

Tudíž vše, co platí o významu ideologické práce a komunistické výchovy pracujících, se plně vztahuje i na sovětské vojáky. Do armády přicházejí lidé již s hotovými, ve značné míře ustálenými názory a přesvědčeními, s vypěstovanými charakterovými rysy návyky a zvyky.

Vzhledem k jednotě cílů, sledovaných ve výchově civilní i vojenské mládeže jsou totožné i základní směry výchovné práce. Okolem výchovy v armádě je rozvíjet a upevňovat nový vysoký politický a morální vlastnosti, které mladý občan získal před příchodem do armády.

Současně však má ideologická práce v armádě i své zvláštnosti:

■ Soudobý boj klade mimořádně vysoké požadavky na morální politická a psychická vlastnosti příslušníků armády. To proto, že vítězství v soudobém boji mohou dosáhnout jen morálně pevní a ideově přesvědčení vojáci, bezmezně oddaní vlasti a ideám komunismu, vojáci, kteří důvodou podřídit všechny své síly společné povinnosti bojovat s nepřítelem až do úplného vítězství.

■ Časopis Lidová armáda, roč. XXV, č. 25 - 1975

KROUŽKY REVOLUČNÍCH A BOJOVÝCH TRADIC

Kroužky revolučních a bojových tradic přispívají k výchově vojenské mládeže k účtí k revolučním a bojovým tradicím Komunistické strany Československa, pracujícího lidu, pokračového mládežnického hnutí, k tradicím ČSLA a k jejich činnému rozvíjení.

Výchově příslušníka ČSLA vyznamenal měrou napomáhají tradice a aktivní účastníky jsou za světodu nášeho lidu

■ Plakátek na nástěnce, soukromý archiv

NÁPAD PRO ŠIKOVNÉ RUCE

Umíš žehlit, vojáku?

Jedna z našich babiček říká, že narada žehlit ročňky s kapesňky, protože to je veliká móda. Takhle když vezme žehlička na kořili, te prý může předvést pořádný žehličí kumšt a v těch mnoha všelichých zábrtech děkázat, co umí.

Voják není naše babička, a proto mívá se žehlením potíže. Jednak proto, že tuhle typický ženskou práci přilil neovládá. Ale i kdyby si s ní věděl rady,

není mu te u jednotky nic platné, jak máže žehlit bez prkna a žehličky? No bodej, te dá rozum, že v takovém případě je se svým žehličím uměním v karcích.

U útvaru politického pracovníka podplukovníka Sedláčka přilil na zajímavý nápad a také ho vbrzku u některých jednotek uskutečnil. Nemí nčím svtohorcím, ale díky své lednoduchosti a účelnosti plně vyhovuje potřebám vojáků základní služby.

Už jen zběžný pohled na naše snímky dávé náved, tak na te. V rehu politickovýchovné svtočnice je ad strpu až k zemi panel z několika ebeblavaných a lešáných prken. Zdánilvě vypadá a také působí jako poshá výzdoba. Ži vhodný doplněk místnosti. Při bližším zkoumání však zjistila, že z tohoto panelu lze tím netlednodušším způsobem vyklopit na pantech úpevně žehličí prkna, které se při uvedení do vedrovné polohy podápe docela obržejnou žili. Samotná žehlička nestojí tak veliká peníze, aby si ji rota nebo baterie nemohla

bat vřtlich ebtití pořidit. Bržičnické výpomoci a jiné podobné akce takovou možnosť více než dostatečně poskytli. Pokud si snad jenhle malý zlepšovček pořidie, pak bychom se rádi při setkání s prvním velákem vaší jednotky určitě zeptali:

„Umíš žehlit, vojáku?“

A jestliže by odpověděl záporně, pak by ad nás usmíval, že i tuhle práci se máže ne vojně naučit. Konečně, člávek nikdy neví, kdy se mu to máže heřit. Co se v mládí naučíš...

ha+na

■ Obrana lidu, 29. 10. 1971

VOJNA NENÍ KOJNÁ

Povinná základní vojenská služba

ANOTACE:

Žáci si na základě poskytnutých informací a dobových MATERIÁLŮ vytvoří představu o povinné vojenské službě. Vyjasní si, jak vypadala situace mladých mužů, kteří museli tuto povinnou vojenskou službu absolvovat.

KLÍČOVÉ KOMPETENCE:

k učení, k řešení problémů, komunikativní, občanská

DOPORUČENÝ VĚK: 13+

CÍLE:

Žáci:

- rozumí pojmu „povinná vojenská služba“,
- kriticky pracují s dobovými autentickými dokumenty,
- vedou rozhovory s pamětníky.

DĚLKA: 2 × 45 min., popř. blok 90 min.

POMŮCKY:

- psací potřeby (fixy, pastelky, papír)
- **MATERIÁL 1** – kartičky k rozdělení do skupin
- **PRACOVNÍ LISTY 1-5** s úkoly pro každou skupinu

POSTUP:

1. Žáky rozdělíme do 4 skupin. K rozdělení do skupin poslouží přiložené kartičky (**MATERIÁL 1**), na nichž jsou různá zvolání typická pro daný úkol.
2. Žáci pracují ve skupinách s autentickými materiály, seznamují se s různou problematikou stran základní vojenské služby. Úkoly jsou formulovány v **PRACOVNÍCH LISTECH** pro jednotlivé skupiny. Jedu! = **PRACOVNÍ LIST 1** (4 strany), Tak přísaháme! = **PRACOVNÍ LIST 2** (2 strany), Opuštěk! = **PRACOVNÍ LIST 3** (1 strana), Do Zbraně! = **PRACOVNÍ LIST 4** (2 strany), Za pár! = **PRACOVNÍ LIST 5** (3 strany)
3. Jednotlivé skupiny prezentují své poznatky ostatním skupinám. Je možné prezentovat vystoupením před třídou, je možné vyrobit plakát.
4. Lekci je dobré uzavřít reflexí, aby si žáci pro sebe zarámovali získané poznatky i pocity.
5. Lekci je možné doplnit dodatkovými aktivitami, které jsou uvedeny v závěru lekce.

REFLEXE:

Varianta A: Vedeme s žáky řízenou reflexi, ve které se mohou vyjádřit veřejně v závěru lekce. Možné otázky: Co pro vás bylo k danému tématu nové? Co vás nejvíce překvapilo? Co se vám na vojenské službě líbilo – nelíbilo? Co vám přijde k tomuto tématu důležité říci na závěr? Co pro vás bylo v této lekci nejužitečnější?

Varianta B: Žákům rozdáme lístečky a dáme jim 5 minut času na to, aby vyjádřili svou nejsilnější myšlenku, která je napadne k tématu. Vyjádří se všichni. Lístečky mohou žáci na závěr nalepit na balicí papír a vystavit si ve třídě.

ZKUŠENOSTI Z PRAXE:

Žáci celkem bez problémů posuzovali předložené MATERIÁLY. Jako velmi zajímavý se jim jevil úkol, kde pracovali se slovníčkem, velmi se bavili, když vytvářeli imaginární rozhovory. S velkým rozhořčením analyzovali přísahu a vůbec nechápali tu disciplínu podpořenou řízenou šikanou. Tam bylo nejvíce otázek. Z domova pak přicházeli s historkami od svých otců a dědečků. Ne vždy byly reakce pozitivní. Je zřejmé, že i tato mladá historie je již velmi vzdálena pozornosti dnešní mládeže.

Doporučuji nahrávku písně Modrá je dobrá, žáci na hudbu vždy dobře slyší a evokace k hovoru o modré knížce, k čemu byla dobrá apod., se rozproudí velmi rychle. Dobře funguje také film Občanský průkaz, zjistila jsem, že žáci jej docela znají a dá se pracovat s jejich diváckou zkušeností.

Andrea Baumanová, Gymnázium Hodonín

UKÁZKA REALIZACE:

Vyjádření žáků v reflexi:

Michal (14 let): „*Nikdy jsem si nedokázal představit, jaká byla vojna. Taťka akorát říkal, že tam byla pakárna. Jsem rád, že už to není.*“

Pavel (15 let): „*Asi bych chtěl modrou knížku, kdybych musel na vojnu.*“

Nikola (15 let): „*Některým klukům by to patřilo, tam jít, ale asi bych jim to nepřála.*“

David (14 let): „*Mně by nevadilo si něco vyzkoušet, třeba střílet, ale dva roky – to byla hrozně dlouhá doba. A taky se mi nelíbilo to o té šikaně, to by se mi nelíbilo.*“

Katka (15 let): „*Já bych nechtěla, aby museli kluci na vojnu. Bylo to dost drsné.*“

POUŽITÉ ARCHIVNÍ MATERIÁLY A DOKUMENTY:

Povolávací rozkaz + dotazník brance, propustková knížka, ukázky tvořivosti vojáků, přísaha vojáka základní služby, slovníček – vojenská hantýrka: www.csla.cz

Kartičky k rozdělení do skupin

TAK PŘÍSAHÁME!	Opuštěk!	Za pár!	Do zbraně!	Jedu!
TAK PŘÍSAHÁME!	Opuštěk!	Za pár!	Do zbraně!	Jedu!
TAK PŘÍSAHÁME!	Opuštěk!	Za pár!	Do zbraně!	Jedu!
TAK PŘÍSAHÁME!	Opuštěk!	Za pár!	Do zbraně!	Jedu!
TAK PŘÍSAHÁME!	Opuštěk!	Za pár!	Do zbraně!	Jedu!

Jedu!

Zjistěte, jaké údaje byly zjišťovány při nástupu do vojenské služby.

Co bylo pro armádu důležité?

Jak vypadal režim nástupu do základní vojenské služby?

Jak byste se cítili, kdybyste obdrželi povolávací rozkaz?

Okresní vo, ...ká správa
Kolin

POVOLÁVACÍ ROZKAZ
Rada E číslo 424197

Vojenská hodnost a branný poměr: **Bráncu** datum narození: _____

Povořávám Vás k nastoupení:
*) pravidelného vojenského cvičení v trvání ..... dnů
*) výjimečného vojenského cvičení v trvání ... .. dnů
*) dobrovolného vojenského cvičení v trvání ..... dnů

Dostavte se dne **29.9.89** 19 **89** v **Slaný** do **12:00** hodin
k vojenskému útvaru **251C** posádka **Slaný**

Cílová železniční stanice **Slaný**

U vojáků v záloze (základní, náhradní služby) při propuštění z vojenského cvičení (základní, náhradní služby) vyplní útvar:

Nástupní železniční stanice _____
Cílová železniční stanice _____

Štěrposlechmi tohoto rozkazu a jeho zneuznění je trestné! Přečtete si důkladně poučení na rubu tohoto rozkazu!

v **KOLIN** dne **4.9.89** 19 **89** podpis náčelníka OVS _____

*) co se nehodí škrtněte!

4. ÚVĚROVÁ POUKÁZKA na autobus ČSAD Rada E
2. ÚVĚROVÁ POUKÁZKA na autobus ČSAD Rada E
2. ÚVĚROVÁ POUKÁZKA na autobus ČSAD Rada E
1. ÚVĚROVÁ POUKÁZKA na autobus ČSAD Rada E

POUČENÍ

Všeobecně

1. Oudržení povolačického rozkazu a nástup základní (náhradní) služby, na vojenské cvičení oznámte ihned svému zaměstnavateli.
2. Do základní (náhradní) služby, na vojenské cvičení jste povinen nastoupit k útvaru v den a hodinu uvedenou na povolačickém rozkazu. Jáděkolí nepřítomnost a neokázání bude trestáno.
3. Nebudete-li ze zdravotních důvodů schopni nastoupit cestu do základní (náhradní) služby, na vojenské cvičení v den uvedený v povolačickém rozkazu, oznámte to ihned okresní vojenské správě, která Vás do základní (náhradní) služby, na vojenské cvičení povolala. V tom případě jste povinen předložit nejrychlejším způsobem této okresní vojenské správě lékařské potvrzení s uvedením pravděpodobné doby neschopnosti a vrátit povolačický rozkaz.
4. Pro jízdu dráhou píší povolačický rozkaz jako jízdenka 2. třídy osobního vlaku a to směrem nejbližším nebo časově nejvýhodnějším ze stanice nejbližší místu bydliště. Rychliku lze bez příplatku použít na vzdálenost nejméně 101 km. Pro praporečkáře a důstojníky v záloze při cestách na vzdálenost nejméně 201 km jako jízdenka 1. třídy vozové a to směrem nejbližším nebo časově nejvýhodnějším ze stanice nejbližší místu bydliště.

Podle železničního přepravního řádu do vlaku nemají přístup nebo mohou být z jízdy vyloučeny

- a) osoby opilé a osoby, které nezachovávají ustanovení tohoto řádu nebo tarifů, které nadobíjí závažných předpisů nebo příkazů a pokynů důvěrných členů železničních zaměstnanců při výkonu jejich služby v zájmu zachování bezpečnosti, klidu a pořádku na železnicích, jakož i osoby, které se nechovají slušně,
- b) osoby, které by pro nemoc, nebo z jiných důvodů mohly být na obřiz, pokud tarif ustanovuje jinak,
- c) voják v záloze (brance), je povinen uposlechnout příkazů a pokynů, které dávají zaměstnanci železnic při výkonu služby v zájmu zachování bezpečnosti, klidu a pořádku na železnicích.
- d) voják v záloze (brance), je povinen šetřit dopravní prostředky a zařízení železnic a nesmí je poškozovat a znečišťovat. Za poškození nebo znečištění zaplatí železniční pokutu Kčs 30,- a náhradu stanovenou tarifem nebo vyšší nákladů spojených s opravou.

Autobus ČSAD lze použít jen pro cestu z místa bydliště do nejbližší železniční stanice nebo z časově železniční stanice do místa posádky a do míst, kam není vlakové spojení - rozhodne okresní vojenská správa (vojenský útvar) v případě, kdy je to pro vojenskou správu výhodnější. Průvodčí autobusu vydá jízdenku a místo jízdenky odbere příslušnou útervou poukázku na autobus ČSAD.

Před nástupem cestu předložíte povolačický rozkaz výjezdě jízdenek v železniční stanici k označování stanice a časovým rozpisem. Ve stanici, kde není výjezd jízdenek nebo je u použitého vlaku uzamčena, a v autobuse ČSAD, potvrďte nástup cestu na povolačickém rozkazu průvodčí. Při sdružené přepravě autobusem ČSAD - železnicí nebo neopak píší pobuzení nástupu cestu prvního použitým dopravním podnikem i pro druhý nebo další dopravní podnik.

Doba platnosti povolačického rozkazu jako železniční jízdenky je stejná jako u jízdenek veřejné přepravy na jednu jízdu pobíjeje ode dne označování (platnost průvodčího) při nástupu cestu tam a zpět.

Převzetí jízdy na povolačický rozkaz není dovoleno. Pro cestu zpět platí stejné zásady.

Pro brance

1. Uzevřel-li jste v době od odvodu do nástupu základní (náhradní) služby zmatek, případně nastaly-li se jiné závažné okolnosti a tyto okolnosti jste oznámil okresní vojenské správě nehlásit, udělte tak neprodleně po obdržení tohoto povolačického rozkazu.
2. Před nástupem základní (náhradní) služby, odevzdejte občanský průkaz (ne však dříve než 7 týdnů před nástupem) náležející z těchto stávků: Vojenské bezpečnosti: OČMIV-oddělení VB, městské oddělení VB, obvodní oddělení VB, policejní oddělení VB, nebo okresní vojenská správa (vojenský útvar) a to v místech, kde nejsou úřední služby veřejné bezpečnosti. Odevzdání občanského průkazu Vám bude potvrzeno.
3. K útvaru jste povinen nastoupit nakrátko osvědčen.
4. K útvaru vezmete sebou: povolačický rozkaz, průkaz brance, členský průkaz, jste-li členem (kandidátem) KSČ, nebo členem ČSM (doporučujeme Vám uvést si členský průkaz ČSM do průkazu), řidičský průkaz (osvědčení o způsobilosti k řízení stávkových strojů), jste-li jeho držitelem, útvaru na cestu k útvaru.
5. Povolačický rozkaz a průkaz brance odevzdáte u útvaru.
6. Povolačický rozkaz Vám bude opět vydán pro zpáteční cestu po vykonání základní (náhradní) služby na cestu od útvaru do místa bydliště. Po ukončení této jízdy povolačický rozkaz zničíte.

Pro vojáky v záloze

1. Na vojenské cvičení vezmete s sebou:
  - občanský průkaz a vojenský doklad (vojenskou knížku),
  - vyznamování propuštěná vládou, odznak vzorného vojáka, třídního speciálního, jako-li je (osvědčení),
  - členský průkaz, jste-li členem (kandidátem) KSČ (KSS) nebo členem ČSM,
  - řidičský průkaz nebo jiné osvědčení, např. o způsobilosti k řízení stávkových strojů apod.,
  - průkaz strojníka a kupon k obsluze stroje pokud jste jeho držitelem,
  - stravu na cestu k útvaru,
  - hrášek, polobotky,
  - jízdenku, holice a mycí prostředky, kartáče na šaty a obuv, šicí prostředky, ručníky, utěrky, kapesníky, podle možnosti topálky, tenisky a tričky,
  - máte-li ČVO 787 (kuchař-šikánek) zdravotnický průkaz a potvrzení na bacilární činnost (nesmí být starší než tři měsíce).
2. Na vojenské cvičení neberte vlastní motorové vozidlo. Nebude Vám zaplácáno parkování a stážen.
3. Dostavte se ustrojen ve vojenské výstroji a chemickým zatačím (pokud Vám byla vydána)
4. Povolačický rozkaz po návratu ze cvičení zničíte.

VYČETOVÁNÍ ČSAD

Číslo	km
linky/spoje	
Jízdné Kčs	
Podpis (Průvodčí oddělení od povolačického rozkazu, doplní a odevzdá účtující pokladně)	

VYČETOVÁNÍ ČSAD

Číslo	km
linky/spoje	
Jízdné Kčs	
Podpis (Průvodčí oddělení od povolačického rozkazu, doplní a odevzdá účtující pokladně)	

VYČETOVÁNÍ ČSAD

Číslo	km
linky/spoje	
Jízdné Kčs	
Podpis (Průvodčí oddělení od povolačického rozkazu, doplní a odevzdá účtující pokladně)	

VYČETOVÁNÍ ČSAD

Číslo	km
linky/spoje	
Jízdné Kčs	
Podpis (Průvodčí oddělení od povolačického rozkazu, doplní a odevzdá účtující pokladně)	

Obš. průkaz č. _____
 Číslo odevzdání _____
 Razítko _____
 Podpis _____

Č. 154/88
 Československá lidová armáda

zdroj: www.csla.cz

PRO POTŘEBU OČNZ

PŘI PROPUSTĚNÍ VOJÁKA Z ČINNÉ SLUŽBY
 PŘEDAT PROSTŘEDNICTVÍM OVS
 JEHO OŠETRUJÍCÍMU LÉKAŘI!

CHRAŇTE PŘED POŠKOZENÍM
 A ZNEČIŠTĚNÍM — NEPŘEKLÁDEJTE!

DOTAZNÍK BRANCE
 Část II B — OVS předá vždy útvaru okresní vojenská správa
 Údaje o zdravotním stavu
Kolín
 razítko OVS (ObVS, MěVS)

2 fotografie 3,5x4,5 cm

Dostavte se nejpozději do 14 dnů po obdržení dotazníku brance ke svému ošetřujícímu lékaři (dílenskému, dorostovému, obvodnímu)! Předjte mu část I A a II B tohoto dotazníku s čitelně a přesně vyplněnou stáří A. Anamnéza!

příjmení a jméno	den, měsíc, rok, místo narození	rodné číslo
název a adresa podniku (závodu, dílny, školy či jiného místa zaměstnání)	vykonávaný druh práce — profese v zaměstnání	telefonní číslo do zaměstnání
PSČ	PSČ	
presná adresa trvalého bydliště	presná adresa přechodného bydliště	telefonní číslo do bytu

A. Anamnéza — vyplní brance

1. Vyskytly se ve Vaší rodině (u rodičů, sourozenců manželky, dětí)
  - tuberkulóza? ANO — NE U koho? ..... jiná vážná nemoc ANO — NE U koho? .....
  - duševní nemoci? ANO — NE U koho? ..... a jaká? .....
  - sebevraždy? ANO — NE U koho? .....
2. Prodělal jste
  - tuberkulózu? ANO — NE Kdy? ..... záchvaty křečí? ANO — NE Kdy? .....
  - infekční žloutenku? ANO — NE Kdy? ..... onemocnění srdce? ANO — NE Kdy? .....
  - infekční mononukleózu? ANO — NE Kdy? ..... zápal plic, pohrudnice? ANO — NE Kdy? .....
  - časté angíny? ANO — NE Kdy? ..... žaludeční, dvanáctníkový vřed? ANO — NE Kdy? .....
  - revmatickou horečku? ANO — NE Kdy? ..... duševní nemoc? ANO — NE Kdy? ..... onemocnění ledvin? ANO — NE Kdy? .....
  - záchvaty bezvědomí? ANO — NE Kdy? ..... záchvaty bezvědomí? ANO — NE Kdy? ..... onemocnění kostí, kloubů? ANO — NE Kdy? .....
  - jiné nemoci? ANO — NE Kdy a jaké? .....
3. Léčil jste se v nemocnici? ANO — NE Kde, kdy a proč? .....
- Léčíte se v současné době? ANO — NE Kde, na kterém oddělení, proč? .....
4. Utrpěl jste úraz? ANO — NE Kdy a jaký? .....
- Byl jste operován? ANO — NE Kdy a proč? .....
- Máte následky po úrazu, operaci? ANO — NE Jaké? .....
5. Vidíte dobře? ANO — NE Jak silné brýle musíte nosit? .....
6. Slyšíte dobře? ANO — NE ..... Měl jste zánět středního ucha? ANO — NE kdy? .....
7. Pijete alkoholické nápoje? ANO — NE které a kolik? .....
- Požíváte léky, drogy, fetujete? ANO — NE Které a jak často? .....
8. Kouříte? ANO — NE Kolik denně? .....
9. Pomočujete se bezděčně v noci? ANO — NE Jak často? .....
10. Sportujete? ANO — NE Jaké sporty? a) závodně? .....
- b) rekreačně? .....
11. Máte osobní záliby? ANO — NE Jaké? .....
12. Líbí se Vám Vaše zaměstnání? ANO — NE Proč? .....
13. Navštívil jste některou poradnu? ANO — NE Kde, kdy a pro jaké potíže? .....
14. Cítíte se zdravý? ANO — NE Jaké máte potíže? .....

Potvrzuji, že mnou uvedené údaje jsou pravdivé a že jsem si vědom odpovědnosti vůči vojenské správě za následky, které by z nepravdivých nebo neúplných údajů vznikly.

V Kolíně dne 20. listopadu 1988

vlastnoruční podpis brance

Poznámka: Nehodící se škrtněte!

zdroj: www.csla.cz

B. Objektivní nález — vyplní ošetřující lékař (dílenský, dorostový, obvodní).

Silně orámovanou část vyplní ošetřující lékař. Vypíše patologický nález: 1 — Kůže. 2 — Sliznice. 3 — Svalstvo. 4 — Výživa. 5 — Krk (stav štítné žlázy). 6 — Páteř, hrudník (pohyblivost, tvar). 7 — Plíce (poklep, poslech). 8 — Srdce (poklep, poslech). 9 — Břicho (játra, slezina, ledviny, žlvy, tříselné kanály). 10 — Genitál (vývojové vady). 11 — Konečník. 12 — Končetiny horní. 13 — Končetiny dolní. 14 — Nervový a duševní stav. 15 — Jiné orgány.

Hodnoty antropometrické, tepu, TK, výsledku vyšetření moči, zraku, sluchu zapíše vždy. Při střednějším zánětu — i jen v anamnéze — vždy odborně vyšetří!

Depičení anamnézy lékařem: alkoholismus, narkomanie a toxikomanie, pohlavní nemoci, pomočování, rodinná zátěž aj.

Patologický nález: *pod bub. ad ocm ad oRk*
očk. tetan. 2. 1986

Diagnostický a funkční závěr: *krátkozrakost 1. stupeň*
na korekci brýlemi
podpis a razítko ošetřujícího lékaře: *MUDr. J. Křivánek*

Poznámka: Je-li visus naturalis horší než 0,5, provést oční vyšetření (vždy číselné visus naturalis, korekci, visus s korekcí, refrakci, barvocit)

Připojeny odborné nálezy: *oční vyšetření 20. 11. 88*

C. Průběh preventivní a léčebné péče za vojenské služby:

Očkování: Kdy?

Tetanus: *29. 11. 89 TAT o. t. t. t.*

Variola: */*

Jiné: */*

Rtg vyšetření (hrudních orgánů aj.): kdy, kde, číslo snímku, výsledek
normální

Závažná onemocnění, úrazy, operace: diagnóza, značka nemoci, léčen od — do
/

Závěr (při propuštění vojáka): *"C"*

Tbc: BCG test (tuberkulínový): *114 09* 19.....
Výsledek testu: *2/16*

Očkování proti tbc: *okresní 6. 8. 89 národní 29. 11. 89*

V *11. 11. 89* dne ..... 19.....
podpis a razítko lékaře: *MUDr. J. Křivánek*

Vojenský útvar: *215 81 MUDr. J. Křivánek*
podpis a razítko lékaře: *MUDr. J. Křivánek ČSc*

Tak přísaháme!

Pročtete si text přísahy a vyjádřete svůj názor k tomuto slibu, který museli všichni vojáci základní služby skládat.

Jak byste na takový požadavek reagovali vy nyní v současné situaci?

Jak se asi cítili tehdejší mladí chlapci, kteří museli tuto přísahu skládat?

Přísaha vojáka základní služby

Já, občan Československé socialistické republiky, vědom si své čestné vlastenecké povinnosti, přísahám před bojovou zástavou věrnost pracujícím lidu vedenému Komunistickou stranou Československa.

Slibuji, že budu vojákem statečným a ukázněným, že budu důsledně a iniciativně plnit ustanovení vojenských řádů, rozkazy velitelů a zachovávat vojenské tajemství.

Svědomitě se budu učit ovládat vojenskou techniku a zbraně, svěřené mi pracujícím lidem, a připravovat se na boj, abych mohl na rozkaz prezidenta a vlády Československé socialistické republiky co nejlépe bránit svou vlast a její socialistický řád proti každému nepříteli.

Pro obranu socialismu jsem vždy připraven stát pevně v řadách ozbrojených sil Československé socialistické republiky po boku sovětské armády i armád ostatních socialistických zemí v boji proti jeho nepřátelům a nasadit i svůj život k dosažení vítězství.

Tak přísahám!

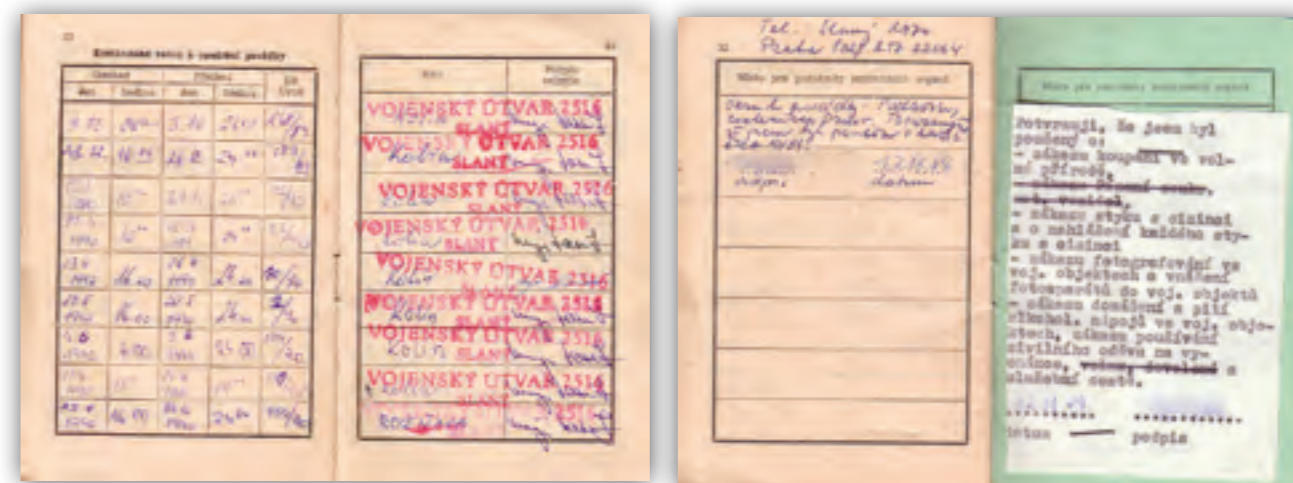
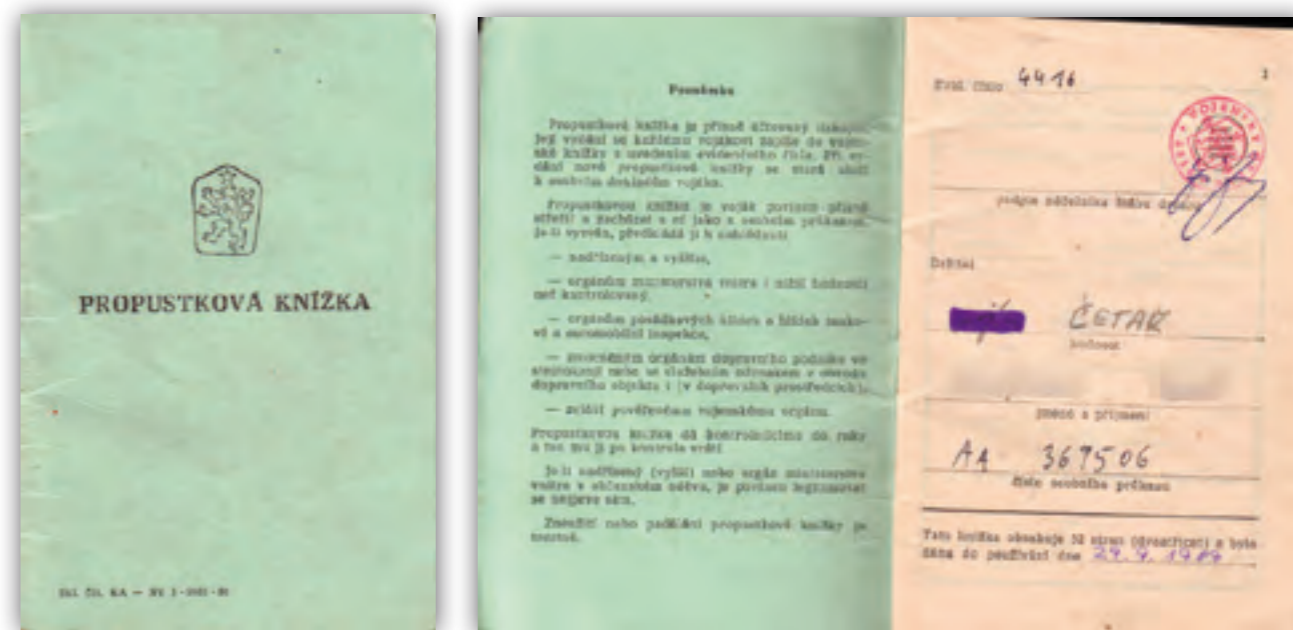

■ 27. 10. 1985 se na Staroměstském náměstí v Praze uskutečnila slavnostní vojenská přísaha vojenských útvarů ČSLA a vojsk ministerstva vnitra a slavnostní slib žáků prvního ročníku vojenského gymnázia Jana Žižky z Trocnova (dobový text). Foto ČTK/Kalina Michal

Opuštěk!

Prohlédněte si pozorně tzv. propustkovou knížku a pokuste se odvodit, jaký režim asi musel dodržovat voják základní služby.

Jak se s vojákem základní služby zacházelo?

■ zdroj: www.csla.cz

Do zbraně!

Projděte si slovníček vojenské hantýrky a vyslovte svůj názor na tento vojenský slang.

Pokuste se sestavit rozhovor mezi vojáky s využitím jejich slovní zásoby.

Jak asi vojenská služba proměňovala chlapce, můžete usuzovat ze slovníku?

Co můžete ještě ze slovníčku vyčíst o tom, co se na vojně dělo?

Vojenská hantýrka

A absík	absolvent VŠ
apelplac	nástupiště před dozorčím posádky k přebírání vězňů
arma	posádková prodejna potravin a drogerie
atomkaše	hrachová kaše nebo kaše z bramborového prášku
B banány	pyžamo
barevná hudba	druh šikany (postupné oblékání pyžama, tepláků a maskáčů)
basista	vězeň
bažant	nováček
benžo	kartáč s násadou
bezinky	bez vycházek
bidlo	„druhé patro“ vojenské dvojpostele
bigoš	motostřelec
blembák	helma
buzerák, buzerplac	prostor, kde se konají posádkové nástupy a cvičí pořadovka
C civil	konec vojny
cívka	civilista
cešťák	doklad na služební cestu
D drak	nováček
dráti	spojaři
F furták	voják z povolání
G guma, gumák	voják z povolání
H háděčko	hospodářský den
hadice	tankisti
humusáky	teplé vložky do maskáčů
CH chemici	kuchaři
chráněný	politruk všech stupňů
I italka	druh batohu
J jedu!	dělej!
jehličí	stejnokroj
jukebox	druh šikany (zavřený ve skříni musí zpívat)
K kačáky	chůze v dřepu
kasíno	kasárna
káděčko	konzervovaná dávka potravin
kečup	výsadkářský baret
kongo	plášť od maskáčů

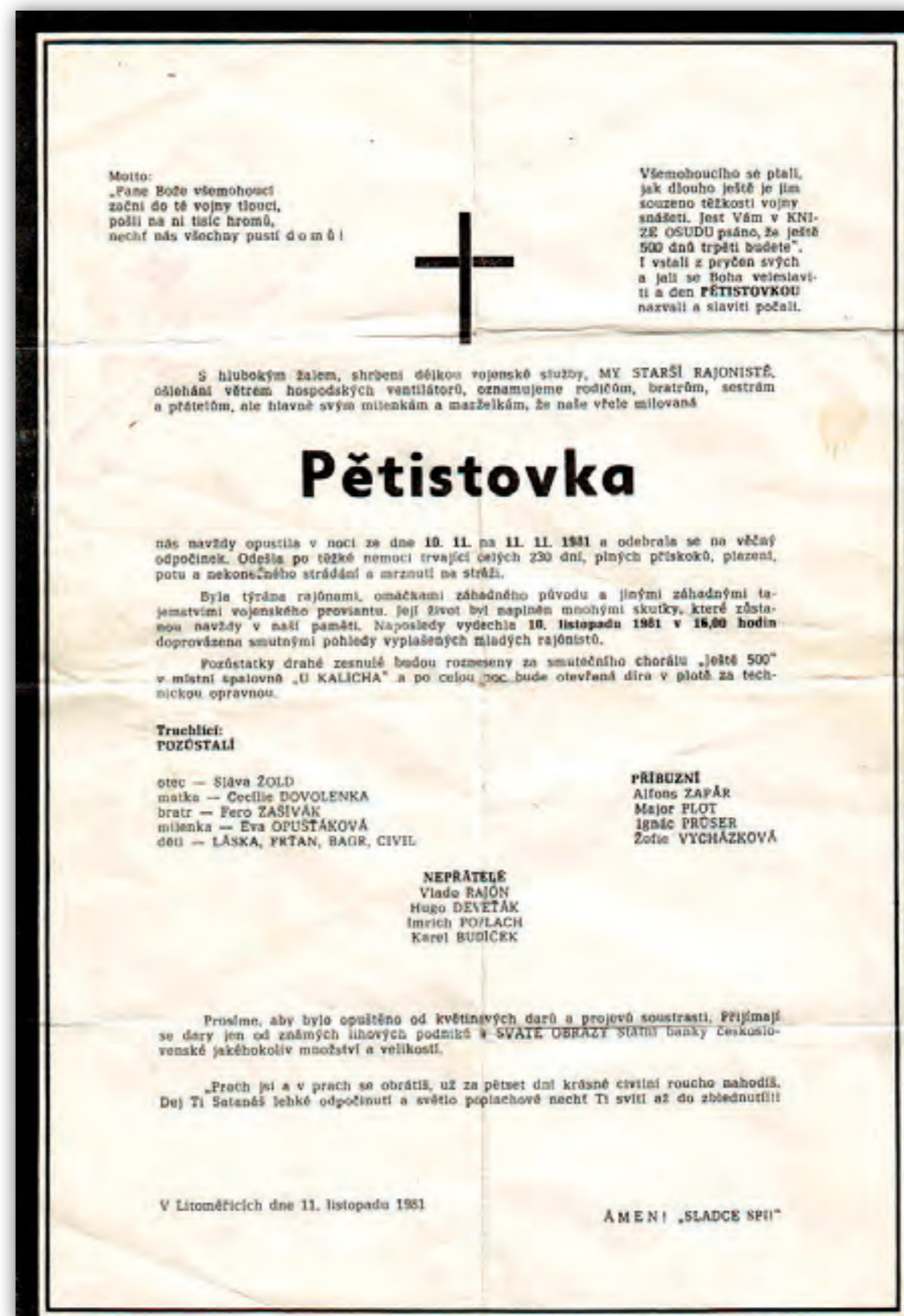
kontráš	člen kontrarozvědky
kouř	cigareta
L lampasák	důstojník
lampion	důstojník
lapiduch	zdravotník, lékař
M malý kůň	pomocník dozorčího útvaru
mazák	voják druhého ročníku
mazlák	mazlavé mýdlo na mytí podlahy
metro	šikana (plazení pod postelemi, mezi nimi se hlásí stanice)
N NDP	normalizovaná dávka něčeho k jídlu
negr	tankista (podle černých montérek)
O opušťák	povolené opuštění kasáren na víkend
oška	ošetřovna
ózetko	občanský zaměstnanec
P pádlo	záhyb na saku, samopal s pažbou
paragán	výsadkář
parapiča	kosočtverečný znak pro výsadkáře
pětasedma	výsadkářský nůž
politruk	politický důstojník
pořadovka	pořadový výcvik
ptáci	nováčci
pulročáci	vojáci po prvním půlroku
půllitry	vysoké boty
péveeska	politicko-výchovná světnice
R rajón	prostor roty
regál	spodní část vojenské dvojpostele
S sapík	samopal
sklopka	samopal se sklopnou pažbou
stojka	služba na stráž
suprák	voják posledního půlroku
špagát	absolvent VŠ
šúrovat	čistit
T tankán	tankista
temný	hloupý
točit bidlo	spát nebo odpočívat na horním lůžku
turma	vězení
U UHO	univerzální hnědá omáčka
úžas	UAZ - terénní vozidlo
V véděčko	velitel družstva
vejtraska	Praga V3S - nákladní automobil
výbrus	ostříhání
výklep	pasování na mazáka
Z za pár, za málo	zbývající čas do civilu
záložácký průkaz	vlastnoručně vyrobená legitimace obsahující obrázky nepříliš oděných slečen, civilního bydliště vojáka a zejména pak tiketu sportky, v němž byl pečlivě zaškrtáván průběh posledních 49 dnů vojny

Za pár!

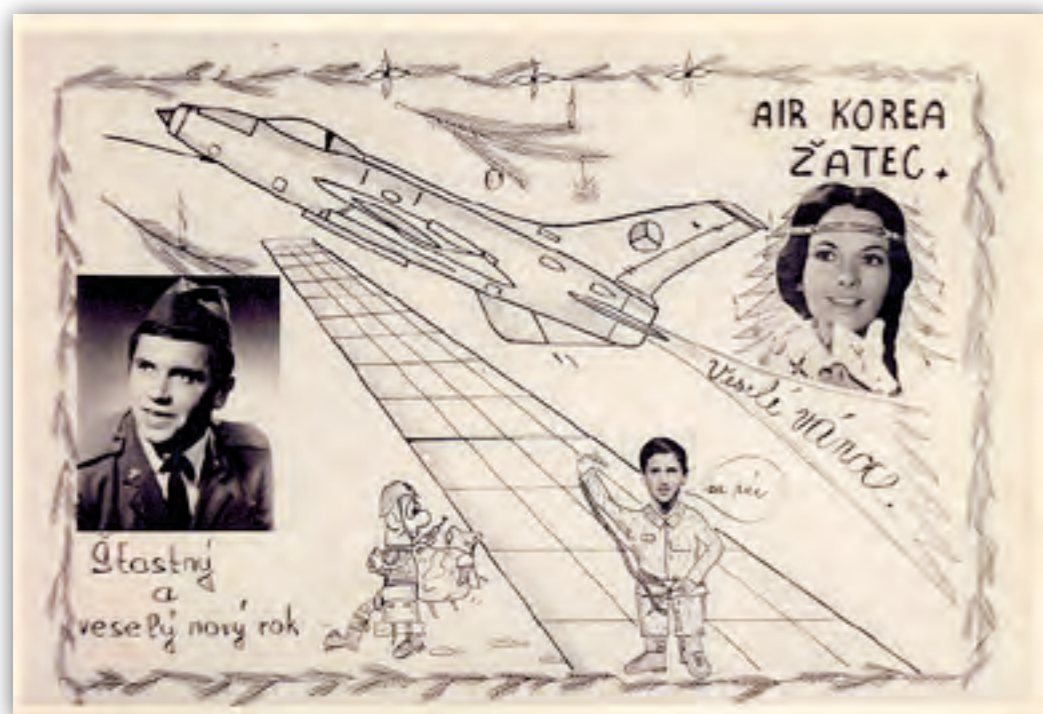
Projděte si ukázky tvořivosti vojáků základní služby.

Vojáci tvořili své legrácky k různým příležitostem, pokuste se zmapovat, které mezníky v době vojenské služby pro ně byly důležité?

Proč se věnovali právě těmto činnostem? Vyslovte svůj názor.

Z CHLAPCŮ CHLAPI

Hledání pravdy o vojně

Následující úkoly jsou koncipovány jako samostatné individuální nebo skupinové badatelské, popř. tvořivé úkoly.

1. Zeptejte se ve svém okolí mužů, kteří absolvovali základní vojenskou službu, na podrobnosti ohledně vojenského života a uspořádejte besedu o tom, co zjistíte.
  - Jak probíhala vaše vojenská služba?
  - Jak vzpomínáte na vojnu?
  - Jaké máte zážitky z vojny?
  - Jak hodnotíte, že již dnes povinná vojenská služba není?
  - Co to byla „modrá knížka“? Kdo ji mohl dostat?
2. Jak se díváte na vojenský způsob života? Jak vnímáte povinnost nastoupit základní vojenskou službu? Napište krátké zamyšlení.
3. Zjistěte, kde ve vašem okolí fungovaly vojenské útvary, vypracujte přehled (mapu).

Sbor národní bezpečnosti

Policie, která napomáhala „svými specifickými prostředky realizovat strategické a taktické cíle KSČ“

Prokop Tomek

Před třídaceti lety neoznačovala zkratka SNB snowboard, nýbrž policii. Ale když se řeklo „esenbák“, nemělo to stejný zvuk, jako když se dnes řekne „policajt“.

SNB neboli Sbor národní bezpečnosti byl jednotnou bezpečnostní službou komunistického režimu. Jeho vznik prosadila KSČ už v červnu 1945, kdy nahradil dřívější bezpečnostní sbory, tzn. četnictvo, uniformovanou i neuniformovanou státní policii a obecní policii. SNB si komunisté stavěli „na míru“ a dávno před únorovým

převratem si jej cílevědomě podřizovali. Definice ze sedmdesátých let pak jeho smysl charakterizovala takto: „SNB, Pohraniční stráž a vojska ministerstva vnitra napomáhají svými specifickými prostředky realizovat strategické a taktické cíle KSČ a socialistického státu ve vnitropolitické i mezinárodní situaci.“

Sbor národní bezpečnosti měl dvě samostatné složky: Státní bezpečnost (StB - viz následující kapitola) a Veřejnou bezpečnost (VB), která se stala viditelnou tváří bezpečnostního aparátu a zajišťovala různorodou agendu včetně „klasického“ dozírání na dopravu. V zásadě šlo o kriminální službu, dělicí se oborově na obecnou a hospodářskou kriminalitu. VB samostatně vedla vyšetřování, Federální kriminální ústředna nebo Kriminální ústav byly odborně na výši, zároveň se ale nedá říct, že by šlo o apolitické útvary. Například hospodářská kriminalita před rokem 1989 nepředstavovala jen nebezpečné protispolečenské jednání. Protože takřka veškerý majetek vlastnil stát, dostávala i politický rozměr. Pod Veřejnou bezpečnost spadala i správní agenda, tedy vydávání občanských průkazů, evidence pobytu občanů, povolování zbraní a střeliva. Vydávání pasů a víz si ponechala v kompetenci StB.

Zatímco Státní bezpečnost byla početně menší složkou s přesně stanovenými oblastmi zájmu, pod VB spadalo mnoho činností, které poskytovaly servis celému bezpečnostnímu aparátu, například ostraha objektů. Málo se ví, že podobně jako StB řídila i VB početnou síť tajných spolupracovníků, s jejichž pomocí sbírala informace především o kriminálních deliktech.

„Slavný“ Pohotovostní pluk

Normalizační Sbor národní bezpečnosti byl páteří všech snah o nastolení pořádku. Při demonstracích kolem vítězství Československa nad SSSR v hokeji v březnu 1969 státní moc ještě nezasahovala, pouze apelovala na obecný zájem neprovokovat okupanty. Demonstrace při prvním srpnovém výročí okupace ale již nové husákovské vedení státu označilo přímo za kontrarevoluci a nechalo je tvrdě potlačit. Speciální zásahové jednotky byly tehdy složeny z pořádkových jednotek SNB (3 368 příslušníků), Lidových milicí (asi 27 000 milicionářů) a vojáků ČSLA (19 490). Rozsah a intenzita nepokoju vedení KSČ překvapily a vedly v roce 1971 ke zřízení trvalých speciálních zásahových sil na rozhánění případných „antisocialistických akcí“.

Proto byl 1. září 1970 zřízen Pohotovostní pluk (PP) VB ČSR. V jeho čtyřech praporech sloužilo vždy asi 1 200 příslušníků. Pluk měl zajišťovat stálou pohotovost ke zvládnutí mimořádných událostí, demonstrací a rozsáhlých narušení veřejného pořádku a také posilovat běžné síly SNB ve velkých městech při větších shromážděních. V neposlední řadě pluk fungoval jako odborná nástupní škola pro nové příslušníky SNB. Až do pozdních osmdesátých let se pluk dostával do akcí na ulicích jen sporadicky, a když, tak pouze jako zajištění. Od roku 1974 byla v jeho rámci zřízena střední odborná škola s maturitou pro nově získávané příslušníky SNB. Mladí muži byli lákáni i tím, že 19-23 měsíců strávených odbornou bojovou přípravou, výcvikem a školením u pluku se započítávalo jako vykonaná základní vojenská služba a absolventi pak museli narukovat již jen na 2-5 měsíců. Byla to jedna z mála možností, jak legálně uniknout běžnému dlouhému pobytu v kasárnách.

Po ukončení školy a vojenské služby byli absolventi PP VB nasazováni k běžné práci u Veřejné bezpečnosti, ti schopnější a aktivnější pokračovali dále ke Státní bezpečnosti. Příslušníci Pohotovostního pluku začali více vyjíždět do akcí od srpna 1988, kdy potlačovali protirežimní demonstrace. Existence PP VB vyvrcholila ne-slavným zákrokem jeho tří praporů o síle celkem asi 900 mužů 17. listopadu 1989. Kordon „bílých přileb“ na Národní třídě se stal symbolem komunistického represivního aparátu.

„Politicky spolehliví“ poskoci StB

Vraťme se ale ještě zpátky. Sbor národní bezpečnosti, stejně jako všechny další organizace, postihly na počátku normalizace mohutné čistky. Ministr vnitra Jaromír Obzina hovořil o nutnosti nabrat nejméně 70 procent nováčků z výrobní praxe, jen tak měla být zajištěna pevnost kádru SNB v případné další „krizi“, podobné roku 1968. Příslušníci SNB tedy měli být v první řadě politicky čitelní a spolehliví. Dostali velmi slušné platy, ale zároveň měli nedostatek občanského i odborného vzdělání a zkušeností. Tomu měl zabránit speciální systém vzdělávání: v letech 1973-1974 byla otevřena Vysoká škola SNB s 2. fakultou – Veřejná bezpečnost a 4. fakultou – Vyšetřování.

Během pražského jara a celého roku 1968 se ve Veřejné bezpečnosti projevovala poměrně velká podpora reformám. Příslušníci VB se většinou nemuseli bát své minulosti z padesátých let jako jejich kolegové od StB a měli také mnohem blíž k běžnému životu. Proto muselo při normalizačních čistkách odejít od VB asi 1 200 lidí. Organizovanost v KSČ zde byla také mnohem nižší a teprve roku 1972 byl ve VB obnoven politicko-výchovný aparát. Během několika let se nicméně komunistům podařilo poměry ve VB plně stabilizovat a její příslušníci poslušně prováděli zákroky, které si od nich vyžádala politická policie, jako bylo hlídání a omezování pohybu disidentů či asistence při zatýkání. Rovněž dopravní služba bez problémů vyhovovala žádostem StB o odebrání technických a řidičských průkazů, což byla vcelku běžná forma šikany disidentů. Typickým jevem doby normalizace, spjatým s VB, byly pak časté perlustrace především nonkonformně vyhlížejících občanů.

Bezpečnostní aparát ČSSR byl poměrně početný. K 1. lednu 1988 měl například Sbor národní bezpečnosti 56979 příslušníků, z toho bylo pouze 12505 pracovníků Státní bezpečnosti. Federální a republiková ministerstva vnitra měla v době normalizace celkem zhruba 70 tisíc příslušníků. Z toho připadalo na Veřejnou bezpečnost asi 44 tisíc lidí, dále zde bylo cca 12-13 tisíc příslušníků Státní bezpečnosti, zbytek tvořili civilní zaměstnanci, vojáci Pohraniční stráže a vojsk MV.

Již roku 1952 vznikla Pomocná stráž Veřejné bezpečnosti. Iniciativní muži a ženy v civilním oblečení, jen se žlutými páskami na rukávech, se podíleli na zákrocích a kontrolách a shromažďovali „zajímavé informace“. Pomocníků se hlásilo hodně, v normalizačních letech měla PS VB na 60 tisíc členů. ■

Já, příslušník Sboru národní bezpečnosti,

slavnostně přísahám věrnost své socialistické vlasti – Československé socialistické republice, dělnické třídě a všemu pracujícímu lidu vedenému Komunistickou stranou Československa.

Slibuji, že budu čestným, statečným a ukázněným příslušníkem Sboru národní bezpečnosti, že budu neochvějně chránit socialistické společenské a státní zřízení, zákonná práva občanů a veřejný pořádek. Budu zdokonalovat svou politickou připravenost na základě marxismu-leninismu, úroveň svého všeobecného i odborného vzdělání a dbát o svou bezúhonnost. Přísně budu střežit státní a služební tajemství.

Budu vždy rozhodně bojovat proti nepřátelům své socialistické vlasti, nepřátelům Svazu sovětských socialistických republik a ostatních spojeneckých socialistických zemí. Budu střežit přátelství a upevňovat spolupráci s lidem Svazu sovětských socialistických republik a ostatních spojeneckých socialistických zemí a bojový svazek s jejich ozbrojenými bezpečnostními sbory.

Vynaložím všechny své síly a schopnosti a jsem připraven nasadit i život v boji za zájmy Československé socialistické republiky a při plnění jejích internacionálních závazků, v boji za vítězství míru a komunismu.

Tak přísahám!

Text služební přísahy pro příslušníky SNB z roku 1971

Slávu si u SNB nikdo nezíská

Pro obecný lid je dnes vnitřák povaleč, který žije z jeho práce. K bezpečnosti jdou chlapi, kterým se nechce pracovat, ten zná toho a ten zas onoho, všichni to byli od malička ulejšáci, ve škole se jim nechtělo učit a v práci se nepřetrhli. Ale dal se k bezpečnosti a dostal okamžitě státní byt. Žena mu nepracuje, může si dovolit nechat ji s děckama doma. Uniformu má ve skříni a neoblékl by ji za živý svět. A všude si píše, že je státní zaměstnanec. To jsme my také, ne? Všechny nás zaměstnává stát. Na sídlišti ještě nikdo nemá telefon, a on ho měl hned. A mají rekreační středisko s bazénem v mramorové hale. Postavili jim ho vězni. Tak a podobně slyším mluvit lid. Romantika zmizela a zůstala vypočítavost. Policajti se stal objektem nespočetného množství vtipů a každá pointa je vystavěna na jeho mdlé inteligenci. To nikdy nebylo. Tyto vtipy se vynořily až v sedmdesátých letech. Jsou kruté, urážlivé a samozřejmě jako každé takové generalizování i nespravedlivé. Rozjařená společnost, která se řehtá nad blbostí policajtů, by asi těžko měnila s klukem, který šlape v noci po ulicích a pere se s opilci. Avšak obrovská úroda a všeobecné rozšíření vtipů o policajtech je bezpochyby sociální jev, odráží se v něm vztah nejširších vrstev k celkové přebujelosti bezpečnostních orgánů. Dnes tedy panuje nad všemi složkami bezpečnosti příkrov všednosti, nevábne a nekvalifikované práce, stíhané lidovým posměchem. Slávu si u bezpečnosti nikdo nezíská, ani kriminalisté, ani rozvědčíci z rodu kapitána Minaříka. Ubohost, s jakou jsou jejich životní příběhy prezentovány veřejnosti, způsobuje, že jsou opět terčem posměchu.

Milan Šimečka: Obnovení pořádku. Rozmluvy Londýn 1984

Esenbáci za dveřmi

Rozhovor s Zdenou Tominovou, někdejší mluvčí Charty 77.

Můžete říct, jak ovlivňovalo policejní sledování Váš běžný život?

U nás na Letné jsem třeba chodila po ulici se sklopenou hlavou a koukala pořád na chodník, protože když jsem potkala nějakou bývalou spolužačku nebo sousedku, které mě pozdravily – „Jé, ahoj, tebe jsem už neviděla, nevím jak dlouho, nechceš jít na kafe?“ –, tak je pak čekalo fotografování, legitimování a tak dále. Když zatklí vedení Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných, tak nám do chodby před byt nasadili uniformované příslušníky, což byl obrovský nátlak. Dělili nás jen chatrné dveře, na které kdyby člověk lehce zatlačil, tak povolily. A všechno bylo slyšet. Já slyšela jejich rozhovory nebo to, jak hrají karty, takže bylo jasné, že oni taky všechno slyší, třeba jak jdu na záchod. A měla jsem intenzivní pocit, že mě i vidí. Můj muž předtím rád zpíval při mytí nádobí, vždycky hlasitě a dost falešně, a pak najednou přestal, měl ostych. Prostě jsme neměli soukromí prakticky v ničem.

Ti esenbáci jen hlídali, nebo jste s nimi taky mluvili?

Legitimovali návštěvy při příchodu i při odchodu z bytu a většinou k nám nikoho nepustili. Někteří policajti neříkali nic, jiní zas měli uštěpačné poznámky. Můj osmdesátiletý otec vyšlapal čtyři patra a oni mu bránili, aby šel do bytu. Slyšela jsem, jak za dveřmi říká: „*Jak mi to můžete udělat, vždyť to je moje dcera a moji unuci!*“ Tak jsem zase vyběhla ven. Drželi ho tam už dost dlouho a on se pokakal, protože trpěl rakovinou střev. Byly to prostě ošklivé chvíle, kdy se člověk až styděl sám za sebe, jak může něco takového dopustit. Nakonec k nám museli vozit mimopražské policisty, „kluky z Kladna“, jak říkali, protože ti pražští a letenští už u nás na chodbě odmítali sloužit. V hospodách v okolí se jim posmívali, že místo aby honili zloděje a štetky, tak hlídají dvě malé děti a psa.

Z publikace Naše normalizace (Člověk v tísní, Praha, 2011)

Příslušníci Veřejné bezpečnosti byli vyškoleni k šikaně

Rozhovor s někdejším disidentem, spisovatelem a historikem Petrem Placákem

Co si má dnešní středoškolák představit, když se řekne „esenbák“ nebo „hlídka VB“? Co si vybavíte Vy?

Vybavím si toho spoustu, ale pokusím se to srozumitelně uspořádat. Pod Sbor národní bezpečnosti čili SNB patřila i politická tajná policie, nicméně slovem „esenbák“ se vždycky mínil příslušník Veřejné bezpečnosti, tedy policajt v zelené uniformě s červenými výložkami – podle těch se taky esenbákům někdy říkalo. Chodili většinou ve dvojici a první věc, na kterou si vzpomenu, jsou samozřejmě perlustrace. Hlídka vás mohla kdykoli a bez udání důvodu zastavit a žádat občanský průkaz, což se taky v hojně míře dělo. A pokud jste vypadal jako tzv. závadová mládež, tedy měl jste třeba delší vlasy nebo jste byl pankáč, tramp atd., dělo se vám to skoro každý den, někdy i několikrát. Ty perlustrace neměly žádný smysl, byla to jednoduše šikana, tykání, ponižování, zapisování jména, to aby člověk neustále věděl, že je pod dohledem. Když jste dal esenbákům občanku, což byla tenkrát taková červená knížka se spoustou stránek na různé záznamy, okamžitě hledali razítko od zaměstnavatele, u kterého byl napsán počátek a eventuálně i konec pracovního poměru nebo studia. Být déle než dva měsíce nezaměstnaný, to už byl totiž trestný čin.

Co když občan zaměstnání zrovna neměl?

Jestliže vás esenbáci chytli, tak si vás zapsali a nechali předvolat – myslím, že na národní výbor. A jestliže jste byl bez práce delší dobu nebo opakovaně, mohl jste být obžalován a odsouzen za příživnictví. Bez razítka o „pracovním poměru“ člověk vlastně ztrácel statut občana a stával se z něj psanec. Bránit se proti tomu dalo různými triky. Jedním z nich bylo, že si člověk schoval občanku s platným razítkem, nahlásil pak její ztrátu a při kontrole ukazoval ten starý do-

klad. Lidé se také všelijak maskovali, chodili v montérkách, koženou brašnu přes rameno, předstírali, že jsou řemeslníci nebo dělníci, protože ti se mohli pohybovat po městě s relativně vysokou nadějí, že si jich nikdo nevšimne.

Vraťme se k „esenbákům“. Teď smí policista také legitimovat člověka na ulici, a když popomineme tu věc s pracovní povinností, může se nepamětník zeptat, v čem je rozdíl?

Já bych se v takovém případě toho „nepamětníka“ zeptal, kolikrát se mu v životě stalo, že ho policisté na ulici legitimovali a vyzvali ho, aby vyndal věci z kapes – za diktatury to byla běžná každodenní šikana. Současný policista má lidem bránit ve spáchání nějakého kriminálního deliktu, může se v tom směru dopouštět omylů, může vůči někomu postupovat neadekvátně, může někoho i šikanovat, může dostat špatný rozkaz, ale vždycky je to selhání jednotlivce. Před rokem 1989 to byla systémová záležitost, esenbáci byli školeni k tomu, aby zachovávali tzv. bdělost vůči antisocialistickým žvlům, tedy aby lidi plošně obtěžovali, aniž by k tomu byl sebemenší důvod, kromě třeba vzhledu dotyčného. Nedávno jsem viděl instruktážní film pro příslušníky VB z počátku osmdesátých let, kde je naprosto přesně předvedeno, co od nich vláda čeká. Hlídka v tom filmu zastaví mladíka v džínách, vyžádá si doklady, pak musí ten zadržovaný vyndat věci z kapes a taky samizdat, který má schovaný pod bundou, oni ho seberou a vedou na služebnu. Ta instruktáž přesně odpovídá tomu, co uniformovaní policajti běžně dělali – mohli vás kdykoli sebrat na ulici, odvézt na služebnu a zabavit vám třeba desku Franka Zappy, protože byla ze Západu. Zdůraznil bych ale, že šikana se netýkala „jenom“ nonkonformní mládeže – esenbáci třeba procházeli hospody, zjišťovali, kdo tam sedí, jestli v pracovní době nepije pivo. V otevřené společnosti do podobných věcí policii nic není.

Jakou roli hrála před rokem 1989 třeba běžná dopravní policie?

Pokud jde o uniformované příslušníky VB, tak se v přístupu k lidem nijak výrazně nelišili, což vycházelo ze systému – všichni policisté byli prostě součástí represivního aparátu, šikanovat vás mohl dopravník stejně jako pochůzkář. Samozřejmě že člověk někdy potkal i slušného esenbáka, který nebyl „politicky aktivní“, ale byla to spíš výjimka, rozhodně ne pravidlo, u většiny uniformovaných policistů, na které jsem narazil, převažovala loajalita k režimu nad slušností. Dopravní policie se také podílela na šikanování aktivistů opozice, signatářům Charty 77 odebírala řidičské průkazy, technická osvědčení od zánovních aut, dokonce si dopraváci na základě zadání od StB vymýšleli i dopravní nehody, které se nikdy nestaly, aby mohli předvolávat a otravovat lidi z disentu. Obecně vzato, esenbákům se nedalo věřit v žádném ohledu. Bylo třeba mít se na pozoru i v případech, kdy se zdálo, že jde o čistě kriminální záležitosti, protože i když to mohlo na první pohled vypadat jako normální vyšetřování, nikdy jste si nemohl být jistý, že za tím nestojí StB a nějaké její zájmy. Někde se stala vražda, přijela kriminálka a začala vás vyslýchat...

To už zní jako trochu přitažené za vlasy...

Zní, ale je to pravda. Evangelického faráře a chartistu Miloše Rejchrtu sebrali esenbáci na refýži a začali ho vyšetřovat s tím, že někde poblíž došlo ke znásilnění a on je podobný podezřelému. Propustili ho až po několika hodinách, byl to psychologický nátlak. Mně osobně se stalo, že když v Praze v polovině osmdesátých let řádl spartakiádní vrah Jiří Straka, přijela si pro mne kriminálka, odvezli mne k výslechu, ukazovali mi fotky zavražděných holek a chtěli po mně, abych jim řekl, zda mám alibi. Kriminálka přítom v SNB představovala elitu, tvořili ji odborníci a estébáci si na ni moc netroufali. A přesto se v ní našli lidé, kteří se propůjčovali k estébáckým provokacím.

V jakých případech byli uniformovaní policisté nasazováni do akcí proti disentu?

Skoro vždycky, když se konalo nějaké větší setkání, na které dorazili lidi z opozice a z undergroundu, mohl to být třeba jen koncert, výstava. Operativci

StB se měli správně ukazovat co nejméně, takže nejdřív vysílali právě červené výložky a teprve následně si od nich přebírali vytipované osoby. Na rockových koncertech zasahovali uniformovaní zcela běžně. Také třeba na žádost StB dozorovali u disidentských bytů – když to bylo demonstrativní hlídání, součást psychologického nátlaku, tak se před dveře bytu postavili esenbáci, zapisovali, kdo přichází na návštěvu, zakazovali lidem vstoupit. Pamatuju si na zásah SNB, když jsme v druhé polovině osmdesátých let hráli fotbalové utkání na Strahově, myslím, že Plasticci proti Revolver Revue. StB z toho udělala protispolečenskou akci, na kterou naveleli asi šedesát pořádkových policistů proti zhruba patnácti lidem s míčem. Obklopili nás, byla to naprosto absurdní situace, a ti policajti si nemohli neklást otázku: Co tady děláme? Muselo jim to být přinejmenším trapné.

Koncem osmdesátých let jste patřil k organizátorům protirežimních demonstrací, na kterých zasahoval Pohotovostní pluk Veřejné bezpečnosti. Byli tam ale i jiní esenbáci?

Proti demonstrantům zasahovalo vždycky několik represivních složek. Pohotovostní pluk dělal přímou akci s transportéry a vodními děly, estébáci v civilu ukazovali, koho sebrat, běžní uniformovaní policisté tomu pomáhali, odváděli zatčené a spolu s milicionáři a členy Pomocné stráže VB tvořili takové zázeme. Což ale neznamená, že by třeba lidi netloukli, je to vidět na policejních záběrech z demonstrací, které se dají najít i na internetu. Třeba Pomocná stráž VB, kterou tvořili běžní občané, by stála za samostatnou kapitolu. Lidé si „peesáky“ většinou pamatují jako takové aktivní otravy při silničních kontrolách, ale vzpomínám si, že při jedné demonstraci odváděli právě členové PS VB zatčené na policejní služebnu ve Školské ulici, dokonce byli vybaveni obušky a občas někoho přetáhli, což odporovalo i tehdejšímu zákonu. Celé to téma SNB je podle mého názoru velice důležité. Po listopadu 1989 se hlavní pozornost soustředila na estébáky a udavače, což je sice pochopitelné, ale zároveň to zkresluje obraz předlistopadového režimu. Uniformovaná policie v tomto ohledu zůstala zatím stranou zájmu.

■ Signál, 16. 4. 1979

Pomocná stráž je předním aktivem SNB

Rozhovor s náčelníkem správy Veřejné bezpečnosti v Ústí nad Labem a poslancem SKNV plukovníkem JUDr. Janem Hájkem

■ **Přítel sebesta se bude konat krajská konference Pomocné stráže veřejné bezpečnosti. Její účastníci budou probírat ve znamení mlhy 25. výročí vzniku sebesty předního aktivu SNB. Mohl byste našim čtenářům přiblížit atmosféru spojenou s přípravou této významné události?**

Je již klisou a jistě správnou tradicí, že před každým významným výročím nebo událostí, týkající se SNB, představujeme před námi veřejnost a spolu s povinnými spolupracovníky se zamýšlíme nad uplynulým obdobím. Pokračujeme tak v tradici, na které byl Sbor národní bezpečnosti již od svého vzniku v roce 1945 budován, jako nástroj moci dělnické třídy. Od té doby proběhl jak v naší společnosti, tak i ve Sboru rozsáhlý demokratický proces. Jeho hlavním projevem je skutečnost, že ochrana celospolečenských a socialistických právních zájmů našich pracujících nikdy nebyla a není záležitostí jenom bezpečnosti.

Ve své práci vycházíme jednak z úzké součinnosti s národními výbory všech stupňů, jejichž posláním i orgánům skládáme — v souladu se zákonem o SNB — účty ze své práce, seznamujeme je se stavem socialistické zákonnosti a slovou veřejného pořádku v jednotlivých útvarech. Dále se ve své činnosti opíráme o společenskou organizaci, podniky, závody, JZD a samozřejmě o všechny společenstevní, mezi nimiž na prvním místě řadíme náš přední dobrovolný aktiv — Pomocnou stráž VB, od jejíhož vzniku uplynulo již čtvrtstoletí.

Přetvářecími historie Pomocné stráže VB je bohatá. Je například příkladnými činy její členů v pláni úkolů SNB při zajištění ochrany veřejného pořádku, jakož i bezpečnosti a plynulosti silničního provozu. Právě před 25 lety jsme poprvé viděli v ulicích našich měst i na venkově příslušníky veřejné bezpečnosti spolu s občany označenými modrou rakétovou páskou s nápisem PS — VB, jak společně vykonávají službu. Tímto opatřením byl vyjádřen, ale i právně upraven přirozeně vzniklý stav, neboť již dávno předtím a zejména v této etapě výstavby naší společnosti se mnoho občanů velmi častě obracelo na příslušníky SNB a upozorňovalo je na negativní jevy, nepořádky, nedostateky, porušení veřejného pořádku, znečistění apod. Mnozí z nich se již tehdy aktivně a iniciativně zapojovali do všech akcí organizovaných SNB.

Ustavěn PS VB v roce 1952, do níž se dobrovolně a z vlastního přesvědčení hlásili hlavně dělníci a družstevní pracovníci, mezi nimiž bylo mnoho členů KSČ, byl vytvořen široký aktiv, který plní své poslání již přetvářecí let. prokazuje svou opodstatněnost a je více než praktickým příkladem účasti našeho lidu při ochraně společenského a státního řádu, socialistického vlastnictví, práva a oprávněných zájmů občanů a zachování pravidel socialistického soužití.

■ **Činnosti i výsledky dosažené PS VB v uplynulém období budete stejně tvořit — kromě našeho rozhovoru — podstatou část programu jednání blížící se krajské konference.**

Její přípravě věnujeme značnou pozornost. Chceme, aby se stala manifestací dobře vykonané a pro naši socialistickou společnost výsoco odpovědné a prospěšné práce. Slavnostní atmosféru a důležitost konference nepochybně zvýrazní i účast představitelů krajských stanicových a státních orgánů i dalších významných hostů.

V pracovní části, která bude pochopitelně převažovat, se budeme podrobně zabývat výsledky plnění úkolů příslušných jednání celostátní konference PS VB v Severozápadě v roce 1972 a samozřejmě výsledky dosaženými při plnění závěrů poslední krajské konference v roce 1975. Situaci máme samozřejmě v této době posuzovat z pohledu loňského roku proběhlé okresní konference, jejíž výsledky máme zpracovány a tvoří vlastně hlavní podklady pro naše jednání.

V této souvislosti bych chtěl připomenout, že před PS VB byly vřety zejména tyto hlavní úkoly:

- pokračovat ve výstavbě jednotek, zvyšovat jejich odbornou i politickou připravenost;
- dobudovat a upevňovat štáby PS VB;
- vytvářet podmínky pro materiální zabezpečení PS VB;
- rozvíjet a prohlubovat socialistické soužití, spolupráci s občany a preventivně výchovnou činnost;
- realizovat tu část „Souboru komplexních opatření k omezení kriminality“, jež se dotýká činnosti PS VB;
- získávat další členy pro práci v národních výborech.

Vzhledem k tomu, že jde o úkoly poměrně rozsáhlé, zaměřené se pouze o těch, jejichž plnění mohou denně sledovat naši občani i široká veřejnost. Rád konstatuji, že se za dosažené výsledky nemůžeme stydět. Vždyť členové PS VB Severozápadního kraje, jejichž je v 564 jednotkách organizováno 5407 osob, v loňském roce odsloužili v průměru výkonu služby 860 385 a při plnění jejich úkolů 95 752 hodin. Ve stejném období zahráli 246 pachtáckých trestných činů, 78 pachtáckých přečinů a 80 hledaných osob. Kromě toho zjistili 283 trestných činů, 329 přečinů a se 40 000 přestupků. Provedli řadu preventivních zásahů směřujících k ochraně majetku nebo zabránění jiným negativním jevům. A toho si nejvíce ceníme a věnujeme, mnoho z nich se aktivně angažuje pro práci KSČ v různých funkcích. Například jen do funkcí poslanců národních výborů bylo v minulých volbách zvoleno 1224 členů PS VB. Další jsou zapojeni — kromě stranických funkcí — v komitách NV, společenských i dalších organizacích.

Příslušník SNB při výkonu služby s členem Pomocné stráže VB

Představitel dopravní služby VB s členem Pomocné stráže VB při kontrole vozidel

■ **Mohl byste uvést některé konkrétní výsledky dosažené PS VB?**

Například jednotka PS VB Jilové, okres Děčín, při příkladné uložení úkoly. V rámci závazku přiloženého na počest XV. sjezdu KSČ její členové prováděli pátrací akce v chatářských oblastech, zaměřené k ochraně rekreačních objektů občanské a organizací před krádežemi vloupáním, organizovali besedy s nádeři a navíc odsloužili 300 hodin. Právem jsou držiteli třetího třídní „vzorné jednotky“ a na celostátní konferenci, která se bude konat příští měsíc v Gottwaldově, bude jejich činnost jistě náležitě oceněna.

Jednotka inspekovaná v Zst. ČSD Chomutov pravidelně zajišťuje příjezdy i odjezdy zvláštěních vlaků se žaky ZDŠ do škol v přírodě. V této době parkuje před nádražím až 300 automobilů a dosud zde nedošlo k dopravní nehodě, ani ke zranění osob, případně narušení veřejného pořádku.

Z jednotlivců Š. Biláňka z jednotky Desná, okres Jablonec, udržel pachtácké loupežného převedení. O obětobný čin hodný následovní se zasloužil i J. Horák z Rumburka, který spolu s dalšími občany zadržel bezprávně počin pachtácké i s dlouhou

tržbou 16 785 Kčs. Nedávno jsme odbrali osobní dopis ředitele závodu Vlna Gati s. L., v němž velmi kladně hodnotil příkladnou pomoc člena PS VB L. Peřina, kterou prokázal při ochraně majetku po požáru chaty v Telnici. Uvedené příklady jsou nepotřebují dalšího komentáře.

■ **Co byste chtěli říci na závěr?**

Především jménem vedení krajské správy SNB při příležitosti 25. výročí vzniku Pomocné stráže veřejné bezpečnosti optimisticky hodnotím vše, její členům za vykonání všech etapů, podnikům a organizacím NF za politickou, morální a materiální podporu a pomoc Pomocné stráže VB a naší veřejnosti ujalit, že spolu s PS VB vynikáme všechny síly k tomu, aby se na výsledcích poctivé práce našich pracujících nemohli nikdy bestrestně přilivovat.

Na krajské konferenci požádám dost přesvědčivých důkazů o tom, že úkoly naší Sboru národní bezpečnosti s občany a žaky PS VB dávají širokou, že — usazení XV. sjezdu KSČ v oblasti branné a bezpečnostně právní politiky strany v Severozápadním kraji úspěšně a bez zbytek splníme.

MILAN GOTTLIEB

Nezbytná opatření k zajištění klidu

PRAHA (ČTK, zr) — V úterý 17. ledna se opět několik skupin výtržníků pokusilo narušit veřejný pořádek na pražském Václavském náměstí. Pořádkové jednotky byly znovu nuceny učinit nezbytná opatření k zajištění klidu.

Provokační akce odsuzuje široká československá veřejnost. Svůj rozhodný protest vyjádřili také pracovníci smíchovského závodu ČKD Tatra v petici Ústřední radě odborů. Uvádějí v ní, že jednání protispolečensky zaměřených skupin je v příkrém rozporu s tím, o co naši pracující v závodech denně usilují — to je poctivou a svědomitou prací posilovat a upevňovat naši ekonomiku a vytvářet tak podmínky pro další zvyšování životní úrovně a posilování životních jstot. Dělníci a technici, pravi se dále v petici, na našich pracovištích žádají, aby proti účastníkům těchto akcí bylo postupováno s nejvyšší přísností v duchu gottwaldovského hesla Republiku si rozvracet nedáme. Svůj hlas pozvedli také členové

kollektivu dílny ve Svitlu Gottwaldov, který vede Miloslav Vyoral. »Máme rádi naše hlavní město, svou práci. Podle našeho názoru potřebujeme především klid, a ne rozvrat, jak se o to již několikrát pokusily v Praze protisocialistické živly. S jejich pokusy zásadně nesouhlasíme a podporujeme rázné obnovení klidu a pořádku.«

Provokační akce rovněž odsoudili členové brigády socialistické práce směny C válcovny předvalků v Nové huti Klementa Gottwalda v Ostravě-Kunčicích, studenti, učitelé a další pracovníci pedagogické fakulty UK v Praze, členové BSP XV. sjezdu KSČ, SCSP a SNP i ostatní pracovníci výrobního úseku Tesly v Praze-Holešovicích, i mnohé pracovní kolektivy z dalších míst ČSSR.

■ Rudé Právo, 18. 1. 1989

HRY SNB

Vědomostní kvíz o Sboru národní bezpečnosti

ANOTACE:

Aktivita umožňuje interaktivní formou získat základní informace o činnosti SNB. Žáci využívají jednak své znalosti, které získali již dříve např. z filmů, literatury, sdělovacích prostředků, a zároveň si formou studia textu tyto informace upřesňují.

KLÍČOVÉ KOMPETENCE:

k učení, k řešení problémů, komunikativní, personální a sociální, občanské

DOPORUČENÝ VĚK: **16+**

CÍLE:

Žáci:

- osvojí si základní informace, které se vztahují k činnosti SNB,
- čtou předložený text s porozuměním a formulují odpovědi na zadané otázky,
- komunikují ve dvojicích,
- kriticky zhodnotí získané informace.

DĚLKA: **30 min.**

POMŮCKY:

- **PRACOVNÍ LIST 1** – hrací plán pro každého žáka
- **MATERIÁLY** – texty s informacemi k vyvěšení ve třídě
- lepicí páska
- popřípadě PC s přístupem na internet

POSTUP:

1. Nejprve rozvěsíme po třídě texty s informacemi, například na nástěnky, tabuli, dveře a podobně.
2. Následně rozdáme každému žákovi **PRACOVNÍ LIST 1** – hrací plán a vyzveme je, aby se snažili získat správné odpovědi od svých spolužáků. Každou otázku zjišťují u někoho jiného. Pokud s odpovědí souhlasí, nechají si ji zapsat do svého hracího plánu. Pokud ne, hledají odpověď dále. V případě, že žáci odpovědi neznají, mohou je čerpat z vyvěšených textů, popřípadě z internetu. Nadále platí, že informace získávají žáci od spolužáků.
3. Hra končí, až má první žák vyplněný celý hrací plán a vykřikne Bingo!
4. Následuje společná kontrola s pedagogem otázka po otázce. Snažíme se vyvolávat různé žáky. Vždy se ptáme, zda s odpovědí ostatní souhlasí, nebo mají jiný názor.

POZNÁMKA:

Pravděpodobně žáci nebudou informace znát, je tedy vhodné, aby v rámci bodu 2 každý žák nějaké informace „načetl“. Postačuje, když si každý žák načte 1–2 texty. Dbáme na to, aby se pracovalo se všemi texty. Poté si takto získané informace v další části aktivity žáci sdělují.

REFLEXE:

Reflexe probíhá řízenou diskuzí. Ptáme se například: Která informace pro vás byla nová? Měli jste představu o praktikách SNB před touto aktivitou?

Reflexi můžeme provést i formou myšlenkové mapy, a to buď v malých skupinách, nebo individuálně. Úvodní heslo, které si žáci zapíší do středu myšlenkové mapy, je SNB.

ZKUŠENOSTI Z PRAXE:

Aktivitu jsem zkoušela se žáky 2. ročníku odborné školy, kteří v současné době probírají v dějepise období normalizace. Ukázalo se, že určité znalosti žáci měli, ale velmi brzy začali využívat připravených textů, což nijak nesnížilo výukový cíl. Metodu „bingo“ již znají, a tudíž nebylo nutné ji dlouze vysvětlovat. Přestože je tato aktivita komunikační, byl ve třídě klid a všichni pracovali s nasazením. Celková doba aktivity včetně společné diskuze nad vyplněným hracím plánem byla 25 minut. Dle mého názoru aktivita splnila stanovený cíl a je vhodným základem pro další diskuzi nebo následné aktivity. Pokud by se spojovala s projekcí dokumentárního filmu, může být použita před projekcí i po ní.

Zdeňka Juklová, SUPŠS Železný Brod

POUŽITÉ ARCHIVNÍ MATERIÁLY A DOKUMENTY:

Rozkaz ministra vnitra č. 2 z 13. ledna

Hry SNB – hrací plán

Jaký je celý název SNB?	Jaké složky měla SNB a kolik měla přibližně příslušníků?	Jaký byl vztah SNB a Lidových milicí?
Měla Veřejná bezpečnost také tajné spolupracovníky?	Jaké metody používali příslušníci SNB vůči disidentům a dalším „nepohodlným“ osobám?	Jaká byla hlavní funkce Pohotovostního pluku VB?
Jakým způsobem se získávali noví příslušníci SNB?	Jaké metody používali příslušníci SNB?	Která akce Pohotovostního pluku VB je mediálně nejznámější?

Co víme o SNB?

Ti esenbáci jen hlídali, nebo jste s nimi taky mluvili?

Legitimovali návštěvy při příchodu i při odchodu z bytu a většinou k nám nikoho nepustili. Někteří policajti neříkali nic, jiní zas měli uštěpačné poznámky. Můj osmdesátiletý otec vyšlapal čtyři patra a oni mu bránili, aby šel do bytu. Slyšela jsem, jak za dveřmi říká: „*Jak mi to můžete udělat, vždyť to je moje dcera a moji vnuci!*“ Tak jsem zase vyběhla ven. Drželi ho tam už dost dlouho a on se pokakal, protože trpěl rakovinou střev. Byly to prostě ošklivé chvíle, kdy se člověk až styděl sám za sebe, jak může něco takového dopustit. Nakonec k nám museli vozit mimopražské policisty, „kluky z Kladna“, jak říkali, protože ti pražští a letenští už u nás na chodbě odmítali sloužit. V hospodách v okolí se jim posmívali, že místo aby honili zloděje a štetky, tak hlídají dvě malé děti a psa.

- zdroj: Z rozhovoru s někdejší mluvčí Charty 77 Zdenou Tominovou, *Naše normalizace, ČvT, Praha, 2011*

Esenbáci za dveřmi

Můžete říct, jak ovlivňovalo policejní sledování Vás běžný život?

U nás na Letné jsem třeba chodila po ulici se sklopenou hlavou a koukala pořád na chodník, protože když jsem potkala nějakou bývalou spolužačku nebo sousedku, které mě pozdravily – „*Jé, ahoj, tebe jsem už neviděla, nevím jak dlouho, nechceš jít na kafe?*“ –, tak je pak čekalo fotografování, legitimování a tak dále. Když zatkli vedení VONS, tak nám do chodby před byt nasadili ty uniformované příslušníky, což byl obrovský nátlak. Dělili nás jen chatrné dveře, na které kdyby člověk lehce zatlačil, tak povolily. A všechno bylo slyšet. Já slyšela jejich rozhovory nebo to, jak hrají karty, takže bylo jasné, že oni taky všechno slyší, třeba jak jdu na záchod. A měla jsem intenzivní pocit, že mě i vidí. Můj muž předtím rád zpíval při mytí nádobí, vždycky hlasitě a dost falešně, a pak najednou přestal, měl ostych. Prostě jsme neměli soukromí prakticky v ničem.

- zdroj: Z rozhovoru s někdejší mluvčí Charty 77 Zdenou Tominovou, *Naše normalizace, ČvT, Praha, 2011*

Slávu si u SNB nikdo nezíská

Pro obecný lid je dnes vnitřák povaleč, který žije z jeho práce. K bezpečnosti jdou chlapi, kterým se nechce pracovat, ten zná toho a ten zas onoho, všichni to byli od malička ulejšáci, ve škole se jim nechtělo učit a v práci se nepřetrhli. Ale dal se k bezpečnosti a dostal okamžitě státní byt. Žena mu nepracuje, může si dovolit nechat ji s děckama doma. Uniformu má ve skříni, a neoblékl by ji za živý svět. A všude si píše, že je státní zaměstnanec. To jsme my také, ne? Všechny nás zaměstnává stát. Na sídlišti ještě nikdo nemá telefon, a on ho měl hned. A mají rekreační středisko s bazénem v mramorové hale. Postavili jim ho vězni. Tak a podobně slyším mluvit lid. Romantika zmizela a zůstala vypočítavost. Policajt se stal objektem nespočetného množství vtipů a každá pointa je vystavěna na jeho mdlé inteligenci... Ubohost, s jakou jsou jejich životní příběhy prezentovány veřejnosti, způsobuje, že jsou opět terčem posměchu.

▪ zdroj: Milan Šimečka: *Obnovení pořádku. Rozmluvy Londýn 1984; zkráceno*

Bezpečnostní aparát ČSSR byl poměrně početný

Sbor národní bezpečnosti měl například k 1. lednu 1988 celkem 56 979 příslušníků. Z toho bylo pouze 12 505 pracovníků Státní bezpečnosti. Federální a republiková ministerstva vnitra měla v době normalizace celkem zhruba 70 000 příslušníků. Z toho připadalo na Veřejnou bezpečnost asi 44 000 lidí, dále zde bylo cca 12 000 příslušníků Státní bezpečnosti, zbytek tvořili civilní zaměstnanci, vojáci Pohraniční stráže a vojsko MV.

▪ zdroj: Prokop Tomek: *Policie, která napomáhala „svými specifickými prostředky realizovat strategické a taktické cíle KSČ“*

Pomocná stráž VB

Již roku 1952 vznikla Pomocná stráž Veřejné bezpečnosti. Se žlutými páskami na rukávu se iniciativní muži a ženy podíleli na zákrocích a kontrolách a shromažďovali „zajímavé informace“. Pomocníků se našlo dost, v normalizačních letech měla PS VB na 60 000 členů.

Výňatek z vyhlášky ministra vnitra č. 56/1962 Sb.

ze dne 28. června 1962

o Pomocné strážce Veřejné bezpečnosti.

§ 1

Pomocná stráž Veřejné bezpečnosti je **jednou z forem přímé účasti občanů na ochraně veřejného pořádku.**

§ 2

(1) Do řad Pomocné stráže Veřejné bezpečnosti jsou přijímáni **dobrovolně se hlásící občané** starší 18 let, kteří požívají všeobecné vážnosti a důvěry a kteří jsou ostatním příkladem v práci, ve veřejné činnosti i v osobním životě. Členové Pomocné stráže Veřejné bezpečnosti vykonávají své povinnosti vyplývající z jejich funkce mimo pracovní dobu; jejich funkce je funkcí čestnou.

§ 4

(1) Členové Pomocné stráže Veřejné bezpečnosti **pomáhají při zajišťování ochrany veřejného pořádku**; zejména působí iniciativně k tomu, aby nedocházelo k porušování veřejného pořádku a aby byly včas odstraněny příčiny, které k jeho porušování vedou.

Nábor příslušníků SNB

Od roku 1974 byla v rámci Pohotovostního pluku VB zřízena střední odborná škola s maturitou pro nově získávané příslušníky SNB. Mladí muži byli lákáni i tím, že 19–23 měsíců strávených odbornou bojovou přípravou, výcvikem a školením u pluku se započítávalo jako vykonaná základní vojenská služba. Absolventi pak museli narukovat již jen na 2–5 měsíců, což v době, kdy neexistovala „náhradní vojna“ představovalo nikoli nevýznamnou možnost, jak legálně uniknout pobytu v kasárnách. Po ukončení školy a vojenské služby byli absolventi PP VB nasazováni do běžné služby u Veřejné bezpečnosti, ti schopnější a aktivnější pokračovali dále ke Státní bezpečnosti.

▪ zdroj: Prokop Tomek: *Policie, která napomáhala „svými specifickými prostředky realizovat strategické a taktické cíle KSČ“*

Struktura Sboru národní bezpečnosti

Sbor národní bezpečnosti měl dvě samostatné složky: Státní bezpečnost (StB) a Veřejnou bezpečnost (VB), která se stala viditelnou tváří bezpečnostního aparátu a zajišťovala různorodou agendu. Byla to v podstatě kriminální služba, dělící se oborově na obecnou a hospodářskou kriminalitu. Protože vlastníkem téměř veškerého majetku v zemi byl stát, stala se ovšem hospodářská kriminalita nejen nebezpečným protispolečenským jednáním, ale dostávala politický rozměr. Federální kriminální ústředna nebo Kriminologický ústav byly odborně na výši, VB také samostatně vedla celá vyšetřování kriminálních činů a zajišťovala dopravu. Součástí Veřejné bezpečnosti byla i správní agenda: vydávání občanských průkazů, evidence pobytu občanů, povolování zbraní a střeliva. Vydávání pasů a víz si ale ponechala v kompetenci Státní bezpečnost.

Zatímco StB byla početně menší složkou s přesně stanovenými oblastmi zájmu, pod VB spadalo mnoho činností, které poskytovaly servis celému bezpečnostnímu aparátu, například ostrahu objektů. Málo se ví, že podobně jako StB řídila i VB početnou síť svých tajných spolupracovníků, s jejichž pomocí sbírala informace především o kriminálních deliktech.

▪ zdroj: Prokop Tomek: *Policie, která napomáhala „svými specifickými prostředky realizovat strategické a taktické cíle KSČ“*

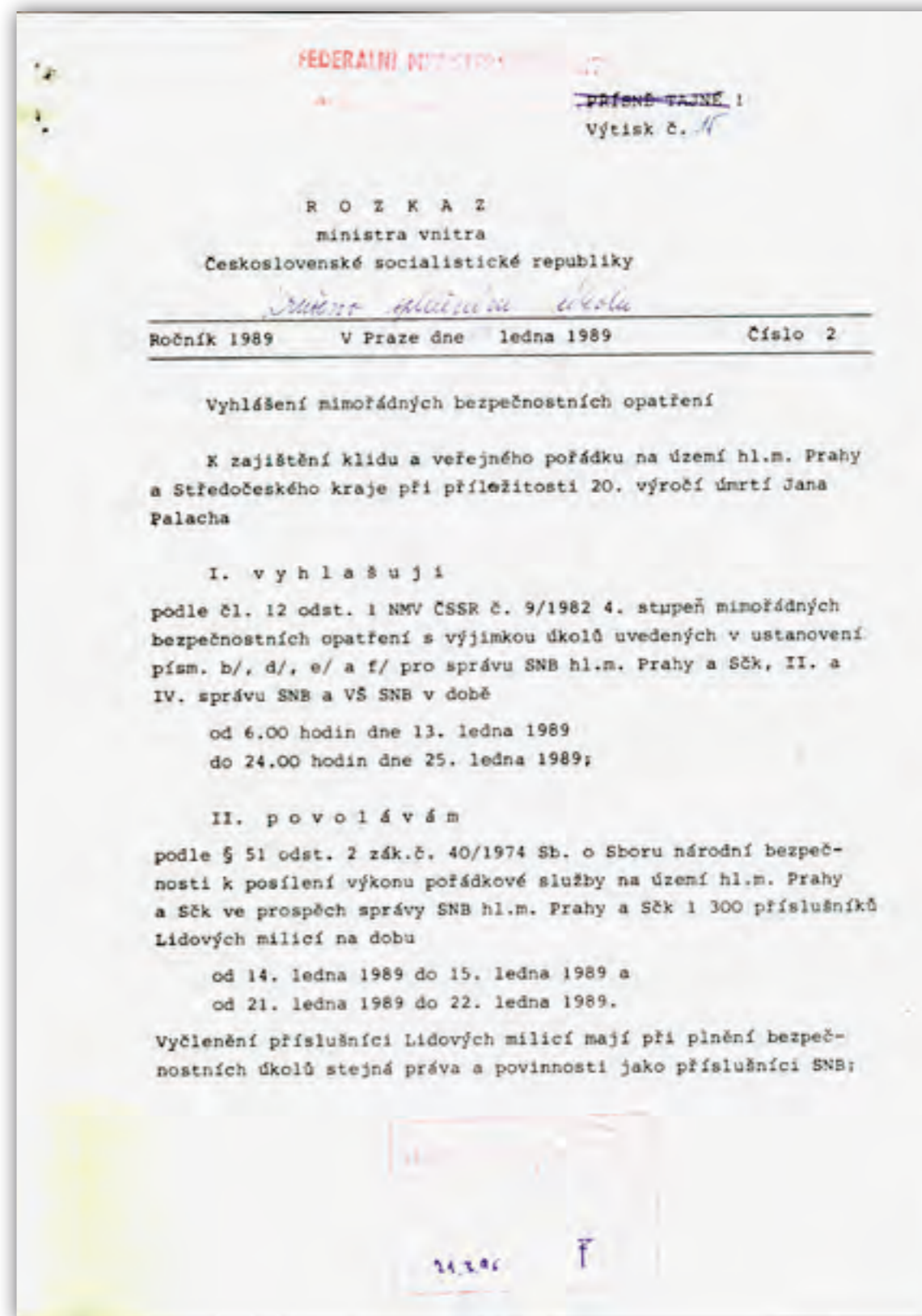
Pohotovostní pluk VB

1. září 1970 byl zřízen Pohotovostní pluk (PP) VB ČSR. V jeho čtyřech praporech sloužilo vždy asi 1 200 příslušníků. Pluk měl zajišťovat stálou pohotovost ke zvládnutí mimořádných událostí, demonstrací a rozsáhlých narušení veřejného pořádku a také posilovat běžné síly SNB ve velkých městech při větších shromážděních. V neposlední řadě pluk fungoval jako odborná nástupní škola pro nové příslušníky SNB. Až do konce osmdesátých let se pluk dostával do akcí na ulicích jen sporadicky, a když, tak pouze jako zajištění. ... Příslušníci Pohotovostního pluku začali více vyjíždět do akcí od srpna 1988, kdy potlačovali protirežimní demonstrace. Existence PP VB vyvrcholila neslavným zákrokem jeho tří praporů o síle celkem asi 900 mužů 17. listopadu 1989. Kordon „bílých přileb“ na rohu Spálené ulice a Národní třídy se stal symbolem síly represivního aparátu.

▪ zdroj: Prokop Tomek: *Policie, která napomáhala „svými specifickými prostředky realizovat strategické a taktické cíle KSČ“; zkráceno*

Výňatek z rozkazu ministra vnitra ze dne 13. 1. 1989

▪ zdroj: Archiv bezpečnostních složek

Státní bezpečnost

Politická policie, bez níž by se normalizační režim zhroutil

Prokop Tomek

Státní bezpečnost (StB) byla jedním z pilířů normalizace. V době pražského jara ovládl její příslušníky strach z důsledků pootevřené minulosti padesátých let, protože v roce 1968 se vůbec poprvé otevřeně mluvilo o tehdejší teror vůči „třídním nepřítelům“. A byli také zasaženi obavou z budoucí sociální nejistoty ve společnosti, která, jak se zdálo, již nebude potřebovat služby tajné politické policie, přinejmenším ne v takové míře jako dosud. Pookupační kolaborantský režim tedy „estébáci“ většinou podporovali nikoli primárně kvůli ideologii, nýbrž kvůli osobním zájmům. Pravdou je, že po sovětském vpádu se udály i dříve zcela výjimečné jevy: Během tří let po 21. srpnu 1968 zběhlo na Západ více než padesát členů StB nejrůznějšího postavení – a komunistické

přesvědčení několika dalších bylo otřeseno natolik, že s obrovským rizikem navázali tajnou spolupráci se západními tajnými službami. Takto ovšem reagovalo jen mizivé procento.

Hlavním úkolem Státní bezpečnosti, založené už roku 1945, bylo zachování moci Komunistické strany Československa. Formálně se zabývala pátráním po pachatelích trestných činů, vyjmenovaných v I. hlavě zvláštní části trestního zákona, tedy trestných činů proti republice. Záběr StB byl však daleko širší. Za normalizace – předchozí léta teď nechme stranou – se snažila sledovat a mařit, a to i za použití násilí a psychického nátlaku, všechny oficiálně neschválené a nekontrolované iniciativy v oblasti kultury, politiky, náboženství, filozofie, ekologie atd. Vše, co odporovalo aktuální politické praxi a ideologii komunistické moci, bylo považováno za protispolečenské, politické a nepřátelské jednání. StB se nezaměřovala jen na nezávislé opoziční iniciativy, na Chartu 77, underground či disent, jak se často traduje, ale sledovala dění ve všech oblastech společnosti, v oficiálně povolených organizacích, v podnicích a institucích.

Tři linie tajného aparátu

Část aparátu Státní bezpečnosti působila skrytě, s částí se mohla veřejnost do jisté míry seznámit. Aktivity skrytých, tzv. operativních součástí StB, se dělily do tří základních zájmových okruhů – tzv. linií – ve třech organizačních úrovních (centrála, kraje, okresy). První takovou linií představovala kontrarozvědka nebo též boj proti zahraničním zpravodajským službám a jejich domácím, ať už skutečným, nebo údajným, spolupracovníkům. Do této linie spadalo například i sledování cizinců, zahraničních diplomatů, kontaktů čs. občanů s lidmi či institucemi na Západě a zejména život na cizích velvyslanectvích na území Československa. Druhá linie, která tvořila hlavní agendu politické policie, měla označení „boj proti vnitřnímu nepříteli“. Tato část StB se soustředila na odhalování, sledování a likvidaci opozičních i jakýchkoliv nezávislých aktivit na území státu. Třetí linií byla ekonomická kontrarozvědka. Zabývala se sabotážemi, korupcí a možným vlivem nepřátelských špiónážních služeb v hospodářské oblasti. Zde je třeba dodat, že zvláštní postavení v čs. bezpečnostních službách měla vojenská kontrarozvědka. Spojovala v sobě všechny tři linie a také prováděla vyšetřování, působila však zejména v armádě. Vedle tří popsaných linií pak stála samostatná rozvědka, která měla své rezidentury zejména na československých ambasádách v zahraničí. Sbírala politické, hospodářské i vojenské informace ve světě a snažila se ovlivňovat dění v zahraničí ve prospěch komunistických zájmů.

V rámci Státní bezpečnosti existovaly i různé pomocné útvary, pracující „na zakázku“. Jeden z nich obstarával například fyzické sledování osob a objektů (převážně hotelů a cizích ambasád). Dalším byla technická „větev“ StB, která se starala o vývoj, výrobu a používání technických prostředků pro telefonní i prostorové odposlechy, tajné filmování, fotografování, zaměřování špiónážních radiostanic atd. Prováděla také tajné domovní prohlídky, nelegální cenzuru korespondence, falšování dokumentů a mnoho jiných speciálních úkolů, které usnadňovaly operativě StB práci. „Nervovým systémem“ Státní bezpečnosti pak byly útvary pro evidenci svazků (tajných spisů, vedených na jednotlivé osoby či skupiny) a pro vyhodnocování a distribuci získaných informací (moderním jazykem analytická oddělení). Pod StB spadala i ochranka stranických a ústavních funkcionářů a správa pasů a víz, aby měla tajná policie dokonalý přehled o tom, kdo chce Československo navštívit a kdo naopak vycestovat.

Mimo operativní složky působily vyšetřovací odbory StB na úrovni centra a krajů, které informace od operativy již konkrétně zpracovávaly a připravovaly „pachatele“ pro trestněprávní postih. Právě s vyšetřovateli StB jako s orgány činnými v trestním řízení se mohli občané nejčastěji setkávat. Soustředění operativy a vyšetřování do jediné organizace je také jedním z typických znaků totalitní policie. Činnost StB byla i za normalizace kontrolována a metodicky řízena sovětskou zpravodajskou službou KGB, se sovětskými „poradci“ se konzultovalo vše podstatné.

Doba počátků normalizace je totožná s obdobím pokusů o přebudování Československa ve funkční federaci. Proto přešly některé složky StB zpočátku pod pravomoc ministerstev vnitra obou národních republik. Již v polovině roku 1970 ale byly znovu téměř všechny části StB centralizovány pod federálním ministerstvem vnitra. V následujícím dvacetiletí se uskutečnily ještě dvě reformy StB (1974 a 1988), které ale v podstatě jen přeskupovaly síly.

Estébáci a jejich spolupracovníci

Pro přijetí k bezpečnostním službám v komunistickém Československu byly vždy rozhodující především pozitivní postoj k režimu a vhodný kádrový původ. Od sedmdesátých let se stal primárním kritériem spolehlivosti „postoj v krizových letech 1968–1969“, jak vlastní, tak členů rodiny. Až na dalším místě stála odborná zdatnost. Nábor nováčků se řídil jednoduchou směrnicí: Nejméně 70 % z nich muselo přijít z výrobní nebo zemědělské praxe, neboť StB si své příslušníky připravovala a formovala na speciálních školách, mj. na Vysoké škole SNB. Vznikla právě v letech 1973–1974 a na fakultě StB bychom našli tyto katedry: 101. – teorie StB (teorie zpravodajské činnosti), 102. – podvratná činnost imperialistických rozvědek, 103. – boj proti nepřátelským rozvědkám, 104. – boj proti extremismu a nedovolenému ozbrojování, 105. – vojenská kontrarozvědka a 106. – ochrana ekonomiky.

Normalizační Státní bezpečnost rozhodně nebyla nějakou elitní institucí se samostatnou politikou, podléhala stranické autoritě a kontrole. Byla také pevně spojena s ostatními částmi mocenského systému. Právě toto propojení a informační toky, proudící ze všech oblastí společnosti, stály za „tajemstvím estébáckých úspěchů“. V podmínkách totalitního státu totiž StB nejen dokázala získat informace od jakékoliv části státního aparátu, od podniků a organizací, ale mohla od nich i požadovat splnění svých podnětů a návrhů. Současně o StB (přes veškerý sadismus a útrapy, které lidem působila – níže jsou popsány případy Ziny Freundové a Zbyňka Benýška) platí totéž, co o jiných složkách normalizačního mocenského systému: Byla to organizace v mnoha ohledech nepružná, zahlcená rutinní byrokracií a produkující spousty nepotřebných a nesmyslných výstupů. Od jiných úseků struktur politické a státní moci se odlišovala mj. typem svých pracovníků, kteří jsou dodnes jako konkrétní jedinci i jako jistá sociální skupina jen málo známí. Kdybychom „studovali“ jednotlivé estébáky, možná bychom učinili překvapivé zjištění, že jejich ideologické vybavení bylo velmi slabé a ve svém konání byli vedeni především jednoduchými lidskými motivy a slabostmi (o typických životopisech normalizačních estébáků pojednává text Petra Placáka v další části této kapitoly).

Důležitou složkou StB byli její tajní spolupracovníci, jejichž prostřednictvím si operativa StB obstarávala obrovské množství detailních informací. Verbovala je často pod nátlakem – a za normalizace, tedy během celého dvacetiletí 1969–1989, jich bylo asi 40 tisíc. I když přičteme zhruba 13 tisíc kmenových příslušníků StB, vzhledem k 15 milionům obyvatel ČSSR to není příliš vysoký počet „tajných“. Reálný význam spolupracovníků StB ovšem nespočíval jen v podávání zpráv a v přímém podílu na zatýkání a různých operacích, důležitá byla i jejich prostá existence. Vědomí možné přítomnosti konfidentů mezi lidmi paralyzovalo protirežimní nálady a snahu něco svobodně dělat, doslova ochromovalo společnost. Konkrétní osobní profily tajných spolupracovníků jsou velmi rozmanité, stejně jako jejich motivy a vztahy s příslušníky StB. Je ale třeba říct, že mnozí z nich si svoji roli nevybrali, přijali ji ze strachu. Polistopadová společnost na ně soustředila hlavní pozornost, ale trochu se přitom zapomnělo, jak velkou vinu nesou ti, kdo systém špiclování vymysleli a provozovali. O tajných spolupracovnících StB podrobněji pojednává rozhovor s badatelem Radkem Schovánkem.

Když už hrubá síla nestačila

Na počátku sedmdesátých let připravila StB několik zmanipulovaných soudních procesů se stoupenci reforem a pochopitelně se až do konce režimu podílela na soudní perzekuci mnoha občanů, nicméně politických „soudů“ nebylo ani zdaleka tolik jako v období stalinismu. Prováděla však také nátlakové a často velmi brutální akce proti opozici, jako byla například akce Asanace, de facto vyhánění disidentů do exilu. Státní bezpečnost vypracovala pro každého vytipovaného jednotlivce zvláštní plán, podle kterého systematicky otravovala život jemu i jeho rodině. Každá maličkost v oblasti bydlení, cestování, zaměstnání nebo sociálních služeb se pro takového člověka stala obrovským problémem. Úřady ho připravily o jakoukoliv „výhodu“, o telefon, o technické osvědčení k automobilu, o řidičský průkaz, invalidní důchod, možnost nechat si opravit byt. Docházelo také k „tajemným“ přepadením, k bití a k vydírání, dokonce je znám i případ nastražené výbušniny. Své oběti StB nejen předávala k trestněprávnímu postihu, ale také, a to dokonce zejména, je sama skrytě trestala. Podle dostupných údajů vykonala Státní bezpečnost v letech 1969–1989 v Československu zhruba 100 tisíc tzv. preventivně-výchovných opatření, tzn. v průměru pět tisíc ročně. Zpravidla šlo o postihy v zaměstnání či ve škole, o zamezení „výhod“, hlavně cest do zahraničí, a nejčastěji pak o zastrahující pohovory.

V průběhu normalizačních let byla Státní bezpečnost stavěna před stále komplikovanější úkoly, na které už nestačila jen hrubá síla jako dřív, nedokázala proto účinně reagovat například na nová kulturní a opoziční hnutí mladých lidí zejména v osmdesátých letech ani na ekologické iniciativy, nebyla schopna pochopit hlubší smysl událostí doma, v komunistickém bloku či v západním světě. Uzavřenost v bezkrevných stranických usneseních a dokumentech přinášela nakonec podobný produkt jako socialistické hospodářství: pouhou bezbarvou kvantitu. StB se opírala o zjednodušenou marxistickou ideologii, jež byla mimo jiné základním návodem, jak vykládat události a jednání jedinců a jak na ně reagovat. Dlouhá léta tato rutina k ovládnutí společnosti postačovala, ale v listopadu 1989 se represivní složky v podstatě bezmocně probraly z iluze o své nezničitelnosti a nebyly schopny se účinně bránit rodící se občanské síle. Byly demoralizované a dezorientované, stejně jako celý mocenský aparát. ■

Estébácké přepadení Ziny Freundové

Ve dvě hodiny v noci z 12. na 13. října 1981 zazvonil někdo u bytu Ziny a Karla Freundových, Mánesova 90, Praha 2. Zina Freundová, která byla sama doma, šla otevřít. Jakmile otevřela dveře, vtrhl do místnosti muž, který jí zakryl oči a ústa, a za ním vnikli další. Když se přesvědčili, že v bytě nikdo jiný není, začali ji bít, kopat a otloukat jí hlavu o zeď. Přitom ji stále drželi oči a ústa. Při sebemenším pohybu jí odborným hmatem na šíji způsobovali prudkou bolest. Muž, který jí zakrýval ústa a oči, jí šeptal do ucha, že ji zabijí, že to nikdo nebude vyšetřovat, a jiné výhrůžky a nadávky. Nejdřív musela stát, později jí dovolili si sednout na zem a pevně jí přitiskli hlavu na kolena. Během doby, kdy seděla, ji jeden z mužů držel, zatímco jiní prohledávali byt, přičemž odcizili – jak se později ukázalo – pouze kazetový magnetofon s kazetami kurzu angličtiny. Peníze a jiné cenné předměty ponechali bez povšimnutí. Zině Freundové pak šlapali po bosých nohou, sprostě jí nadávali a ostříhali jí na temeni několik pramenů vlasů. Potom z ní začali strhávat noční košili, přičemž ji donutili vstát a pak z ní košili zcela servali. Nahou ji osahávali a přinutili ji, aby roztahovala nohy. Ostatní ji přitom ohmatávali a nesporně se snažili vzbudit dojem, že ji hodlají znásilnit. Pak jí poručili, aby si lehla na bok a náhle odešli. Když se Zina Freundová z otřesu částečně vzpamatovala, zjistila, že oba telefonní přístroje mají přestřižené šňůry.

Při vyšetření lékař konstatoval otřes mozku a pohmožděnin, naordinoval uklidňující léky a nařídil naprostý klid na lůžku...

Zina Freundová je členkou kolektivu mluvčích Charty 77 a VONSu. Jedná se nepochybně o mstu za její politickou aktivitu. Případy hrubého fyzického násilí vůči signatářům Charty 77 a dalším občanům jsou stále častější a jejich intenzita se zesiluje, tento stav nemůžeme označit jinak než jako teror.

Praha 17. 10. 1981

Sdělení Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných, č. 269

Výslech signatáře Charty 77 Zbyňka Benýška

Dne 30. 4. 1981 po šesté hodině ráno přijeli na mé pracoviště příslušníci VB a oznámili mi, že mám jet s nimi. Neměli žádné předvolání, a proto jsem odmítl s nimi jet. (...) Za 15 minut přijeli znovu a řekli mi, že budu předveden, pokud s nimi nepojedu dobrovolně. Odjel jsem s nimi tedy na MO VB v Přístavní ulici, kam si pro mne kolem 9:00 přijel příslušník StB O. Svoboda, který mě odvezl do Bartolomějské ulice č. 7 (...). Po krátké době přijel pro mě jiný příslušník StB, kterého neznám jménem (snad Šimák), který mě však již vyslyšel koncem dubna.

Odvedl mě do větší místnosti, kde na mě začal křičet, že jsem lhal a že se bude muset se mnou jednat jinak. Zavřel okno, zesílil rozhlas. Musel jsem vytáhnout všechny věci z kapes, vyhrožoval, že použije násilí, že jsem „dohrál“ apod. Potom položil přede mne bílý papír a tužku a chtěl, abych napsal, co vím o maškarním bále, kterého jsem se zúčastnil... Když jsem odmítal, přikázal mi, abych se postavil do kouta, kde do mne strkal a nutil mne strkat hlavu do rohu mezi skříň a stěnu a naznačoval rány do skříně vedle mé hlavy a neustále mne vyslyšchal. Po určité době (...) mi začalo být velice špatně (především od srdce), cítil jsem silně zrychlený tep, brnění a necitlivost v levé ruce a pocit mdloby a nedostatku vzduchu. Upozornil jsem vyslyšajícího, že jsem byl na podzim 1980 hospitalizován v nemocnici pro podezření ze srdeční příhody (infarkt). Záchvat, který předcházal tehdejší hospitalizaci, měl stejné příznaky jako nyní při výslechu.

Můj špatný zdravotní stav musel být zřejmý i příslušníkům StB, protože mi dovolili po určité době si sednout a na mé požádání mi dali vodu. Neustále mne nutili, abych psal, což jsem stále odmítal. Několikrát mne vyslyšající (...) stiskl ze zadu krk a tlačil mě hlavou na stůl. Pak vešel do místnosti mně do té doby neznámý příslušník StB Ducháč, který mi položil otázku na mé styky s „undergroundovým hnutím“. Když jsem požádal o vymezení pojmu „undergroundové hnutí“, bylo mi přikázáno znovu si stoupnout do rohu, opět mi tiskli hlavu mezi skříň a stěnu, dloubali mě do žeber, postrkovali a neustále vyslyšali. Potom jsem musel stát uprostřed místnosti a bylo mi nabídnuto příslušníkem StB Ducháčem (...), že pokud budu vypovídat, mohu si sednout, pokud ne, budu stát. Když jsem v jedné chvíli vlivem špatného zdravotního stavu ztratil rovnováhu, křičeli na mne, abych stál v pozoru, nebo to budou považovat za útok na veřejného činitele. Celá tahle část výslechu trvala asi 5 hodin (od 10:00 do 15:00 či 15:30). (...)

Asi v 15:30 mi bylo oznámeno, že u mne bude provedena domovní prohlídka. (...) Při prohlídce (...) mně byly zabaveny slohy se strojopisnými texty mých písní, básní a povídek, negativy mých obrazů i obrazů jiných malířů, dopisy zcela soukromého charakteru, dále některé noviny z roku 1968, magnetofonový pásek, cestovní pas a vše naskládali do mého kufru. Po prohlídce a po příjezdu do Bartolomějské ul. mě zavedli do té samé místnosti jako předtím a mně neznámý příslušník StB napsal na stroji formulaci, ve které zhruba stálo, že jsem dal povolení k domovní prohlídce a že jsem protistátní tiskoviny odevzdal dobrovolně. To jsem odmítl podepsat. Znovu na mne onen příslušník StB začal křičet, vyhrožoval mi násilím, opět mi ze zadu tiskl krk a tlačil hlavu na stůl a neustále mi hrubě nadával. Když jsem odmítl podepsat, vytáhl služební obušek, kterým mě ohrožoval, a jednou nebo dvakrát mě udeřil do ramene...

Potom jsem byl odveden do cely předběžného zadržení v Konviktské ulici. Z CPZ jsem byl propuštěn v sobotu v 8:00 po necelých 50 hodinách od faktického zadržení příslušníky VB.

Ze stížnosti Zbyňka Benýška, Informace o Chartě 77, ročník4/1981

O normalizačních důstojnících StB, kteří se podobali svým předchůdcům z padesátých let

Na níže představeném, „osudem“ vybraném vzorku operativců StB (spojuje je to, že jsem měl tu „čest“ je osobně poznat), kteří v osmdesátých letech působili v 2. odboru pražské Správy StB (boj proti tzv. vnitřnímu nepříteli), můžeme ukázat, z jakých typů se rekrutovala husákovská estébácká garda. Šlo většinou o málo vzdělané, ale ambiciózní mladé lidi nezatížené minulostí, často lumpenproletáře, kteří se chtěli dostat z továrního prostředí, eventuálně o středoškoláky, kteří bez ohledu na dobu a okolnosti hledali uplatnění.

Zdeněk Šípek (narozen 1949) podal žádost o přijetí na ministerstvo vnitra v červenci 1970, tedy ve svých jedenadvaceti letech, a už v září 1970 složil služební přísahu, v níž se zavázal, že bude „*vždy rozhodně bojovat proti nepřátelům své vlasti, nepřátelům Sovětského svazu i ostatních socialistických zemí*“. Stejný ročník jako Šípek je i **Antonín Prchal**, který si žádost o přijetí ke Sboru národní bezpečnosti podal rovněž v červenci 1970. Roku 1974 maturoval na střední všeobecně vzdělávací škole FMV a v letech 1974–1977 navštěvoval Večerní univerzitu marxismu-leninismu (VUML) při hlavním výboru KSČ FMV. V dubnu 1988 dosáhl hodnosti majora a měl na starosti oddělení, které se zabývalo „kontrarozvědnou ochranou“ mládeže.

František Babický (nar. 1946) vstoupil do řad SNB v roce 1971. Absolvoval školu SNB ve Veltrusích a dálkově studoval důstojnickou školu SNB v Pardubicích, obor obecná kriminalita. Ve třiaosmdesátém přešel od kriminálky k pražské StB a stal se starším referentem v Šípkově oddělení. **Václav Ducháč**, opět ročník 1946, šel ke Státní bezpečnosti rovnou. „*Chtěl bych být nápomocen při odhalování nepřátel společnosti a naší republiky... Mám zájem o službu v StB,*“ napsal ve své žádosti v prosinci 1970. **René Špringer** (nar. 1952) složil přísahu roku 1971 a zprvu působil jako vyšetřovatel VB. K StB se dal poté, co v roce 1978 vstoupil do strany. V roce 1984 už byl kapitán a listopad ho zastihl v hodnosti majora StB. Ročník 1952 byl i kapitán StB **Petr Beran**, který si žádal o přijetí do služeb MV v roce 1974 (přísaha v květnu následujícího roku). O rok mladší **Otakar Svoboda** podal žádost o vstup k SNB hned po absolvování vojenské služby v roce 1974.

Co se týká ideové způsobilosti, nebyla při rozhodování o vstupu do řad SNB rozhodující – hlavní motivací byla možnost rychle získat výjimečné postavení. Navíc většina estébáků pocházela (stejně, jako tomu bylo po roce 1945) z dělnického prostředí a komunistická ideologie pro ně byla příliš intelektuální záležitost: Spíš než marxismus je zajímala pistole. Do strany estébáci vstupovali až ex post, a to kvůli zajištění kariéry a hodnostního postupu.

Zdeněk Šípek vstoupil do KSČ až čtyři roky poté, co se dal k SNB, a teprve takto „zajištěn“ přešel k StB. František Babický, dosud nikde neorganizován, vstoupil do strany v roce 1971, tedy ve stejném roce, kdy se dal do služeb ministerstva vnitra, jednoduše proto, že to pro něj bylo výhodné, strana ho zajímala minimálně. Rovněž Václav Ducháč vstoupil do Husákovy posrpnové strany proto, že vyhrála. „*Nejsem členem žádné politické strany ani SSM,*“ psal v příloženém životopise v žádosti o přijetí do služeb ministerstva vnitra, což bylo v roce 1970 pochopitelně plus: Ducháč tím dával najevo, že je „čistý“, že nebyl součástí Dubčekova obrodného procesu. Rok poté, co vstoupil do řad SNB, stal se kandidátem a v roce 1974 členem KSČ.

Antonín Prchal, dodnes činný v komunistické straně na Benešovsku, je z uvedeného vzorku asi jediný přesvědčený komunist. V době dospívání koncem šedesátých let se věnoval sportu, pak pracoval v telegrafické ústředně v Praze a v letech 1969–1970 jako politický pracovník krajského výboru Leninského svazu mladých. Roku 1970 nastoupil k SNB a stal se členem KSČ. V Prchalově služebním hodnocení z května 1986 stojí: „*Ve vztahu k mladým pracovníkům kolektivu klade důraz na zafixování ideové pevnosti a stranické zásadovosti.*“

Za „kovaného“ komunistu by se asi dal označit i Špringer, ovšem v jiném ohledu. Stal se jím až v rámci služebních povinností, jako řada dalších dobrodruhů ve státních službách, kteří si ideologií zpětně posvěcovali své ryze „světské“ kariérní a mocenské choutky. Do strany Špringer vstoupil až v roce 1978, kdy se rozhodl přejít od kriminálky k StB. O to byl ale agilnější. V místě bydliště zastával funkci „vedoucího stranické skupiny“ a mj. přednášel členům hlavního výboru SSM federálního ministerstva vnitra o „působení západní ideologie na naši mládež“...

Ačkoli nebyli výše uvedení důstojníci StB přesvědčení komunisté (s výjimkou Prchala), rozhodli se bránit skalní křídlo komunistické strany, které se dostalo k moci po sovětské okupaci v srpnu 1968. Jaká byla jejich motivace? Především šlo o lumpenproletáře, kterým se nechtělo dít ve fabrice za relativně málo peněz, když si mohli vydělávat víc a snadněji jako zaměstnanci vnitra a k tomu navíc získat i pocit „neomezené“ moci. Zažívat moc nad druhými, to bylo bezpochyby jedno z největších lákadél pro Zdeňka Šípka, který k StB zběhnul od frézy (v roce 1967 se vyučil v ČKD Praha a pracoval jako soustružník v ČKD Kompresory). Byl to týpek, který rád předvádí své svaly (v kolonce osobní záliby je v Šípkově vnitřáckém hodnocení uvedeno: kulturistika a vzpírání; působil v TJ Start Praha). Šípek se ocital ve svém živlu, když mohl řídit, rozkazovat, velet, usměrňovat, bouchat do druhých nebo je urážet. Proto byl také neustále v terénu a vždy v první linii, což se mu stalo osudným. 17. listopadu 1989 ho nějaká kamera zachytila, jak bije pěstí demonstranty na Národní třídě, a jako jeden z mála důstojníků StB šel po listopadu 1989 sedět.

Prototyp lumpenproletáře byl Ducháč, který stejně jako Šípek k StB zběhnul z továrny (vyučil se soustružníkem kovů v n. p. ČKD Praha a po vyučení v podniku pracoval.) V roce 1984 Ducháč svou kvalifikaci soustružníka dovršil státnicí na VŠ SNB (fakultě StB). Tento estébák nevelkého vzrůstu, který se ničeho neštítel, vypadal jako postava nějakého proletářského zloducha z románu 19. století. Ducháč například vynucoval podpis spolupráce s tajnou policií na lidech, kteří byli duševně nemocní a nebyli schopni jeho nátlaku odolat.

Antonín Prchal ukončil povinnou školní docházku na ZDŠ Na Smetance v roce 1965 s pěti čtyřkami (z češtiny, ruštiny, matematiky, fyziky a pracovního vyučování) a s pěti trojkami (z dějepisu, chemie, přírodopisu, rýsování a hudební výchovy). Jedničky měl dvě: z chování a z tělocviku. Jeho motivace pro nástup k StB vycházela z rodinného zázemí, ale i ze zkušenosti: Během pražského jara byl totiž Prchal junior zrovna na vojně, a když v novinách začala vycházet série článků o zločinech Prchala staršího, dostal syn na vojně nakládačku. Podobný prospěch (blbý a vzorný) měl i Špringer. Nebyl to ovšem jen špatný prospěch, který ho předurčil k práci operativce StB – měl zřejmě i vrozené předpoklady. Už v letech 1968 a 1969 vypomáhal jako člen PS VB, přičemž se ovšem „*žádných akcí proti KSČ a socialistickým státům nezúčastnil*“, jak je uvedeno v jeho osobním spisu. Pokud jde o jeho motivaci vstoupit do služeb ministerstva vnitra, ve své žádosti o přijetí ji popsal sice stylem čtyřkaře, ale bez obalu: „*O službu k SNB jsem se rozhodl, protože se mně zalíbila a protože má určité výhody, které mi vyhovují.*“ Z podobných pohnutek by se mohl dát ve třicátých letech v Německu ke gestapu.

Otakar Svoboda byl (spíš než lumpenproletář, což dnes už zní skoro až stavovsky hrdě) takový bezprizorní mládenec, který se rád napil a pak se pral. Jeho personální spis je plný kázeňských trestů. V roce 1974 je uvedeno: „*Navštívil restauraci, kde v podnapilém stavu narušil občanské soužití.*“ Po absolvování ZDŠ v roce 1969 se Svoboda začal učit číšníkem v pražských restauracích, ale nedoučil se. Na vojně vstoupil do SSM a podal si žádost o přijetí k SNB – nic jiného ho nenapadlo, nic jiného neuměl. Rovněž kapitán Beran složil v roce 1971 maturitu na Střední průmyslové škole elektrotechnické s vyrovnaným prospěchem: čtyřikrát za čtyři. I když vstoupil do SSM, na vysokou to nevypadalo, co měl tedy dělat?

Při rozhodování, zda jít k SNB, hrálo pochopitelně zásadní roli i rodinné zázemí. Rodiče většiny „našich“ estébáků byli členy komunistické nomenklatury, kteří se po válce aktivně zúčastnili komunistického nástupu. Kruh se po srpnu 1968 znovu uzavřel. V sedmdesátých a osmdesátých letech sloužila u StB podobná sorta lidí, se stejnými hodnotovými měřítky, jako tomu bylo v 50. letech. Kdyby na to přišlo, byli připraveni.

Petr Placák, z knihy Naše normalizace, Člověk v tísní, Praha, 2011, kráceno.

Devět z deseti lidí se spoluprací s STB dokázalo vyhnout

Rozhovor s badatelem Radkem Schovánkem (Ústav pro studium totalitních režimů)

Kdo to vlastně byl spolupracovník Státní bezpečnosti?

Kdokoli, koho StB využívala k získávání informací či pro plnění rozličných úkolů. V systému StB existovalo několik kategorií spolupráce, které se ale často u jedné osoby postupně měnily. Někteří lidé byli vedeni jako *spolupracovníci*, další jako *tajní spolupracovníci*. Tajní spolupracovníci byli dále děleni na informátory, agenty, rezidenty a držitele konspiračních a propůjčených bytů. Ve více než devadesáti procentech případů podepisovali závazek ke spolupráci čili věděli, s kým přicházejí do styku, komu pomáhají. Do kategorie „prostých“ spolupracovníků (do tzv. pomocné agentury) spadají důvěrníci. V jejich případech nemusela být spolupráce vědomá, tedy nemuseli vědět, že pomáhají StB, mohli si myslet, že se na ně obrací třeba kriminální policie či Veřejná bezpečnost.

Jaké úkoly plnili?

Spolupracovníky používala StB prakticky ke všemu – je to velmi podrobně a konkrétně popsáno v jejich směrnících, tzv. operech. Pomocná agentura StB nejčastěji sloužila k získávání dokumentů, k pronikání do různých objektů atd. Když například „estébáci“ potřebovali někde umístit odposlech, museli mít i tzv. opěrný bod, často soukromý byt, kam byl ten odposlech vyveden. Řešili to třeba tak, že pod záminkou instalace zařízení civilní obrany umístili v soukromém bytě odposlechová zařízení, přičemž uživatelé bytu pak byli vedeni jako důvěrníci StB, aniž by o tom nutně museli vědět. Typickými důvěrníky byli také recepční hotelů, kde se ubytovávali cizinci nebo například zaměstnanci rentgenologických vyšetřoven. Mám osobní zkušenost z rentgenu plic v Jičíně,

kam jsem byl pozván poté, co o to pod nějakou záminkou požádal příslušník StB Miloš Zeman, jemuž v ordinaci vyšli vstříc. V převlékárně jsem tehdy musel nechat veškeré osobní věci, načež zmíněný příslušník StB do šatny potají vešel a otiskl do plastelíny moje klíče. Podle toho otisku si pak StB udělala kopie a několikrát provedla v mém bytě tajnou domovní prohlídku, v jejich žargonu tzv. výjem.

Pokud jde o tajné spolupracovníky, ti se pohybovali v různých prostředích, kde sbírali a poté předávali StB informace. Někdy to bylo ústní předání, jindy vlastnoručně psali zprávy. Jejich role byla tedy aktivnější než u pomocné agentury. StB využívala také postup tzv. legalizace, kdy například na americké ambasádě v Praze pracovali nejméně čtyři kádroví příslušníci tajné policie pod hlubokým krytím. Byla jim vytvořena nová falešná identita, pod níž se nechali zaměstnat a podávali pak zprávy z velvyslanectví. Podobně byl například do uprchlického tábora Treiskirchen v Rakousku vyslán člověk, který vystupoval jako uprchlík, ale jeho skutečným posláním bylo udávat lidi, kteří utíkali z Československa.

Jak byly ty dvě kategorie procentuálně zastoupeny v celkovém počtu spolupracovníků? Kolik bylo důvěrníků a kolik „tajných“?

To bohužel nelze určit, protože spolupracovníci často přecházeli z jedné kategorie do druhé. Důvěrník se v průběhu spolupráce mohl změnit v agenta, a naopak agent, který nebyl dost výkonný nebo ztratil důvěru prostředím, v němž se pohyboval, se změnil v důvěrníka a podobně. Ve vrcholných obdobích, počátkem šedesátých a následně počátkem sedmdesátých let, měla StB okolo pěti až šesti tisíc aktivních tajných

spolupracovníků a o něco nižší počet ostatních spolupracovníků. Víc jich nepotřebovala. Koncem šedesátých let a pak zase koncem osmdesátých let se StB snažila nahradit množství kvalitou, tedy najímat méně spolupracovníků, ale pečlivě si vybírat takové, kteří se těšili velké důvěře ve svém okolí a měli přístup k opravdu špičkovým informacím. Do značné míry se jí to dařilo.

Proč byli spolupracovníci úspěšní? A proč je StB tak úspěšně získávala?

Na to se zase nedá jednoduše odpovědět, ale pravdou je, že základním stavebním kamenem všech totalitních režimů je strach, ne jen z bezpečnostních složek, ale z celého mocenského aparátu. Tajná policie v takovém režimu musí být sice tajná, ale tak, aby o ní každý věděl – má především represivní charakter, má odstrašovat lidi od toho, co si mocenský aparát nepřeje, aby dělali. Když se lidé režimu bojí, je tedy tajná policie na koni, ale v obdobích, jako byl v ČSSR konec šedesátých let a konec let osmdesátých, kdy moc režimu slábla a strach z něj opadal, začnou lidé odmítat spolupráci. Například v roce 1968 se agentura StB zmenšila zhruba na třetinu, protože se najednou zvýšil počet obyvatel, kteří už nechtěli mít s podobnými režimními organizacemi nic společného. Zajímavé je, že tehdy odmítaly spolupracovat například i prostitutky, označované v materiálech StB jako „společenská agentura“ a nasazované na zahraniční diplomaty a cizince.

Bylo možné se spoluprací s StB vyhnout?

Samozřejmě že to bylo možné. Prakticky každý, kdo se stal objektem zájmu tajné policie a koho estébáci vyslýchali, byl ke spolupráci nabádán a nucen, prakticky na každého to zkoušeli. Devět z deseti lidí takovému tlaku odolalo, a jsou tedy důkazem, že spolupráce nebyla nutná. Museli si ale být vědomi, že za svůj vzdor nějakým způsobem zaplatí. Většina spolupracovníků se s StB zaplést nechtěla, byli ke spolupráci dotlačeni hrozbou kompromitace, vydíráním skrz rodinu, děti, pracovní uplatnění, možnosti cestování. V totalitním státě má vládnoucí strana absolutní moc nad člověkem, rozhoduje o jeho zaměstnání, o jeho studiu, o studiu jeho dětí, o tom, kde bude bydlet. StB tedy mohla k nátlaku využít nesmírně ši-

rokou škálu prostředků. Člověk, který se stal objektem zájmu tajné policie, ale odmítl s ní spolupracovat, vždycky věděl, že určité možnosti se pro něj i pro jeho blízké uzavrou nebo alespoň velice zkomplikují. Rád bych ale doplnil, že se našli i lidé, kteří spolupracovali s StB dobrovolně, aktivně a velmi iniciativně.

Dostávali spolupracovníci za svou činnost zapláceno?

Ano, ale většinou nebyli placeni moc dobře. Průměrná odměna spolupracovníka StB činila přibližně 500 Kčs za rok, odhadl bych, že to odpovídá tak pěti tisícům dnešních korun. Opět se ale najdou případy, kdy vysoce cenění spolupracovníci dostávali větší finanční odměny či hmotné dary a v některých případech o ně dokonce sami žádali. Většina z nich však měla jinou motivaci než přivýdělek. Herci chtěli vystupovat v televizi, spisovatelé chtěli, aby jim vyšla knížka, lékaři chtěli získat funkci primáře... Zase je ale třeba zdůraznit, že se ti lidé nevydali dobrovolně do sídla StB a nešli se o spolupráci hlásit, estébáci si je sami vytipovali a ke spolupráci je vybídli či dotlačili, protože znali jejich slabosti.

Bylo možné spolupráci s StB ukončit?

Když tajná policie získala spolupracovníka, tak se ho snažila různými způsoby svázat a zkompromitovat, aby se proti případnému vypovězení spolupráce pojistila. Spolupracovník musel vlastnoručně podepsat závazek, estébáci si ho tajně vyfotili, jak s nimi sedí v hospodě a nechává si platit účet, nahráli si schůzku, nasadili na něj prostitutku. Dělali cokoli, co jim v budoucnu umožnilo člověka vydírat, pokud by další spolupráci odmítal. Jsou známy případy, kdy lidé spolupráci s StB ukončili a byli pak zbiti a šikanováni, vím i o dvou lidech, kteří se veřejně „dekonspirovali“ a museli pak kvůli tomu do vězení. Čili ukončit spolupráci šlo, ale velmi obtížně, určitě hůř než ji rovnou na počátku odmítnout.

Mnozí lidé, uvedení v seznamech spolupracovníků Státní bezpečnosti, dodnes spolupráci popírají a podávají žaloby, jimiž se snaží očistit před veřejností. Ve většině případů jim soudy vyhoví a jejich jména se v oficiálních seznamech nadále nesmí objevovat. Jak se na tyto procesy díváte? Mohli se ti poškození skutečně dostat do registrů StB bez vlastního přičinění?

Myslím, že soudy v těchto případech rozhodují naprosto nekvalifikovaně, a to nechávám stranou, že jim často předsedají bývalí členové KSČ, tedy lidé, kteří mají zájem na určitém pohledu na minulost. Někdejší spolupracovníci StB během soudních líčení většinou lžou a skoro vždycky se to dá prokázat.

V archivních spisech se dochovaly jejich podpisy, jsou k dispozici záznamy o jejich setkávání s příslušníky StB v konspiračních bytech či na veřejnosti, doklady o tom, jak se nechávali úkolovat a jaké podávali zprávy. Státní bezpečnost měla řadu kontrolních mechanismů, aby její členové nemohli vést v dokumentech „černé duše“, existuje dokonce několik případů, kdy příslušníci StB zfalšovali spisy, ale byli odhaleni a šli za to pak za mříže. Možnost, že údaje v materiálech StB jsou vymyšlené, na niž se odvolává řada spolupracovníků, je prakticky nulová, případně na stejné úrovni jako u jakýchkoli jiných archivních materiálů. Panuje tu zvláštní schizofrenie, kdy soudy mnohdy prohlašují archiválie StB za nevěrohodné a smyšlené, zatímco současné tajné služby i Národní bezpečnostní úřad a Ministerstvo vnitra ČR s nimi čile pracují a využívají je při nejrůznějších prověrkách. Žádný z těchto úřadů jejich autenticitu nezpochybňuje. Pouze u soudů je takové zpochybňování běžnou praxí.

Je patrné, že v ČSSR spolupracovalo s tajnou policií menší procento obyvatelstva než například v NDR. Čím to je? Byli tu lidé odolnější?

Spíš je to dáno tím, že příslušníků StB bylo asi desetkrát méně než příslušníků východoněmecké tajné policie Stasi, a tomu proporčně odpovídá i počet spolupracovníků – StB by jich víc nezvládla. Bývalý důstojník Státní bezpečnosti a poté přeběhlík na Západ Josef Frolík kdysi prohlásil, že v každé společnosti se ve všech zájmových sdruženích, klubech atd.

najde asi deset procent lidí, kteří jsou ochotni donášet na své okolí. Myslím, že to je pravda a že StB po většinu času dokázala „ulovit“ a řídit přesně tolik spolupracovníků, kolik potřebovala.

Fakta usvědčují protivníky politiky mírového soužití

Americká výzvědná služba využívá mnichovskou vysílačku a emigrantské spolky jako nástroje špiónážní činnosti proti socialistickým zemím a narušování procesu zmírňování mezinárodního napětí ■ Relikvie studené války, která patří na smetiště dějin

PRAHA 29. ledna (Od našeho zpravodaje) — Americká výzvědná služba (CIA) si i nadále zachovává své rozhodující pozice v ubou mnichovských studenověstních vysílačkách — v tzv. Svobodné Evropě a Svobodě. Agenti CIA v nich dodnes zastávají vedoucí místa. Vysílačky byly a zůstaly nástrojem podvratné a špiónážní činnosti CIA, namířené proti zemím socialistického společenství.

Prohlásil to ve čtvrtek v Klubu novinářů v Praze československý rozvědčík kapitán Pavel Minařík na tiskové konferenci uspořádané pro Československé a zahraniční novináře Čes. svazem novinářů a Českým úřadem pro tisk a informace. Tricetiletý čs. rozvědčík plnil své nelehké poslání po sedm let, od září 1968. Počal se mu proniknout do mnichovské vysílačky, kde působil jako hlasatel, a také do vedení některých emigrantských organizací.

S prvními poznatky odhalujícími protimírovou a podvratnou činnost tzv. Svobodné Evropy seznámil naši veřejnost v prohlášení, které otiskujeme v tomto listě na str. 3, a také

v odpovědích na otázky, jež mu byly položeny. Uvedl mimo jiné řadu důkazů o těsném a často velmi diskrétním vztahu mnichovské vysílačky a emigrantských spolků, jednotlivých exponentů z řad emigrantů, například J. Pelikána, a také o kontaktech na některé jednotlivce žijící v CSSR.

Mnichovské vysílačky vykonávají v systému CIA také funkci řídicího centra emigrantských spolků a koordinují jejich činnost zaměřenou proti socialistickým zemím. Kapitán Minařík seznámil novináře například s programem tzv. Čes. poradního sboru v západní Evropě, který je vlastně jen krycí firmou pro různé záměry amerického vedení Svobodné Evropy. Tento spolek požaduje revizi poválečných hranic Evropy, «osvobození» Československa, vyhlašuje boj na život a na smrt procesu zmírňování mezinárodního napětí a «duchu Helmsin» a nyní připravuje «protiakce» k další schůzce účastníků evropské konference o bezpečnosti a spolupráci, k níž má dojít v roce 1977 v Belhradě. Jak uvedl kapitán Minařík, veškerou činnost tohoto «poradního sboru» organizují američtí vedoucí pracovníci Svobodné Evropy, jeho činnost je řízena CIA a je o ní informováno ministerstvem zahraničních věcí USA.

Čs. rozvědčík citoval v této souvislosti slova známého amerického činitele Fulbrighta, který označil mnichovské vysílačky za relikvie studené války v Evropě, které patří na smetiště dějin. V tomto smyslu vyznělo také významné svědectví, s nímž kapitán Minařík na tiskové konferenci přesvědčivě vystoupil. Jeho součástí byly i odpovědi na otázky našich a zahraničních novinářů. Přinášíme z nich podstatnou část.

JIRÍ STANO, RUDÉ PRAVO: «Je známo, že Rádio Svobodná Evropa a Rádio Svoboda organizují špiónážní činnost v CSSR a dalších socialistických zemích. Co k tomu můžete říci?»

ODPOVĚD: «Jedním z mých hlavních úkolů bylo právě odhalování této činnosti proti Československu, proti všem ostatním zemím socialistického společenství a vůbec proti mírovému soužití národů. Díky známosti s bývalým ředitelem Svobodné Evropy Firttem, jsem měl možnost detailně poznat, proniknout do jemného mechanismu Svobodné Evropy, do jejího zákulisí a navázat úzké, nazvu to „pracovní“ styky s americkými zaměstnanci CIA se sídlem ve Svobodné Evropě. Tak např. s Russellem Poolem, dnes ředitelem bezpečnostního oddělení, dále s Martinem Bachsteinem, s Richardem Conkem, který je v současné době výkonným ředitelem Svobodné Evropy a Rádio Svoboda. Počal se mi získat důvěru pracovníků

(Pokračování na str. 2.)

■ Rudé Právo, 30. 1. 1976

POZNÁMKA:

Zdena Tominová se narodila roku 1941 v Praze. Vystudovala herectví (DAMU) a filozofii (FF UK), do roku 1978 pracovala jako tlumočnice. Podepsala Chartu 77 a v letech 1979–1980 byla její mluvčí. Po nátlaku StB odešla v srpnu 1980 s rodinou do exilu ve Velké Británii, kde dosud žije a kde mj. pracovala v české sekci BBC.

Aktivitu lze využít i v hodinách literatury.

ZKUŠENOSTI Z PRAXE:

Aktivitu jsem použila v hodině etiky v rámci ZSV jako úvodní hodinu. Musela jsem vysvětlit pojem signatář a rovněž měli žáci problém s pojmem hodnoty a s odpovědí na 4. otázku. Po vyjasnění plynule pokračovali. Poté jsme společně prošli odpovědi na otázky. (To v metodice není, ale zdálo se mi to vhodné). Nakonec jsem vyzvala žáky, aby vyjádřili svůj názor rozestavením ve třídě. Umožnila jsem jim vyjádřit i míru. Uprostřed se nakonec postavilo nejvíce žáků. Tři vyjádřili souhlas, jeden nesouhlas. Tato část měla již podle mě formu reflexe. Žáci vyjadřovali svůj postoj a názor svým rozestavením ve třídě a argumenty. Třída se shodla na tom, že je to hodně individuální. Ve svých argumentech využívali i vlastní zkušenosti ze svých rodin. Nijak jsem je časově neomezovala a aktivita trvala celou vyučovací hodinu. Mohu nyní ve výuce navázat na další etické kategorie (hodnoty, spravedlnost, etické rozhodování atd.)

Zdenka Juklová, Obchodní akademie Tanvald

Vlastně to skončilo dost smutně

Část rozhovoru se Zdenou Tominovou o rodinném životě pod tlakem StB a nuceném odchodu z vlasti.

Ženy v disentu, které měly děti, se setkávaly s výčitkami – například Natalia Gorbanevská vyprávěla, kolik lidí jí vytýkalo a dodnes vytýká, že příliš riskovala, když vzala na demonstraci proti okupaci Československa svého malého syna. Zažila jste podobné reakce?

Pamatuji si na jednu jízdu taxíkem, během které mne estébáci sledovali. Když řidič zjistil, o co jde, řekl: „Já té Chartě fandím, kdybych neměl děti, šel bych do toho taky.“ Já jsem odpověděla, že jsem matka, že mám dvě děti – a on mne ani neodvezl domů. Vysadil mě na ulici s tím, že jsem naprostý blázen, téměř si uplivil. Dost podobně se k tomu stavěli třeba i někteří kolegové z práce nebo jedna příbuzná. Ale ti se vlastně spíš divili: „Vždyť máš děti. Co z nich bude? Vždyť ty jsi taková šikovná, mohla by sis slušně vydělávat...“. Ale to vlastně nebyly výčitky, spíš nepochopení. A jinde jsem naopak nacházela podporu. Někteří chartisté to třeba měli těžké v domech, kde žili, ale u nás to bylo naopak. Když policajti obcházelí sousedy, zvonili na každý zvonek a chtěli, aby lidi z baráku podepsali vymyšlenou stížnost na naši rodinu, aby dali najevo, že nás tam nechtějí. Nepodepsal to nikdo. A to se lidé samozřejmě báli, protože jsme měli v domě řadu měsíců příslušníky Veřejné bezpečnosti, ve dne v noci seděli před našimi dveřmi nebo dupali nahoru dolů, jelikož se třikrát za den střídali. Přesto se proti nám nikdo nepostavil.

A jak ten tlak prožívaly Vaše děti? Po roce 1989 se ukázalo, že StB vedla spis i na Vašeho sedmnáctiletého syna Lukáše...

Naše děti dospívaly rychle. Lukáš byl všude s námi, chodil na koncerty Plastiků a DG 307, byl u soudu s VONSem a sám napsal asi dva nebo tři texty do Svědectví. Prostě byl natolik dospělý, že už se v disentu angažoval sám. Přesto se mi zvedl žaludek, když jsem jeho sledovací spis viděla poprvé – estébáci si tam dali jeho školní fotku, na které je mu asi třináct let. Když se Lukáš třikrát nedostal na gymnázium, tak jsem to obřečela a říkala jsem si, panebože, co já to těm dětem dělám? Marek byl o dost mladší, ale taky to na něj dopadlo. Vzpomíná si například, jak mu jednou přišel táta naproti, když se vracel ze školního zájezdu. Julius měl tenkrát otevřenou sledovačku, takže se za ním držela šestsettrojka s policajty a spolužáci i rodiče se ptali, co se děje. Ve svazcích se taky dochoval záznam o jednání StB s kádrovým náměstkem Filmových studií Barrandov, aby Marek nemohl hrát ve filmu Krakonoš a lyžníci – a on se na to tak těšil. Marek se choval nesmírně statečně. Když byla u nás jedna z mnoha razií, tak se přede mne postavil a chránil mě. Jeho spolužákům rodiče nedovolovali, aby si s ním chodili hrát k nám, tak se skamarádil s dětmi dalších chartistů. Když jsem byla doma, měla jsem pořád jedno ucho ve střehu, abych zachytila, co se děje na chodbě, kde hlídali policajti. A jednou slyším dětské kníkání, tak jsem vylitla před dveře a tam plakal devítiletý Honza Jonák. Na zemi ležely hračky, které mu příslušníci VB vysypali na zem, když prohledávali jeho aktovku. Popadla jsem ho a vtáhla dovnitř. K těm policajtům jsem se tenkrát nechovala zrovna mírně.

Z knihy Naše normalizace, Člověk v tísní, Praha, 2011, kráceno.

Stručný slovníček

Charta 77 byla československá občanská iniciativa, která mj. kritizovala politickou a státní moc za porušování lidských a občanských práv, k jejichž dodržování se ČSSR zavázala při podpisu Závěrečného aktu Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě (KBSE) v Helsinkách. Iniciativa působila v letech 1977 až 1992. Zakládající Prohlášení Charty 77 bylo publikováno 1. ledna 1977 s podpisy 242 signatářů (jeden později odvolal).

Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných (VONS) byl ustaven 27. dubna 1978 v komunistickém Československu. Tvořilo jej 17 občanů a jeho cílem bylo sledovat a zveřejňovat (v duchu Prohlášení Charty 77) případy politických vězňů a dalších osob pronásledovaných z politických důvodů. Motivací pro založení výboru bylo mj. vědomí, že proti mediálně známějším osobnostem nepostupovala StB s takovou tvrdostí jako vůči lidem neznámým. Reakcí na činnost výboru byly represe zaměřené proti samotným jeho členům.

The Plastic People of the Universe – česká rocková skupina, založená v roce 1969. Jejím uměleckým vedoucím byl básník a historik umění Ivan Martin Jirous, kolem skupiny se zformoval čs. underground. Perzekuce členů PPU v roce 1976 byl jedním z impulzů pro vznik Charty 77.

DG 307 – česká undergroundová hudební skupina, kterou v roce 1973 založili básník Pavel Zajíček a basketarista PPU Milan Hlavsa. Její název je odvozen od označení psychiatrické diagnózy (přechodné situační psychické poruchy), která umožňovala mladým mužům získat modrou knížku a vyhnout se povinné vojenské službě.

Svědectví – nejvýznamnější čs. exilový časopis. Revue Svědectví vycházela v letech 1956–1991, nejprve v New Yorku, poté v Paříži a po pádu komunismu krátce v Praze. Jejím šéfredaktorem byl Pavel Tigrid.

Otázky k textu

1. Uveďte konkrétní příklad praktik StB, které se dotýkaly dětí.

---

2. Jak hodnotí matka své rozhodnutí vzhledem k jeho vlivu na děti?

---

3. Projevovala se veřejnost pozitivně, či negativně vůči signatářům?

---

4. Jaké hodnoty předávali rodiče–signatáři svým dětem? Můžete to doložit v textu?

---

5. Co by asi na otázku 4 odpověděly samy děti signatářů?

Soudy a právo

O justici, která se měla řídit „znalostí současné politiky KSČ“ a „uplatňovat její vedoucí úlohu“

Tomáš Němeček

V lednu 1989 rozhodovala soudkyně Obvodního soudu pro Prahu 1 Edita Beranová o případu mladé demonstrantky Bány Rosendorfové, která podle obžaloby na manifestaci v říjnu 1988 k výročí vzniku republiky „odmítala opustit prostor“ a urážela zasahující policisty. Proti demonstrantce (pozdější herečce Báře Štěpánové) svědčili čtyři příslušníci Státní bezpečnosti. Soudkyni Beranové bylo tehdy 36 let, ve funkci sloužila teprve dva roky a byla členkou KSČ. S odvoláním na rozpory ve výpovědích policistů zprostita demonstrantku viny. „Nikdo mi tehdy nedával najevo, jak bych měla rozhodnout. A i kdyby ano, rozhodla bych stejně,“ vzpomínala na to

později. Tatáž soudkyně po pádu komunismu uložila překvapivě přísné, nepodmíněné tresty dvěma důstojníkům StB, kteří přepadli chartistku Zinu Freundovou v jejím vlastním bytě (pozn.: jde o případ zmiňovaný v předchozí kapitole).

Nebylo to úplně ojedinělé. Na sklonku režimu, v období početných demonstrací, tedy v letech 1988 až 1989, se i několik soudců vzepřelo politické poptávce. V srpnu 1989 dostala soudkyně v Lounech Dana Maťátková, která se právě vrátila z mateřské dovolené, kauzu místního rockera obžalovaného z šíření petice Několik vět. Soudkyně Maťátková odmítla – navzdory přání prokurátora – z procesu vyloučit veřejnost a rozhodla se petici přečíst jako důkaz. Poté rockera zprostita obžaloby. „Před hlavním líčením mě několikrát navštívili pánové z kriminálky a vedli významné řeči, že můj manžel má hezkou práci ve vědeckém ústavu a jistě by si ji chtěl udržet. A že moje dvě malé děti budou jistě jednou chtít studovat,“ řekla později v časopise Týden. „Otevřelo mi to oči. Až do té doby jsem o Státní bezpečnosti nepřemýšlela, ale teď jsem těm lidem z opozice začala rozumět.“ I ona byla členkou KSČ.

Politický rozměr měly i některé civilní spory. Kupříkladu soudce z Prahy 10 Jan Vyklický (rovněž člen KSČ, pozdější prezident Soudcovské unie) ještě před revolucí vyhověl tiskovým žalobám disidenta Petra Uhla či Jiřiny Šiklové proti Rudému Právu, hlavnímu režimnímu deníku. Tyto rozsudky ukazují, že alespoň ke konci 80. let existoval prostor pro individuální soudcovskou odvahu. Jinak však pro celou normalizační éru byla příznačná degradace justice, potažmo i celého práva. Nejde jen o to, že soudy nebyly odvážné; nebyly ani v celém systému příliš důležité.

Soudy a „politická linie“

Jak vypadal politický vliv na justici? Spisovatel a bývalý soudce Ota Ulč, který v roce 1959 emigroval do Spojených států, později ve svých vzpomínkách Malá doznání okresního soudce napsal: „Ve zhruba 90 procentech soudní agendy nebylo nejmenšího náznaku vměšování se do rozhodování. Tento postřeh však nemůže opodstatnit tvrzení, že snad existovala nějaká devadesátiprocentní soudcovská nezávislost a integrita. Jak nedobrá zkušenost se zbývajícími deseti procenty, tak vědomí, že někdo nám může kdykoli udělit ‚dobrou radu‘, ovlivňovala veškeré naše rozhodování.“

Totéž lze říci o normalizačním období. Míra a nástroje politického vlivu na justici ještě čekají na historické zmapování, i na soudech nicméně fungovaly místní organizace KSČ a rozhodovaly o trestní politice. Dobře to ilustruje právnícká debata o tehdejším trestném činu opuštění republiky, kterou v týdeníku Listy č. 15 v dubnu 1969 připravil tehdy 25letý příspěvatel Pavel Rychetský (polistopadový politik a předseda Ústavního soudu). Neblaze proslulý § 109 ukládal trest šesti měsíců až pěti let vězení a propadnutí majetku každému občanovi, který „bez povolení opustí území republiky“ nebo „bez povolení zůstane v cizině“. Předseda senátu Nejvyššího soudu Jindřich Háž v diskuzi říká: „Na základě podrobného rozboru jsme doporučovali, aby trestní stíhání těchto osob bylo přerušováno až do jejich případného návratu. Tehdy se i městský výbor KSČ celkem pozitivně stavěl k našemu návrhu.“ Pavel Rychetský na to odpovídá: „Překvapuje mě, že jste konzultovali otázky postupu v trestním řízení s orgány KSČ, kterým trestní zákon ani řád nedává právo ovlivňovat postup orgánů trestního řízení.“ Soudce Háž podrážděně odpovídá: „Stranický orgán se touto otázkou zabýval jakožto vedoucí síla ve společnosti. (...) Nešlo o ovlivňování stranickými orgány, ale o řešení zásadní politické otázky.“ (Záhy poté byl týdeník Listy zastaven.)

Politické trestní případy – například právě obžaloby podle § 109 – zpravidla dostávali předsedové soudů, jejich náměstci nebo jiní služebně starší soudci, kteří byli zásadně členy KSČ a bylo možné od nich očekávat „správný“, tj. odsuzující rozsudek. Takto proběhly nejznámější politické trestní případy v době normalizace: proces s Hnutím revoluční mládeže v březnu 1971 (Petr Uhl dostal 4 roky vězení, Jaroslav Bašta 2,5 roku, Ivan Dejmal 2 roky apod.), proces s hudební skupinou The Plastic People of the Universe v září 1976 (manažer skupiny Ivan

PŘÍBĚH BEZPRÁVÍ – NÁSTROJE NORMALIZAČNÍ MOCI
SOUDY A PRÁVO
INFORMAČNÍ TEXT

M. Jirous 1,5 roku nepodmíněně, saxofonista Vratislav Brabenec 8 měsíců), proces s Výborem na obranu ne-spravedlivě stíhaných v říjnu 1979 (Petr Uhl 5 let vězení, Václav Havel a Václav Benda po 4 letech vězení, Otta Bednářová a Jiří Dienstbier po 3 letech apod.).

Nejvyšší instance opakovaně vyzývaly k dodržování politické linie, například směrnice pléna Nejvyššího soudu ČSSR z roku 1974 stanovila: *„Znalost současné politiky Komunistické strany Československa a uplatňování její vedoucí úlohy jsou hlavními podmínkami a zárukami třídní interpretace a aplikace práva.“* (Tedy nikoli například věrnost socialismu, ale následování stranické politiky, a to ještě pouze té současné.) Soudci však na to reagovali příklonem k formalismu a ukryli se do bezpečí procesních pravidel. Mezi interpretačními metodami převládal striktně jazykový výklad práva.

I mnohé trestní rozsudky byly ryze formalistické. Například odsuzující rozsudek první instance – Okresního soudu Praha-západ nad The Plastic People of the Universe z 23. září 1976 jen velmi stručně uvádí, že se Ivan M. Jirous a spol. dopustili trestného činu výtržnictví proto, že v písních zazněly *„vulgární výrazy přičítící se občanské morálce a zásadám estetického cítění“*.

Požadovaný politický výklad společenské nebezpečnosti dodala až odvolací instance, Krajský soud v Praze v potvrzujícím usnesení z 11. listopadu 1976: *„K podrobným a přesvědčivým vývodům, jimiž soud I. stupně v napadeném rozsudku zdůvodňuje svůj výrok o vině, dodává odvolací soud, že náš trestní zákon chrání základní zájmy naší společnosti při jejím úsilí o ochranu a realizaci našich socialistických vymožeností a cílů. K těmto úkolům patří také snaha o tvorbu socialistické kultury, která je nezbytná pro formování nového, socialistického profilu pracujícího člověka, pro upevnění jeho třídního uvědomění a pro jeho tvořivou účast na výstavbě nového, socialistického společenského řádu. Zábavná hudba je integrální součástí tohoto progresivního kulturního úsilí naší společnosti. Obžalovaní svými závadnými vystoupeními (...) se dostali do hlubokých rozporů s uvedenými zájmy naší společnosti. Jejich činnost byla výrazně a převážně protispoolečenská, ohrožující zejména správnou a zdravou socialistickou výchovu naší mladé generace, jíž vystoupení obžalovaných byla převážně věnována. (...) Činnost obžalovaných byla programem, který svou destruktivní povahou narušoval pozitivní úsilí naší kulturní fronty o vytváření skutečných uměleckých hodnot, které pomáhají realizovat humánní a ušlechtilé cíle celé naší společnosti.“*

Ve výsledku v tom ovšem nebyl rozdíl – ať bylo odůvodnění stručné a formalistické, nebo delší a ideologické, oba rozsudky uložily hudebníkům stejně dlouhé nepodmíněné tresty vězení.

Byrokrati v talárech

„Justice jako celek se ve zcela převažující většině kauz změnila ze soudců-revolucionářů, kterými byli v první komunistické dekádě, v soudce-byrokraty v režimu upadajícího reálného socialismu,“ napsal právní teoretik Zdeněk Kühn ve sborníku Komunistické právo v Československu. Justice neřešila dnešní složité otázky ústavního práva, protože neexistoval Ústavní soud. Nezabývala se správním právem, protože tuto roli suplovala tehdejší prokuratura, jejímž úkolem byl i tzv. všeobecný dohled nad zákonností (takže například kontrolovala, jestli se v podnicích dělají lékařské prohlídky). Soudům dokonce nepříslušela ani agenda dnešního obchodního práva, protože spory mezi státními podniky měla na starosti hospodářská arbitráž. Tehdejší občanský zákoník měl – v duchu komunistické ideologie – mimo jiné postupně odnaučit lidi vlastnictví, místo nějž zaváděl zvláštní institut tzv. osobního užívání. Například z nájemních vztahů se tím stala nejasná oblast, jakou nebylo výhodné řešit právními prostředky, ale spíše neoficiálními dohodami. Z pracovního práva se vytratila svoboda rozhodnout se, kde a jak pracovat. Fakticky platila pracovní povinnost (jinak hrozilo stíhání pro trestný čin tzv. příživnictví); teprve v roce 1988 zavedl zákoník práce i pracovní poměr na dobu určitou – před tím se s takovou možností vůbec nepočítalo.

PŘÍBĚH BEZPRÁVÍ – NÁSTROJE NORMALIZAČNÍ MOCI
SOUDY A PRÁVO
INFORMAČNÍ TEXT

Pro občany socialistického bloku existovaly vedle soudů jiné instituce, kterými se mohli domoci svého: stížnosti, či přímo udání komunistické straně; sousedské spory řešil uliční výbor; prokurátoři měli rozsáhlá oprávnění vstupovat i do civilních věcí. Soudy byly až poslední, nezajímavá možnost. Zdeněk Kühn uvádí ilustrativní čísla: Zatímco v roce 1898 dostaly civilní okresní soudy na českém území 183 246 sporů a v roce 1927 již 238 924, za vlády KSČ tento počet prudce klesl – v roce 1967 šlo o 82 332 civilních žalob a v roce 1975 stále jen 114 610 (teprve v roce 1988 stoupl počet na 187 600). Velkou část civilních sporů tvořily tehdy jednoduché a jednotvárné věci, například rozvody nebo spory o výživné.

Této degradaci odpovídal i nezájem o práci soudce. V justici byly nízké platy. Polistopadový ministr spravedlnosti Jiří Novák si ještě v roce 1993 stěžoval, že soudci berou jen o málo víc než prodavačky. I to byla jedna z příčin, proč bylo v soudnictví vyšší zastoupení žen než v jiných právních profesích, mezi okresními soudci bylo až 60 % žen.

Klesal nejen počet soudců, ale i studentů právnických fakult. Pro místa v advokacii platil *numerus clausus*, počet míst určoval výbor Ústředí čs. advokacie. I advokacie však byla málo početná skupina bez většího vlivu. Normalizační režim si jí dlouho nevšiml, nový zákon o advokacii přišel až v roce 1975. Mnohé podstatné věci ve společnosti i v osobním životě lidí probíhaly zcela mimo právo. Role právníků ve vedení KSČ byla okrajová a v celém sovětském bloku se vytratili z veřejného života.

Pokud jde o stranickou organizovanost, z tehdejších 1 418 soudců na konci 80. let jich bylo v KSČ 53 %. Mezi prokurátory bylo 71 % komunistů či kandidátů členství v KSČ. Na generální prokuratuře byli muži takřka bez výjimky členy Lidových milicí. (Pro srovnání: V lednu 2011 ministerstvo spravedlnosti na základě nálezu Ústavního soudu zveřejnilo, že mezi nynějšími třemi tisíci soudců je 618 bývalých komunistů, tedy zhruba pětina. Mezi státními zástupci šlo o 359 bývalých členů KSČ, což znamenalo necelou třetinu.)

Už na počátku normalizace se prosadil mocenský výklad, že prokurátoři a soudci vyloučení z KSČ ztrácejí i právo vykonávat svůj mandát, protože porušili slib o „věrnosti socialismu“. Soudci byli formálně voleni republikovým parlamentem („federální“ soudci Federálním shromážděním), někdy dokonce jen aklamací. Mandát byl oficiálně desetiletý, soudce byl však snadno odvolatelný. Minimální předepsaný věk byl 24 let, takže často nastupovali hned po fakultě a strávili v justici celou kariéru. Prokurátoři byli silně podřízeni generálnímu prokurátorovi, který je mohl kdykoli odvolat nebo – i bez jejich souhlasu – přeložit. Prokurátor se dokonce nemohl ani libovolně vzdát své funkce; generální prokurátor mohl takovou rezignaci odmítnout.

Role prokurátorů v trestních procesech byla zásadní a převyšovala úlohu soudce. Prokurátor ztělesňoval zájem státu. Političtí vězni Ivan M. Jirous nebo pozdější spoluzakladatel obnovené ČSSD Pavel Novák líčili jednání jihlavského soudce Ilji Libenského, který je odsoudil na konci 80. let k trestu odnětí svobody. Libenský, předseda závodní organizace KSČ, sice podle Nováka bázlivě ustupoval prokurátorovi, ale vůči obžalovaným jednal slušně a uložil tresty nižší, než požadoval prokurátor. Totéž konstatoval Ivan M. Jirous, jenž v březnu 1989 dostal trest 16 měsíců vězení za šíření petice kvůli smrti vězně Pavla Wonky. Libenský se podle něj *„zhostil svého úkolu, jak nejlépe mohl“*. (Obě svědectví po roce 1989 rozhodla o tom, že soudce Libenský směl v justici zůstat.)

Pomoc „člověka člověku“

I za této nepříliš nadějně situace se někteří advokáti – Otakar Motejl či Dagmar Burešová v Praze, Jiří Machourek v Brně a další – pouštěli do obhajoby v politických procesech. Ve velké většině případů byla snaha předem marná, protože ve skutečně sledovaných případech s představiteli opozice neměly soudy ani chuť ani odvahu vzepřít se tušené politické poptávce. Někdy se však obhájčům dařilo, zejména s poukazem na formální nedo-

statky obžaloby, dosáhnout zmírnění trestu. Zprošťující rozsudky, zmíněné v úvodu této kapitoly, se objevovaly spíše až v letech 1988 a 1989.

Pro tyto advokáty takové angažmá znamenalo ztrátu možnosti vycestovat do zahraničí, museli počítat se sledováním a s odposloucháváním telefonických hovorů a v neposlední řadě měli, jak o tom později opakovaně mluvil Otakar Motejl, i vnitřní pochyby, zda svou aktivitou nepomáhají vytvářet iluzi férového procesu. „Možná že s odstupem času je proto možno právní pomoc v podmínkách socialistické obhajoby spíše považovat za jakousi první pomoc člověka člověku, to platí především na případy obhajoby ve vazebních věcech, kdy obhájce mohl být jakýmsi povzbuzovatelem, částečně nositelem dobrých zpráv, někdy i konejšitelem člověka izolovaného v deprimujícím vazebním režimu,“ napsal o tom později Motejl do sborníku Komunistické právo v Československu. „Obhajoba v politických procesech byla pro většinu z nás, kteří jsme tyto případy absolvovali, především obhajobou nás samotných, naší lidské důstojnosti a profesního sebevědomí. Byla to vlastně služba, kterou jsme v podstatě konali sami sobě.“ ■

Tzv. Přeštický případ

Ze zápisu nezávislého pozorovatele (důvěrníka jednoho z obžalovaných) o soudním procesu s českým undergroundem.

Ve dnech 5. a 6. července 1976 proběhlo hlavní líčení před Okresním soudem pro Plzeň-jih ve věci proti třem obviněným, kteří byli od 17. 3. t. r. ve vazbě v Plzni-Borech.

Trestně stíháni byli:

1. Karel Havelka, nar. 1950, bytem v Přešticích, stavební mistr, ženatý, otec ročního syna;
2. Miroslav Skalický, nar. 1952, bytem v Chomutově, tesařský dělník, svobodný;
3. František Stárek, nar. 1952, bytem v Teplicích v Čechách, lesní dělník, svobodný;

že se dopustili trestného činu výtržnictví podle par. 202, odst. 1, 2 tr. zákona, tj. jako organizovaná skupina, tím, že dne 13. 12. 1975 umožnili v klubu SSM v Přešticích u Plzně veřejné vystoupení Ivanu Jirousovi a dvou sólových zpěváků, Karla Soukupa a Svatopluka Karáska, které obsahovalo hrubé, neslušné a vulgární výrazy.

Po zahájení hlavního líčení bylo rozhodnuto o vyloučení veřejnosti. (...) Během prvního dne jednání byla přítomna čtyřčlenná skupina pracovníků StB.

(...)

Během výslechu se předseda senátu pokoušel „výchovně působit“ na obviněné a vysvětloval, že v každé společnosti musí existovat „normy normálního soužití normálních lidí“, že naše vyspělá společnost musí dbát o zdravý mravní růst především mládeže, aby stačila nárokům pokroku; že mládež naší společnosti stojí hodně peněz a že si ji nemůže nechat mravně narušovat sprostotou a vulgaritou; že to, co je pokrokové na Západě, kde ještě nebylo odstraněno vykořisťování, je zaostalé u nás, kde spějeme od socialismu ke komunismu; že lidé, jako obvinění, by svou „kulturou“ chtěli docílit, aby všichni byli co nejspinavější, že by lidé nahatí lezli opět po strozech jako opice.

Po krátké polední přestávce líčení pokračovalo výslechem svědků. Osobně bylo předvoláno 5 svědků: čtyři členové výboru mládežnické organizace SSM v Přešticích a jedna dívka z publika.

Jako první byla vyslechnuta Jitka Němcová, pokladní SSM v Přešticích. Byla tázána na hrubé a vulgární výrazy, které slyšela během vystoupení. Odpověděla, že si již nevzpomíná. Předseda senátu ji poučil, že se nemá stydět a že tato slova od ní potřebují slyšet. V průběhu jejího rozpačitého mlčení ji déle než čtvrt hodiny povzbuzoval výrazy: „Musíte nám to říct! Vzpomínejte, nejste ještě tak stará... Musíte si vzpomenout... Stydíte se je opakovat? Abych to nemusel říkat já... Tady lidé říkají, že jsou ta slova běžná, tak se nestyďte... Aspoň nějaká, nebylo jich tak moc... Před orgány VB jste to řekla!“ Na to svědkyně odpověděla: „Příslušník VB mi přečet nějaký úryvek a tam jsem si vzpomněla, jinak bych si nevzpomněla.“ Dále trvala na tom, že si na tyto výrazy nevzpomíná. Předseda naléhal dále: „Za sedm měsíců si nemůžete vzpomenout, co jste slyšela? Veškerý stud stranou!...“ Svědkyně: „Já už opravdu nevim přesně...“ Předseda: „Tak jaká, jaká sprostá slova, co tam padlo za sprostá slova?... Za tři měsíce se to z mozku nevygumuje...“ (za tři měsíce od výslechu na VB). Prokurátor: „Ta škála není tak rozsáhlá...“ Toto vše nebylo zaprotokolováno. Poté nechal předseda zaprotokolovat, že svědkyně po delší době a opakovaných

výzvách si nemůže vzpomenout na žádné hrubé neslušnosti; že uvedla, že příslušník jí přečetl úryvek a pak ona řekla, že to slyšela. V protokolu uvedla, že neví, jestli to byla ta přednáška, že si pouze myslí, že to byla ona. Přesto si dnes nevzpomíná. Poté přistoupil předseda senátu k přečtení části výpovědi svědkyně, kterou učinila před příslušníky VB, kde se nalézala slova „hovno“ a „prdel“. Tázal se, zda jsou to ta slova, na která si nemohla vzpomenout. Svědkyně odpověděla, že to bylo tak, jak již řekla.

(...)

Havelka požadoval, aby byli předvoláni navržení svědkové obhajoby. Předseda senátu prohlásil, že to považuje za zbytečné, protože ve spisech jsou všechny závadné texty doloženy. Přerušil hlavní líčení s tím, že druhý den se bude pokračovat čtením svědeckých výpovědí.

6. 7. 1976 pokračovalo hlavní líčení. Předseda senátu přečetl jména dvaceti osmi osob vyslechnutých vyšetřujícími orgány a řekl, že z jejich výpovědí budou čteny úryvky týkající se trestné činnosti v Přešticích. Havelka namítal, že mají být čteny i výpovědi svědků, kteří na vystoupení v Přešticích nebyli vůbec přítomni. Předseda ho ujistil, že soud uváží, co se k trestné činnosti vztahuje a co ne.

Někteří ze svědků ve svých protokolech uváděli, že neslyšeli nic, že nebyl hluk ani jiný nepořádek; jiní popírali vulgarismy; jeden uváděl výrok „zastavte všechny války“; další dva slyšeli vulgární výrazy „do prdele“, „hovno“, „srát“. Jeden svědek uvedl, že slyšel výrok „člověče, čemu se podobáš ve své velikosti...? Hovnu“.

Tři svědci a zpěvák Soukup uváděli, že se zpívala píseň o sádle, všichni tři obvinění však prohlásili, že se Soukup zmýlil a tuto píseň v Přešticích nezpíval a svědci že byli zřejmě ovlivněni vyšetřujícími orgány, kteří jim texty četli.

(...)

Závěrečná řeč prokurátora vycházela z toho, že při vystoupení dne 13. 12. 1975 v klubu SSM v Přešticích došlo k trestnému činu výtržnictví, protože vyšetřování nevyvratně potvrdilo, že zde byly veřejně před větším počtem mladých osob zveřejněny texty obsahující hrubé neslušnosti. Uvedl, že se jedná o organizovanou skupinu, která v napojení na skupinu Jirousovu pořádá akce v mravně závadném duchu a směřující proti zřízení. V pozadí spatřuje undergroundové hnutí, které si obvinění ani jako takové neuvědomují, ale sám Timothy Leary uvádí souvislost tohoto hnutí s požíváním drog. U nás jsou podmínky zcela jiné a nelze přehlédnout zřejmou společenskou nebezpečnost undergroundového hnutí. Bude jako takové u nás ostře stíháno. Přiznal obviněným polehčující okolnost předchozí beztrestnosti a dobré pověsti pracujících a navrhl obviněným Havelkovi a Skalickému nepodmíněný trest v horní polovině stanovené výše a Stárkovi v dolní třetině, všem pak výkon v první skupině nápravné. Dále navrhl propadnutí zabavených věcí.

Po krátké poradě vynesl soud rozsudek jménem republiky, jímž odsoudil všechny obviněné k nepodmíněným trestům v první nápravné skupině, a to

Havelku na dva a půl roku,
Skalického na jeden a půl roku,
Stárka na osm měsíců. (...)

Z publikace Hnědá kniha. O procesech s českým undergroundem 1976, 1977 a 1980 (Plzeň, mrs 2000; nepodepsáno). Redakčně kráceno.

Osudy lidí nikdo moc nezkoumal

Rozhovor se soudcem Josefem Baxou

Proč jste studoval práva?

Jsem z vesnice, z úplně obyčejné rodiny. Moje maminka měla ideál, že budu venkovským učitelem hudby; jenže já vůbec nemám hudební sluch. Chtěl jsem být chemikem, ale někdy dostanete učitele, který vám váš koníček úplně znechutí, což se mi stalo na gymnáziu. Zajímala mě ale historie a moderní politika. A kromě toho, kdykoli se ve fotbale nebo v hokeji řešil spor o pravidla, obraceli se na mě. Tady byl asi počátek. Když jsem rodičům řekl, kam se hlásím, byli hrozně zklamaní. Jediný právník, kterého znali, byl takový opilec v JZD.

Jaká byla fakulta?

Nepatřil jsem k výborným studentům. Výuka hlavních předmětů byla dost hrozná a nudná; u některých zkoušek jsem spíš prolézal. Narazil jsem jen na pár dobrých učitelů – na římském právu nebo na sociologii. Třeba porevoluční profesor trestního práva Oto Novotný byl tehdy zatlačený do knihovny, nesměl vést ani semináře.

Jak vypadalo vybírání soudců?

Bylo to obráceně než dnes, o tu práci vůbec nebyl zájem, zejména mezi muži. Někdy ke konci studia jsem dostal pozvánku z Okresní prokuratury Plzeň-jih: „Vážený soudruhu, dostavte se dne toho a toho...“ Okresního prokurátora Mráku mám dodnes před očima. Byl brunátný a ráčkoval, už v osm ráno z něho táhlo pivo. Prokuratura mě odradila po jediné návštěvě.

Chtěl jsem na soud, kde už jsem to trochu znal. Na fakultě jsme měli dvě povinné praxe, jedna z nich byla na okresním národním výboru (v letech 1945 ž 1990 nejnižší úřady státní správy s velmi okleštěnými prvky samosprávy – pozn. aut.) a druhá u soudu. Takže když jsme s kolegou z ročníku přišli v roce 1982 na soud, byli jsme obrovská rarita.

Proč?

Jediní dva kluci v celém tehdejším Západočeském kraji! Kádřovačka strašila, že půjdeme do Domažlic nebo Sokolova. Dnes to při dopravních možnostech vypadá legračně, ale tehdy se to bralo jako odlehle pohraničí. Justice dokonce nabízela „stipendia“ – pokud jste podepsal závazek, že půjdete na pět let do nepopulárních okresů, dostal jste 30 tisíc. To byly velké peníze, ve výši novomanželské půjčky. Ale nechtěl jsem se uvazovat; nakonec se našlo místo na soudu Plzeň-město. Pro srovnání: Čekatel bral 1 500 korun hrubého. Když jsem nastoupil jako soudce, měl jsem 2 300–2 400 korun. Manželka ještě studovala, bez pomoci rodičů bychom nevyšli s penězi.

Jak vypadala čekatelská praxe?

Na soud chodily výzvy k různým brigádám, například se stavěl Dům kultury v Plzni. Teď (pozn.: rozhovor probíhal v dubnu 2012) se mimochodem bourá... Takže tam předseda poslal nás dva čekatele, na jaře 1984 jsem dělal vazače u jeřábu. Nebo jsme šli na brigádu do plzeňské zoo, kde jsme pleli záhony a natírali klece. A protože se o mně vědělo, že jako novomanžel zařizuju byt a mám doma nářadí, dostal jsem za úkol vyrobit šest stolků pod objemné diktafony do jednacích síní. Ještě dlouho po revoluci jsem je tam vídal. V posudku k justičním zkouškám mám napsáno „velmi dobrý vztah k manuální práci“. Ale za celou praxi jsem si cvičně napsal jediný trestní rozsudek.

Takže jako soudce jste byl prakticky hozen bez přípravy do vody.

Základní soudcovské grify jsem měl nakoukané, chodil jsem na náslechy, občas nepřišli do senátu laičtí přísedící, „soudci z lidu“, takže si narychlo talár oblékl čekatel... Silný zážitek pro mě byla příprava na zkoušky. Vyhradili nám na učení společenskou místnost – klub ROH (Revoluční odborové hnutí, komunis-

tické odbory – pozn. aut.), z níž vedly zadní dveře do soudní spisovny. Nezamčené. Takže jsem si tam chodil číst rehabilitační spisy z roku 1968, tresty smrti z 50. let... Šílené zjištění, protože garnitura soudců a prokurátorů z 50. let byla v té době stále aktivní. A nikdo je nebral jako krvavé psy, naopak měli pověst zkušených autorit.

Před rokem 1989 byly soudy méně vytížené. Dá se říct, že se soudce moc nezapotil?

I průměrný soudce mohl agendu zvládnout. Úplně vážně se rozebíraly případy, které nebyly skončeny během pár měsíců – trestní do tří, civilní do šesti. Předseda soudu měl při vstupu do kanceláří pověstnou průpovídku: „*Dámy (možná říkal ‚soudružky‘) mají mít na stole módní časopisy, pánové něco lechtivého, ale spisy tam nemají co dělat! Ty mají být dávno odeslané.*“

Jak se stalo, že začínající soudce dostane v zimě 1984 případ dvou místních chartistů, Heřmana Chromého a Vladimíra Líbala? Byla to od předsedy zkouška?

To nedokážu říct. Ale spíš myslím, že ne. Ten případ nevypadal politicky, zvenčí byl spíš sterilní. Běžná obžaloba pro výtržnictví. Žádná razítka Státní bezpečnosti tam nebyla, ti, když zjistili, že z toho nic moc nevytěží, nechali to Veřejné bezpečnosti.

Čeho se měli pánové Chromý a Líbal dopustit?

V září 1984 pouštěli Joe's Garage, scénicky provedené album Franka Zappy, v klubu plném mániček. Policie mezi nimi našla dvě svědkyně, matku s dcerou, které dosvědčily své pobouření při jedné ze scén, kdy se na jevišti objevil téměř nahý Líbal.

Jenže já jsem se o rockovou hudbu 70. a 80. let docela zajímal, takže mi to přišlo absurdní od samého počátku. Navíc jeden z návštěvníků byl kotelník z našeho soudu, další byl právník z plzeňského pivovaru... Bylo mi jasné, že tihle lidé pobouření nebyli. Takže jsem po vyslechnutí svědků rozhodl o zproštění. Pak si na mě stěžoval okresní prokurátor pro Plzeň-město Karel Anděl.

A co se dělo?

Nic. Předseda mi dal mezi čtyřma očima najevo, že on by to na mém místě udělal trochu jinak. Ale aby mě sjel přede všemi, to ne. To až později.

Co se stalo?

Zjistil jsem v jiném případě švindl nějakého vyšetřovatele Veřejné bezpečnosti. Založil do spisu protokoly, které si vycucal z prstu. Podal jsem na něj trestní oznámení pro zneužití pravomoci a byl skutečně odsouzen vojenským soudem – dostal nějaké srážky z platu.

A pak byl třetí případ, kdy jsem soudil jednu zpronevěru. Jednací síně neměly poradní místnosti, takže jsme účastníky museli kvůli poradě senátu vyhánět na chodbu. Soudce z lidu, silný kuřák, povídá – předsedo, nemáš tady popelník? Já jsem hmatal pod stolem – a nahmatal jsem diktafon. Schoval ho tam advokát, aby odposlechl radu. Navrhl jsem ho na kárné řízení.

A tenkrát mě předseda seřval souhrnně za všechno.

Ale proč? Vždyť falšovat protokol nebo odposlouchávat senát je protiprávní.

Byl zvyklý, že takové věci si soudruzi řeší mezi sebou, nikoli oficiální cestou. Měl jsem mu to prý říct, on by si zavolal vedoucího advokátní poradny a řekl mu – Karle, domluv tomu svému volovi.

Já jsem předsedu do té doby uznával jako šéfa, ale jako soudce měl zvláštní rady. Třeba: „*Pokud je případ těsně na zproštění, radši ho odsuďte. Jen ať toho hodného Mikuláše udělá odvolací soud.*“

Proč?

Pokud vydáte zprošťující rozsudek a odvolací senát má jiný názor, podle trestního řádu nesmí sám rozhodnout o odsouzení. Musí rozsudek zrušit a věc vám vrátit, aby obžalovanému vždy zůstávala možnost odvolání. Takže – vysvětloval předseda – máte práci navíc. Kdežto když chlapa odsoudíte a odvolací instance ho zprostí, už se vám ten případ nevrátí.

Ale spousta lidí se proti rozsudku vůbec neodvolá! A když netuší, že si prvoinstanční soudce jen takticky ulehčuje práci, tak celý přísně uložený trest i vykoná...

Právě. A tohle učil mladé soudce.

Soudil jste politické případy?

Ty si nechával předseda – třeba opuštění republiky. K nám šla obyčejná, někdy i hospodářská kriminalita. Dělo se to v takových kampaních. Veřejná bezpečnost se například zaměřila na kuchařky ve školních jídelnách. Takže chytili paní, jak si v kastrůlkách nese domů maso: „*Vida, a jak dlouho jste tu zaměstnaná, soudružko? A kolikrát za tu dobu bylo maso?*“ Násobením pak došli k neuvěřitelným škodám... Jindy to zase byli řidiči, kteří si při rozvážce přikrádali pivo z plzeňského pivovaru – jednorázově třeba 130 obžalovaných. To jste pak měl jako soudce intenzivní pocit, že skuteční zločinci se netrestají, zato se represivní aparát vybíjí na pitomostech.

Trápí Vás z té doby nějaké případy?

To snad ani ne, ale... Trápí mě, že jsme tehdy soudili, ale moc nepřemýšleli. Předseda přišel a řekl jen, že recidivistům ukládáme takové a takové tresty, za dopravní nehody takové. Neexistovala hlubší odborná debata, kritická reflexe. Nepamatuji se, že bychom se s kolegy před rokem 1989 bavili o tom, že soud taky k něčemu slouží – to až na samém konci režimu.

Nemám výčitky z nějakého konkrétního rozsudku, ale soudy se chovaly nesmírně byrokraticky. Až příliš se všechno orientovalo na rychlé vyřizování. Osudy lidí nikdo moc nezkoval.

Josef Baxa (*1959) začínal jako okresní soudce v roce 1984. Po revoluci se stal místopředsedou Krajského soudu v Plzni. V letech 1998–2002 byl náměstkem tří ministrů spravedlnosti. V lednu 2003 byl jmenován předsedou Nejvyššího správního soudu. Jako začínající soudce zprostil obvinění z výtržnictví dva plzeňské chartisty. Měli se ho dopustit tím, že v místním mládežnickém klubu pouštěli desky Franka Zappy.

Generální prokuratura ČSSR k tzv. „chartě 77“

PRAHA (21k) — Dne 31. ledna t. r. byl na generální prokuratuře ČSSR proveden pohovor s dr. Jiřím Hájkem a dr. Janem Patočkou. Představitel generální prokuratury upozornil dr. J. Hájka a dr. J. Patočku, kteří vystupují jako mluvčí tzv. „prohlášení charty 77“, že toto prohlášení, i činnost na něj navazující, jakož i jejich rozlišování doma i v zahraničí jsou činnosti, která je v rozporu s platnými československými zákony. Zmíněné „prohlášení charty 77“ nelze považovat za uplatnění petičního práva podle ústavy ČSSR.

Bylo připomenuto, že naše ústava v článku 28 zaručuje svobodu projevu ve všech oblastech života společnosti a podle článku 29 mají občané i organizace právo obracet se

k zastupitelským sborům a k ostatním státním orgánům s návrhy, podněty a stížnostmi. Toto právo však musí být podle naší ústavy uplatněno v souladu se zájmy pracujícího lidu a dále s článkem 34 ústavy, který stanoví: „Občané jsou povinni zachovávat ústavu i ostatní zákony a dbát ve všem svém konání zájmů socialistického státu a společnosti pracujících.“

Tzv. „charta 77“ je sice adresována formálně československým státním orgánům, avšak předem byla zaslána západním agenturám a publikována v buržoazním tisku. Až po zveřejnění na Západě byla zaslána také některým československým státním orgánům. Autoři a organizátoři tzv. „charty 77“ rekrutují se z řad různých protisocialistických

elementů a skupiny zkrachovaných politiků, odpovědných za rozvrat z let 1968–1969, pod licoměrnou záminkou ochrany lidských práv vědomě a hrubě falšují pravdu o životě a skutečné situaci v Československu, nenávisťně pomlouvají naše státní a společenské zřízení a jeho orgány. Popírají vedoucí úlohu KSČ, která je zakotvena v článku 4 čs. ústavy. Znevažují výsledky revolučního zápasu a dlouholeté, obětavé práce našich dělníků, rolníků a inteligence při budování socialismu v ČSSR. Ve svém souhrnu dali nepřátelským centrálním podklady pro rozpoutání nenávisťné kampaně, která je součástí jednotné koordinovaných nepřátelských útoků proti spoječenství socialistických zemí.

Toto vše je v příkrém rozporu se zájmy našeho pracujícího lidu, s československými zákony, i s principy závěrečného aktu helsinské konference, jež zdůrazňují také zásady nevměšování do vnitřních věcí jednotlivých států a respektování platných zákonů každé země.

Dr. J. Hájkovi a dr. J. Patočkově byla dána generální prokuraturou ČSSR úřední výstraha ve smyslu ustanovení paragrafu 1, odst. 1, a paragrafu 2, odst. 3, zákona o prokuratuře s upozorněním, že tzv. „prohlášení charty 77“ a činnost na něj navazující jsou v rozporu s platnými československými zákony. Kdo se takovéto činnosti dopouští musí počítat s tím, že z nedodržení československých zákonů vyplývají příslušné trestní sankce.

▪ Rudé Právo, 3. 2. 1977

CELOSTÁTNÍ AKTIV ÚRO
O SOCIALISTICKÉ ZÁKONNOSTI

Odbory se hlásí o podíl v upevňování socialistického práva

PRAHA 3. října [van] — O úkolech odborů při upevňování socialistické zákonnosti jednal v úterý v Praze celostátní aktiv svolaný Ústřední radou odborů za přítomnosti generálního prokurátora ČSSR dr. J. Fejše a předsedy Nejvyššího soudu ČSSR dr. V. Píchystala. Hlavní referát přednesl tajemník ÚRO dr. V. Mařík.

Orgány ROH, a zejména závodní výbory vystupují jménem kolektivů pracujících a jsou povolány k tomu, aby dbaly na dodržování pracovního zákonodárství, napomáhaly k jeho důslednému respektování jak hospodářskými orgány, tak všemi ostatními pracujícími.

Odborové orgány mají povinnost důrazně dbát na správné uspokojování oprávněných nároků pracujících, naproti tomu se však musejí stejně důrazně postavit proti neudůvodněným a nesprávným požadavkům, které jsou v rozporu se zájmy naší ekonomické politiky a s právním řádem.

Dále soudruh V. Mařík zdůraznil potřebu rozhodnějšího vystupování odborových orgánů a organizací proti nejzávažnějším případům porušování socialistického práva v podnicích a závodech. Uvedl, že zákoník práce se vcelku osvědčil a je důležitým prostředkem při formování socialistických pracovních vztahů, je-li ovšem správně využíván, není-li vykládán tzv. ochranářsky, liberálně.

Soudruh Mařík rozebral potom některé otázky kriminality a v té souvislosti vyjádřil stanovisko ROH ke kriminalitě. Jde o trestné činy proti základům socialistické republiky, o podvratnou činnost proti našemu

společenskému zřízení. Mimo jiné řekl: «V nedávné době byli u nás odsouzeni někteří rozvraceři společenského řádu. Zdůrazňujeme, že nebyli stíháni pro své politické přesvědčení, jak se někteří na Západě snaží překrucovat fakta, ale pro konkrétní trestnou činnost narušování a ohrožování zájmů chráněných právním řádem republiky. Naše odbory se hlásí k revolučnímu poslání proto, že vždy bojovaly pod vedením KSČ za vítězství dělnické třídy, za nastolení socialismu. Proto obhajují všechny hodnoty socialismu a odsuzují každé porušování a ohrožování socialistické výstavby.»

V diskusi se účastníci aktiva shodli na potřebě olemňování právní výchovy v našich základních odborových organizacích.

▪ Rudé Právo, 3. 10. 1972

TADY JSTE V ČESKOSLOVENSKU

Československé zákony versus Všeobecná deklarace lidských práv

ANOTACE:

Aktivita vede žáky k úvaze nad právním řádem tehdejšího Československa ve vztahu k Všeobecné deklaraci lidských práv. Žáci se seznámí pomocí textů s paragrafy trestního zákona, které jsou v rozporu s dodržováním lidských práv a svobod. Na konkrétním příkladu formulují vlastní názor na postupy československé justice v době normalizace.

KLÍČOVÉ KOMPETENCE:

k učení, k řešení problémů, komunikativní, personální a sociální, občanské

DOPORUČENÝ VĚK: 15+

CÍLE:

Žáci:

- porovnají vybrané pasáže z trestního zákona z roku 1961 s textem Všeobecné deklarace lidských práv a vyhledají rozpory,
- na základě konkrétního dokumentu vysvětlí porušování Všeobecné deklarace lidských práv.

DĚLKA: 40 min.

POMŮCKY:

- **PRACOVNÍ LIST** (s vybranými pasážemi z tehdejšího trestního zákona) pro každou skupinu
- **MATERIÁL** (s textem zkrácené verze Všeobecné deklarace lidských práv) pro každou skupinu

POSTUP:

1. Žáky rozdělíme do skupin po 2–3 žácích a rozdáme jim **PRACOVNÍ LIST**.
2. Žáci si ve skupině texty nejdříve přečtou a označí ty části, o kterých si myslí, že jsou v rozporu s uplatňováním lidských práv.
3. Následně rozdáme do skupin **MATERIÁL** – zkrácenou verzi Všeobecné deklarace lidských práv a vyzveme žáky, aby vyhledali pasáže, se kterými jsou paragrafy v rozporu.
4. Následuje společná diskuze a porovnání výsledků práce skupin.
5. Promítneme film Hej Gusto!
6. Po projekci vyzveme skupiny, aby zkusily sepsat, jaké padly ve filmu rozsudky a za co.
7. Zástupce každé skupiny přečte zapsané rozsudky a žáci diskutují o tom, zda jsou v rozporu s Všeobecnou deklarací lidských práv.

REFLEXE:

Může proběhnout formou společné diskuze. Vhodné otázky: V jakých oblastech nebyla dodržována Všeobecná deklarace lidských práv v tehdejší Československu? Je tato skutečnost typická pro nedemokratické režimy? Jaký dopad to mělo na běžné obyvatelstvo?

Reflexe může proběhnout také individuálně formou volného psaní, kdy vyzveme žáky, aby se zamysleli nad dopadem tohoto rozporu pro běžného občana.

POUŽITÉ ARCHIVNÍ MATERIÁLY A DOKUMENTY:

Trestní zákon ze dne 29. listopadu 1961, Ústav pro studium totalitních režimů

ZKUŠENOSTI Z PRAXE:

Aktivitu jsem testovala v rámci společenskovedního semináře žáků 9. ročníku. Jelikož se jednalo o žáky základní školy, musela jsem aktivitu přizpůsobit jejich věku. Do každé skupiny žáků jsem proto dala pouze 1 z paragrafů zákona a pracovní list se Všeobecnou deklarací. Jejich úkolem bylo vyhledat odpovědi pouze pro daný paragraf. Tak zůstal v hodině dostatek času pro prezentaci odpovědí a společnou závěrečnou diskusi. Zároveň byla aktivita přiměřená věku žáků, nenudila je, neměli pocit, že ji nezvládnou a text nepřečtou v časovém limitu. Tím, že každá skupina prezentovala jen 1 z paragrafů, vyvolala diskuze zájem u žáků, kteří pracovali s jiným zadáním, a prezentace spolužáků byla pro ně nová a vyvolávající otázky.

Jitka Hudečková, ZŠ Uherský Brod

Vybrané paragrafy trestního zákona č. 140/1961 Sb.

Pozorně prostudujte vybrané paragrafy z trestního zákona z roku 1961 a barevně označte pasáže, o kterých se domníváte, že jsou v rozporu s Všeobecnou deklarací lidských práv.

§ 98
Podvrácení republiky

[1] Kdo z nepřátelství k socialistickému společenskému a státnímu zřízení republiky provádí podvratnou činnost proti jejímu společenskému a státnímu zřízení, proti její územní celistvosti, obranyschopnosti nebo samostatnosti, anebo proti jejímu mezinárodním zájmům, bude potrestán odnětím svobody na jeden rok až pět let.

[2] Odnětím svobody na tři léta až deset let bude pachatel potrestán,

a) spáchá-li čin uvedený v odstavci 1 ve spojení s útlakovou nebo s ozbrojenou činností,

b) spáchá-li takový čin ve větším rozsahu, nebo

c) spáchá-li takový čin za branné pohotovosti státu.

§ 104
Hanobení státu světově socialistické soustavy a jeho představitelů

Kdo veřejně hanobí nákladem stát světově socialistické soustavy nebo jeho čelného představitele, bude potrestán odnětím svobody až na dvě léta nebo nápravným opatřením.

§ 109
Opuštění republiky

[1] Kdo bez povolení opustí území republiky, bude potrestán odnětím svobody na šest měsíců až pět let, nebo nápravným opatřením.

[2] Stejně bude potrestán československý občan, který bez povolení zůstane v cizině.

[3] Kdo čin uvedený v odstavci 1 nebo 2 zorganizuje, nebo

kdo přes hranice převede skupinu osob nebo opětovně převede osoby, které bez povolení opouštějí území republiky,

bude potrestán odnětím svobody na tři léta až deset let.

§ 100
Pobuňování

[1] Kdo z nepřátelství k socialistickému společenskému a státnímu zřízení republiky nejméně dvě osoby pobuňuje

a) proti socialistickému společenskému a státnímu zřízení republiky,

b) proti její územní celistvosti, obranyschopnosti nebo samostatnosti, nebo

c) proti spjatenským nebo přátelským vztahům republiky k jiným státním,

bude potrestán odnětím svobody na šest měsíců až tři léta.

[2] Stejně bude potrestán, kdo z nepřátelství k socialistickému společenskému a státnímu zřízení republiky umožní nebo usnadní šíření pobuňovacího projevu uvedeného v odstavci 1.

[3] Odnětím svobody na jeden rok až pět let bude pachatel potrestán,

a) spáchá-li čin uvedený v odstavci 1 tiskem, filmem, rozhlasem, televizí nebo jiným podobně účinným způsobem, nebo

b) spáchá-li čin uvedený v odstavci 1 nebo 2 za branné pohotovosti státu.

§ 112
Poškozování zjedná republiky v cizině

Československý občan nebo obyvatel republiky bez státní příslušnosti, který poškozují činy republiky tím, že rozšiřuje nebo umožňuje rozšiřovat v cizině nepravdivou zprávu o poměrech v republice, bude potrestán odnětím svobody až na tři léta.

§ 119
Neplnění úkolů při provozu soukromého hospodářství

Kdo při provozu soukromého hospodářství nesplní, byť i z nedbalosti, ve větším rozsahu úkoly vyplývající z hospodářského plánu, bude potrestán odnětím svobody až na jeden rok nebo peněžním trestem.

Jaké padly ve filmu rozsudky a za co?

Zkrácená verze Všeobecné deklarace lidských práv

1. Všichni lidé se rodí svobodní a sobě rovni v důstojnosti a právech.
2. Všichni mají stejná práva navzdory rozdílnostem, např. rasy, barvy kůže, pohlaví, náboženství aj.
3. Každý má právo na život, svobodu a osobní bezpečnost.
4. Nikdo nesmí být držen v otroctví nebo nevolnictví; nikdo nesmí brát někoho do otroctví.
5. Nikdo nesmí být podrobován mučení nebo krutému, nelidskému či ponižujícímu zacházení.
6. Každý má právo na stejné zacházení podle zákona a před zákonem.
7. Všichni si jsou před zákonem rovni a mají právo na stejnou zákonnou ochranu.
8. Každý má právo na účinnou právní pomoc, nejsou-li jeho práva respektována.
9. Nikdo nesmí být svévolně zatčen, zadržen nebo vyhoštěn.
10. Každý má právo na spravedlivý soud.
11. Každý, kdo je obviněn, má právo být považován za nevinného, pokud není jeho vina prokázána.
12. Nikdo nesmí být vystaven svévolnému zasahování do soukromého života, rodiny, domova nebo korespondence ani útokům na svou čest a pověst.
13. Každý má právo se volně pohybovat a svobodně si volit bydliště uvnitř určitého státu.
14. Každý má právo v případě nespravedlivého pronásledování hledat ochranu a útočiště v jiné zemi.
15. Každý má právo na státní příslušnost.
16. Každý, jakmile dosáhl plnoletosti, má právo uzavřít sňatek a založit rodinu.
17. Každý má právo vlastnit majetek jak sám, tak spolu s ostatními. Nikdo nesmí být svévolně majetku zbaven.
18. Každý má právo na svobodu myšlení, svědomí a náboženství.
19. Každý má právo na svobodu přesvědčení a projevu a právo na informace.
20. Každému je zaručena svoboda pokojného shromažďování a sdružování.
21. Každý má právo, aby se zúčastnil vlády své země přímo nebo prostřednictvím svobodně volených zástupců.
22. Každý má právo na sociální zabezpečení.
23. Každý má nárok na práci, na svobodnou volbu zaměstnání, na spravedlivé a uspokojivé pracovní podmínky, stejný plat za stejnou práci a na ochranu proti nezaměstnanosti.
24. Každý má právo na odpočinek a zotavení.
25. Každý má nárok na životní úroveň přiměřenou zdraví a blahobytu jeho i rodiny.
26. Každý má právo na vzdělání.
27. Každý má právo se účastnit kulturního života společnosti.
28. Každý má právo na „sociální řád“ zaručující lidská práva a musí takový řád respektovat.
29. Každý musí respektovat práva ostatních, společnost a veřejný majetek.
30. Nikdo nemá právo upírat někomu žádné z uvedených práv.

VĚZNI SVĚDOMÍ

Soud, právo a političtí vězni za normalizace

ANOTACE:

Aktivita má žáky seznámit se skutečností, že v období normalizace soudy rozhodovaly o trestech odnětí svobody pro občany, kteří se s režimem odmítli ztotožnit. Režim nikterak nezakrýval stranickost zákonů a bedlivě dohlížel na personální obsazení soudů všech stupňů, prokuratury i vězeňských zařízení. V průběhu aktivity se žáci seznámí s osudy tří politických vězňů, které byly zaznamenány jako žakovské práce. Cílem je dozvědět se o („zlo“)činech těchto lidí a o způsobu interpretace jejich postojů ze strany současných mladých lidí.

KLÍČOVÉ KOMPETENCE:

k učení, k řešení problémů, komunikativní, sociální a personální, občanské

DOPORUČENÝ VĚK: 15+

CÍLE:

Žáci:

- pochopí, že za normalizace byli v Československu ve věznicích i političtí vězni,
- uvedomí si, že ČSSR nebyla právním státem.

DĚLKA: 45 min.

POMŮCKY:

- psací potřeby
- list papíru pro každou skupinu
- **PRACOVNÍ LIST** pro každého žáka
- **MATERIÁL 1–3**
- fotografie z vlastních zdrojů, příp. obrázky V. Havla, Su Tij, Čchen Kuang-čchenga ze všeobecně dostupných webových stránek (např. promítnuté na dataprojektoru)

POSTUP:

1. Nejprve žákům připomeneme odlišnosti justice v době normalizace. Napíšeme na tabuli tehdejší orgány činné v trestním řízení: SNB, prokuratura, soud. Stručně vysvětlíme jejich činnost. Zdůrazníme, že členství v KSČ bylo pro soudce i prokurátory nezbytností. Napíšeme slovo „obhajoba“ a okomentujeme její roli (lze připomenout obhájce, kteří dobrovolně hájili klienty souzené za politické delikty – např. O. Motejl).
2. Na tabuli napíšeme pojem „politický vězeň“ a vyzveme žáky, aby napsali na papír jména známých politických vězňů a snažili se uvést důvody jejich věznění. Dále uvedeme místa ve světě, kde ani v současnosti nejsou dodržována lidská práva, a zmíníme mediálně známé země – Kubu, Čínu, Barmu.
3. Žáky následně rozdělíme do tří skupin:
  - První skupina obdrží **MATERIÁL 1** – studentskou práci o Václavu Bendovi.
  - Druhá skupina obdrží **MATERIÁL 2** – studentskou práci o Ivanu Martinu Jirousovi.
  - Třetí skupina obdrží **MATERIÁL 3** – studentskou práci o Pavlu Wonkovi.
4. Všechny skupiny dostanou za úkol zjistit, kdo byli tito lidé, jaký čin spáchali, jak o nich rozhodl soud. Poznámky si připravují písemně do **PRACOVNÍHO LISTU** (cca 10 minut).

5. Zástupce každé skupiny prezentuje zjištěné informace, žáci si je zaznamenávají do Pracovních listů.
6. V jednotlivých skupinách posuzují také styl žákovských prací.
7. V reflexi pak žáci vyjádří své názory – viz Reflexe.

REFLEXE:

Žáci se dozvědí z textů žákovských prací, proč byli vězněni Pavel Wonka, Ivan Martin Jirous a Václav Benda. UVědomí si, že v době normalizace byli v ČSSR ve věznicích i političtí vězni. Žáci vyjádří svůj názor na to, zda:

- s činy a jednáním uvedených disidentů souhlasí a považují jejich skutky za hrdinství,
- s činy a jednáním uvedených disidentů souhlasí, ale považují je za zbytečnou oběť,
- byli spravedlivě potrestáni podle tehdejších zákonů.

Lze realizovat hlasováním, jehož výsledek je nutné oznámit a okomentovat.

ZKUŠENOSTI Z PRAXE:

S největším ohlasem se setkal příběh Ivana Martina Jirouse. Žáci se naprosto ztotožňují s požadavkem osobní svobody jednotlivce, ale odmítali by mu obětovat tolik co on. Tragický osud Pavla Wonky vnímají i jako oběť brutality represivních orgánů, ke které může dojít i v demokratickém státě. Převážil názor, že je třeba si vážit lidí, kteří jsou pro své názory nuceni přinášet oběti.

Alena Vomlelová, Gymnázium Dašická, Pardubice

POUŽITÉ ARCHIVNÍ MATERIÁLY A DOKUMENTY:

žákovské práce – Nela Šmídlová, Hana Krňanská, Anna Ratmanová

Václav Benda, 8. srpna 1946, Praha – 2. června 1999, Praha

Syn právníka, odpůrce komunistického režimu, křesťan, vášnivý kuřák...

V letech 1967–1969 se aktivně účastnil studentského hnutí, v roce 1968 byl předsedou Akademické rady studentů a spoluzakladatelem klubů katolické mládeže. V letech 1964–1969 studoval filozofii a bohemistiku na FF UK, následující rok tu pracoval jako asistent, ale z politických důvodů o místo přišel. V letech 1970–1975 vystudoval teoretickou kybernetiku na MFF UK a poté do r. 1977 pracoval ve Výzkumném ústavu železničním jako počítačový odborník. Po podepsání Charty 77 se směl žít pouze jako topič v pražském hotelu Meteor.

Od roku 1977 patřil Václav Bedna k předním – a také nejpronásledovanějším – čs. disidentům, v roce 1979 a znovu v roce 1984 byl mluvčím Charty. V dubnu roku 1978 se podílel na vzniku Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných (VONS). Úkolem bylo upozorňovat veřejnost na případy lidí, kteří byli v ČSSR z politických trestně stíháni a vězněni. Zprávy o nich byly posílány i do zahraničních svobodných médií – BBC, Hlasu Ameriky nebo Svobodné Evropy. Oběti totalitního režimu se tak staly známějšími, což v řadě případů přispělo k tomu, že komunistický aparát – v zájmu mezinárodního veřejného mínění – zmírnil jejich perzekuci. VONS se zároveň snažil obětem zvučle pomáhat finančně a právně, už jen samotný zájem znamenal významnou psychologickou podporu. Výbor vzešel z prostředí Charty 77, většina jeho členů zároveň Chartu signovala. Členové VONSu byli za svou činnost pronásledováni. Dne 29. května 1979 orgány Státní bezpečnosti podnikly proti výboru rozsáhlou akci, na 10 členů skončilo ve vazbě. Někteří ze zadržených byli poté odsouzeni na 3–5 let vězení nepodmíněně.

Spolu s P. Uhlem, V. Havlem, O. Bednářovou, D. Němcovou a J. Dientsbierem byl vězněn i Václav Benda. Do 23. října byl ve vazební věznici v Praze-Ruzyni a pak Městským soudem v Praze **odsouzen ke 4 rokům nepodmíněně** za podvracení republiky. Benda situaci zhodnotil v jednom z dopisů: *„Rozsudek je velmi chytrý: je to akorát dost, a přitom tolik, aby se to ještě sneslo.“* Dne 20. prosince rozsudek potvrdil Nejvyšší soud a po Vánocích byl Benda převezen do Nápravně výchovného ústavu v Heřmanicích u Ostravy. Z věznic ho vozili na práci do Vítkovických železáren, kde obsluhoval vrtačku. V dubnu 1981 byl přemístěn do NVÚ Libkovice, kde prožil zbytek trestu – až do 28. 5. 1983.

Prvního roku Bendova věznění se týká kniha Dopisy přes mříže, kde jsou otištěny zkrácené dopisy manželů Kamily a Václava Bendových. V době rozdělení rodiny se vzájemný kontakt omezil na ojedinelé krátké návštěvy ve věznici za přítomnosti „vychovatele“ a na zmíněné dopisy. Benda mohl psát maximálně jednou týdně v rozsahu do čtyř stránek. Dopisy byly cenzurovány, smělo se psát pouze o rodině a příbuzných. Když referent něčemu nerozuměl nebo si myslel, že je v dopise šifra, pak místo začernil nebo dopis vůbec nedoručil.

Václava Bendu jsem si vybrala, protože mě velmi zaujal jeho životní příběh. Děti, manželka a celá rodina musela kvůli jeho věznění trpět. Děti potřebují otce doma, a ne ve vězení. A myslím, že každý má právo dělat to, co ho baví (v jeho případě literatura), nikdo by neměl být nucen do práce, kterou vykonávat nechce.

zpracovala: Nela Šmídlová, studentka Gymnázia Dašická, Pardubice

Ivan Martin Jirous, 23. září 1944, Humpolec – 9. listopad 2011, Praha

Ivan Martin Jirous, známý též pod přezdívkou „Magor“, byl český básník, publicista a výtvarný kritik, významná osobnost českého undergroundu. Je znám především spoluprací s nezávislou rockovou skupinou The Plastic People of the Universe. V době normalizace byl několikrát vězněn. Je držitelem literární ceny Jaroslava Seiferta za celoživotní básnické dílo a ceny Toma Stopparda za dílo Magorovy labutí písně. Pro jeho postoje k totalitnímu režimu mu nebylo umožněno profesionálně se věnovat literatuře. Musel tedy střídat zaměstnání jako noční hlídač, zahradník, případně byl bez zaměstnání, za což mohl být kdokoliv souzen za příživnictví.

Za svou organizátorskou a uměleckou činnost byl pětkrát trestán odnětím svobody, často podle paragrafu 202 – výtržnictví, odseděl si celkem 8,5 roku nepodmíněně, z toho čtyři v III. (nejpřísnější) nápravně výchovné skupině valdického vězení.

Poprvé byl ve vězení v letech 1973–1974 za vyprovokování verbálního incidentu v hostinci U Plavců s majorem StB ve výslužbě, kde byl odsouzen společně s E. Brickiem, J. Daníčkem a J. Kořánem. Po zpěvu písně Zahnat Rusy, vrahy – do pekel, kam patří a výměně slov mezi majorem a skupinou Křížovnické školy snědl Jirous střed výtisků Rudého Práva, prostrčil jím hlavu a prohlásil: *„Dnes jsem snědl Rudé Právo, takhle jednou sežereme bolševiky.“*

Druhé vězení bylo v letech 1976–1977 za uměleckou činnost s PPU spolu s hudebníkem a farářem Svatoplukem Karáskem, Pavlem Zajíčkem z hudební skupiny DG 307 a Vratislavem Brabencem z PPU. Celý soudní proces byl režimem silně medializován jako odstrašující případ buřičů a chuligánů. Byl o nich Československou televizí natočen tendenční dokumentární film Atentát na kulturu a díl v TV seriálu Třicet případů majora Zemana s názvem Mimikry (v hlavní roli s Jiřím Lábusem), kde jsou líčeni jako narkomani a teroristé. Tento proces poprvé spojuje původně apolitický underground s disentem, který vyúsťuje v založení Charty 77.

Měsíc po návratu byl opět zatčen za proslov na výstavě Jiřího Laciny, ve kterém mluvil o nepřekonatelném rozdílu mezi oficiální a neoficiální kulturou, a byl vězněn **1977–1978**.

Čtvrté odnětí svobody bylo za zhotovování, vydávání a rozšiřování časopisu Vokno společně s Františkem „Čuňasem“ Stárkem a Michalem Hýbkem, Milanem Fričem a Jaroslavem Chnápkem. Proces probíhal v květnu 1982 za přísných bezpečnostních opatření a přítomnosti vybraných účastníků loajálních k totalitnímu režimu. Rozsudek podle požadavků třídní justice byl vnesen mimo jiné na základě znaleckého posudku PhDr. Vítězslava Ržounka, DrSc.; články Vokna byly v rozsudku označeny jako protispolečenské s hrubě neslušnou tematikou a odsouzení tak činili ze zjevné neúcty ke společnosti.

Jirous byl vězněn **1981–1985** formálně za výtržnictví a podle Amnesty International a VONS nepodložené nelegální držení drog (údajné nalezení marihuany při domovní prohlídce). V roce 1984 byl Amnesty International vyhlášen věznem měsíce.

V letech **1985–1987 měl ochranný dohled** (součást posledního rozsudku), denně se musel v určenou hodinu hlásit na služebně Veřejné bezpečnosti v Telči.

Páté věznění bylo za ručitelství pravosti podpisů petice Tak dost, která byla organizována jako protest za smrt disidenta Pavla Wonky a vraždy totalitního režimu v 50. letech. Formálně byl souzen za „útok na státní orgán a orgán společenské organizace“ spolu s Jiřím Tichým a vězněn v letech **1988–1989**, až 25. listopadu 1989 mu prezident republiky zbytek trestu prominul.

zpracovala: Hana Krňanská, studentka Gymnázia Dašická, Pardubice (zdroj: Wikipedie.cz)

Pavel Wonka

Pavel Wonka se narodil ve Vrchlabí do rodiny německého dělníka a české úřednice jako jejich druhorozený syn. Krátce po jeho narození však jeho otec zemřel a oba chlapce (Pavla a o tři roky staršího Jiřího) vychovávala sama jejich matka. Po základní škole se učí automechanikem. Studium zakončuje maturitou. Okolo svých dvaceti let se začíná hlouběji zabývat problematikou práva. Již v dětství velmi těžce snášel všechnu nespravedlnost. Ve vrchlabském podniku Mileta se často setkával s různými nepravostmi, které chtěl pranýřovat. Třikrát se pokusil o přijetí na právnickou fakultu, pro kterou byl ale podstatnější posudek z vrchlabských komunálních služeb. Svou závažnou roli v posudku hrál jeho německý původ, pro který po celý život zažíval častá příkoří.

Přes opakovaná nepřijetí na vysokou školu se věnuje jako právník-laik zastupování mnoha svých spoluobčanů v majetkoprávních a občanskoprávních sporech, k tomu jej vedlo jeho zapálení pro pravdu a spravedlnost. Přezdívalo se mu „advokát chudých“. Jeho spravedlivé počínání se nelíbilo všem a snažili se mu v tom zabránit např. psychiatrickým vyšetřením, při kterém se zjistila naopak jeho vysoká inteligence. Přibývaly také perzekuce vůči celé jeho rodině. Jeho manželka se s ním rozvádí a on stane poprvé před soudem v úloze neprávem obžalovaného (vniknutí do domu a porušování domovní svobody).

Po čase se rozhoduje kandidovat jako nezávislý kandidát do Sněmovny lidu Federálního shromáždění. Ústřední volební komise jej zaregistrovat jako kandidáta odmítá. Ve svém odvážném volebním programu hodnotí současný stav jako období nepřiznávané společenské krize a rozkladu, konstatuje také alarmující úpadek právního systému. Poukazuje na skutečnost, že občané nemají prakticky žádný výběr mezi kandidáty a že nechodí k volbám svobodně, ale vedeni strachem z případné perzekuce. Pavel je dodatečně obviněn z trestných činů pobuřování, které je později překvalifikováno na podvracení republiky, a útoku na veřejného činitele. Pavel a jeho bratr Jiří jsou vzati do vazby. Ve vazbě v Hradci Králové byli oba bratři šikanováni psychicky i fyzicky. Pavel ale nezahálí a ve vězení píše tzv. Teze politického vězně Pavla Wonky (komentáře na okraj politického dění v republice i ve světě).

Z průběhu hlavního líčení, které trvalo o dva dny déle, než bylo plánováno, je pozoruhodný především první den jednání, kdy Pavel Wonka vznesl námitku podjatosti, která byla samozřejmě zamítnuta. Smutnou kapitolou hlavního líčení byly výpovědi obou bratrů, zvláště Jiřího, o týrání a mučení, jehož se stali oběťmi. Jiřímu byl dvakrát vhozen do cely provaz, aby se jako „němčour“ oběsil. Uvedl, že byl zmlácen proto, že označil jednoho dozorce za fašistu. Ukazoval senátu i popáleniny v krajně břišní, pocházející podle jeho slov od cigaret. Není známo, kdo mu tyto popáleniny způsobil. Údajně jsou však všechny tyto okolnosti zaprotokolovány, Jiří Wonka podal již dříve trestní oznámení. Po zbití ve věznici v Hradci Králové Jiřímu ochrnula pravá ruka, měl stále bolesti. Při vstávání z lavice obžalovaných mu museli pomáhat dozorci.

Otevřeně bylo poukazováno na poměry ve věznicích, snižující lidskou důstojnost, a proto byl rozsudek vyhlášen za zavřenými dveřmi.

Nakonec je tedy Pavel odsouzen na základě toho, že rozšiřoval svůj volební program mezi lidi, za posílání kritických dopisů různým institucím a za napadení veřejného činitele. Jiří byl odsouzen za pobuřování k dvanácti měsícům odnětí svobody, takže byl 29. května propuštěn, protože 12 měsíců jeho vazby v den vnesení rozsudku uplynulo. Pavel si začne odpykávat svůj trest v NVÚ Minkovice v okrese Liberec, kde je okamžitě po příjezdu surově zbit a následně mu není poskytnuto dostatečné lékařské ošetření, přestože Pavel poukazuje na příznaky otřesu mozku. Jako protest proti tomuto odmítne pracovat. Následuje řada kázeňských trestů a šikanování a další obžalování, tentokrát z trestného činu maření výkonu úředního rozhodnutí, které ale nedojde k svému závěru. Minkovice patřily k těm nejhorším vězením v Československu.

Chtěli ho také obvinít z maření výkonu úředního rozhodnutí, to se jim však naštěstí nepodařilo. Ozývalo se mnoho lidí ze zahraničí i z ČR a přimlouvali se za něho. A tak byl ztýraný Wonka převezen do vězeňské nemocnice v Praze na Pankráci. Poté byl po měsíční léčbě převezen do Plzně-Borů. Odtud byl propuštěn 26. února 1988. Na svobodě však nebyl dlouho, protože byl opět zatčen 5. dubna v Trutnově. Při zatýkání byl již velmi nemocný a ještě ho zbili. Důvodem k tomuto zatčení mělo být jeho odmítnutí ochranného dohledu. On ho sice odmítl, ale bylo to proto, že mu jeho fyzický stav ani nedovoloval dojíždět každý den do Vrchlabí, kde se měl hlásit. O jeho zatčení ani neinformovali rodinné příslušníky. V Trutnově byl odsouzen k 5 měsícům nepodmíněně. Proti rozsudku se odvolal a požádal o propuštění z vazby ze zdravotních důvodů. Ve vazbě byl již na vozíčku a ve velmi špatném stavu. Na verdikt soudu čekal ve vazbě v Hradci Králové, kde 26. dubna 1988 okolo 18. hodiny zemřel za dosud nevyjasněných okolností.

V den smrti mu byla lékařská pomoc odmítnuta minimálně dvakrát (úbytek energie mu znemožňoval mluvit nahlas a to dozorcí vyžadovali, tak si nemohl říct o lékaře). Téhož večera také na lůžku nařikal, aby mu zavolali lékaře a aby jej nenechali umřít. Vedle toho je možné, že byl také mučen fyzicky a bit.

Tento muž je výrazná osobnost naší minulosti a nemůže zůstat bez povšimnutí, takových lidí je určitě mnoho. Bohužel nemám tu možnost psát o osobě, kterou znám osobně. Je zajímavé, že ho počáteční (vlastně i celoživotní) neúspěchy neodradily a bojoval za to, v co věřil.

zpracovala: Anna Ratmanová, studentka Gymnázia Dašická, Pardubice (zdroj: www.wonka.wz.cz)

POLITICKÝ VĚZEŇ DOBY NORMALIZACE

1. Napište názvy oblastí/zemí, kde nejsou dodržována lidská práva:

---

2. Které disidenty z těchto oblastí znáte? Jaký postoj k nim zaujímá světová veřejnost?

---

3. Znáte nějaké politické vězně z doby normalizace?

---

4. Václav Benda

---

5. Ivan Martin Jirous

---

6. Pavel Wonka

Propaganda

Anticharta a další „výchovná činnost, opírající se o jednotu ideologie, politiky a vědy“

Adam Drda

Komunistická propaganda představuje tak obsáhlé téma zasahující do tolika oblastí života, že je lze v relativně krátkém textu nejlépe načrtnout. Výhodou ovšem je, že i stručný nástin může být poměrně plastický. Normalizační propaganda na domácím poli se dá volně rozdělit do tří základních kategorií: za prvé lakování života v „socialismu“ na různě, za druhé ostouzení demokratického Západu a za třetí denunce domácí opozice a nezávisle si počínajícího obyvatelstva vůbec (odborníci provádějí trochu jiné dělení, viz rozhovor s historikem Petrem Cajthamlem).

Zásadní a rozsahem nebývalou kampaní, v níž se ony tři kategorie spojily, se stala Anticharta, „největší společné vystoupení čs. umělců v moderních dějinách“, jak akci charakterizoval Viktor Karlík, jeden z mladších disidentů. Připomeňme tedy v hrubých rysech, o co šlo.

Ztroskotanci a samozvanci

Dne 6. ledna 1977 se „oficiálně“ zrodila občanská iniciativa Charta 77. Její základní prohlášení zveřejnila západní média – Le Monde, The New York Times, exilové stanice Hlas Ameriky a Svobodná Evropa atd. – a podepsalo je (v této první „vlně“) 243 signatářů, z nichž jeden později podpis odvolal. Prohlášení mělo jednoduché východisko: ČSSR přistoupila k mezinárodním helsinským paktům o „lidských a politických právech“ a „hospodářských, sociálních a kulturních právech“ – a tyto dohody se od března 1976 staly součástí jejího právního řádu. Prohlášení Charty 77 konstatovalo, že dohody jsou naplňovány jen na papíře: V ČSSR nebyla svoboda projevu, nebyla respektována práva na svobodu od strachu, na vzdělání, na svobodu vyznání, právo přijímat informace atd. atp. Dokument stručně popisoval kritickou situaci v zemi a žádal nápravu, přičemž deklaroval, že Charta 77 není základnou k opoziční politické činnosti, pouze chce vést jako občanská skupina dialog s politickou a státní mocí, tj. činit něco, co je v demokratické zemi zcela běžné.

Režim na to ihned zareagoval policejním pronásledováním signatářů (které pak až do roku 1989 neustalo) a současně spustil masivní kampaň v médiích. K téměř hysterické reakci přispěl fakt, že Charta představovala v normalizačních časech první kritické vystoupení desítek občanů, že se jí na Západě dostalo pozornosti a že k mluvčím a signatářům patřily známé tváře veřejného života (mj.) v letech 1968–1969: spisovatelé Václav Havel, Ludvík Vaculík či Pavel Kohout, zpěvačka Marta Kubišová, herci Pavel Landovský a Vlasta Chramostová, filozof Jan Patočka, exministr zahraničí Jiří Hájek a mnozí další.

Sdělovací prostředky v ČSSR podléhaly ústřednímu výboru KSČ a útok na chartisty logicky zahájil stranický deník Rudé Právo (RP). Již 7. ledna 1977 zde vyšel nepřilíš nápadný článek Čí je to zájem?, po němž dne 12. ledna následoval neautorizovaný text Ztroskotanci a samozvanci, psaný v dikci padesátých let a udávající kampani tón. Chartisty označil za agenty Západu – „světové reakce“, kterou má nyní „vytáhnout z bryndy už nejenom atomové vydírání, jímž imperialisté zahájili studenou válku proti socialismu, ale i ideologická diverze. K ní využívají také skupiny neohrožených „škrabálek“ a samozřejmě „určité sumy dolarů“. Socialismus se však nezalekl ani atomového vydírání a před škrabáky reakčních pamfletů má tím spíše pro strach uděláno.“ (Obsáhlejší citát viz další část kapitoly.) Příznačné bylo, že v žádném povoleném periodiku text Charty 77 nevyšel čili čtenář, který neposlouchal zahraniční vysílání rozhlasu nebo nebyl v kontaktu s disentem, nevěděl, s čím vlastně KSČ a „všechny pracující lid“ vedou boj. Před zveřejněním Prohlášení údajně varoval například ministr vnitra Jaromír Obzina, který pochopil, že na věcnou argumentaci dokumentu by režim musel reagovat protiargumenty, demagogie by neobstála. Propagandisté z KSČ budovali útok na základě osvědčeného postupu: Zcela se vyhnuli podstatě sporu, postavili situaci tak, jako by v ohrožení nebyli perzekuovaní občané, nýbrž KSČ a „socialistické výtahy“; Chartu 77 označili za „pamflet“ a její signatáře vykreslili jako agenty Západu, kteří zrazují národ takřkajíc za honorář.

Dnešní člověk nejspíš nechápe, jak mohly věty v Rudém Právu na někoho zapůsobit, například výtvar neznámého „básníčho“ estébáka: „Čas jí (domácí reakci – pozn. aut.) není přízniv. Zůstala trčet jak omšelé kameny v horské bystřině, marně se pokoušejíc čelit přívalu vod. Doba se přes ni přelévá a ona obrůstá mechem zapomenutí.“ Ale o to, aby občané kampani uvěřili, primárně nešlo. Komunistický a estébácký aparát se především snažily co nejvíce lidí zastrašit a přivést je k tomu, aby si (za prvé) znovu uvědomili, že projev nesouhlasu je něco, co se nesmí, a (za druhé) KSČ veřejně deklarovali podporu. Masivní atak sdělovacích prostředků proti Chartě

PŘÍBĚH BEZPRÁVÍ – NÁSTROJE NORMALIZAČNÍ MOCI
PROPAGANDA
INFORMAČNÍ TEXT

obecně i proti jednotlivým signatářům proto pokračoval, nejen v Rudém Právu, ale i v Mladé frontě, Průboji, Dikobrazu, Květech, všude.

V této jedovaté atmosféře zorganizovala strana prostřednictvím svých převodových pák podepisování rezolucí na pracovištích a 28. ledna 1977 se v Národním divadle (na pozvání výborů uměleckých svazů) sešli spisovatelé, divadelníci, hudebníci a architekti, aby „*manifestovali své jednotné odhodlání uskutečňovat kulturní politiku strany a státu*“ (RP, 29. 1.). Mělo to propagandistickou logiku, mezi signatáři Charty byla, jak již zmíněno, řada tvůrčích lidí. A vedení KSČ bylo úspěšné: Umělci se shromáždili v obrovském počtu (jména neuvádíme, neboť jsou jich tisíce), podepsali provolání Za nové tvůrčí činy ve jménu socialismu a míru a odsoudili v něm Chartu 77, kterou si nesměli přečíst. Několik let po sovětské okupaci deklarovali: „...*jsme šťastni, že (...) jdeme po boku s umělci Sovětského svazu... Proto však také pohrdáme těmi, kdo v nezkratné pýše, ješitné nadřazenosti, sobeckém zájmu, nebo dokonce za mrzký peníz se kdekoli na světě – a také u nás se našla skupinka takových odpadlíků a zrádců – odtrhnou a izolují od vlastního lidu...*“

O pár dní později (4. února) se konalo podobné shromáždění populárních umělců v Divadle hudby, kde se desítky zpěváků a hudebníků rovněž sešikovaly za KSČ, neboť, jak prohlásil Karel Gott, „*jsou chvíle, kdy pouze zpívat nestačí*“. Seznamy těch, kteří podepsali, a nejen při divadelních shromážděních, ale i na jiných místech, vycházely pak v RP na pokračování (k provolání se připojilo 76 národních umělců, 360 zasloužilých umělců a přes 7 tisíc umělců „řadových“). To vše doprovázely manifestace loajality od sportovců, vědců, dělníků a neuchtající sprosté útoky na signatáře Charty (včetně zveřejňování jejich soukromých adres).

Kampaň proti Chartě 77 se nepochybně zdařila, a je dost pravděpodobné, že komunistické vedení s takovou poslušností a tak rozsáhlou podporou ani nepočítalo; těžko mohlo čekat, že se například tolik umělců veřejně distancuje od svých kolegů a přátel, když jim přitom, pokud by se na příslušná setkání nedostavili a žádné dokumenty nesignovali, nehrozilo buď nic, nebo přinejhorším dočasná ztráta zaměstnání. Právě obava o práci a ovšem i o výhody, jimž se oficiálně uznání umělci těšili, byla přitom zjevnou motivací většiny „antichartistů“. Již zmíněný ministr vnitra Obzina si v březnu 1977 při přednášce na Vysoké škole politické liboval: „*Nebýt silné kampaně proti Chartě 77, mohlo by ji podepsat na milion lidí, protože byla srozumitelná.*“

Výsledek kampaně byl horší (pro KSČ a StB lepší), než se obvykle uvádí. Jelikož chartisté se nemohli aktivně bránit (a nemohli být bráněni), kampaň odůvodnila rozsáhlou perzekuci a umožnila představitelům KSČ předstírat, že mají spontánní podporu většiny obyvatelstva.

Jednota politiky, ideologie, vědy...

Podstata komunistické propagandy se od počátku padesátých let (s krátkou výjimkou v druhé půli let šedesátých) příliš neměnila, ale držme se normalizace. Výkladový slovník socialistické žurnalistiky z roku 1977 konstatoval, že „*propaganda je politicky angažovaná činnost. Jejím cílem je přesvědčovat veřejnost o správnosti určitého světového názoru, vědeckých poznatků a určité politiky. Je do značné míry činností výchovnou, opírající se o jednotu ideologie, politiky a vědy. Objasňování nové situace musí být aktuální, srozumitelné, přesvědčivé a přitažlivé. Používá různého stupně racionálního a emocionálního sdělení a atraktivnosti ve využití formálních prostředků.*“

Jelikož však i sám tento citát je propagandistický, je třeba doplnit, co je v něm z taktických důvodů zamlženo: Veškerá média v ČSSR do roku 1989 kontroloval stát, tedy de facto KSČ; a veškeré informace, které média zveřejňovala, musely být v souladu se státní ideologií. Svobodná diskuze neexistovala, proti lživým údajům se až na drobné výjimky nebylo možno ohradit, ponecháme-li stranou reakci v exilových médiích a v samizdatu, která se však současně mohla stát a stávala důvodem k postihu. Cílem domácí propagandy tedy nebylo

PŘÍBĚH BEZPRÁVÍ – NÁSTROJE NORMALIZAČNÍ MOCI
PROPAGANDA
INFORMAČNÍ TEXT

„přesvědčovat veřejnost o správnosti určitého světového názoru“, nýbrž nutit veřejnosti jediný správný světový názor – vychovávat ji tím, že jiné názory nebudou připuštěny.

Anticharta byla asi nejmasovější propagandistickou akcí, ale samozřejmě nepředstavovala začátek normalizační propagandy. Hned po zvolení generálním tajemníkem ÚV KSČ prohlásil Gustáv Husák: „*Když si strana nezabezpečí svůj rozhodující ideový vliv na rozhlas, televizi a tisk, nemůže svou úlohu v tomto státě splnit.*“ Za pár týdnů (17. 5. 1969) přineslo Rudé Právo provolání Slovo do vlastních řad, v němž se podepsaní novináři káli za svobodnější počínání tisku v předchozím roce a podřizovali se praxi normalizátorů. Autory a prvními signatáři prohlášení byli příznačně žurnalističtí odborníci ministerstva vnitra (MV). V květnu a červnu 1969 navázali pracovníci MV úzkou spoluprací s redakcemi Rudého Práva, Tribuny, Květů, Života strany, Zemědělských novin. A pak už to jelo. Státní bezpečnost začala prostřednictvím médií „napravovat“ svůj obraz (pošramocený v roce 1968, kdy novináři psali o násilí padesátých let), týdeník Svět práce začal otiskovat sérii článků Ze zápisníku kontrarozvědky, Tribuna přinášela texty o „teroru“ vůči příslušníkům SNB a funkcionářům KSČ v poúnorových časech, byla připravena i speciální výstava, nazvaná STB ve službách lidu a socialismu. V létě se pak naplno rozbíhala kampaň proti reformním komunistům, v rozhlase a v tištěných médiích vycházel seriál Rytíři a pážata kontrarevoluce atd.

Komu to přispívá?

Nemusíme zde provádět přehled propagandistických, vymyšlených a nactiutrháčných textů, protože dobrý základní přehled poskytuje obrazový doprovod této publikace. Propaganda útočila proti exilu, reformním komunistům, disidentům, undergroundu a samozřejmě proti desítkám jednotlivců (terčem nejhorších útoků byli například spisovatel Jan Procházka či univerzitní profesor Václav Černý). Vedle toho jí však byly prodchnuty všechny články od popisování zahraničních událostí a všedního života na Západě přes zkreslené informace o hospodářských výsledcích až po popisy dětských zábavních soutěží. V řadě případů postupovala propaganda v úzké součinnosti s represivním aparátem: Lidé, vůči nimž se zaměřila, byli zatčeni a souzeni.

Důležitou roli v propagandě hrála pochopitelně televize a téměř ve stejné míře i rozhlas. K zásadním úkolům patřilo i tady očišťování pověsti SNB a Státní bezpečnosti a od začátku roku 1970 byly v Československém rozhlase a Československé televizi k tomu účelu zřízeny Hlavní redakce armády, bezpečnosti a brannosti. Propagandistické pořady měly dokumentární či publicistickou formu, ale existovala i řada dramatických děl, z nichž asi nejznámější je seriál Třicet případů majora Zemana.

Českoslovenští komunističtí propagandisté sice působili v různých dobách s různou intenzitou, ale dvě věci na závěr nutno konstatovat. Za prvé – propaganda se neomezovala na média, ale až do roku 1989 byla stabilní součástí veřejného prostoru (stačí připomenout všudypřítomné rudé hvězdy a transparenty „Se SSSR na věčné časy“ nebo „Zdravíme ,ten a ten‘ sjezd KSČ“) a byla též například nepřehlédnutelnou náplní učebnic, dějepisem a občanskou naukou počínaje a hudební výchovou konče. Za druhé – na konci osmdesátých let neslábla, ale naopak zesílila.

Například ještě koncem ledna 1989, krátce poté, co se na pražském Václavském náměstí konaly zásadní demonstrace proti režimu a za občanské svobody, vyšel v týdeníku Signál (31. 1.–6. 2. 1989) reportážní text, v němž autor sugestivně píše: „*Byl jsem na Václavském náměstí. Byl jsem tam v neděli 15. ledna tohoto roku. A byl jsem tam i v další následující dny... Čtenář se možná zeptá – proč? Proč jsi raději neseděl doma u televize? Tos chtěl na vlastní oči vidět rozdmýchávání vášní a zbytečných nepokojů? Proč...? Jenomže reportér, který dostal za úkol zachytit a uchovat svědectví okamžiků, byl v tomto případě ne moc příjemných okamžiků, by měl být, lidově řečeno, u toho. A jak kdysi napsal E. E. Kisch – měl by být u toho i se svým svědomím. Nuže – byl jsem u toho.*“ Následující

reportáž líčí demonstranty dílem jako provokatéry, dílem jako přihlouplou mládež, která nemá ponětí o tom, co vlastně podniká. Pak dostane prostor reportérova přítelkyně, které zdivočelý dav na Václaváku poranil ruku, a také několik režimních exponentů, trpělivě vysvětlujících, proč byl nutný razantní policejní zásah a proč je SNB báječná. Reportér prokládá článek rozumováním o zbytečné smrti Jana Palacha a úvahami typu: „V hlavě se mi rojí několik otázek. Ta nejpálčivější – komu vlastně připomínka 20. výročí smrti Jana Palacha přispívá?“ Nakonec se v textu vysvětlí, že „základy a nosné zdi naší socialistické společnosti jsou postaveny dobře. Z toho neslevíme.“ Podepsán Stanislav Motl. Pro svědomí sice moc prostoru nezbylo, ale z hlediska propagandy je to docela dobře odvedená práce. Jména zatčených disidentů se v článku neobjevují, o důvodech demonstrací ne padne ani slovo. Není divu, hojně čtený týdeník Signál vydávalo ministerstvo vnitra. ■

Charta a Anticharta

Následující dokumenty umožňují srovnání dvou jazyků – na jedné straně stojí řeč odpůrců totalitního režimu, na straně druhé řeč komunistické propagandy... A je dost zjevné, proč nemohla být Charta 77 v normalizačních médiích otištěna.

Z Prohlášení Charty 77 – 1. ledna 1977

Dne 13. 10. 1976 byly ve Sbírce zákonů ČSSR (č. 120) zveřejněny „Mezinárodní pakt o občanských a politických právech“ a „Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech“, které byly jménem naší republiky podepsány v roce 1968, stvrzeny v Helsinkách roku 1975 a vstoupily u nás v platnost dnem 23. 3. 1976. Od té doby mají naši občané právo a náš stát povinnost se jimi řídit.

Svobody a práva, jež tyto pakty zaručují, jsou důležitými civilizačními hodnotami, k nimž v dějinách směřovalo úsilí mnoha pokrokových lidí a jejichž uzákonění může významně pomoci humánnímu rozvoji naší společnosti. Vítáme proto, že Československá socialistická republika k těmto paktům přistoupila.

Jejich zveřejnění nám ale s novou naléhavostí připomíná, kolik základních občanských práv platí v naší zemi zatím – bohužel – jen na papíře.

Zcela iluzorní je např. právo na svobodu projevu, zaručované článkem 19 prvního paktu: Desítkám tisíc našich občanů je znemožněno pracovat v jejich oboru jen proto, že zastávají názory odlišné od názorů oficiálních. Jsou přitom často objektem nejrozmanitější diskriminace a šikanování ze strany úřadů i společenských organizací; zbaveni jakékoli možnosti bránit se, stávají se prakticky obětí apartheidu.

Statisícům dalších občanů je odpírána „svoboda od strachu“ (preambule prvního aktu), protože jsou nuceni žít v trvalém nebezpečí, že projeví-li své názory, ztratí pracovní a jiné možnosti.

V rozporu s článkem 13 druhého paktu, zajišťujícím všem právo na vzdělání, je nesčetným mladým lidem bráněno ve studiu jen pro jejich názory, nebo dokonce pro názory jejich rodičů.

(...)

Uplatnění práva „vyhledávat, přijímat, rozšiřovat informace a myšlenky všeho druhu, bez ohledu na hranice, ať ústně, písemně, nebo tiskem“ i „prostřednictvím umění“ (bod 2 čl. 19 prvního paktu) je stíháno nejen mimo soudně, ale i soudně, často pod rouškou kriminálního obvinění (jak o tom svědčí mimo jiné právě probíhající procesy s mladými hudebníky).

Svoboda veřejného projevu je potlačena centrálním řízením všech sdělovacích prostředků...

(...)

Nástrojem omezení a často i úplného potlačení řady občanských práv je systém faktického podřízení všech institucí a organizací ve státě politickým direktivám aparátu vládnoucí strany a rozhodnutím mocensky vlivných jednotlivců. Ústava ČSSR a ostatní zákony a právní normy neupravují ani obsah a formu, ani tvorbu

a aplikaci takových rozhodnutí: Jsou převážně zákulisní, často jen ústní, občanům vesměs neznámá a jimi nekontrolovatelná; jejich původci nezodpovídají nikomu než sami sobě a své vlastní hierarchii.

(...)

Další občanská práva, včetně výslovného zákazu „svévolného zasahování do soukromého života, do rodiny, domova nebo korespondence“ (čl. 17 prvního paktu), jsou povážlivě narušována...

(...)

V případech politicky motivovaného trestního stíhání porušují vyšetřovací a justiční orgány práva obviněných a jejich obhajoby, zaručovaná článkem 14 prvního paktu, i čs. zákony. Ve věznicích se s takto odsouzenými lidmi zachází způsobem, který porušuje lidskou důstojnost vězňených, ohrožuje jejich zdraví a snaží se je morálně zlomit.

Obecně je porušován i bod 2 článku 12 prvního paktu, zaručující občanům právo svobodně opustit svou zemi; pod záminkou „ochrany národní bezpečnosti“ (bod 3) je toto právo vázáno na různé nepřijatelné podmínky. Svévolně se postupuje i při udělování vstupních víz cizím státním příslušníkům, z nichž mnozí nemohou navštívit ČSSR například jen proto, že se pracovně i přátelsky stýkali s osobami u nás diskriminovanými.

(...)

Odpovědnost za dodržování občanských práv v zemi padá samozřejmě především na politickou a státní moc. Ale nejen na ni. Každý nese svůj díl odpovědnosti za obecné poměry, a tedy i za dodržování uzákoněných paktů, které k tomu ostatně zavazují nejen vlády, ale i všechny občany.

Pocit této spoluodpovědnosti, víra ve smysl občanské angažovanosti a vůle k ní i společná potřeba hledat její nový a účinnější výraz přivedly nás k myšlence vytvořit CHARTU 77, jejíž vznik dnes veřejně oznamujeme.

(...)

Věříme, že CHARTA 77 přispěje k tomu, aby v Československu všichni občané pracovali a žili jako svobodní lidé.

Z článku Ztroskotanci a samozvanci

(...)

Do „svaté štvance“ proti myšlenkám komunismu, o níž hovořili už autoři Komunistického manifestu, angažují dnes vládnoucí buržoazní třídy celý svůj rozsáhlý státní a propagandistický aparát. Jejím humbukem chtějí nejenom odpoutat pozornost od bolavých ran a nemocí současného kapitalismu.

Hlavním posláním tohoto novodobého křižáckého tažení je odradit lidové masy kapitalistických zemí od pokusů dožadovat se změn, tím spíše změn revolučních. Jeho posláním i úkolem je pacifikovat lidové protikapitalistické hnutí, morálně podlomit a zlomit jakékoliv hnutí levicové, rozbít je, imunizovat pracující před myšlenkami vědeckého socialismu, utvrdit v povědomí lidu představu, jako by kapitalismus byl společenský systém jediné možné, trvalý a věčný.

(...)

Mezinárodní reakci jsou dobré jakékoli prostředky a jacíkoli spojenci. Korumpuje kohokoli, kdo se zkorumpovat dá, podplácí, skupuje, počítá i s odpadlíky a dezertéry z tábora protivníka. Verbuje emigranty, ale i různé ztroskotance žijící v socialistických zemích, ty, kteří jsou z jakýchkoliv důvodů svých třídních, reakčních zájmů, z důvodů ješitnosti či slavomamství, renegátství a notorické bezcharakternosti svolni propůjčit svá jména třeba čertu.

Ve svém zvilém boji proti pokroku se mezinárodní reakce pokouší vytvořit zdání jakési široké antikomunistické fronty, do níž se snaží zavléci vedle otevřených zrádců i kolísající a dezorientované jednotlivce či skupiny, leckdy se halící do masky „levice“ či „komunistů“. Snaží se často o nemožné – oživit i politické mrtvolky, a to jak v řadách emigrantů ze socialistických zemí, tak i v řadách zbytků třídních nepřátel v těchto zemích, odrodilců až po různé kriminální a asociální živly. Jednou z forem této „dojemné“ spolupráce je fabrikování všemožných pamfletů, dopisů, protestů a jiných tuctových pomluv, které jsou vydávány za hlas těch či oněch „opozičních“ jednotlivců či skupinek a s velkým povykem a koordinovaným způsobem rozšiřovány po celém světě.

Sem patří i nejnovější pamflet, tzv. Charta 77, který skupinka lidí z řad zkrachovalé československé reakční buržoazie a také z řad zkrachovalých organizátorů kontrarevoluce 1968 na objednávku antikomunistických a sionistických centrál předala jistým západním agenturám.

Jde o protistátní, protisocialistický, protilidový a demagogický hanopis, který hrubě a lživě pomlouvá Československou socialistickou republiku a revoluční vymoženosti lidu. Jeho autoři obviňují naši společnost, že v ní není život uspořádán podle jejich buržoazních a elitářských představ.

Tito samozvanci pohrdající lidem, jeho zájmy, jím volenými zastupitelskými orgány si osobují právo zastupovat náš lid, žádají „dialog s politickou a státní mocí“, a dokonce chtějí hrát úlohu jakéhosi „prostředníka v případných konfliktních situacích“. Existenci socialismu v naší zemi bere pamflet v úvahu jen v jediném případě – v názvu republiky. Vystupuje z kosmopolitních pozic, z třídních pozic poražené reakční buržoazie a odmítá socialismus jako společenský systém.

Autoři pamfletu se demagogicky dovolávají jakoby mimo čas a prostor takových „důležitých civilizačních hodnot, k nimž v dějinách směřovalo úsilí mnoha pokrokových sil“, jako jsou svobody a práva lidí. Ano, náš socialistický stát vyhlásil v mezinárodních dokumentech i zákonech země, zaručil a v praxi naplňuje nejširší práva a svobody – pro pracující lid, hospodáře této země. Inspirátoři pamfletu však mají za stejnými slovy na mysli

něco zcela jiného – horují za „práva a svobody“ pro zbytky poražené buržoazní reakce. Jde jim o taková „práva a svobody“, které by jim umožnily, aby mohli znovu volně organizovat protistátní a protistranickou činnost, hlásat antisovětiismus a znovu se pokusit o rozbití socialistické státní moci.

(...)

Pamflet byl podle přesně dohodnutého scénáře současně zveřejněn na různých místech kapitalistického světa. Rozhodující úlohu sehrály antikomunistické centrály. Ostatně, což není jasné, kdo může stát za touto akcí? Ti, kteří se vydávají za autory pamfletu, rozhodně takovým vlivem neoplývají. Vydávají se za bojovníky za pokrok, ale zatím po uši uvízli ve službách nejčernější imperialistické reakce.

(...)

Rok 1968 se opakovat nebude. Dnes plně platí gottwaldovské: Republiku si rozvracet nedáme!

Náš lid jde svou cestou. Cestou společenského pokroku, cestou socialismu. Cestou pevného přátelství se Sovětským svazem a ostatními socialistickými zeměmi, jako pevný článek socialistického společenství. Spolu pracujeme a budeme spolupracovat se všemi pokrokovými a mírumilovnými silami světa.

Je to dobrá, poctivá cesta, která nás spolehlivě dovede ke komunistickým cílům. Každý, kdo poctivě pracuje a snaží se přispívat ke společnému blahu, nachází na ní svou životní jistotu.

Žádný lživý pamflet nemůže popřít dějinnou pravdu.

Rudé Právo, 12. ledna 1977, redakčně kráceno.

... ještě po třiceti letech

Ze vzpomínek signatářky Charty 77 Vlasty Chramostové

Lednové události roku 1977 jsme „dohrávali“ dlouho. V únoru, březnu, celý rok – dodnes. Tehdy před třiceti léty zuřivá propagandistická kampaň komunistických médií proti Chartě 77 připomínala svou razancí i slovníkem padesátá léta. Hon na čarodějnice.

StB nás odvážela na výslechy. Sledovala na každém kroku. První nenávistná vlna nadávek, urážek a difamací vyvrcholila 28. ledna 1977 potupným shromážděním umělců v Národním divadle. Nevím, proč jsem tenkrát seděla doma u televize sama a čekala na přímý přenos Anticharty. Tenkrát se jí tak ovšem ještě neříkalo. Hleděla jsem na obrazovku a pila rum, tehdejší whisky chudých. Kamera zabírala známé tváře účastníků. Před mýma očima defillovaly ideály mého hereckého mládí. V dospělosti jsem s nimi hrála, v televizi, v rozhlasu, ve filmu. Někdo se skrýval před kamerou, mnozí se viditelně styděli. Většina se snažila být nehybná a zachovat poker face.

Pražské jaro a srpnová okupace pěti armád roku 1968 zásadně posunula názory většiny občanů. Zpřehlednila společnost. Vědělo se, kdo se po okupaci „spřátelenými vojsky“ „pevně semknul“ kolem „zdravého jádra KSČ“. Kdo patřil k půl milionu jejích členů, kteří byli vyloučeni, diskriminováni, vězněni a přiřazeni k dávno známým nepřátelům režimu. Devět let probíhalo lámání hřbetů. Pracovní diskriminace. Existenční likvidace. Moci, kterou dosadil vojenský zásah, se zdálo, že každý dostal příležitost, aby projevil loajalitu. Ale po vyhlášení Charty 77 ani dělníci nepodpořili stranické vedení. Nevyšli do ulic. Naopak se mnozí dožadovali textu Prohlášení Charty, který neměla veřejnost znát – ale odsoudit. Tak došlo na umělce. Byli přitlačeni ke zdi. Případ Marty Kubišové, Pavla Landovského a můj, naše pády z výsluní až do společenského nebytí působily jako výstražný precedens následků společenské neposlušnosti.

Každý nový záběr jsem sledovala se zděšením. Mnohé kolegyně jsem znala tak dobře, že jsem si dokázala představit, i která konkrétní obava je přivedla až sem. Dnes známé záběry předsednického stolu stranických představitelů a do mikrofonu hřímající Jiřiny Švorcové jsem viděla poprvé: A našli se i u nás takoví odpadlíci... co za mrzký peníz...

Umělci jsou v totalitních režimech na moci zcela závislí. A ta zase jednou prokázala, jak kulturu nepotřebuje. Jak jí nerozumí. Cynicky umělce použila pro svůj mocenský a propagační účel. Tvrdá opatření v zájmu podpisování Anticharty dosáhla svého. Nastolila dalších dvanáct let režimu poslušnosti a strachu.

Smutné a ubohé selhání elit, které se v národním svatostánku neodehrálo v našich novodobých dějinách poprvé. Nám starším připomnělo samozřejmě podobně trapnou sešlost za protektorátu. „*Vždyť nepodepsat to znamená jako v roce 1943 schvalovat atentát na Heydricha,*“ pravil mi přítel po tristní repríze. Neznamená. Tehdy za války se platilo i životem celých českých rodin.

Antichartu v roce 1977 podepsalo přes šedesát národních a přes čtyři sta zasloužilých umělců. Chartu jediný národní umělec – Jaroslav Seifert a jediná zasloužilá umělkyně – tou jsem byla já.

(...)

Já jsem nepocítovala nenávisť, jen hlubokou lítost. A nepopsatelnou osamělost. Stavovský stud jsem zapila lahví tuzemského rumu a nehnula brvou.

Držela mě jistota, že jsem na správné straně.

Ti opravdu velcí umělci se pro mne nestali menšími.

Ale mravní příklady jsem už hledala jinde.

(...)

Převzato z časopisu Listy, ročník 2007, č. 2, redakčně kráceno.

▪ Dne 28. ledna se sešli v pražském Národním divadle významní představitelé československé kulturní fronty, aby manifestovali své pevné odhodlání aktivně přispět novými tvůrčími činy k socialistickému rozvoji naší společnosti. Na sn. podepisují provolání československých výborů uměleckých svazů Za nové tvůrčí činy ve jménu socialismu a míru herci (zleva) Jiřina Švorcová, Viliam Záborský a František Kovářík. (dobový text) Foto ČTK/Humpálová Zuzana, Karas Jiří

Lidé říkají, že na ně propaganda nepůsobila. Já si tím jistý nejsem.

Rozhovor s historikem Petrem Cajthamlem (Ústav dějin Univerzity Karlovy a archiv UK)

Jak byste charakterizoval komunistickou propagandu? Jak se odborně člení?

Samotné slovo propaganda má dnes negativní konotace, ale vždycky to tak nebylo. Historicky jsou kořeny propagandy v církevní praxi; a třeba v prvorepublikovém Československu byl častěji používán výraz politická osvěta, přičemž šlo o šíření myšlenek, které stát a různé vlivné instituce považovaly za důležité. Komunisté chápali propagandu jako regulérní nástroj veřejného působení na obyvatelstvo, ale samozřejmě je nutné zdůraznit, že v komunistickém a nacistickém systému, v němž neexistuje svobodná výměna informací a nepohodlné názory jsou kriminalizovány, nastala specifická situace. Komunistická propaganda se dá rozdělit podle vyznění na dvě základní části – na *pozitivní* propagandu, která velebí režim a jeho výdobytky, a propagandu *negativní*, která ostouzí nepřátele. Ty dva proudy se prolínají a odrážejí stav politiky. Zůstaneme-li v normalizačním Československu, tak když byl režim v nějaké krizi nebo se cítil ohrožený, například po pražském jaru nebo po Chartě 77, prováděl spíše negativní propagandu, ale když tak činil příliš usilovně, mělo to jistou nevýhodu – upozorňoval na opozici a jistým způsobem jí dodával váhu. Takže pak byla zase poměrně dlouhá období klidu, kdy převažovala propaganda pozitivní.

Čili útoky na domácí nepřátele musely být promyšlené, nesmělo se to přehánět...

Dá se to tak říct. Ostouzení politických odpůrců se ve zvýšené míře objevuje v letech 1969–1971, pak v letech 1977–1978, poté v souvislosti s polskou krizí a v závěru osmdesátých let, kdy vznikají nové nezávislé protirežimní iniciativy. Když na počátku normali-

zace utichla první vlna kampaně a režim se stabilizoval, tak se jména jeho odpůrců až do roku 1977 téměř neobjevovala, husákovská KSČ chtěla, aby se o nich mlčelo. Později se to opakuje: Když v roce 1978 utichly útoky proti Chartě, připravilo ministerstvo vnitřní další velkou kampaň, která měla připomínat rok 1968 a denuncovat tehdejší politiky činné v opozici. Ideologické oddělení ÚV KSČ však tuto kampaň krátce před spuštěním zakázalo, aby se ta jména zbytečně nepřipomínala.

Inspirovala se čs. komunistická propaganda v některých ohledech nacistickou předchůdkou? Anebo jinak: Jsou v propagandě těchto dvou totalitních režimů podobné rysy?

U nás se to týká hlavně padesátých let. Jsou tu podobnosti v tom, jakým způsobem se píše o USA nebo vůbec o anglosaském světě, existuje podobný kult dělníka, který pěstovala KSČ i NSDAP, jsou tu jisté shody v dikci antisemitské propagandy, třeba během procesu s Rudolfem Slánským a spol. Nicméně tu fungoval přímý vliv sovětský, takže bychom se museli zabývat spíše podobnostmi nacistické a sovětské propagandy.

Existovalo i za normalizace přímé sepětí čs. propagandy se Sovětským svazem?

Určitě, po sovětské okupaci až do počátku sedmdesátých let byla řada negativních kampaní organizována přímo v Moskvě. Ale i později, zvláště pokud šlo o mezinárodní problematiku, o chilskou krizi, polskou krizi atd., působila v celém východním bloku centrálně řízená propaganda, navíc sdělovací prostředky přejímaly články například ze sovětského listu Pravda. Co se domácích témat týká, tak samozřejmě

měly jednotlivé státy větší autonomii, třeba československé orgány odmítly koncem šedesátých let akceptovat návrhy na ostrou antisemitskou kampaň, které přicházely dílem z Polska a dílem ze SSSR. Ty antisemitské motivy se pak u nás za normalizace objevovaly čistě na sovětskou objednávku, zmínit lze texty spisovatele Tomáše Řezáče, které vznikly ve spolupráci s 5. správou KGB a byly zaměřeny vůči Židům a ukrajinské emigraci, na sovětskou zakázku vznikl román Alexeje Pludka Vabank, podobně knihy Rudolfa Černého. Obecně je ale možno říct, že sovětský vliv na čs. propagandu zesiloval ve chvílích destabilizace v nějaké části impéria.

Jak propaganda prakticky fungovala? Odkud vycházely například jednotlivé kampaně? Z ministerstva vnitra – z StB? Z ústředního výboru KSČ?

Nedá se tvrdit, že by tu byl zcela centralizovaný systém. Po stranické linii ovlivňoval řízení propagandy odbor sdělovacích prostředků ideologického oddělení ÚV KSČ, které přímo řídilo stranický tisk (tedy Rudé Právo, Tvorbu atd.), rozhlas a televizi a také ovlivňovalo ostatní média, mělo v nich své instruktory. K některým kampaním se na ÚV KSČ i na jiných místech konaly instruktážní porady s šéfredaktory. Dalším významným orgánem byl Úřad pro tisk a informace (český, slovenský a federální), který sloužil jako následná kontrola tisku, ale také jako servis pro sdělovací prostředky, čili do jisté míry udával tón propagandy. Negativní kampaně většinou iniciovalo ministerstvo vnitra. Po zkušenosti ze šedesátých let, kdy nedokázalo uspokojivě pronikat do médií, si na počátku normalizace vybudovalo vlastní mediální aparát, vydávalo ve velkém nákladu týdeník Signál, mělo své redaktory v hlavních denících, což byli příslušníci MV, mělo své redakce bezpečnosti a branosti v televizi i v rozhlase. A zároveň spolupracovalo s novináři, kteří psali a vysílali o tématech z těchto oblastí a organizovali se v branné a bezpečnostní sekci svazu novinářů. Každý větší deník měl tehdy bezpečnostního redaktora, který byl buď přímo příslušník ministerstva vnitra, nebo byl aspoň ve styku s orgány MV, většinou s devátou správou, která měla na starosti propagandu, tisk a školství.

Řekl jste, že v šedesátých letech mělo ministerstvo vnitra obtíže s pronikáním do médií. V roce 1968 propaganda nefungovala?

Spíš měla jinou podobu, musela reagovat na tehdejší podmínky, tedy především na větší otevřenost tisku a větší vnímavost čtenářů. Asi by se dalo říct, že propaganda byla o něco chytřejší, méně prvoplánová a ne vždy úspěšná. Asi nemáme prostor vracet se hlouběji do šedesátých let, ale je možné uvést příklad negativní propagandy, která se nevydařila: V roce 1967 se Státní bezpečnost pokusila rozpoutat kampaň proti spisovatelům Janu Benešovi, Karlu Zámečnickovi a Pavlu Tigridovi (Beneš byl souzen za spolupráci s pařížským časopisem Svědectví, který Tigríd řídil). StB však v tomto případě narazila na odpor sdělovacích prostředků, tehdejší novináři tu kampaň prostě odmítli realizovat. Za pár let to už vypadalo jinak.

Když si člověk listuje normalizačními novinami, jako je třeba Průboj, tak tam najde velmi drsné útoky proti opozici, denunčantské články jako Galérka Chátrý, provázené fotografiemi jednotlivých chartistů, označovaných za „hašišáky“... To byly materiály, které noviny dostávaly přímo od StB, nebo šlo o práci redaktorů?

Během kampaně proti Chartě 77 většinou dostávaly jednotlivé redakce podklady – fotografie, které jste zmiňoval, pocházejí zjevně z policejních archivů. Do hlavních médií často přispívali i příslušníci ministerstva vnitra, kteří působili jako novináři. Ale bylo samozřejmě, že redakce různá témata z vlastní iniciativy rozpracovávaly dál, čili autorství je těžké učít. Rozhodně to nebylo tak, že by redakce za nic nemohla a pouze občas jí třeba ministerstvo vnitra vnutilo nějaký článek, sdělovací prostředky byly za normalizace vyčištěné od politicky nespolehlivých lidí, provozovaly pozitivní propagandu a běžní redaktori se na ní každodenně podíleli – věděli, co se od nich čeká.

Jaké výrazné normalizační propagandistické akce by měly být připomenuty?

Já už jsem ty hlavní kampaně zmiňoval, zmínil bych snad ještě kampaň proti undergroundu v roce 1976. Ale ono je důležité vědět, že propaganda neprovázela jen události, které byly z hlediska režimu „negativ-

ní“, jako Charta 77, ale spouštěla se třeba ke každému sjezdu KSČ, k volbám, k výročím. Velice výrazná byla kampaň k prvním pookupačním volbám v roce 1971, kdy měl režim velký zájem na společenské stabilitě. A vedle mediální úrovně probíhaly propagandistické kampaně i v osobní či podnikové rovině, aktivizovaly se různé organizace, konaly se velké výroční schůze, které přijímaly různá prohlášení atd. Byly tu i pokusy o přímou agitaci, kdy agitátoři chodili po domech, k tomu se třeba vnitro snažilo využívat Pomocnou stráž VB, ale to byly snahy poměrně neúspěšné.

A je nějaká zásadní postava – úředník, důstojník StB, politik –, která domácí propagandu ovlivňovala a formovala?

Ono je těžké někoho vybírat... Z těch, kteří organizovali kampaně negativní propagandy, by asi stál za zmínku náčelník tiskového odboru ministerstva vnitra Jan Kovář, původním povoláním příslušník prezidentské ochranky StB, který sloužil v 50. letech na Hradě. Na počátku sedmdesátých let dal velice rychle dohromady tým lidí ze Státní bezpečnosti, kteří se zajímali o působení v médiích, často měli i nějaký „literární talent“ a často také u tajné policie skončili kvůli politickému škraloupu, buď po roce 1968 včas neprohlédli a politicky se nepřeorientovali, nebo měli příbuzné v emigraci a potřebovali „odčinit vinu“. Stali se z nich pak spolehliví propagandisté a teprve kolem roku 1981 je vystřídala nová skupina, lidé, kteří už neměli osobní zájem a brali věc zcela pragmaticky.

Vy jste už mluvil o knihách s antisemitským zabarvením, ale oblast tvorby jako celku byla propagandisticky široce využívána. Co třeba filmy? Televizní seriály?

Když jsme zmiňovali televizní redakci armády, branosti a bezpečnosti, tak jejím vrcholným opusem byl známý seriál Třicet případů majora Zemana, který přímo produkovala. Někteří redaktori, často příslušníci deváté správy MV, byli scénáristy jednotlivých dílů a zmíněný Jan Kovář vystupoval jako autor ideového námětu celého seriálu. Jinak si například ministerstvo vnitra kladlo za cíl kontrolovat veškerou tvorbu, která se jakkoli dotýkala bezpečnostní tematiky, což bylo samozřejmě nereálné, nicméně pokud jde o film, tak skoro každá detektivka a televizní seriál

takové kontrole podléhaly. A byly tu i „nebezpečnostní“ propagandistické filmy a seriály – o Juliu Fučíkovi, o Klementu Gottwaldovi...

Dá se odhadnout, nakolik propaganda skutečně zasahovala obyvatelstvo?

Když se dnes mluví s pamětníky, tak samozřejmě většinou říkají, že na ně neměla účinek, ale já si tím nejsem jistý. Komunistická propaganda do jisté míry pracovala s podvědomím, a pokud jde například o kampaně, které negativně zobrazovaly život na Západě, tak známe svědectví lidí, kteří poprvé vycestovali s Čedokem do Vídně a sledovali, kdy uvidí prvního bezdomovce, všimli si toho ve zvýšené míře a vnímali to prizmatem informací o těžkém životě na Západě. Měli v sobě představu, že pád na dno je neuvěřitelně snadný a že bezdomovectví a bída jsou obrovské problémy evropského a amerického kapitalismu. A dá se uvést i příklad odjinud. Ministerstvo vnitra dělalo na začátku sedmdesátých let náborovou pozitivní kampaň do SNB, které se podařilo přilákat hodně lidí. Televize tehdy vysílala propagačně-náborový pořad, který se, tuším, jmenoval Ó, kéž bych byl policajtem a byl určen mládeži. Propaganda, ať už pozitivní, nebo negativní, samozřejmě pracovala se značnou mírou stereotypů, vycházela vstříc většinovému veřejnému mínění a podle toho taky upravovala nepřítel. Krátce po roce 1968 byl pozitivním hrdinou pracující lid a jako jeho nepřítelé byli vykresleni intelektuálové a kulturní fronta, později se to ale změnilo, pozitivní většinu tvořili spořádaní a slušní lidé a proti nim stavěli propagandisté máničky z undergroundu nebo pankáče. Vycházelo se vstříc maloměstáctví, komunistická ideologie šla do značné míry stranou a myslím, že to dost fungovalo.

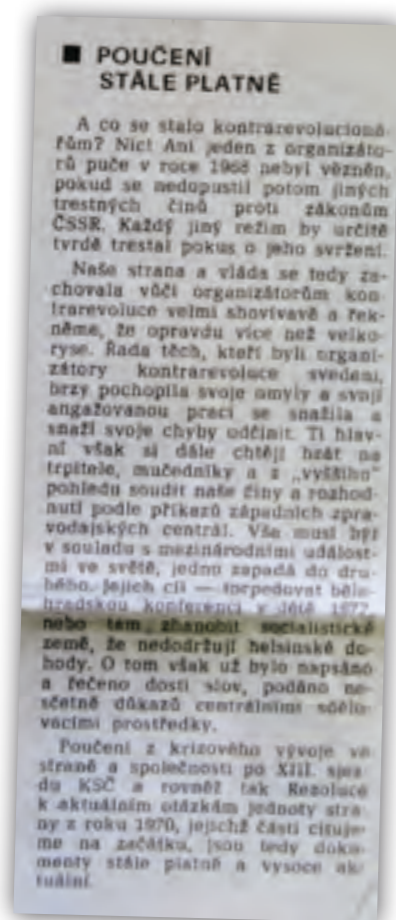
Kdy totalitní propaganda končí? Hned v listopadu 1989?

V zásadě ano. Jsou známy ještě poslední pokusy třeba Lidových milicí, jejichž příslušníci se snažili vylepovat plakáty proti studentům a demonstracím, ale to už byl poslední záchvěv. Pak přišel „střet propagand“, jak ho známe dnes – konkurence politických PR...

■ Průboj, 29.-30. 1. 1977

■ Průboj, 29.-30. 1. 1977

■ Průboj, 30. 12. 1977

■ Pochodeň, 22. 11. 1989

NÁSTĚNKY VČERA A DNES

Rozdíl mezi informací a manipulací

ANOTACE:

Aktivita vede žáky ke kritickému posouzení informačních zdrojů a jejich působení na člověka. Porovnáním fotografií školních nástěnek z doby komunistické totality a školních nástěnek v dnešní době se žáci zamyslí nad funkcí těchto informačních prostředků a jejich vlivu na myšlení žáků.

KLÍČOVÉ KOMPETENCE:

k učení, k řešení problémů, komunikativní, personální a sociální, občanské

DOPORUČENÝ VĚK: 14+

CÍLE:

Žáci:

- kriticky posoudí vliv informací na jednání a chování člověka,
- diskutují o prostředcích a vlivu propagandy ve školách.

DĚLKA: 20 min.

POMŮCKY:

- **MATERIÁL 1** pro každou skupinu

POSTUP:

1. Rozdělíme žáky do malých skupin maximálně po 4 žácích a rozdáme jim nakopírované fotografie nástěnek (**MATERIÁL 1**).
2. Vyzveme žáky, aby hledali zásadní rozdíly mezi těmito nástěnkami a těmi, které znají ze své školy/třídy. Rozdíly zapisujeme např. na tabuli.
3. Poté následuje diskuze:
  - K jakému účelu nástěnky slouží? Byly stejné dříve a nyní?
  - Jak působí na žáky?
  - Kdo rozhoduje o tom, co se na nástěnky vyvěšuje, vyvěšovalo?
  - Proč se takto ovlivňovaly již malé děti?
  - Co je cílem propagandy?

REFLEXE:

Reflexi provedeme individuálně formou volného psaní na téma: Školní nástěnka jako nástroj propagandy.

POZNÁMKA:

Lze zadat rovněž domácí úkol a vyzvat žáky, aby se dotázali svých rodičů, jak byla vyzdobena škola, když do ní chodili, a jak to na ně působilo? V následující hodině je možno se k tématu vrátit, popřípadě se pokusit vytvořit „retro“ nástěnku a poukázat opět na metody propagandy.

ZKUŠENOSTI Z PRAXE:

Aktivitu si vyzkoušeli studenti 2. ročníku vyššího gymnázia. Musím konstatovat, že toto téma studenty do slova chytlo. Ihned komentovali, co to na těch totalitních nástěnkách je a co to znamená. V diskuzi si uvědomovali, že právě takovéto signály svědčí o míře demokracie a svobody. Zajímavé bylo i vzpomínání na filmy s historickou tematikou této doby a právě podobnosti ve výzdobě na obrázcích a v oněch filmech k tomuto uvažování studenty přiměly. Mně osobně se velmi líbilo, že považují za zvrácené ovlivňovat propagandou již na školní půdě – tedy malé děti. V diskuzi se nám velmi osvědčilo začít brainstormingem. Úplně na závěr lekce jsem se studentů ptala, jestli jsou pro ně tato témata přínosná. V zásadě se shodli na tom, že ano. Doslova to formulovali ústy jedné studentky takto: „*Je nám z toho dost zle, ale chceme o tom vědět, je to důležité.*“ Sama bych to nevyjádřila lépe.

Andrea Baumannová, Gymnázium Hodonín

▪ pionýrská nástěnka, 1976, foto ČTK/Humpálová Zuzana

▪ podniková nástěnka, 1952, foto ČTK/Švorčík Věněk

▪ školní nástěnka, 1952, foto ČTK/Krejčí Bedřich

CO MĚLI SPOLEČNÉHO?

Anticharta jako prostředek propagandy

ANOTACE:

Aktivita přibližuje žákům metody propagandy a zneužití medií v kampani proti Chartě 77 a šíření pomluv o jejích signatářích. Zároveň si žáci uvědomí, že lidé ze stejných společenských vrstev stáli v době normalizace proti sobě. Aktivita vede k zamyšlení, proč se někteří lidé podíleli na praktikách tehdejšího režimu.

KLÍČOVÉ KOMPETENCE:

k učení, k řešení problémů, komunikativní, personální a sociální, občanské

DOPORUČENÝ VĚK: 15+

CÍLE:

Žáci:

- seznámí se s pojmy Charta 77 a Anticharta a s některými signatáři obou dokumentů,
- kriticky zhodnotí mediální postupy a dopady komunistické propagandy.

DĚLKA: 40 min. (jedna vyučovací hodina)

POMŮCKY:

- **PRACOVNÍ LIST** pro každou skupinu
- **MATERIÁL 1**(případně i 2 a 3) pro každou skupinu
- zvýrazňovače, psací potřeby

POSTUP:

1. Žákům rozdáme do malých skupin (2–3 žáci) **PRACOVNÍ LIST** se seznamy jmen a zadáme jim úkol, aby sepsali všechno, co mají tyto osoby společného. Jednak v rámci jednotlivých seznamů, ale i v obou společně.
2. Následuje společné sdílení, popřípadě krátká diskuze. Vedeme žáky k tomu, aby přes běžné rozdíly došli sami k závěru, že se jedná o dvě různé skupiny lidí, tj. signatáře Charty 77 a Anticharty. Pokud bude nutné, krátce žáky informujeme, popřípadě vysvětlíme pojmy Charta 77 a Anticharta. Objasníme společenskou situaci. Upozorníme žáky, že se nejedná o kompletní seznamy. Úplné seznamy je možné najít na internetu.
3. Následně rozdáme do skupin **MATERIÁL 1** – text Ztroskotanci a samozvanci. Vyzveme žáky, aby si text pozorně přečetli a zvýraznili ty pasáže, které se snaží Chartu očernit.
4. Je možné využít i **MATERIÁL 2** a **MATERIÁL 3**.
5. Následuje diskuze. Vhodné otázky:
  - Co bylo cílem tohoto článku?
  - Jak měl působit na čtenáře?
  - Jsou zde uvedeny pravdivé, objektivní informace?
  - Jaká byla úloha tisku a medií v době normalizace?
  - Proč byl vyvíjen nátlak na osoby z oblasti kultury, aby připojily své podpisy pro Antichartu?
  - Co je vedlo k tomu, aby Antichartu podepsali?

REFLEXE:

Reflexi provedeme individuálně s použitím metody pětílístek (metoda kritického myšlení).

1. řádek: pojem komunistická propaganda

2. řádek: 2 přídavná jména, která charakterizují propagandu

3. řádek: 3 slovesa, která vyjadřují, co propaganda činila, způsobovala

4. řádek: 5 slov, která mají vyjádřit podstatu propagandy

5. řádek: 1 slovo, které komunistickou propagandu nejvíce vystihuje, „synonymum“ pro pojem propaganda

ZKUŠENOSTI Z PRAXE:

Aktivitu jsem zkoušela testovat v rámci společenskovedního semináře žáků 9. ročníku. Jelikož jsem se obávala obtížnosti tématu a neznalosti tohoto období pro věkovou skupinu žáků 9. tříd, uvedla jsem hodinu brainstormingem, zda někdo slyšel o pojmech Charta a Anticharta v hodinách češtiny, občanské výchovy, ve sdělovacích prostředcích... Bohužel se mi potvrdilo, že žáci o tomto tématu na počátku 9. třídy ještě nic nevědí. Protože v hodině pracujeme v učebně informatiky, dala jsem žákům prostor k vyhledání pojmů na internetu. Poté jsem rozdala žákům seznamy jmen s tím, aby zkusili říct, která jména znají. Žáci znali pouze jména herců a spisovatelů. Rozhodla jsem se, že budeme dál pracovat s internetem a žáci se pokusí vyhledat ostatní jména a následně je budou stručně prezentovat spolužákům. V závěru hodiny se pokusili v diskusi vyjádřit svůj názor, co vedlo skupinu známých jmen ze seznamu č. 2 podepsat Antichartu. Většinou uváděli obavy o rodinu a nemožnost pracovat ve svém oboru.

Jitka Hudečková, ZŠ Uherský Brod

Seznamy osob

Pročtete si pozorně níže uvedené seznamy osob a pokuste se najít vše, co mají společného nejdříve v obou seznámech dohromady. Hledejte tedy společné znaky pro různé osoby. Na závěr se pokuste odhadnout, proč jsou rozděleny právě do těchto dvou seznamů.

Seznam č. 1

- Jiří Diensbier, novinář
- prof. Dr. Zdeněk Jičínský, DrSc., právník
- Pavel Landovský, herec
- Dr. Jan Patočka, DrSc., filozof
- Karol Sidon, spisovatel
- Petr Uhl, technik
- Miluše Števichová, dělnice
- Petruška Šustrová, úřednice
- Vladimír Říha, pedagog
- doc. Dr. Josef Zvěřina, duchovní

Seznam č. 2

- Zdeněk Podskalský, režisér
- Luděk Sobota, herec
- Anežka Gorlová, spisovatelka
- Rudolf Hrušínský, herec
- Bohumil Hrabal, spisovatel
- Jaroslav Grus, malíř
- Karel Heger, herec
- Richard Přikryl, výtvarník
- Miloš Nedbal, pedagog
- Václav Červený, redaktor

Ztroskotanci a samozvanci

úryvek textu, uvedeno v Rudém Právu dne 12. 1. 1977

Sem patří i nejnovější pamflet, tzv. Charta 77, který skupinka lidí z řad zkrachovalé československé reakční buržoazie a také z řad zkrachovalých organizátorů kontrarevoluce 1968 na objednávku anti-komunistických a sionistických centrál předala jistým západním agenturám. Jde o protistátní, protisocialistický, protilidový a demagogický hanopis, který hrubě a lživě pomlouvá Československou socialistickou republiku a revoluční vymoženosti lidu. Jeho autoři obviňují naši společnost, že v ní není život uspořádán podle jejich buržoazních a elitářských představ. [...]

Po debaklu, který reakce u nás utrpěla v roce 1948 i o dvacet let později, chtějí tito donkichoti prostě zasít semena nového kontrarevolučního dobrodružství, uvrhnout naši socialistickou společnost do chaosu a nejistot. [...]

Tentokrát jsou buržoazní agentury indiskrétní a dovolávají se různých jmen, s nimiž reakční pamflet spojuje. Je to v politickém smyslu pestrá směsice lidských a politických ztroskotanců. Patří k nim V. Havel, člověk z milionářské rodiny, zavilý antisocialista, P. Kohout, věrný sluha imperialismu a jeho osvědčený agent, J. Hájek, zkrachovaný politik, který pod heslem neutrality chtěl vyčlenit náš stát ze společenství socialistických zemí, L. Vaculík, autor kontrarevolučního pamfletu 2000 slov, V. Šilhán, nastrčená figurka bloku kontrarevolučních sil, J. Patočka, reakční profesor, který se dal do služeb antikomunismu, V. Černý, notorický reakcionář, proslulý svým výrokiem o »lucernách«, na nichž měli být v osmašedesátém věšení stoupcenci socialismu, anarchistická a trockistická individua typu Uhla, organizátoři smutně známého K 231 a KAN, dále ti, kteří by chtěli náboženství zneužít k reakčním politickým záměrům, a jiní, kteří byli za konkrétní protistátní činnost v minulých letech právoplatně odsouzeni. V jedné kupě s nejčernější antikomunistickou reakcí se sešli i někteří exponenti pravicového revizionizmu – mezinárodní dobrodruh F. Krieger a jiní. Jakési svérázné politické panoptikum, jehož herci už přestali být domácím divákům známí a zajímaví.

Pro antikomunistické centrály má však toto panoptikum stále ještě svou »cenu«. V těchto studenoválečnických štábech dobře vědí, že už nelze ohlupovat lidi báchorkami o tom, jak »bolševici jedí děti«. Omlela se nejedna antikomunistická veteš, nejeden buržoazní »komunistobijec« vyšel z módy. A tak najímají nové »bojovníky« z řad emigrantů a renegátů, z řad zbytků poražené buržoazie, různých odpadlíků, amorálních a deklasovaných živlů a pro všechny ty se teď našlo i nové slovo »disidenti«. [...]

Žádný lživý dokument nemůže popřít dějinnou pravdu.

Prohlášení Charty 77

Dne 13. 10. 1976 byly ve Sbírce zákonů ČSSR (č. 120) zveřejněny „Mezinárodní pakt o občanských a politických právech“ a „Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech“, které byly jménem naší republiky podepsány v roce 1968, stvrzeny v Helsinkách roku 1975 a vstoupily u nás v platnost dnem 23. 3. 1976.

Od té doby mají naši občané právo a náš stát povinnost se jimi řídit.

Svobody a práva, jež tyto paktory zaručují, jsou důležitými civilizačními hodnotami, k nimž v dějinách směřovalo úsilí mnoha pokrokových lidí a jejichž uzákonění může významně pomoci humánnímu rozvoji naší společnosti. Vítáme proto, že ČSSR k těmto paktům přistoupila.

Jejich zveřejnění nám ale s novou naléhavostí připomíná, kolik základních občanských práv platí v naší zemi zatím – bohužel – jen na papíře.

Zcela iluzorní je např. právo na svobodu projevu, zaručované článkem 19 prvního paktu.

Desítkám tisíc našich občanů je znemožněno pracovat v jejich oboru jen proto, že zastávají názory odlišné od názorů oficiálních. Jsou přitom často objektem nejrozmanitější diskriminace a šikanování ze strany úřadů i společenských organizací; zbaveni jakékoli možnosti bránit se, stávají se prakticky obětmi apartheidu.

Statisícům dalších občanů je odírána „svoboda od strachu“ (preambule prvního aktu), protože jsou nuceni žít v trvalém nebezpečí, že projeví-li své názory, ztratí pracovní a jiné možnosti.

V rozporu s článkem 13 druhého paktu, zajišťujícím všem právo na vzdělání, je nesčetným mladým lidem bráněno ve studiu jen pro jejich názory, nebo dokonce pro názory jejich rodičů. Bezpočet občanů musí žít ve strachu, že kdyby se projevíli v souladu se svým přesvědčením, mohli by být buď sami, nebo jejich děti zbaveni práva na vzdělání.

Uplatnění práva „vyhledávat, přijímat, rozšiřovat informace a myšlenky všeho druhu, bez ohledu na hranice, ať ústně, písemně, nebo tiskem“ i „prostřednictvím umění“ (bod 2 čl. 19 prvního paktu) je stíháno nejen mimosoudně, ale i soudně, často pod rouškou kriminálního obvinění (jak o tom svědčí mimo jiné právě probíhající procesy s mladými hudebníky).

Svoboda veřejného projevu je potlačena centrálním řízením všech sdělovacích prostředků i publikačních a kulturních zařízení. Žádný politický, filozofický i vědecký názor nebo umělecký projev jen trochu se vymykající úzkému rámci oficiální ideologie či estetiky nemůže být zveřejněn; je znemožněna veřejná kritika krizových společenských jevů; je vyloučena možnost veřejné obrany proti nepravdivým a urážlivým nařčením oficiální propagandy (zákonná ochrana proti „útokům na čest a pověst“, jednoznačně zaručovaná článkem 17 prvního paktu, v praxi neexistuje); lživá obvinění nelze vyvrátit a marný je každý pokus dosáhnout nápravy nebo opravy soudní cestou; v oblasti duchovní a kulturní tvorby je vyloučena otevřená diskuze. Mnoho vědeckých a kulturních pracovníků i jiných občanů je diskriminováno jen proto, že před lety legálně zveřejňovali či otevřeně vyslovovali názory, které současná politická moc odsuzuje.

Svoboda náboženského vyznání, důrazně zajišťovaná článkem 18 prvního paktu, je systematicky omezována mocenskou svévolí; oklešťováním činnosti duchovních, nad nimiž trvale visí hrozba odeprání nebo ztráty státního souhlasu s výkonem jejich funkce; existenčním i jiným postihem osob, které své náboženské vyznání slovem i skutkem projevují; potlačováním výuky náboženství apod.

Nástrojem omezení a často i úplného potlačení řady občanských práv je systém faktického podřízení všech institucí a organizací ve státě politickým direktivám aparátu vládnoucí strany a rozhodnutím mocensky vlivných jednotlivců. Ústava ČSSR a ostatní zákony a právní normy neupravují ani obsah a formu, ani tvorbu a aplikaci takových rozhodnutí: Jsou převážně zákulisní, často jen ústní, občanům vesměs neznámá a jimi nekontrolovatelná; jejich původci nezodpovídají nikomu než sami sobě a své vlastní hierarchii, přitom však rozhodujícím způsobem ovlivňují činnost zákonodárných i výkonných orgánů státní správy, justice, odborových, zájmových i všech ostatních společenských organizací, jiných politických stran, podniků, závodů, ústavů, úřadů, škol a dalších zařízení, přičemž jejich příkazy mají přednost i před zákonem. Dostanou-li se organizace nebo občané při výkladu svých práv a povinností do rozporu s direktivou, nemohou se obrátit k nestranné instituci, protože žádná neexistuje. Tím vším jsou vážně omezena práva vyplývající z článků 22 a 21 prvního paktu (právo sdružovat se a zákaz jakéhokoli omezení jeho výkonu) i článku 25 (rovnost práva podílet se na vedení veřejných věcí) a článku 26 (vyloučení diskriminace před zákonem). Tento stav také brání dělníkům a ostatním pracujícím zakládat bez jakéhokoliv omezení odborové a jiné organizace k ochraně svých hospodářských a sociálních zájmů a svobodně využívat práva na stávku (bod 1 čl. 8 druhého paktu).

Další občanská práva, včetně výslovného zákazu „svévolného zasahování do soukromého života, do rodiny, domova nebo korespondence“ (čl. 17 prvního paktu), jsou povážlivě narušována také tím, že ministerstvo vnitra nejrůznějšími způsoby kontroluje život občanů, například odposlechem telefonů a bytů, kontrolou pošty, osobním sledováním, domovními prohlídkami, budováním sítě informátorů z řad obyvatelstva (získávaných často nepřipustnými hrozbami nebo naopak sliby). Často přitom zasahuje do rozhodování zaměstnavatelů, inspiruje diskriminační akce úřadů a organizací, ovlivňuje justiční orgány a řídí i propagandistické kampaně sdělovacích prostředků. Tato činnost není regulována zákony, je tajná a občan se proti ní nemůže nijak bránit.

V případech politicky motivovaného trestního stíhání porušují vyšetřovací a justiční orgány práva obviněných a jejich obhajoby, zaručovaná článkem 14 prvního paktu i čs. zákony. Ve věznicích se s takto odsouzenými lidmi zachází způsobem, který porušuje lidskou důstojnost vězňů, ohrožuje jejich zdraví a snaží se je morálně zlomit.

Obecně je porušován i bod 2 článku 12 prvního paktu, zaručující občanům právo svobodně opustit svou zemi; pod záminkou „ochrany národní bezpečnosti“ (bod 3) je toto právo vázáno na různé nepřipustné podmínky. Svévolně se postupuje i při udělování vstupních víz cizím státním příslušníkům, z nichž mnozí nemohou navštívit ČSSR například jen proto, že se pracovně i přátelsky stýkali s osobami u nás diskriminovanými.

Někteří občané – ať soukromně, na pracovišti, nebo veřejně (což je prakticky možné jen v zahraničních sdělovacích prostředcích) – na soustavné porušování lidských práv a demokratických svobod upozorňují a dožadují se v konkrétních případech nápravy; jejich hlasy však zůstávají většinou bez odezvy, anebo se stávají předmětem vyšetřování.

Odpovědnost za dodržování občanských práv v zemi padá samozřejmě především na politickou a státní moc. Ale nejen na ni. Každý nese svůj díl odpovědnosti za obecné poměry, a tedy i za dodržování uzákoněných paktů, které k tomu ostatně zavazují nejen vlády, ale i všechny občany.

Pocit této spoluodpovědnosti, víra ve smysl občanské angažovanosti a vůle k ní i společná potřeba hledat její nový a účinnější výraz přivedly nás k myšlence vytvořit CHARTU 77, jejíž vznik dnes veřejně oznamujeme.

CHARTA 77 je volné, neformální a otevřené společenství lidí různých přesvědčení, různé víry a různých profesí, které spojuje vůle jednotlivě i společně se zasazovat o respektování občanských a lidských práv v naší zemi i ve světě. Těch práv, která člověku přiznávají oba uzákoněné mezinárodní pakt, Závěrečný akt Helsinské konference, četné další mezinárodní dokumenty proti válkám, násilí a sociálnímu i duchovnímu útisku, a která souhrnně vyjadřuje Všeobecná deklarace lidských práv OSN.

CHARTA 77 vyrůstá ze zázemí solidarity a přátelství lidí, kteří sdílejí starost o osud ideálů, s nimiž spojují a spojují svůj život a práci.

CHARTA 77 není organizací, nemá stanovy, stálé orgány a organizačně podmíněné členství. Patří k ní každý, kdo souhlasí s její myšlenkou, účastní se její práce a podporuje ji.

CHARTA 77 není základnou k opoziční politické činnosti. Chce sloužit k obecnému zájmu jako mnohé podobné občanské iniciativy v různých zemích na Západ i na Východ. Nechce tedy vytyčovat vlastní program politických i společenských reforem či změn, ale vést v oblasti svého působení konstruktivní dialog s politickou a státní mocí, zejména tím, že bude upozorňovat na různé konkrétní případy porušování lidských a občanských práv, připravovat jejich dokumentaci, navrhnout řešení, předkládat různé obecnější návrhy směřující k prohlubování těchto práv a jejich záruk, působit jako prostředník v případných konfliktních situacích, které může bezpráví vyvolat, apod.

Svým symbolickým jménem zdůrazňuje CHARTA 77, že vzniká na prahu roku, který byl prohlášen rokem práv politických vězňů a v němž má bělehradská konference zkoumat plnění závazků z Helsinek. Jako signatáři tohoto prohlášení pověřujeme prof. dr. Jana Patočku, DrSc., dr. h. c., Václava Havla a prof. dr. Jiřího Hájka, DrSc., úlohou mluvčích CHARTY 77. Tito mluvčí ji plnomocně zastupují jak před státními a jinými organizacemi, tak i před naší a světovou veřejností a svými podpisy zaručují autenticitu jejich dokumentů. V nás i v našich občanech, kteří se připojí, budou mít své spolupracovníky, kteří se s nimi zúčastní potřebných jednání, ujmou se dílčích úkolů a budou s nimi sdílet veškerou odpovědnost.

Věříme, že CHARTA 77 přispěje k tomu, aby v Československu všichni občané pracovali a žili jako svobodní lidé.

Podepsáno prvních 242 signatářů Prohlášení.

1. ledna 1977

MARNÉ SNAHY ZTROSOTANCŮ A SAMOZVANCŮ Republiku si rozvracet nedáme!

Jednotný hlas československých pracujících

PRAGA 12. ledna [Od našeho zpravodaje] — V celé republice se pozvedá hlas odporu proti počinání hrstky zkrachovaných pomahačů mezinárodní reakce, jak o něm informoval ve středu článek Rudého práva s titulkem Ztroskotanci a samozvanci. Těmto lidem, smutně známým zejména z krizových let 1968—1969, ale i z doby února 1945, ochotným ve své zavidlosti vůči socialismu se zaprodávat, se zdá každý prostředek dobrý k hanobení výsledků, jichž naše společnost za vedení strany dosáhla a dosahuje. V hanopise označeném jako charta 77 se snaží pokračovat v pomlouvání naší republiky a revolučních

vymezování lidu. Dokazují tak znovu, že jako tehdy i dnes pohrdají lidem této země a jeho úsilím. Prohlašují se dovolávající lidských práv a politických svobod. Ve skutečnosti jim však jde o «svobodu» organizování protistátní činnosti, hlásání antikomunismu, o návrat starých «práv» buržoazních vykořisťovatelů a utlačovatelů. Čtenáři článku Rudého práva odsuzují kontrarevoluční pokusy — a v závodech, vědeckých ústavech a na dalších pracovištích se rozhodli na tento čin také odpovědět. Uveřejňujeme některé z těchto hlasů, z nichž zní pevně odhodláni: Republiku si rozvracet nedáme!

V rezoluci politických a společenských organizací, členů brigád socialistické práce závodu ČKD Praha Kompresory se vyjadřuje toto stanovisko:

Vývoj politické a hospodářské situace v naší Československé socialistické republice doznává trvale kladných výsledků, které jsou podpořeny iniciativou a poctivou prací črtivé většiny občanů naší země, jejich neformálním vztahem a přístupem k zajištění úkolů ve všech oblastech národního hospodářství. V našem závodě i všude jinde je tento přístup lidí k budování rozvinuté socialistické společnosti výrazem podpory politiky KSČ, která sleduje trvalý růst životní úrovně a zajištění světového míru.

Své stanovisko vyjádřili občané naší země ve volbách, které se v minulém roce konaly, a účast občanů prokázala, že jim není lhostejný další vývoj v naší zemi.

V naprostém rozporu s touto objektivní situací a míněním většiny občanů naší země je akce izolované skupiny lidí, kteří se nepodílejí na společné činnosti, užívají všech občanských výhod a ve skutečnosti jde o odrodilce naší země. Odsuzujeme s rozhořčením činnost těchto samozvaných pomlouvačů.

Pracovníci základní devítileté školy Klementa Gottwalda v Praze-Proseku zaslali tuto rezoluci:

S rozhořčením a veškerou důrazností odmítáme pomlouváckou kampaň, kterou již delší dobu špičáci naší socialistické republiky západní sdělovací prostředky v rozporu se závěry helsinské konference.

Vyjadřujeme jako kolektiv hluboké rozhořčení nad těmito pomlouvami a prohlašujeme, že naší důvěrou ve vedoucí úlohu KSČ a v její vedení, naše internacionální citění a přátelství nikdo nemůže ovlivnit.

□ □

Členové brigády socialistické práce z Elektrokárbonu Topolčany píší:

Odsuzujeme autory pamfletu, který byl zaslán západním agenturám k použití pro ideologický boj proti našemu socialistickému zřízení, proti Sovětskému svazu a ostatním socialistickým zemím. Jsme přesvědčeni, že autory pamfletu dráždí výsledky, kterých jsme pod vedením KSČ dosáhli při plnění závěrů XIV. a XV. sjezdu KSČ. Na důkaz podpory politiky naší komunistické strany ubezpečujeme, že své úkoly čestně splníme a zpevníme socialistických závazků překročíme. To je naše odpověď na adresu reakčních živlů, které se na pamfletu

podílejí, a těm, kterým takové počinání vyhovuje, a nás i v zahraničí.

□

Brigáda socialistické práce Československo-sovětského přátelství Oděvního průmyslu v Prostějově zaslala dálnopisem stanovisko, v němž se mj. praví:

Náš kolektiv, v němž pracuje 14 žen, důrazně odpovídá zprohlašujícím a příznivcům mezinárodního keplátů. Prohlašujeme, že nechtíme s nimi mít nic společného.

Jak to dopřavdy myslí, o tom jsme získali zkušenosti z krizového období 1968—1969, kdy přivedli stranu a společnost do politického a hospodářského rozvratu. Opakování takové situace nedovolíme. Máme svou vlastní vůli a pracujeme pro její další rozkvět.

Odmítáme každý pokus, který by chtěl měnit chod dějin, zastavit pokrok nebo dokonce zvrátit socialistický vývoj v naší zemi.

Přestože v naší brigádě nejsou všichni členové strany, chceme ujistit ústřední výbor strany a vládu ČSSR, že stojíme za jejich politikou a budeme je i nadále svou angažovanou prací podporovat, protože sibižní míru a pracujícím na celém světě.

[Pokračování na str. 2.]

- Rudé Právo, 13. ledna 1977

MANIFESTACE JEDNOTY UMĚLCŮ S POLITIKOU KOMUNISTICKÉ STRANY

Za nové tvůrčí činy ve jménu socialismu a míru

Slavnostní shromáždění v Národním divadle • Všechny síly vzniku nových, socialistických kulturních děl •
Hozvítout aktivitu před sjezdy tvůrčích svazů • Provolání podepsaly stovky tvůrčích pracovníků

PRAHA 28. ledna (Od našeho zpravodaje) — Mnoho z osobností, které jsme zvykli vidět na jevištích, televizních obrazovkách a filmových plátcích, zaplnilo spolu s výtvarníky, spisovateli, hudebníky a architekty hlediště pražského Národního divadla. Sjeli se sem z celé republiky — národní umělci, zasloužilí umělci, stovky uměleckých pracovníků všech oborů bez rozdílu věku. Sešli se na pozvání československých výborů uměleckých svazů, aby manifestovali své jednotné odhodlání uskutečňovat kulturní politiku strany a státu.

Národní divadlo, které je symbolem naší vpravdě lidové kultury, se opět stalo dějištěm mimořádně významné kulturně politické události. Setkání probíhalo ve slavnostní a přitom tvůrčí atmosféře. Potvrdilo jednotu a společenou

vůli drtivé většiny našich nejlepších umělců podílet se na dalším rozvoji naší socialistické vlasti.

V ložích zasedl tajemník ÚV KSČ Josef Havlín, místopředseda vlády CSR Martin Lúčan, vedoucí oddělení kultury ÚV KSČ Miroslav Měřtec, vedoucí oddělení kultury ÚV KSS Rudolf Jurik, ministr kultury CSR a SSR Milan Klusák a Milošlav Válek a další straníci a státní představitelé. Pracovní předsednictvo tvořili zástupci československých výborů uměleckých svazů. Jednání v přeplněném Národním divadle zahájil zasloužilý umělec Jan Kozák, předseda Čs. výboru svazů spisovatelů. Poté zasloužilá umělkyně Jiřina Svorcová přednesla text svolání.

V diskusi vystoupili národní umělec Vilém Záborský, člen činohry Slovenského národního divadla, národní umě-

lec Jaroslav Grus, akademický malíř, zasloužilý umělec Vladimír Meduna, architekt, Zdenko Nováček, hudební vědec, národní umělec Bohumil Říha, spisovatel, Ivan Schurmann, akademický malíř, vedoucí tajemník Svazu slovenských výtvarných umělců, zasloužilý umělec Bedřich Prokoš, člen činohry Národního divadla v Praze, Peter Stilleha, slovenský básník a spisovatel, zasloužilý umělec Jiri Sequens, režisér filmového studia Barrandov, národní umělec Jan Seidel, hudební skladatel, a národní umělec Mikuláš Huba, člen činohry Slovenského národního divadla. (Hlavní myšlenky úvodního vystoupení a diskusních příspěvků přinášíme na str. 2.) V závěru zasedání podepsali účastníci text svolání. Se jmény podepsaných seznámíme čtenáře postupně. (da)

▪ Rudé Právo, 29. ledna 1977

Cenzura

Stát ví nejlíp, jaké myšlenky jsou pro veřejnost dobré...

Adam Drda

Termín cenzura má v soudobých dějinách – ty starší nechme stranou – jasný význam, jde o státní dohled nad šířením názorů a informací. Nemusí jej nutně vykonávat speciální cenzurní úřad a nemusí být vždy uplatňován v diktatuře. Částečnou cenzuru zaváděly a zavádějí i demokratické státy, jsou-li ve válce a vůbec v ohrožení, právě proto, aby svůj demokratický charakter chránily. Obecně však platí, že čím je demokratická společnost vyspělejší a jistější, tím méně toho tutlá a tím méně omezuje svobodu projevu. Naopak v totalitních systémech je cenzura pevnou součástí vládní politiky. Slouží k manipulaci s obyvatelstvem, má zajistit, aby se nedostávalo k jiným zprávám a idejím, než jsou ty, které posvěcuje jediná státní moc. Je tudíž plošná, nezasaňuje pouze masmédiá, ale i sféru umění, vědy, školství. Je propojena s propagandou a nelze se proti ní bránit.

PŘÍBĚH BEZPRÁVÍ – NÁSTROJE NORMALIZAČNÍ MOCI
CENZURA
INFORMAČNÍ TEXT

Cenzuru lze v zásadě dělit na *předběžnou* (takřka cokoli, co se dostává do veřejného prostoru, musí být předem zkontrolováno a schváleno) a *následnou* (pokud se „venku“ objeví něco, co je v rozporu se zájmem státní moci, je to odstraněno a „viník“ bývá sankcionován). V totalitním Československu to však bylo složitější – a podle všeho i horší než v ostatních středoevropských sovětských satelitech. Věnujme se nejdřív tzv. hromadným sdělovacím prostředkům.

ÚTISK

Roku 1968 se v ČSSR prosadila v dosavadních komunistických poměrech výjimečná svoboda slova a po okupaci se kontrola médií stala jedním ze zásadních cílů nastupujících normalizátorů. V Moskevském protokolu z 27. srpna 1968 stojí: *„Představitelé KSČ vyjádřili nutnost rychlého provedení řady opatření, směřujících k upevnění vlády pracujících a pozic socialismu. V souvislosti s tím zvláště zdůraznili význam takových prvořadých opatření, jako je ovládnutí sdělovacích prostředků tak, aby plně sloužily věci socialismu (...). Stranické a státní orgány upraví situaci v tisku, rozhlasu a televizi pomocí nových zákonů a opatření. V mimořádné situaci bude k obnovení pořádku na těchto úsecích nutné uskutečnit dočasná mimořádná opatření, aby vláda měla účinné prostředky proti anti-socialistickým silám.... Budou provedena nutná kádrová opatření ve vedení tisku, rozhlasu a televize.“*

Jaká praxe se za tím odstavcem skrývala? Už pár dní po okupaci, 30. srpna 1968, rozhodla vláda o zřízení centrálního orgánu státní správy, který měl na starosti masmédia, Úřadu pro tisk a informace (ÚTI, neoficiálně trefně přezdívaný ÚTISK, byl zvlášt slovenský a český). Dostal za úkol zajišťovat styk předsednictva vlády s redakcemi a jednotně usměrňovat, tj. cenzurovat tisk, televizi a rozhlas. Daniel Růžička, který se tématu věnuje na internetovém serveru totalita.cz, píše, že už 3. září vydal ÚTI první pokyny, *„ve kterých novinářům zakázal kritizovat země podléjící se na okupaci a zakázal používat termíny ‚okupant‘ a ‚okupace‘. (...) V dalších ‚pokynech‘, vydaných v říjnu, zakázal informovat o počtu obětí a (...) škodách (napáchaných) okupačními vojsky.“* ÚTI také vyslal své úředníky jako dohled do redakcí. 12. září pak vznikl ještě Vládní výbor pro tisk a informace, který kontrolu posiloval, a o den později přijalo Národní shromáždění zákon č. 127/1968, který upřesňoval formu a působnost ÚTI a současně de facto obnovoval cenzuru. Nikoli předběžnou jako dřív, ale následnou, která neměla přesné vymezení, klíčové byly momentální postoje komunistického aparátu. Trvalo však zhruba rok, než se okleštěná novinářská svoboda změnila v úplnou nesvobodu.

Rozhodující pro situaci ve sdělovacích prostředcích, stejně jako v jiných oblastech, nebyly na počátku normalizace zákony ani dohled ÚTI, nýbrž personální čistky kombinované s nástupem prověřených „kádrů“. Tady je třeba podotknout, že všechna vydavatelství, nakladatelství, kina, filmové ateliéry atd. vlastnil stát, respektive jím kontrolované instituce, a sdělovací prostředky byly typickým příkladem. Státu patřily monopolní televize, rozhlas a zpravodajská agentura (ČTK), periodika směla vydávat jen politické strany (např.: KSČ – Rudé Právo; socialisté – Svobodné slovo; lidovci – Lidová demokracie), společenské a zájmové organizace (SSM – Mladá fronta; ROH – Práce), případně státní úřady. Ty všechny podléhaly direktivám KSČ, což zglajchšaltování médií velmi usnadňovalo.

Autocenzura a parodie žurnalistiky

Zjednodušeně popsáno, v redakcích to během krátké doby vypadalo takto: vedoucí funkce museli opustit prakticky všichni lidé, kteří byli buď spjati s reformním komunismem, nebo je nová moc z jiných důvodů považovala za nespolehlivé. Na jejich místa přišli oddaní normalizátoři. Vyhazov čekal i řadové redaktory, kteří si „v krizových letech“ počínali svobodně a/nebo se odmítli podřídít novým pravidlům. Pozornost normalizátorů se nejvíc soustředila na nejsilnější média (ČTK, rozhlas a televize, celostátní deníky), nicméně postiženy na

PŘÍBĚH BEZPRÁVÍ – NÁSTROJE NORMALIZAČNÍ MOCI
CENZURA
INFORMAČNÍ TEXT

konec byly všechny redakce a vydávání některých časopisů (Literární noviny/Listy, Reportér, Tvář atd.) bylo zcela zastaveno.

Mediální teoretik Milan Šmíd konstatuje (v práci Česká média a jejich role v procesu politické změny roku 1989), že o obsazení veškerých důležitých funkcí v hlavních médiích rozhodovalo vedení KSČ podle nomenklaturních předpisů: *„V letech 1969–1970 veškeré ideové řízení centrálních médií převzal aparát ÚV KSČ, vládě zůstala starost pouze o jejich ekonomické fungování. Tento systém začal plně fungovat po prověrkách a personálních čistkách od roku 1970. Úřad pro tisk a informace, který po srpnu 1968 vyslal své pracovníky do redakcí rozhlasu a televize (...) mohl již v roce 1970 tyto cenzory odvolat. Namísto cenzury nastoupila mnohem přísnější autocenzura nově dosazených nomenklaturních šéfů.“* Následná cenzura se totiž ukázala jako horší než předběžná. Obsah článků hlídali už přímo vedoucí pracovníci redakcí, ale i sami redaktoři brzy shledali, že pokud nechtějí mít problémy a přijít o práci, musí si dávat pozor, odhadnout, co se od nich čeká, tj. cenzurovat sami sebe. Autocenzura se stala významným pojmem normalizačního oficiálního novinářství. A protože základní povinností novináře je ctít pravdu, zbyli nakonec v médiích lidé, kteří byli ochotni vytvářet jen jakousi komunistickou parodii žurnalistiky.

Roku 1980 byl zřízen Federální úřad pro tisk a informace, který od ledna 1981 získal status orgánu státní správy na úrovni ministerstva, včetně pravomoci registrace periodik. Daniel Růžička píše, že tento úřad *„formálně odpovídal za svoji činnost federální vládě, ale prakticky byl přímo řízen oddělením masových sdělovacích prostředků ÚV KSČ. Zajišťoval ochranu důležitých státních zájmů v tisku, navrhoval vládě ČSSR zásady státní politiky ve věcech médií a zabezpečoval jednotné provádění státní politiky ve věcech médií. Uděloval vydavatelům oprávnění k šíření periodického tisku, rozhodoval o dovozu a rozšiřování zahraničního tisku a o šíření zpravodajství zahraničních zpravodajských agentur. Na zasedáních oddělení masových sdělovacích prostředků byly každý týden zástupcům FÚTI, Národní fronty a šéfredaktorům předkládány požadavky na obsahové zaměření médií. Od roku 1987 se schůzek museli účastnit již všichni šéfredaktoři.“*

České sdělovací prostředky byly tedy od počátku normalizace úspěšně zpracovány, poslouchaly pak na slovo a je důležité vědět, že se to až do pádu režimu zásadně nezměnilo. Informovaly o neexistujících ekonomických úspěších, psaly nesmysly o zahraničním i vnitropolitickém dění, podílely se na šíření dezinformací (viz kapitola o propagandě). Pokud chtěli lidé získat v češtině nezávislé zprávy, museli číst samizdatové či exilové publikace nebo, což bylo mnohem snazší, poslouchat zahraniční rozhlasové stanice, především Hlas Ameriky a Svobodnou Evropu. Paradoxní je, že důsledná cenzura a autocenzura v novinách a časopisech se až do pozdních osmdesátých let týkala i kulturní oblasti – jedním z mála případů, kdy se z ní redakce pokusila (jistěže v mezích tehdejších možností) vymanit, byl hudební časopis Melodie, na což režim v roce 1983 zareagoval administrativním zásahem, výměnou šéfredaktora, po níž dosavadní autoři odmítli další spolupráci.

Když měla babička „vousy jako Stalin“

Tím se dostáváme k dalším sférám postiženým cenzurou, které tu lze bohužel pojednat jen ve stručnosti. Filmová tvorba byla znormalizována podle stejnéhoustru jako sdělovací prostředky. Po zaměstnaneckých a stranických čistkách ve FS Barandov se filmy natáčely už jen pod politickým dohledem – ne všechny byly služebné, na některých byla cenzura méně patrná, ale do všech ingeroval aparát KSČ. Část čs. filmů (především z šedesátých let) byla zakázána, dohledu podléhala i díla přejatá ze zahraničí. Tvůrci, kteří se odmítli přizpůsobit, u filmu skončili, emigrovali nebo tvořili jen za velkých potíží a nikdy zcela svobodně. Řada filmařů ale nakonec „přijala podmínky“: Udělali jeden či několik politicky konformních snímků a pak se snažili udržet v mezích režimní tolerance.

PŘÍBĚH BEZPRÁVÍ – NÁSTROJE NORMALIZAČNÍ MOCI
CENZURA
INFORMAČNÍ TEXT

Cenzura postihovala i divadlo, krásnou literaturu a výtvarné umění. V některých oblastech se sice i během normalizačního dvacetiletí dařilo prosazovat dobré věci, například pokud jde o vydávání překladové beletrie, ale vždycky to vyžadovalo výjimečné odhodlání jednotlivců, odvahu provádět různé triky a maskovací manévry, ochotu podstupovat politické souboje. Literární historik, překladatel a někdejší ředitel nakladatelství ODEON Josef Čermák například v rozhovoru pro časopis Babylon vzpomíná, že knihy Franze Kafky bylo možno vydávat až od roku 1983 (od stého výročí jeho narození), do té doby bylo dílo pražského, německy píšícího spisovatele politicky nežádoucí. Ministerstvo kultury se prý naštěstí zaleklo, když z Odeonu poslali dopis a varovali před ostudou, která hrozila, pokud by do Prahy přijeli kvůli kafkovskému výročí zahraniční návštěvníci a nenašli v knihkupectvích jedinou jeho knihu.

A Čermák také mluví o normalizační cenzuře, respektive autocenzuře: *„Dokud v dřívějších letech existovala skutečná cenzura, tzv. Hlavní správa tiskového dozoru, bylo to pro nakladatelství výhodnější. Poslal se tam titul ve stránkách, a jakmile dostal razítko, nakladatel byl z obliga. Paradoxně horší bylo, když byl tento útvar zrušen a odpovědnost přenesena na nakladatele a přes něho i na autory; když byla zavedena autocenzura. Na ni reagovali jednotliví účastníci výrobního cyklu různě. Někteří autoři i redaktoři se nebáli riskovat, jiní pracovali se strachem nebo diskutovali a nechávali si inkriminovaný text předem schválit nebo zakázat. Neprošla-li kniha na ministerstvu při (...) schvalování, bývaly následky nepřijemné. Vzpomínám si, že v jedné Saroyanově knize zůstala věta, že jeho babička měla vousy jako Stalin. Museli jsme dát vyrvat celý arch a knihu převázat. Redaktorka, jinak významná česká básnířka, musela být potrestána. To se dalo zařídit tak, aby to nebolelo. Dostala pokutu 1 500 korun a dva měsíce nato mimořádnou odměnu 2 000 korun.“*

Pokud jde o „domácí“ literární tvorbu, byla situace mnohem horší než u překladů. Desítky spisovatelů a básníků měly být vymazány z kulturní paměti, jejich knihy se nejen nevydávaly, ale také vyřazovaly z veřejných knihoven. Na rozdíl například od Polska vznikla v Československu takřka nepřekročitelná hranice mezi oficiálními tvůrci a spisovateli, kteří zůstali k režimu kritičtí, ať už odešli do exilu, nebo působili v opozici a publikovali v samizdatu. Opět je bohužel nutno konstatovat, že uvolnění na konci osmdesátých let na tom nezměnilo skoro nic.

Tažení proti rockové hudbě

V této kapitole se nelze nezmínit o vytrvalé válce Husákova režimu s „bigbítem“. Stejně jako v padesátých letech i za normalizace se čs. komunistický aparát snažil zadusit nejen politické aktivity, ale jakékoli projevy nezávislosti a svobody. Bylo jasné, že rock má na mladé lidi zásadní vliv. Kdo poslouchal Rolling Stones, Velvet Underground nebo Doors (a samozřejmě i spoustu českých a slovenských kapel), nejspíš dvakrát netoužil po svazácké uniformně a po nudném životě konformního socialistického občana. KSČ tedy začala podnikat kroky proti rockové hudbě hned v prvních letech normalizace. Opět nešlo jen o klasické cenzurní zásahy, ale o plošnou byrokratickou likvidační akci, uspořádanou pod záminkou „zvyšování kvality kulturního zážitku socialistického občana“.

Před rokem 1989 nesměli zpěváci a hudebníci profesionálně vystupovat (tj. nemít jiné zaměstnání) bez zkoušky před komisí a bez úředního povolení. Koncem šedesátých let to však byla víceméně formalita, stejně jako různá razítka potřebná ke koncertování na amatérské úrovni. Po okupaci se situace začala měnit a brzy bylo zřejmé, že o úspěšnosti rockera nebude v ČSSR rozhodovat publikum, nýbrž stranické orgány. Nejdřív KSČ redukovala počet produkčních agentur a v roce 1972 přišlo usnesení ministerstva kultury č. 112, které nařizovalo hudebníkům (nejen rockovým), aby absolvovali rekvalifikační zkoušky, tzv. přehrávky. Skládaly se ze tří částí: První ověřovala znalosti hudební teorie a notového zápisu, druhá politické předpoklady a ve třetí se předváděla vlastní hudební produkce. Nejdůležitější byla část politická, ale posuzoval se i vzhled muzikantů,

PŘÍBĚH BEZPRÁVÍ – NÁSTROJE NORMALIZAČNÍ MOCI
CENZURA
INFORMAČNÍ TEXT

texty písní, celkové vyznění jejich tvorby. Proto se někteří hudebníci nechali ostříhat a skupiny si připravily neškodný repertoár. Podle některých odborníků byly však už dopředu vypracovány seznamy lidí, kteří při přehrávkách nesmějí uspět. První „zkoušky“ se konaly roku 1974 a z 6 475 umělců jich prošlo pouze 3 450, bigbeatové kapely mezi ně zpravidla nepatřily.

Postupně byla zavedena i další opatření, která ztěžovala a v některých případech zcela znemožňovala i amatérské vystupování. Svobodná rocková hudba byla nežádoucí, bez obtíží koncertovaly a nahrávaly převážně nezajímavé a ke kompromisům ochotné skupiny, na „nepřizpůsobivé“ členy The Plastic People of the Universe uspořádal režim hon, jehož součástí byla i kriminalizace. Útok proti nezávislé hudbě byl kontinuální, pokračoval i po nástupu punku a nové vlny a polevil teprve na samém konci osmdesátých let, kdy už strážcům socialistické hudební čistoty docházel dech. ■

K přehrávkám jsme šli s dlouhými vlasy

Z rozhovoru s Ivanem Martinem Jirousem, uměleckým vedoucím The Plastic People of the Universe

My jsme se původně vůbec nechtěli do žádné politiky zaplést. /Chtěli jsme/ dělat svoje umění, svoje nepolitické věci s jiným mentálním nábojem, s jiným cítěním světa, než měli oni. Nechtěli jsme na ně útočit, chtěli jsme to celé dělat prostě mimo. (...) Bolševik to tak ale necítil. Správně se domníval, že jestliže mu jakákoliv aktivita, zdánlivě sebeodtažitější, sebebezvýznamnější, naruší jeho monolitní pojetí společnosti, je to začátek konce komunismu. Kdyby trpěl něco, co by bylo vedle něj, dřív nebo později lidé sami pochopí, že to je lepší, jiné, svobodné. Logicky by se i za tak nepatrným ohniskem, jakým byli Plastic People, musela postupně přelévát celá společnost. // Tohle jsme si ale uvědomovali postupně. Já se považuji za mistra kompromisu. Hráli jsme třeba i pod SSM, i když nepřicházelo v úvahu, aby někdo z nás do této organizace vstoupil. Chtěli jsme prostě dělat, co nás baví. První ani druhé přehrávky jsme nedostali, takže nás vlastně donutili hledat jiné cesty. (...) Vlastně nás zahnali do ilegality.

Museli jste si přece položit také otázku, co se stane, když přehrávky uděláte. Museli jste vědět, že se stanete oficiální kapelou, nebudete mít dlouhé vlasy...

Neexistuje! My jsme šli k přehrávkám s dlouhými vlasy a s normálním repertoárem. To jsem vytýkal kapelám alternativním a šlo přesně o jádro sporu, který jsem vedl třeba s /Mikolášem/ Chadimou. /Byl jsem/ ortodoxně proti tomu, aby kapela zahrála na přehrávkách, co chce slyšet komise, a na koncertech hrála takzvané „svoje“. My jsme šli na přehrávky s tím, že dostaneme-li je, bude to zázrak, ale nikdy jsme nepředstírali jinou hudbu, než jsme hráli. Kdybychom přehrávky dostali, nezměníme ani název, ani repertoár, ani vizáž. // Od počátku bylo naše úsilí trochu absurdní, ale my jsme chtěli donutit moc, aby sama řekla, že nám to nedá a že to nejde. Tvrdil jsem, že je to důležité i kvůli tomu, aby potom někdo za deset patnáct let, až se poměry změní, neřekl, proč jsme tenkrát nepřišli, že by nám glejt dali. Určitě by to někdo řekl. Estébáci u výslechů nám pořád dokola tvrdili, že kdyby Plastici mohli hrát veřejně, ztratili by velkou část publika, která na ně jako na zakázané chodí. Doporučil jsem jim, aby nás tedy nechali hrát a o tom, zda naše hudba skvělá je nebo není, nechali rozhodnout posluchače. Tak to prý nejde, říkali... Když si uvědomím, jaké kompromisy udělaly kapely srovnatelné s Plasty na začátku sedmdesátých let, třeba Flamengo, a podívám se na jejich diskografii, obsahující jedno dvě elpíčka, myslím, že jsme udělali dobře. (...)

Rozhovor vedl Jan Pelc, převzato z knihy Magorův zápisník, TORST, Praha, 1997

O závadných fotografiích

Cenzuře v masmédiích nepodléhalo za normalizace jen psané slovo, ale také fotografie. Internetový server iDnes publikoval rozhovor s Dušanem Veselým, který začátkem sedmdesátých let nastoupil do České tiskové kanceláře, kde pracoval mimo jiné jako obrazový redaktor. Dušan Veselý vzpomíná, že pokud jde o fotografie z domova, bylo to „z hlediska cenzury snazší, protože už samotný výběr témat, prostředí a lidí do značné míry zaručoval ‚nezávadnost‘. U politiků se pak hlídala jen vhodnost či nevhodnost jejich výrazu ve tváři atd.“. Složitější prý byla publikace snímků ze Západu, kupovaných od agentur AP, Reuters nebo UPI, z jejich produkce se muselo vybírat s velkou opatrností: „Na fotkách (se) mohla vyskytnout tvář nějakého emigranta nebo jinak nežádoucí osoby, taky jakékoliv úspěchy ze západního světa se musely vydávat s velkou střídmostí, aby se Západ snad nějak neglorifikoval. Člověk musel dávat pozor i na detaily. Já sám jsem jednou vydal agenturní fotografii z nějaké mohutné mírové manifestace v Německu a mezi bezpočtem transparentů byl jeden zcela miniaturní, který odsuzoval tehdejší sovětské rakety. Tento nápis, navíc v němčině, kterou nevládnou, jsem přehlédnul, a tak jsem si vykoledoval důtku a sražené měsíční odměny.“

Dušan Veselý potvrzuje to, co říkají všichni pamětníci normalizační oficiální redakční praxe, že totiž klíčovou roli hrála autocenzura: „Za léta praxe bylo každému jasné, co je přípustné a co ne. Věci, které byly na pomezí ideologické ‚přijatelnosti‘, se chodily schvalovat k nadřízeným. Když ani oni si nebyli jisti, tak šli ještě výš. Pokud se ptáte na strach, tak samozřejmě jakási podvědomá obava existovala. Normální strach, že když nebudete respektovat požadavky ‚shůry‘, tak přijdete o místo.“

Potíže s politickým dohledem prý mohly nastat u snímků ze všech oblastí, snad jen s výjimkou sportu: „V kultuře se objevovaly nežádoucí tváře, které třeba mohly hrát divadlo, ale neměly být nijak dále propagovány, v politice se sledovalo, aby vrcholové představitelé byli nasnímáni jen ‚v nejlepší světlo‘. Neexistovaly však žádné písemné seznamy nežádoucích (osob), a tak to bylo velmi obtížné. Nejsnazší byl způsob takzvaného schvalování – když jste si nebyl jistý, tak jste zašel za nadřízeným, a tak se odpovědnost přesunovala výš a výš. Bylo to zdlouhavé, každý se obával říct své ANO, a tak mezi vlastní akcí a vydáním fotografie mnohdy uplynula i spousta hodin. V dnešní době, kdy je honba za rychlostí vydání až extrémní, to zní neuvěřitelně.“

Zvláštní režim měly podle Dušana Veselého i staré fotografie, například z období první republiky: „Historické fotografie měly svůj režim, který se postupně měnil. V počátcích, tedy v oněch sedmdesátých letech, byl ve fotodokumentaci pracovník, který odpovídal za to, že z archivu neodejde fotografie, která by byla v rozporu s ‚ideologickým vkusem‘ doby. Zvláště ‚nebezpečné‘ fotografie byly zařazeny do takzvané červené klauzury, což ve skutečnosti znamenalo, že se negativy daly do obálky s červeným výstražným znamením. Fotka z takové obálky byla prakticky nedostupná, mohla se užít třeba pouze pro studijní či historicko-vědecké účely. Pro běžné užití nebyly tyto fotografie dosažitelné. Zároveň je třeba říci, že on takové fotografie taky skoro nikdo nechtěl, protože by je mohl jen stěží někde použít. Při vší zhůvěřilosti cenzury bylo štěstím, že se fotky nezlikvidovaly úplně, nýbrž jen přeřadily do ‚nedobytných‘ šuplíků...“

Podle iDnes (17. 1. 2009) zpracoval Adam Drda

Na co navázala normalizace...

Rozhovor s historikem Milanem Bártou (Ústav pro studium totalitních režimů)

Se státní cenzurou se setkáváme již před nástupem komunismu a nacismu. Mohl byste krátce shrnout, v čem se lišila cenzura před rokem 1948 od té totalitní?

Kdybych se měl držet českých zemí, tak cenzura u nás existovala mezi válkami, stejně tak za Rakousko-Uherska i v dřívějších dobách. Za první čs. republiky fungovala od roku 1923, tedy od vydání zákona na ochranu republiky, a řídilo ji ministerstvo vnitra. Primárně měla zabránit únikům informací, které by mohly ohrozit bezpečnost státu a demokratické zřízení. Jednalo se přitom většinou o tzv. dodatečnou nebo následnou cenzuru: Zakazovaly a zabavovaly se například knihy, které se zrovna tiskly nebo už byly vydané a často i vyexpedované. Periodika se kontrolovala těsně před odesláním do tisku, tudíž jsou z té doby známy například výtisky Rudého Práva s bílými vynechanými obdélníky místo článků, ale i noviny někdy policisté zabavovali až na stáncích. Nejvíce a nejčastěji byl cenzurován komunistický a praviceový, respektive fašistický tisk. A co je důležité, cenzura se tehdy skutečně vztahovala k bezpečnosti státu, byla přiznaná a aplikovaná v souladu se zákonem, přičemž byla samozřejmě předmětem řady stížností, převážně ze strany komunistů. Cenzura v totalitních zřízeních vypadala úplně jinak: Od té prvorepublikové se lišila rozsahem, všeobjímající působností, byla vedena snahou společnost totálně ovládnout, přičemž oficiálně bylo propagováno, že žádná cenzura neexistuje.

Jak fungovala cenzura po válce, po obnovení Československa, v letech 1945–1948?

Bezprostředně po válce vzniklo Ministerstvo informací, které vedl komunista Václav Kopecký. Mělo za úkol řídit sdělovací prostředky a už tehdy se snažilo upřednostňovat komunistický tisk. Dělo se tak nepřímou, pomocí různé šikany demokratických tiskovin, například novinový papír byl na příděl. Pro Rudé Právo tedy

byl zajištěn bezproblémový přísun papíru, zatímco nekomunistický tisk se potýkal s jeho nedostatkem. Podobným způsobem již před rokem 1948 sloužilo ministerstvo informací jako nástroj komunistické propagandy a postupně dostávalo tisk pod kontrolu.

Kdy se skryté zasahování do svobody tisku změnilo, řekněme, v tvrdou cenzuru?

Komunistický převrat se datuje k 25. únoru 1948, ale už 23. února vydal ministr vnitra Václav Nosek pokyn, který měl zabránit dovozu západního „reakčního“ tisku a odříznout Československo od nezávislých informací. Vzápětí vznikla na ministerstvu vnitra celá řada odborů, které se věnovaly cenzuře, další speciální úředníci-cenzoři pracovali v rámci tehdejších okresních výborů KSČ. Kromě omezení dovozu zahraničního tisku se komunistická moc snažila kontrolovat i přepravu poštovních zásilek a pročitat korespondenci, což je velmi zajímavé téma, o kterém se moc nemluví.

Existují třeba záznamy z padesátých let, kdy zaměstnanci kontroly korespondence mezi sebou soutěží, kdo rozlepi a pročte víc dopisů za směnu – v šedesátých letech už na to existovala speciální technika, aparáty, které rozlepovaly a po kontrole obsahu zase zalepovaly obálky. Kontrola korespondence měla několik stupňů: Namátková kontrola se týkala určitého procenta z veškeré korespondence, přičemž velký důraz byl logicky kladen na kontrolu poštovního styku se Západem. Cílená kontrola se pak zaměřovala na sledované či prověřované osoby a byla v kompetenci Státní bezpečnosti. Odstupňováno bylo i zacházení se zásilkami, od snahy zkontrolovat korespondenci bez viditelného poškození až po zabavení zásilky. Tato forma cenzury trvala až do konce roku 1989.

Které instituce kromě ministerstva vnitra se po roce 1948 ještě zabývaly kontrolou veřejných informací?

Jak už jsem zmínil, kromě MV a různých oddělení ÚV KSČ dohlíželi na cenzuru delegovaní okresní zaměstnanci. Teprve v dubnu 1953 vláda zřídila neveřejným usnesením speciální cenzurní úřad – Hlavní správu tiskového dohledu (HSTD), organizovanou podle sovětského vzoru. Její vedoucí pracovníci spadali pod ministerstvo vnitra, většinu ale tvořili „civilové“.

Můžete popsat, co přesně dělali pracovníci HSTD?

V době největšího personálního obsazení měl ten úřad okolo tří set zaměstnanců a přibližně stejný počet spolupracovníků na okresních úřadech. Stručně řečeno, měl v kompetenci kontrolu všech informací, k nimž se veřejnost mohla dostat, od kontroly novin, časopisů, rozhlasu a později i televizního vysílání přes program kin, tvorbu filmů atd. až po parte či krabičky od sirek v 50. letech. Kontrola výroby filmů začínala od scénářů přes průběh natáčení filmů až po konečný snímek. Dohled se také týkal například obsahu nástěnek na ulicích i na chodbách pracovišť a domů. Hlavní správa tiskového dohledu rovněž dohlížela na selekci knih z knihoven a vůbec na vyřazování děl nežádoucích autorů. Ta kontrola byla naprosto svévolná, záleželo jen na rozhodnutí úředníka, instruovaného shora.

V roce 1966 byla HSTD zrušena – proč?

Na počátku šedesátých let ještě panovala tuhá cenzura, ale jak se atmosféra v zemi postupně uvolňovala a měnila, pronikaly informace o její existenci do povědomí širší veřejnosti. Nejvíce o ní samozřejmě věděli ti, které cenzura přímo postihovala a kteří začínali být otevřenější: spisovatelé, novináři, tvůrci. Režimu to bylo nepohodlné a s příchodem ekonomických a následně i politických reforem se ukázalo jako neúnosné, aby cenzura dál fungovala bez zákonného podkladu. Byl tu tedy zájem vymezit cenzurní instituci přesné pravomoci a úkoly, takže v roce 1966 byla Hlavní správa tiskového odboru zrušena a vznikl nový cenzurní úřad – Ústřední publikační správa.

Jednalo se pouze o kosmetickou změnu, nebo měli po zakotvení cenzury v zákoně autoři a nakladatelé větší volnost?

Z dnešního pohledu se ta změna může zdát banální, ale asi nejvýraznějším posunem proti předchozí praxi bylo, že autor či nakladatel se proti cenzurnímu zásahu mohl odvolat. Ovšem odvolání představovalo zdoluhavý proces a třeba noviny, které musely vycházet denně, takovou možnost příliš nevyužívaly. Moc cenzorů navíc vzhledem k politickému vývoji postupně upadala, až byla v průběhu pražského jara 1968 cenzura na krátkou dobu zcela zrušena. Zajímavé je, že zrušení cenzury rozhodně nebylo automatickou součástí obrodného procesu v komunistické straně. Mnoho členů tzv. reformního křídla strany se během diskuzí o zrušení cenzury postavilo proti, například Zdeněk Mlynář, jeden z hlavních autorů Akčního programu KSČ.

O cenzuře za normalizace pojednává celá kapitola naší publikace, nicméně – jak si Vy osobně vysvětlujete, že se ji podařilo tak rychle a v takovém rozsahu zavést?

Jedním z hlavních úkolů KSČ na cestě k normalizaci a ke stabilizaci situace podle moskevských pokynů bylo opětovné ovládnutí sdělovacích prostředků. Byl to i zájem Alexandra Dubčeka, který v tomto procesu sehrál důležitou roli. Dubček doufal, že takové ústupky Moskvě pomohou zachovat alespoň některé reformní výdobytky pražského jara. K omezení svobody tisku došlo ještě v době, kdy stál v čele KSČ, takže osobnost, která byla pro většinu lidí ztělesněním reformu, nastoupila cestu kompromisů. Na společnost to určitě mělo značný psychologický dopad. Razantní cenzura pak přišla s nástupem Gustáva Husáka k moci v dubnu 1969. Ten měl zase jiné důvody: Potřeboval upevnit svoji pozici, ukázat, že má situaci pod kontrolou, také se blížilo první výročí okupace. Ovládnutí sdělovacích prostředků bylo tudíž jednou z jeho priorit a v relativně krátké době úspěšné. Během výročí okupace již prakticky všechna média stála na straně režimu, podporovala boj proti „kontrarevoluci“ a bylo tomu tak až do pádu komunistického režimu koncem osmdesátých let.

HVĚZDY A HITY EXPORTNĚ V MOSKVĚ

Text: Pavel Bartík
Foto: Otto Dlabola

OBECENSTVO

Ten, kdo by do sálu nakoukl během koncertu, rozpoznal by jen zřídka, kde se vlastně vystupují odevrává. Posluchači reagovali stejně spontánně jako naši fanouškové. Evu Pilarovou, Yvettu Simonovou, Helenu Vondráčkovou, Václava Neckáře i Karla Gotta vyteskávali nadšeně už při ohlášení, absence namocného Waldemara Matušky, který si zde získal stovky příznivců, hlavně písničkou Tereza v nich vyvolala sborový povzdech zklamání a každá rytmická a melodická výrazná skladba – Drobného Píšču sál, Pilarové Hřm oby do té lásko má, obě písničky Václava Neckáře, Strojček Charlie Heleny Vondráčkové a Gotta Lady Carneval – se chtě nechtě musela opakovat.

Ale nejen potlesk... Zpěváci dostávali za písničky kytice, mušle rozdávali autogramy a konec večera nechtěl brát konce. Chtěle postávali u šatny i u východu, vyzívali, kdy se bude program opakovat a těšce nesli sdělení, že repríza už nebude.

DOVĚTEK

Pragokonzertu, ministerským spolupředatelům, režiséru Naiskovi, dirigentům Vobrubi, Vlachovi, Hyblovi, kapele i zpěv-

SÁLY

Ano, sály. První vystoupení našich hvězd – oficiálně generální zkouška – se odehrála v přímo exkluzivním prostředí paláce Rady vzájemné hospodářské pomoci. Mramorové podlahy, mramorové plastiky „vypsané“ bílými žilkami ve zbrzlém kamenném leštěném díve... Exkluzivita na nejvyšší mezinárodní úrovni.

Druhý večer, onen slavnostní, plněný televizí, byl uspořádán v kině. Obrovské „sedmáctímilimetrové“ plátno v pozadí, hlediště téměř pro tři tisíce diváků a opět stěny obložené leštěným dřevem... Mít takový sál v Praze. Ale to není ještě ani zdaleka všechno. V budově je navíc menší sál, tři restaurace... Na novém prospektu jsou takových moderních budov určitě dvě desítky.

KONCERTY

Plakátů mnoho nebylo. Na slavnostní večer zval pouze jediný sedmimetrový transparent. Ku-

Na závěr Dna Československé kultury, které proběhly na území Sovětského svazu, v sále moderního moskevského velkokina Oktobr, uspořádala v pondělí 25. května agentura Pragokonzert společně s českým a se slovenským ministerstvem kultury slavnostní koncert předních interpretů československé pop-music. Vystoupení málo u obecnosti v hledišti i u televizních posluchačů všech intervizních věků mimořádný úspěch...

Fotograficky neosobní slova strohé novinové zprávy mohou jen ztěžovat prozradit, co všechno se skrývá za výrazem „koncert uspořádán...“ Připravil moskevský gala večer pro pořadatele ve skutečnosti znamenalo – soustředění na celé tři dny třináct našich nejúspěšnějších – a tedy současně i nejzaměstnanějších – zpěváků a zpěvků, přičemž k nim dvacetičlenný Taneční orchestr Československého rozhlasu v Praze a k jeho ředitelství dojednat ještě přítomnost dvou dalších dirigentů, kteří vedou další dvě naše zpěvkové kapely. Ve výčtu přítomných by pak následovala sedmčlenná vokální skupina Lubomira Pánka, šichtka hráčů na smyčcové nástroje, zvuková aparatura... Ale to ještě není ani zdaleka všechno. Celý tento došlavo mamuti ansámbl byl třeba odspedovat několik tisíc kilometrů od mo-

ních písniček. Nebylo to pro každého zpěváka stejně snadné. Jaromír Mayer musel sáhnout dokonce až do šestáctiletého věku – totiž po písni Divůž pláň, kterou zpíval na prvním ročníku Bratislavské lry. Ale zpívaly se i novinky: Hry Drobny, Ostrov poklady – Helena Vondráčková nebo Good bye – Karel Gott...

▪ Mladý svět, červen 1977

V posledních týdnech jsme od našich členů dostali řadu dopisů, v nichž se kriticky vyjadřovali k vystoupení některých profesionálních i amatérských hudebních skupin, které se hlásí k tzv. nové vlně rocku. Jejich společným jmenovatelem byl – mírně řečeno – podiv nad tím, jak je možné, že v naší společnosti je mladým lidem předkládán takovýto kulturní brak. Slova na adresu pořadatelů a povolovacích orgánů podobných vystoupení i zřizovatelů těchto „uměleckých“ skupin, nebyla právě lichotivá.

Protože nešlo o ojedinelé hlasy, snažili jsme se na tento problém podívat trochu hlouběji.

Rocková hudba není ve skutečnosti zábavní, neboť jak se také říká pop-music,

modro, na růžovo, tetování hřívových křížů, malování barevných pásů na obličej apod., to byl výsledek, který čelo vlny přinesla. Naplnila estetický a velmi často šokující i občany kapitalistických zemí, ale stále lepši, než aby mládež bojovala proti společnosti, která ji do bídy a beznaděje uvrhla.

Protože „punkové“ a jejich hudba v mnohém překročili „mezí“ dnosná i pro kapitalistickou společnost a vymkli se svým podnikovatelům z kontroly, bylo třeba uvést vše na „správnou míru. Místo tzv. punk rocku je šířena a propagována tzv. nová vlna, která se pokouší vrátit rock k původní hudební dokonalosti. Využívá se k tomu moderní techniky a klasických hudebních projevů a nástrojů. Hudba se mění, ale ži-

»NOVÁ« VLNA se starým obsahem

nic nového. Pamětníci vědí, že v poválečném období její vlna prošla světem několikrát. Mnozí již je známo, zejména mezi těmi, kteří tomuto hudebnímu žánru fandí, že to, co se u nás za rockovou muziku často vydává, má někdy a jejím původním obsahem společný jen název. Rocková hudba měla v procesu svého formování i značný sociální náboj, zejména proti masovému útlaku a proti válce ve Vietnamu. O tom, kam její obsah mířil, nejlépe svědčí skutečnost, že již v roce 1961 Výbor pro neamerickou činnost v USA zakázal vystupování zpěvku Pete Seegerovi, protože jeho písně měly ostrý sociální náboj. Jeho nástupce Bob Dylan již za rok ovládl „rockové pole“ písněmi typu Oxford town o černošském studentu Meredithovi, jenž se mohl zapsat na univerzitu jen za asistence federální policie. V téže době černošský zpěvák James Brown v Madison Square Garden v New Yorku při koncertu své skupiny ymel do tváře obhájcem rasismu v USA: „Jsem černoš a jsem pyšný na barvu své kůže, jsem pyšný na to, že jsem se narodil jako černoš.“

votal filozofie, kterou „nová“ vlna rocku propaguje, zůstává stejná. V novém hávu je mládeži předkládán starý obsah.

Není náhodou, že tzv. punk rock i „nová“ vlna rocku byly a jsou prostřednictvím západních rozhlasových stanic i jinými cestami (např. pašování gramofonových desek či magnetofonových kazet) šířeny i do naší republiky.

Záměr, který diverzní centrály sledují, je dvojitý: jednak působit prostřednictvím tohoto hudebního braku přímo na naši mládež, a za druhé pod hesly o „nové“ zvětové hudební vlně vyprovokovat i u nás vznik skupin, které by produkovaly (a to, všem estetickým a morálním normám odporující hudbu. Cíl, který je sledován, je více než zřejmý – prostřednictvím ohlušujícího rámusu, jednotvárných melodií a primitivních, často vulgárních textů dávat i naší mládeži onu osvědčenou a vyzkoušenou hudební drogu, která by i u nás mladým lidem vštěpovala životní filozofii „No Future“ a taková pastojná, jednáni a ná-

▪ Tribuna, 12/1983

Soudruh Gustáv Husák navštívil redakci Rudého práva

Soudružská pracovní beseda s členy redakčního kolektivu

PRAHA 8. října (2) — Generální tajemník ústředního výboru KSČ a prezident ČSSR Gustáv Husák navštívil ve středu redakci Rudého práva, tiskového orgánu ÚV KSČ.

Po srdečném uvítání vedením redakce se soudruh Husák seznámil s prací redakce a s některými polygrafickými pracovišti Tiskařských závodů Rudé právo, zabezpečujícími výrobu listu.

Poté se setkal s redaktory Rudého práva na soudružské, pracovní besedě, věnované úkolům souvisejícím s nadcházejícími výročními schůzemi, stranickými konferencemi a XV. sjezdem Komunistické strany Československa.

Ve svém vystoupení soudruh Husák vzpomněl 55leté revoluční tradice tiskového orgánu ÚV KSČ, ocenil jeho práci, zejména od roku 1969, a podíl při úspěšném uskutečnění II. a III. sjezdu KSČ. Vyjádřil přesvědčení, že redakční kolektiv Rudého práva pod vedením nového šéfredaktora soudruha Oldřicha Švestky, který byl

v úterý na zasedání ÚV KSČ do této funkce jmenován, se bude úspěšně podílet na plnění náročných úkolů, které stojí před stranou a celou naší společností v etapě bezprostřední přípravy XV. sjezdu KSČ i v dalším období, při realizaci jeho závěrů.

Účastníci besedy pak hovořili o poznátcích a zkušenostech ze své práce a vyslovili řadu námětů k jejímu dalšímu prohloubení a zkvalitnění.

Na závěr besedy poděkoval soudruh Husákovi za jeho návštěvu a za pozornost, kterou věnuje stranickému tiskovému orgánu, šéfredaktor Rudého práva Oldřich Švestka. Jménem redakce ujistil ústřední výbor KSČ a osobně soudruha Husáka, že celý kolektiv pracovníků Rudého práva vynaloží všechny své síly k zabezpečování náročných úkolů v přípravě XV. sjezdu KSČ.

▪ Rudé Právo, 9. 10. 1975

OČIMA NOVINÁŘŮ RUDÉHO PŘÁVA

Objektivní informace v dobovém tisku

ANOTACE:

Žáci si v aktivitě vyzkoušejí čtení s porozuměním, vyhledávání objektivních informací a využití čistě popisného jazyka. Na základě obecných informací o cenzuře se pokusí analyzovat dobový novinářský článek ve stranickém tisku (Rudé Právo) a vyjádřit svůj vlastní názor.

KLÍČOVÉ KOMPETENCE:

k řešení problémů, komunikativní, občanské a pracovní

DOPORUČENÝ VĚK: 14+

CÍLE:

Žáci:

- seznámí se s dobovým stranickým tiskem v přelomovém roce 1989,
- na základě novinových článků získají dobově zabarvené a zkrácené informace o událostech, kterými žila Evropa v listopadu 1989, a na základě současného historického pohledu na tyto události se učí pochopit, jak je možné s veřejností manipulovat,
- seznámí se s pojmem „cenzura“ v praxi totalitního režimu,
- naučí se vyhledávat, zpracovávat a dále využívat informace získané z dobového materiálu,
- při samostatné práci trénují užití čistě popisného jazyka tvorbou vlastního novinářského článku.

DĚLKA: 25 min. práce v hodině, v následující hodině 10 minut prezentace vlastního článku

POMŮCKY:

- MATERIÁL 1, 2
- PRACOVNÍ LIST
- tužka, papír na poznámky při práci ve skupině

POSTUP:

1. Na začátku seznámíme studenty s cílem vyučovací hodiny – budou se snažit na základě dobových **MATERIÁLŮ** pochopit, co to je cenzura a proč je průvodním jevem totalitních režimů. Napíšeme na tabuli slovo „cenzura“ a vyzveme studenty k tomu, aby uváděli, co si pod pojmem představují (brainstorming), názory zapisujeme na tabuli.
2. Rozdělíme studenty do pracovních skupin po 3–4 studentech, každá skupina obdrží **MATERIÁL** – texty z Rudého Práva z 18. 11. 1989. Jejich úkolem je přečíst si text obou článků.
3. Požádáme, zda by mohl někdo stručně okomentovat obsah obou textů. Zjistíme, zda z textu poznali, o jakou demonstraci k 17. listopadu se jednalo a co významného událost odstartovala.
4. Studentům ve skupinách rozdáme **PRACOVNÍ LIST**, který se na základě přečtených článků snaží co nej přesněji doplnit. Je dobré dát na vyplnění časový limit.
5. Po uplynutí časového limitu požádáme zástupce každé skupiny, aby přečetl výstupy, ke kterým skupina dospěla.

6. **Dobrovolný úkol pro budoucí novináře:** Na základě vědomostí o základních pravidlech tvorby novinového článku (mezipředmětové vztahy – český jazyk: sloh) a znalostech historických souvislostí z dějepisu zkouší napsat objektivní článek o demonstraci studentů 17. listopadu v Praze. V následující hodině prezentují studenti své vytvořené články. Ostatní se mohou vyjádřit, zda takto napsaný článek je objektivní a čistě popisný.

Poznámka: Je důležité, aby si pedagog ověřil, že studenti znají historické souvislosti vztahující se k 17. listopadu 1989. Pokud ne, musí tomuto předcházet hodina, která se věnuje československým dějinám 20. století. Pokud bude pedagog pracovat i s dobrovolným úkolem, je třeba zjistit, že studenti ve slohu používají tento literární žánr a znají jeho základní zásady. Pokud ne, je třeba je s nimi seznámit.

REFLEXE:

V závěru proběhne diskuze, proč o obou demonstracích informoval dobový tisk naprosto odlišně. Jaký byl cíl takových dezinformací? Proč o brutálním zásahu v Praze neinformovali novináři téměř vůbec, bagatelizovali jej, a naopak v Paříži tento brutální zásah maximálně zdůraznili? Co ještě novináři kritizovali a na co poukázali při popisu demonstrací v Paříži?

POUŽITÉ ARCHIVNÍ MATERIÁLY A DOKUMENTY:

Rudé Právo, 18. 11. 1989, strana 1 a 6

ZKUŠENOSTI Z PRAXE:

Aktivitu jsem odzkoušela v rámci semináře ZSV. Články z Rudého Práva jsem si předem nakopírovala a rozdala do dvojic, popřípadě žáci pracovali sami (v této třídě je pouze 9 žáků). Každý měl k dispozici oba články. Následně každý žák, popřípadě dvojice obdržela PRACOVNÍ LIST. Na vyplnění jsem jim nechala 10 minut, což bylo málo, a ani jeden PRACOVNÍ LIST nebyl vyplněn celý. Žáci se znovu vraceli k článkům a ve dvojici diskutovali. Z časových důvodů jsme poslední otázky PL řešili společně a ústně. Plynule jsme přešli v diskusi, která velmi dobře ukázala na splněné cíle aktivity. Aktivitu doporučuji jak do předmětu ZSV, tak je jistě využitelná i v hodinách českého jazyka.

Zdeňka Juklová, SUPŠS Železný Brod

Články z Rudého Práva

ědí
CV KSC
tajemník

ovstským
všech dě-
Dospělí
k závěru,
mladosti
a cíle do

y Moskvě
a střed-
vše šrodi
baté vzá-
i zemí a
spektech
o života,
stávby a
li na vý-
středních
Rudého
irarování
vání vzá-

l s bed-
emismu
stavem.
na činy
pravitel
ora stá-
ý proces

ojník ná-

str. 6/

ETA

OS

čadské
byl svo-
ho roku.
jmézem
ai Káro-

neustá-
vše stá-
kojením,
žáně.

tr. 7)

Demonstrace studentů

PRAHA [Od naší zpravodajky] — Na Albertově v Praze 2 se v šestnácti hodině shromáždilo kolem 15 tisíc studentů pražských vysokých škol, aby zde utvili památku Jana Opětala zavražděného fašisty. Společná akce městské vysokoškolské rady a neorganizovaných studentů měla rozpornou ívať. Ukázala, jak studenti touží hovořit nahlas a otevřeně o svých problémech, že vytudují rychlejší postup společenských přeměn a také, jak snadno se nechají sžhnout k radikalismu. To se projevilo ut při rozliých restrikcích na projevy řečníků, zejména představitelů městské vysokoškolské rady. Po ukončení shromáždění na Albertově se jeho účastníci převa-dem vydali na vylehradský štádn, kde měli položit květy se hrubu Karla Hyňka Mácha.

Už na Albertově a potom během pochodu se na transparentech a ve skladovaných pokřičích objevovala s postupně převládla hesla, které uspedala představitel KSC, vedoucí globu komunistické strany, požadovala zrušení mlčky, demisi vlády, svobodné volby a podobně. Na Vyšehradě málo shromáždění a psatím skiera, který zde má být ukončen, společného již málo. Postupně tu převládly hlasy, které požadovaly, aby se přívod přesunul do středu města. Ve večerních hodinách dav postupoval k Národnímu divadlu a po Národní třídě.

K udržení veřejného pořádku v centru města byli povoláni příslušníci Všechné bezpečnosti. Ovčívvali fotočlánky dělnické demonstrace a kolem sta osob bylo předvedeno na místní oddělení VB. Ve 22 hodin byl ve středu města obnoven klid. (lou)

ědí
CV KSC
tajemník

ovstským
všech dě-
Dospělí
k závěru,
mladosti
a cíle do

y Moskvě
a střed-
vše šrodi
baté vzá-
i zemí a
spektech
o života,
stávby a
li na vý-
středních
Rudého
irarování
vání vzá-

l s bed-
emismu
stavem.
na činy
pravitel
ora stá-
ý proces

ojník ná-

str. 6/

ETA

OS

čadské
byl svo-
ho roku.
jmézem
ai Káro-

neustá-
vše stá-
kojením,
žáně.

tr. 7)

Když předseda vypne mikrofon
K policejnímu zásahu proti stávkujícím

PARÍŽ [Od našeho zpravodaje] — Kdo se v posledních šesti týdnech pohybuje kolem sídla francouzského parlamentu v Bourbonnském paláci, pozoruje tam čas od času skupiny většinou mladých žen a mužů, kteří na rozdávajících letáčcích informují, že jsou zaměstnanci daňového úřadu a stávkují za zvýšení mezd a zlepšení pracovních podmínek.

Snaží se navázat kontakt s poslanci, aby jim vyložili své stesky. Avšak vždy se proti nim tyčí kovové bariéry a řady příslušníků pořádkové policie CRS dokonale vycvičených k rozhánění a decimování nepovolených demonstrací.

Stávka daňových zaměstnanců nejen v Paříži, ale i v jiných francouzských městech znervozňuje vládu. To byl zřejmě důvod toho, že když se ve středu dostavilo do blízkosti parlamentní budovy 4000 daňových zaměstnanců, aby vybědli poslance nahlasovat pro rozpočet, který ignoruje jejich požadavky, policie se na ně vrhla — v přílibách, s ochrannými štíty, s obušky, někteří její příslušníci byli vybaveni krátkými puškami, jimi odpařovali granátů se slzným plynem.

Byli raněni a tekla krev. Nebyť přítomnosti některých poslanců, policejní zásah byl ještě brutálnější. Když o bezdůvodně ostrém a nevybíravém zásahu [stávkující nevyvolávali hesla proti státu nebo ústavě, nýbrž přáli si mluvit s poslanci] chtěl jeden z těchto poslanců referovat v parlamentě na probíhající zasedání, předseda Národního shromáždění Laurent Fabius mu podle informací tisku vypnul mikrofon...

Policie toho dne zasáhla dvakrát, se stejnou násilnou vehemencí. Od-bory CGT k tomu vydaly prohlášení, v němž se říká: «Vláda dnes začla s odmítnutím dialogu až do krajnosti. Zvolila násilí a represe.» (md)

■ Rudé Právo, 18. listopadu 1989

■ Rudé Právo, 18. listopadu 1989

OČIMA NOVINÁŘŮ RUDÉHO PŘÁVA

Doplň informace na základě přečteného článku v dobovém tisku:

	DEMONSTRACE STUDENTŮ	KDYŽ PŘEDSEDA VYPNE MIKROFON
Kdy a kde se událost stala?		
Kdo událost zorganizoval?		
Proč byla událost zorganizována?		
Popiš stručně v bodech, co se stalo.		
Najdi v textu, co novinář především zdůraznil a proč.		
Bylo něco v článku účelově zamlčeno, zkráceno?		
Dokážeš vysvětlit proč?		

Školství

Normalizační škola: prohloubení úpadku

Petr Dudek

Profesor Václav Černý ve svých Pamětech s nevolí konstatuje, že komunistický režim po roce 1948 překvapivě snadno získal na svou stranu (a tím zničil) bývalou národní pýchu – české učitelstvo. „Poúnorový český učitel degeneroval rychle v nedůstojného nadháněče nové ideologie, stal se prodlouženou rukou stranického násilí, služebníkem politicko-propagačních, organizačních, ekonomických akcí, jimiž strana národ zpracovávala a které neměly nic společného se školou; školní a národně-pedagogická práce stala se rázem poslední a nejméně oceňovanou pedagogovou atribucí.“

PŘÍBĚH BEZPRÁVÍ – NÁSTROJE NORMALIZAČNÍ MOCI
ŠKOLSTVÍ
INFORMAČNÍ TEXT

Od dob národního obrození až do nacistické okupace byli čeští učitelé nositeli osvěty, vzdělanosti a formovali charakter širokých vrstev. Černý, a nejen on, v tom vidí projev české úcty ke vzdělání a touhy obstát před cizinou – nikoli silou zbraně, ale silou intelektu. Tuto tradici komunisté odvrhli. Nahradili ji systémem postaveným na poddajné poslušnosti, maskované koncepcí tzv. jednotné socialistické školy. Komunisté ve školství slibovali něco, co mohlo nepozorným nebo nezkušeným očím připadat jako pokrokové úsilí. V důvodové zprávě tzv. školského zákona z roku 1953 se mimo jiné píše: *„Bude dále důsledně odstraněno odtržení naší školy od života, od potřeb naší socialistické výstavby a obrany vlasti. Všeobecně vzdělávací škola nesmí mít nadále svůj dosavadní převážně humanistický ráz, ale po vzoru školy sovětské musí věnovat velkou pozornost polytechnickému vyučování. Proto bude posíleno především vyučování matematice a přírodním vědám. Do vyučování budou systematicky zaváděny laboratorní práce, žáci budou pracovat na školním pozemku nebo školní zahradě, budou konat exkurse do výrobních podniků atd. Vším tím si bude mládež osvojovat v souvislosti s učením základům věd i vědecké základy současné výroby...“*

I relativně umírněný text v sobě nese zlověstná znamení toho, co se komunisté chystali se soustavou českého vzdělávání provést. Onen „převážně humanistický ráz“ byl opravdu zavržen, klasické jazyky ve středoškolské výuce potlačeny, moderní jazyky zastoupeny především ruštinou. Přírodní vědy ani matematiku socialistická škola opravdu nepotírala, ale posilovala; doplňovala je však nesmyslnými výrobními praxemi, exkurzemi do továren, prací na školních pozemcích, v dílnách a podobně (tzv. polytechnizace dopadla zejména na základní a střední, ale též na vysoké školy). Výsledkem byl vážný úpadek humanitních předmětů. Ze společensky uznávaných předválečných učitelů a středoškolských profesorů se v padesátých letech stali poslušní hlasatelé socialistických idejí. Pro poctivé a slušné pedagogy s přírodovědným a technickým zaměřením to znamenalo uzavřít se do hranic vlastního oboru a zdržet se společenských projevů. Pro jejich kolegy s humanitními aprobacemi socialistická škola znamenala vesměs živoření na vedlejší koleji, ne-li naprostý profesionální pád. Jedno bylo ale jasné: Budoucnost patřila pouze těm, kteří byli ochotni přijmout stranickou legitimaci.

Fiasko, kam se podíváš

Normalizace úpadek školství bohužel posílila, byť poměry na školách byly ve srovnání s padesátými lety přece jen tolerantnější. Období tzv. konsolidace se v systému vzdělávání projevilo podobně jako v jiných oborech: nástupem průměrných či podprůměrných funkcionářů do významných pozic. Zesílenou centralizací a snahou vše „plánovat, katalogizovat a systematizovat“. A samozřejmě odklonem od poznatků přicházejících (byť zprostředkovaně a omezeně) ze Západu – a naopak poklonkovaním sovětskému vzoru.

České škole toto období přineslo několik závažných reformních kroků. Všechny byly neúspěšné, z některých se školství vzpamatovává dodnes. Změny ve školství se chystaly od počátku sedmdesátých let pod přísným stranickým dozorem, přesněji řečeno přímo na stranické půdě. Tak se stalo, že předsednictvo ÚV KSČ přijalo v červnu 1976 projekt s názvem Další rozvoj československé výchovně vzdělávací soustavy, což byl závazný dokument k provádění změn. Nikoho ani nenapadlo pozastavit se nad tím, že příslušné zákony se přijímaly až později – v letech 1977 a 1984.

Jak a kdy pocítili změny žáci a učitelé? V druhé polovině sedmdesátých let se objevila možnost ukončit základní devítiletou školu už po osmi letech – a přejít na gymnázium. Postupně se takto dalo přecházet i na vybrané střední školy a později i na (nově zřizované) učební obory s maturitou. Docházka do základní školy se tak postupně zkrátila o rok. (Povinná školní docházka byla stanovena na deset let.) Tím se sice normalizační škola přiblížila sovětskému vzoru, ale jinak změna nezpůsobila nic víc než trochu organizačního chaosu. Žákům se také zkrátila doba, po kterou mohli vybírat své budoucí povolání.

PŘÍBĚH BEZPRÁVÍ – NÁSTROJE NORMALIZAČNÍ MOCI
ŠKOLSTVÍ
INFORMAČNÍ TEXT

Horší byl dopad na systém středních škol. Učňovské školství, do té doby považované za „slepu vzdělávací uličku“, protože jeho absolventi si jen těžko hledali cestu k dalšímu studiu, se podle představ komunistických reformátorů mělo svého „handicapu“ zbavit. Mezi učňovskými obory se proto objevily obory ukončované maturitou, která byla hodnotově postavena na roveň maturitám na středních odborných školách a gymnáziích. Za tímto účelem se učňům a učnicím zvýšilo penzum všeobecně vzdělávacích předmětů. Výsledek byl tristní – pro nově předepsané hodiny všeobecných předmětů na učňovských školách se těžko hledali dobří pedagogové a reforma zároveň zkrátila dobu praktického odborného výcviku. Tzv. dělnická mládež sice snáz dospívala k maturitě, ta ale neměla valnou úroveň a učňové na tento „výdobytek“ zároveň dopláceli – snížením úrovně odborné výuky.

Na gymnázia zavedli komunističtí reformátoři předměty odborné výuky, jako byly základy výroby a odborné přípravy (ZVOP), jež měla absolventy, a to včetně budoucích vysokoškoláků, připravit pro kvalifikovaná dělnická povolání. Jak se ukázalo, gymnazisté po této změně zdaleka nedosahovali odborné znalostní úrovně absolventů středních odborných škol, a navíc právě kvůli snížené časové dotaci na všeobecně vzdělávací předměty (v rozvrhu se musel ušetřit na ZVOP čas) nebyli ani tak dobře připraveni na studium na vysokých školách jako jejich předchůdci. Z gymnázií se stal podivný kříženec, takže ani v tomto bodu nelze reformní experiment hodnotit jinak než jako fiasko.

Podobně zničující dopad měla reforma ze sedmdesátých let také na vysoké školství. Pouze snad s tím rozdílem, že jednotlivé školy, nebo přesněji jednotlivé vysokoškolské obory, projevovaly rozdílnou odolnost proti nepromyšleným zásahům shora. Některým se podařilo projít normalizací s minimálním poškozením, jiné, a to zejména obory humanitní, dopadly špatně. Oficiálním cílem bylo, aby z vysokých škol odcházeli ne toliko odborníci, ale absolventi připravení i po stránce ideově politické. Prakticky to především znamenalo, že posluchačům stoupl počet přednášek a zkoušek z marxisticko-leninské přípravy. Posílil se požadavek aktivní práce v SSM. V odborné části studia se mělo hledět na co nejlepší uplatnění absolventů v praxi. Vytvářely se jednotné studijní plány závazné pro jednotlivé obory. Tlaku shora lépe odolávaly technické a přírodovědné školy – mnozí odborníci, kteří si nehodlali s režimem zadat, ale nemohli nebo nechtěli jej otevřeně odmítnout, si našli klíčky, jak technické či přírodovědné obory ochránit, třeba pod novým názvem. Představitelé oborů humanitních jevíli bohužel větší ochotu ke spolupráci s režimem, v některých, a nikoli ojedinělých případech byli docela obyčejně servilní. Proto se do vážných existenčních problémů dostaly některé „menší obory“ typu indologie či divadelní věda, jiné, například sociologie nebo historie, sice přežily, ale v podání klíčových normalizačních učitelů se přeměnily v karikaturu vědeckého oboru.

Marxisticko-leninské vše

Mladí lidé, zejména ti, kteří stáli o vysokoškolské vzdělání, museli po celou dobu normalizace počítat s tím, že jediným oficiálně přijímaným svetonázorem je marxisticko-leninská filozofie, zkráceně marxismus-leninismus. Od tohoto principu se odvozovaly další oficiálně povolené společenskovední deriváty. Na univerzitě tak například nebylo možné oficiálně studovat „sociologii“, ale pouze „marxisticko-leninskou sociologii“, což, jak kdosi poznamenal, dávalo asi stejný smysl jako přednášet studentům „marxisticko-leninskou fyziku“. Kupodivu i výuka marxismu-leninismu prošla určitým uvolněním v šedesátých letech, které muselo být s nástupem normalizace zkritizováno a zatraceno. Podle nechvalně proslulého Poučení z krizového vývoje *„... zcela zklamala teoretická pracoviště strany, která nejenže společnost ofenzivně nebránila před působením pravcových sil, ale dokonce se sama stávala aktivními nositeli nejrůznějších ‚revizionistických‘ koncepcí a představ“*.

Normalizátoři školství se proto postarali, aby se nic podobného nemohlo opakovat. Výsledek byl směšný i tragický zároveň. Takzvané ideologicko-výchovné funkci marxisticko-leninského učení byli mladí lidé vystaveni

od útlého věku, přičemž s vyšším stupněm školy se expozice příslušně posilovala. Být „pouhým“ odborníkem, lékařem či chemikem už nestačilo. Odborně zdatní jedinci neznamenal nic nebo jen velmi málo, dokud se nestali či nebyli ochotni se stát odborníky socialistickými, tedy takovými, kteří dokonale ovládají „vědecký světový názor“, ztotožňují se s ním a propagují jej.

Komunistům v normalizačním Československu se podařilo zrušit přirozený veřejný život a zablokovat svobodnou výměnu informací, přesto většině obyvatel došlo, že marxismus-leninismus není žádný „vědecký“ názor. Jen ti zasvěcenější věděli, že vnucovaná doktrína je jen subjektivním, vulgárním výkladem původních Marxových myšlenek, ale skoro každý musel pochopit, že marxismus-leninismus je prakticky nepoužitelná veteš. Z nejtřeženějšího světového názoru se stal terč postranních vtipů. O to tragičtější bylo nasazení, s nímž režim toto učení vtloukal mladým lidem do hlavy. Normalizace přinesla zesílenou podřízenost společenských věd přímé stranické kontrole – a povinné kurzy marxismu-leninismu byly k tomu vhodným nástrojem. Jak výstižně píše Pavel Urbášek v knize Vysokoškolský vzdělávací systém v letech normalizace: *„Jednotlivé marxisticko-leninské instituce a jejich zaměstnanci tak zejména v průběhu sedmdesátých let působili jako zocelené a zvlášť vybrané bratrstvo ,ideologických strážců‘.“*

Nespolehliví pryč

Vedení školského resortu bylo za normalizace, jak už jsme ukázali, v rukou naprosto nekompetentních lidí. Jak to vypadalo mezi pedagogy? Na mnohých školách se v průběhu šedesátých let objevili statečnější učitelé a profesori. Někteří otevřeně odsoudili invazi sovětských vojsk v srpnu 1968, případně podepsali manifest Dva tisíce slov. Pokud byli členy KSČ, čekal je po prověrkách vyhozov ze strany – a stejně jako svobodomyšlné kolegy nestraníky obvykle trvalá či dočasná ztráta zaměstnání v oboru. Na prahu sedmdesátých let se proto české školy staly politicky mnohem konzervativnějšími zařízeními, než jakými byly v letech šedesátých. Na vedoucí místa na školách nastupovala (nebo se na nich upevňovala) další vlna komunistů – tentokrát s ještě nižšími odbornými a morálními kvalitami.

V praxi se normalizace na školách projevovala různými způsoby. Někteří ředitelé a ředitelky základních a středních škol se vraceli ke stalinistickým názorům. Místo činů se naštěstí většinou spokojili s pouhými gesty. Pronásledovali žáky, kteří se „provinili“ jen tím, že si oblékli džínsy. U chlapců kontrolovali délku vlasů a neposlušnost kázeňsky trestali. Dbali na to, aby učitelé v mimořádných hodinách odsuzovali svobodné společenské projevy, například Chartu 77. Jména politiků, spisovatelů či novinářů spjatých s pražským jarem nesměla ve školách zaznít vůbec, zmizela také z učebnic. Pro demokratické osobnosti z meziválečné a těsně poválečné doby platilo samozřejmě totéž. (Někteří učitelé si ponechali starší, kvalitnější příručky z doby uvolnění v šedesátých letech, dokonce podle nich i příležitostně učili a půjčovali je studentům – oficiálně však sledovali nově vydané učebnice a osnovy.) Na každého žáka se v průběhu školní docházky vypracovával posudek. Často šlo o vynucenou formalitu. Pro režim to však byla bezpečná cesta, jak pojistit další kariéru dětem z tzv. kádrově spolehlivých (dělnických, ještě lépe stranických) rodin, případně zabránit dětem z komunisty pronásledovaných rodin v přijetí na vybranou střední školu (viz rozhovor s Martinem Machovcem). Ne všichni ředitelé škol ale postupovali vždy naprosto nesmlouvavě. Někteří z nich dříve nebo později tolerovali určité odchylky od oficiálních stanovisek. Příběhů, kdy ten nebo onen ředitel dokázal v pravou chvíli zamhouřit oko, se traduje hodně. Bohužel je více než vyrovnávají příklady horlivých ideologických dohlížitelů, kteří neváhali mnohým nadaným žákům upírat právo na svobodný názor.

Chodili spolu z čisté lásky...

Jak napsal budoucí polistopadový prezident Václav Havel v roce 1975 ve svém Dopise dr. Husákovi: historie se u nás za normalizace nezastavila, byla jen brutálně potlačena. Navzdory všeobecné paralýze veřejného života pokračovaly i v období „potlačené historie“ individuální životy. Školy dál přijímaly a vyučovaly žáky, středoškoláci se potili u maturitních zkoušek a zapíjeli své vstupy do dospělosti, univerzitní posluchárny se plnily novými zájemci. Žízeň po vzdělání nevymizela, třebaže akademická svoboda se ztratila stejně rychle jako právo na svobodné vyjadřování či shromažďování. Politizace školské soustavy se projevovala zcela totalitně. (Například pražská Filozofická fakulta udávala, že v roce 1977 bylo plných 95 procent posluchačů členy Socialistického svazu mládeže.)

Je však nutné si uvědomit, že školy fungovaly tak, jak si strana přála, a neměly alternativu. Většina mladých lidí si příliš neuvědomovala, že vyrůstá v podmínkách duchovního útisku a omezené svobody. Kdo je mladý a nezkušený, nemusí si dost dobře povšimnout zvráceností ani absurdit, do nichž byl uvržen, nic jiného přece nepoznal. Studentům i jejich učitelům už dávno přestalo být divné, proč je jediným povinným moderním jazykem u maturity ruština. Málokdo znal smysl pochodových cvičení a školení civilní obrany, ale většina žactva a studentstva se jich bez reptání účastnila. Nakonec i nejrůznější normalizační „vynálezy“ typu soutěže „Co víš o Sovětském svazu?“ si našly své příznivce. Pravidelné celostátní spartakiády sice nezískaly popularitu předválečných sokolských sletů, ale Praha bývala v době jejich konání zaplavena tisíci dobrovolných cvičenek a cvičenců. Podobné akce s ideologickým podtextem by si zasloužily podrobnější rozbor, omezme se tedy na konstatování, že některé z nich se už v padesátých letech staly součástí studentského života a získaly si dokonce nemalou oblíbenost.

Tak i v normalizačních letech vyjžděli studenti na pravidelné chmelové brigády. Z hospodářského hlediska šlo o naprostý nesmysl, jenže v dobách normalizace patřil „chmel“ k jistému zpestření školní nudy. Mnozí se docela otevřeně těšili. Pro středoškoláky šlo o útěk z pravidelných hodin, o čas strávený s kamarády, o zážitky s puncem dospělosti, navíc podbarvený romantikou ve stylu filmového muzikálu Starci na chmelu... Něco podobného platí v menší míře i o jiných normalizačních mimoškolních aktivitách: o povinných praxích v továrnách, ve školách či v nemocnicích, o branných kurzech... A najdou se i jedinci, kteří s pobavením a hrdotí vzpomínají na výcvik na vojenské katedře. Normalizační škola prostě nabídla mládeži omezený prostor svobody a sníženou akademickou úroveň, ale školy se přece jen nezměnily v kasárna ani vězení. Není divu, že mnozí, nejspíš dokonce většina absolventů normalizačních škol nepokládá svou školní docházku za nějakou nepříjemnou záležitost. Tím se také snadno vysvětlují dotčené reakce některých pamětníků, kteří mají potřebu normalizační školství hájit před kritickým hodnocením.

Z hlediska jednotlivce bylo normalizační školství pozvolna upadající záležitostí, která společně s akademickou úrovní ztrácela i nesmiřitelný náboj z dob diktatury proletariátu. Školní léta se dala v normalizaci relativně slušně přežít. Z hlediska školského systému jako celku a z hlediska vzdělanostní úrovně společnosti však byla normalizace jednou velkou katastrofou. Na několik generací dopředu se československá inteligence jako celek zbavila schopnosti otevřeně jednat, kriticky myslet a diskutovat s úctou k názoru druhého. Typický normalizační student neměl příležitost naučit se úctě k právnímu státu, nemohl si vštípit spolehlivost obvyklou v obchodním jednání v civilizovaném světě. ■

Případ Miroslava Jirounka

Petr Dudek

Přestože normalizační školství neneslo rysy „nesmiřitelného třídního boje“, pozorovatelné zejména o dvě desetiletí dříve, neznamená to, že by se ve školách tolerovaly kritické názory vůči socialistickému zřízení, režimním představitelům a samozřejmě ani vůči rozporům mezi vznešenými a humanistickými principy, k nimž se stát hlásil, a praxí, kterou tyto principy porušoval. Jak fungovala politická bdělost, lze snadno ukázat na příkladech „nepohodlných“ či „nepřízřivých“ studentů. S mnohaletým odstupem působí jejich osudy trochu jako z jiného světa. Tehdy ale do normalizačního světa patřily, dokonce vyrůstaly přímo z jeho základů.

V roce 1973 vyloučili z posledního ročníku gymnázia v Mladé Boleslavi studenta a nadaného hudebníka Miroslava Jirounka. Dotyčný údajně porušoval školní řád tím, že „veřejně snižoval výchovné a vzdělávací poslání socialistické školy“. O Jirounkově případu širší veřejnost v roce 1973 nevěděla, byl znám pouze malému okruhu jeho známých a přátel. V roce 1977 se k případu vrátil filozof Ladislav Hejdránek, který jej v samizdatově vydaných Dopisech příteli podrobněji zrekapituloval. Jirounka, jak připomíná Hejdránek, vyhodili z mladoboleslavského gymnázia proto, že kritizoval „bezzásadovost a bezcharakternost především učitelů a pak i žáků ve vztahu k čím dál méně snesitelné politické situaci v zemi“. Dnes, kdy jsou výroky o „čím dál méně snesitelné politické situaci v zemi“ plně noviny, by nejspíš Jirounkův čin nezbudil žádnou pozornost. Na počátku normalizace ale jeho původci zajistil cejch „společensky nežádoucího“ jedince na mnoho let dopředu. Po vyhazování z gymnázia prošel několik zaměstnání a v roce 1975 začal studovat na konzervatoři v Praze obor dirigentství. Přestože byl podle prospěchu nadaným studentem, vyhodili ho v následujícím roce i z konzervatoře. Boleslavští komunističtí potentáti totiž zjistili, že Jirounek pokračuje ve studiu, a oznámili do Prahy, že má kádrový „škraloup“. Tedy předcházející vyhazování z gymnázia, který Jirounek neuvedl do svého oficiálního životopisu.

Ředitel konzervatoře, jmenoval se Martiník a měl pověst nevalného klarinetisty, zvolil rafinovaný postup. Předvolal si studenta k pohovoru s tím, že ho zajímají jeho názory, a vyzval ho k otevřenosti – za názory jej přeče nemůže nikdo trestat. Poté, co mu je předvolaný otevřeně sdělil a později ještě potvrdil v písemně vypracovaném životopise, postaral se o zbytek „nadřízený orgán“, tehdy Odbor školství NVP, který Jirounka s okamžitou platností vyloučil ze studia. Za to, že i nadále setrval na svých „nesprávných postojích a názorech“, pro které byl vyloučen už z mladoboleslavského gymnázia.

Celý příběh nemá úplně smutný konec. O nespravedlnosti spáchané na mladém studentovi a umělci se dozvěděl (tehdy ještě téměř neznámý) malíř Pavel Brázda. Shromáždil veškerou dokumentaci a upozornil na případ na Západě. Zřejmě jeho přispěním byl Jirounek nakonec na konzervatoř znovu přijat a mohl vystudovat alespoň při zaměstnání.

Podobně jako Miroslav Jirounek se do konfliktu s pokrytectvím školského systému dostávali i další morálně nezlomení studenti a studentky. Tvořili důležitou, byť nepatrnou menšinu. Byli také příliš roztroušeni na to, aby mohli vytvořit závažnější společenskou sílu, a jejich aktivity zůstaly nanejvýš u vzájemné morální podpory a pořádání a navštěvování nezávislých bytových seminářů. Navíc ne všichni nezávisle smýšlející studenti se o svých postojích otevřeně šířili, mnozí se s vědomím naprosté převahy protivníka rozhodli omezit otevřené vystupování pouze na okruh rodiny a nejbližších přátel.

Chtěl jsem studovat. Velice jsem po tom toužil.

Rozhovor s literárním vědcem Martinem Machovcem

Kdy jste se poprvé dozvěděl, že cesta k vyššímu vzdělání je pro Vás z politických důvodů uzavřena?

Chodil jsem od roku 1963 do základní školy v Praze v Košířích. V roce 1968 jsme byli půl roku v Rakousku, protože rodiče uvažovali o emigraci. Tam jsem chodil na začátku šestého ročníku do české menšinové školy na Sebastianplatzu. Pak jsme se vrátili a druhé pololetí, už v devětašedesátém, jsem došel zase v Praze ve staré škole. Dělitkem byl rok 1968. Předtím jsem sice nebyl dítě z prominentní rodiny, i když otec byl v komunistické straně a učil na fakultě, ale na škole na Plzeňské jsem byl považován za jednoho z těch, kdo bude pokračovat dál na gymnázium a třeba i na vysokou. Pak někdy v roce 1971, když už jsme uvažovali, co dál, mi zástupkyně ředitele, samozřejmě ne ve třídě, ale mezi čtyřma očima, řekla, že se sice můžu hlásit dál, že mi to nikdo nemůže zakázat, ale že se prostě nedostanu. Nikdy na žádnou střední školu.

Co s Vámi sdělení soudružky učitelky udělalo?

Celkem jsem si toho vážil. Tu učitelku jsem měl docela rád, učila chemii. Byla sice ve straně a tehdy čerstvě prošla prověrkami, ale byla upřímná – taky mi nemusela říkat nic. Ale pro čtrnáctiletého kluka to bylo samozřejmě demoralizující a demotivující. Měl jsem těžkou pubertu a nedělalo mi potíže se na školu vykašlat. Odpor proti nastupující normalizaci se u mne ale propojil s generační rebelií, čímž nemyslím tolik rebelii proti rodičům, protože v disidentském prostředí to bylo pro mě dost zajímavé. Ale jak říkal John Lennon, můj život změnil rock'n'roll – v mém případě v těch čtrnácti.

Ke zkouškám na gymnázium jste šel?

Přihlásil jsem se k nim, ale můžu říct, že jsem dohlážitelům nahrál na smeč. Klidně přiznávám, že jsem se nedostal proto, že jsem měl špatné známky. Matematiku jsem bojkotoval a z učitelky jsem měl srandu. Provokoval jsem ji a po zásluze jsem měl čtyřku. Z ruštiny pochopitelně taky. Stal jsem se tehdy skoro vagabundem.

Co Vám tehdy z hlediska dalšího vzdělávání zbývalo?

Přihlásil jsem se na učební obor knihovník. Tříletý, bez maturity. Tam jsem se nedostal – prostě pro špatný prospěch, takřkajíc pro „celkovou mentální zostalost“. Tak jsem se hlásil na učební obor drogista. To bylo v drogerii na rohu Újezdu a tehdejší Kirovovy. Tam se mne paní v přijímací komisi ptaly, když kilo sádry stojí korunu padesát, kolik stojí pět kilo? Řekl jsem jim to a ony na to – výborně, jste přijat.

Kdybyste býval vyrůstal ve svobodné společnosti, třeba v rakouské, pokud by Vaše rodina zůstala v emigraci, myslíte, že byste přešel na gymnázium plynule?

Velmi pravděpodobně. V tom Rakousku bych asi musel dohánět jazykový handicap a asi by to proběhlo jinak.

Nakolik jste si jako dospívající uvědomoval nástup normalizace? I s jejími hrozícími důsledky?

Pamatuju si na ilustrativní příhodu, snad z roku 1971. Tehdy byla v Ženských domovech jedna z prvních výstav zaměřených na „kontrarevolucionáře“. Na to se šlo povinně. Měli tam i nástěnku věnovanou Společnosti pro lidská práva s portrétem mého otce

jako jednoho ze „zločinců“, resp. „revizionistů a oportunistů“, jak se tehdy říkalo. Tehdy si člověk neuvědomoval, co to všechno bude znamenat. Spolužáci koukali... ale z počátku normalizace ještě byla cítit solidarita s budoucími disidenty. Skoro nikdo ještě nebyl v Pionýru a i učitelé ještě trochu vzdorovali, aspoň někteří. To se pak začalo velmi rychle tlumit.

Jak pokračovalo Vaše vzdělávání?

Drogistou jsem se nestal, protože jsem se obával, že bych se pak musel uvázat k práci v podniku. Napsal jsem jim dopis, že nenastoupím, i když mě přijali. A šel jsem dělat pomocného dělníka. Nejdřív v pekárnách na Smíchově, potom v pivovaru. Tam jsem se naučil pít pivo. V roce 1973 jsem se hlásil na gymnázium Na Vítězné pláni. Opět jsem nebyl přijat, ale už bylo jasné, že to je z politických důvodů, protože jsem se mezitím na zkoušky pečlivě připravil. Ale moje teta a strýc tehdy pracovali ve Výzkumném ústavu odborného školství a dozvěděli se, že se otevírá první experimentální učební obor s maturitou, spojový manipulát. Dali mi vědět, že budou brát kluky – a že mají známého, který by mohl pozdrzet kádrové materiály třeba o týden. To byl první z úhybných manévrů, k nimž mě normalizace nutila – ale mně to zas tak zlé nepřipadalo. Byla to šance, jak získat maturitu. Využil jsem ji a v roce 1977 jsem na tom učilišti, v ulici Politických vězňů, v zadním traktu hlavní pošty odmaturoval a udělal učňovské zkoušky. Tam jsem taky vstoupil do SSM, což považuju za svůj největší prohřešek, co se týče normalizace. Byl jsem na učňáku nešťastný a chtěl jsem z prvního ročníku přejít na gymnázium. Oni mi ale řekli, že když nejsem v SSM, nedostanu doporučení. Tak jsem kapituloval. A na gymnázium jsem se stejně nedostal.

Po maturitě v roce 1977 jste se pokusil dostat na vysokou školu?

Ano, bylo mi už jedenadvacet, žil jsem dvojmí životem, jedním v undergroundu a druhým ve škole. A dobře jsem chápal, že když se chci někam dostat, musím mít dobrý prospěch. Maturoval jsem s vyznamenáním. Někdo mi poradil, že na filozofické fakultě je obor překladatelství-tlumočnictví, že tam není tak silný ideologický dohled jako na pedagogických oborech. Hlásil jsem se, ale samozřejmě jsem se nedostal.

Zkoušky byly z ruštiny a angličtiny, ale hlavně se ptali na politickou situaci, na dělnické hnutí...

Jak jste tehdy, jako jednadvacetiletý mladík z disidentské rodiny, dospívající v undergroundovém prostředí, odpovídal na otázky k politickému dění? Věděl jste přece, že tehdy vyžadovaná forma marxismu je ideologická lež...

K tomu jsem měl díkybohu důkladnou průpravu, ne tolik od svého otce, ale od Egona Bondyho (levicový spisovatel, filozof a buřič, v době normalizace zakázaný – pozn. red.), který na mě měl od mých čtrnácti let velký vliv. Na rozdíl od lidí, kteří byli obětí černobílého vidění, on byl marxistou, ovšem tvrdě antisovětským, antipartajnickým. Takže jsem byl díky němu schopen rozlišovat, co z toho, co do nás hustili, má cenu a čemu stojí za to věnovat pozornost, případně si to doplnit. A co je ta povinná „angelologie“, kterou se musí člověk naučit odříkávat: ty tři složky a tři východiska marxismu atd. Oni vyžadovali samozřejmě jenom floskule.

Jenže u zkoušek v roce 1977 se neptali jen na Marxe a Engelse. Ptali se třeba i na brožurku Poučení z krizového vývoje, která byla plná lží – a mohla se nespravedlivě dotýkat třeba i Vašeho otce. Když na to přišla řeč, odříkal jste také s chladnou tváří to, co chtěli slyšet?

Odříkal. Dokázal jsem to. První zkušenost jsem měl už před přijímačkami na střední školu. Tehdy mě sám Egon Bondy učil ty floskule. Měli jsme předem otázky, před kterými jsme se třásli hrůzou, třeba „mírová úloha Sovětského svazu“. Bondy nehnul brvou a řekl – Martine, budeš říkat toto: Sovětský svaz chrání lid celého světa před úkladnými plány imperialistů... a tak dále. Dělal si srandu a já mu musím být vděčný za to, že mi to podal jako happening. Nechutný, to ano, ale díky tomu jsem získal nadhled. Pravdou je, že na to Poučení... se mě snad nikdy nikdo nezeptal. Ale i na to bych dokázal odpovědět příslušnou floskulí. V tomto smyslu jsem v tom neviděl problém. Cíl byl jasný a já jsem byl ochoten jim říct, co chtěli slyšet. Dokonce jsem se v tom vypracoval tak daleko, že jsem pak na vojně dělal referáty na politické školení mužstva za méně „schopné“ spolubojovníky.

Jak jste se nakonec po vojně dostal na fakultu?

To je kapitola zajímavá, bohužel pro mne obestřená tajemstvím. Z mých nejbližších přátel, dětí z disidentských rodin, se na vysokou dostal málokdo. Po vojně jsem chvíli pracoval v Klementinu, ve Státní knihovně, odkud jsem po měsíci prchl. Dostal jsem se na místo nočního hlídače ve výpočetním středisku v Holešovicích, kde jsem dokonce mohl v noci i spát. Tam jsem byl pět let. Díky tomu jsem mohl taky vystudovat. Hlásil jsem se zase na překladatelství, ale večerně. Předpokládám, že jsem vyhověl odborným požadavkům. A opět jsem dostal zprávu, že jsem se nedostal. Odvolal jsem se k rektorovi, nic, pak jsem se odvolal na ministerstvo – ticho. Už byl červenec roku 1980, srpen, září... až někdy počátkem října mi telefonoval strýc Dušan Machovec, který ještě působil na fakultě na katedře filozofie, odkud ho vyhodili asi až dva roky nato, že má pro mě zprávu a že za ním mám přijít. Řekl mi, že jsem byl přijat, na fakultu prý přišel dopis a je z toho haló. Z toho dopisu, který přišel z ministerstva školství, bylo poznat, že k rozhodnutí o přijetí dostali pokyn odjinud. Ministrem vnitra byl tenkrát Obzina. Já jsem o tom s otcem několikrát mluvil a byli jsme k sobě naprosto upřímní. Jsem přesvědčen, že on „svým estébákům“, jak říkal, za to nic neslíbil. To bych se skoro jistě býval později dozvěděl, ne-li od otce, pak od nějakých kádrovácích pravdomilů.

Jak jste přijetí cítil? Jako „příležitost, které musím využít“?

Ano. Rozhodně. Chtěl jsem studovat. Velice jsem po tom toužil.

Jak jste se cítil na fakultě mezi kádrově spolehlivými spolužáky, když jste sám žil v paralelní kulturní obci mezi disidenty?

Byl jsem velice ostražitý a zraje jsem se velice obával. V prváku a druháku zejména. Bylo to paradoxní, protože na hodinách marxismu jsem byl vždycky nejlepší. A když jsme na to se spolužáky mnohem později vzpomínali, tak oni přiznali, že se mne báli. Já jsem promoval v roce 1985 a už předtím jsem na škole zažil pár diskuzí, na kterých se občas někdo ze studentů ozval s kritickou poznámkou, ale já jsem mlčel a mlčel. Snažil jsem se být neviditelný.

Zamýšlel jste se tehdy nad tím, jak to bude s budoucí vzdělaností vypadat, když se humanitní inteligence takhle zdecimuje?

Rozhodně. Měl jsem ale štěstí, že když jsem studoval, tak otec s Bondym a profesorem Balabánem už založili jednu z bytových univerzit. A věděl jsem o akcích pořádaných manžely Němcovými. I o dalších neoficiálních seminářích. Věděl jsem, jak a kde si lze okleštěné oficiální vzdělání doplňovat a že je to třeba.

Dr. Martin Machovec je literární kritik, editor a překladatel (nar. 1956), syn předního českého filozofa Milana Machovce (1925–2003), profesora Univerzity Karlovy, od počátku normalizace pronásledovaného komunistickým režimem.

Učit se od Lenina, učit se leninismu, pracovat jako Lenin

Dne 17. dubna 1980 - ročník XXX (83) - číslo 16 - cena 0,80 Kčs

UČITELSKÉ NOVINY

DNEŠ V LISTĚ:
 ● Monolog o výchově
 ● Příprava mladých dělníků-komunistů
 ● Mesi Froben a Moskva
 ● K novému zákonu o vysokých školách

nositel vyznamenání Za zásluhy o výstavbu

Muž, který viděl přítomnost z výšin budoucnosti

... (text of the article) ...

Stále živý odkaz

... (text of the article) ...

Heroika současnosti je především v jakostní práci, v ovládnání moderní techniky, v uskutečňování vědních objevů, v připravenosti bránit socialistickou vlast, v komunistické morálce vždy a všude

Učitelské noviny, 17. 4. 1980

Začal nový vysokoškolský rok 1972-73

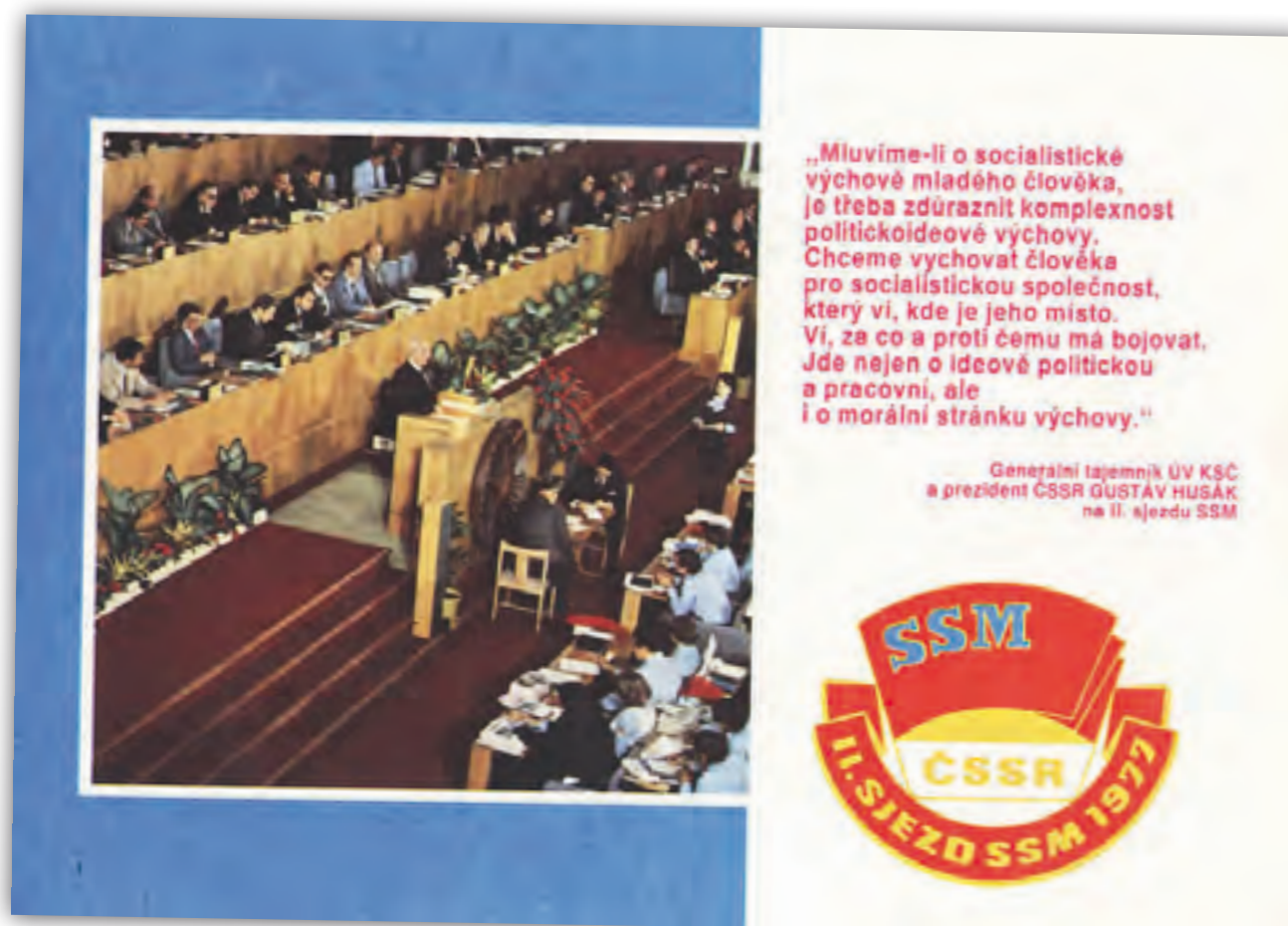
VYCHOVÁVAT POLITICKY ANGAŽOVANÉ ODBORNÍKY

PRAHA 2. října (Od našich zpravodajů) — Slavnostně byla v pondělí na mnoha čs. vysokých školách opět zahájena výuka. Nový studijní rok má ve svém průběhu přispět k naplnění těch úkolů, které pro oblast vysokých škol vyplývají z jednání XIV. sjezdu KSČ — především důsledně využívat výchovně vzdělávací proces ke světoborné výchově, prohlubovat vztahy k socialistickému vastenectví a proletářskému internacionalismu.

... (text of the article) ...

Rudé Právo, 3. 10. 1972

■ Plakát na nástěnku, soukromý archiv

■ Učitel'ské noviny, 10. 4. 1980

DĚJINY PÍŠÍ VÍTĚZOVÉ

Manipulace s historickými fakty v učebnicích dějepisu

ANOTACE:

Jedná se o motivační aktivitu, která zábavnou formou seznamuje žáky s novodobou národní historií a zároveň je má přivést k poznání, jak je možné historii zkreslit a využít ve prospěch totalitní moci. Učí je analyzovat a vyhodnocovat předkládané informace na základě vlastního poznání.

KLÍČOVÉ KOMPETENCE:

k učení, řešení problémů, komunikativní, sociální a personální

DOPORUČENÝ VĚK: 13+

CÍLE:

Žáci:

- seznámí se s dobovými učebnicemi, které byly využívány pro výuku novodobé historie v 70., 80. letech,
- učí se pracovat s informacemi získanými z těchto učebnic a srovnávat se současnými, které znají z výuky,
- při samostatné práci se učí analyzovat získané informace, využívat při další práci a vytvářet si vlastní názor, který se pokusí prezentovat před ostatními.

DĚLKA: 10–25 min. práce v hodině, dle vybrané aktivity

POMŮCKY:

- karty s krátkými texty ze současných a dobových učebnic dějepisu
- pomocné karty pro řazení – PŘED ROKEM 1989, PO ROCE 1989

POSTUP:

Hra s kartami může být využívána i opakovaně, motivačně a pro individuální či skupinovou práci žáků.

1. Hledej zkreslenou historii

Nejprve rozdělíme žáky do skupin. Každá skupina obdrží sadu karet s texty a 2 pomocné karty pro řazení. Texty obsahují popis události národní historie z učebnice dějepisu vydané před nebo po roce 1989. Úkolem žáků je přečíst si krátké texty a seřadit dvojice do skupin pod pomocné karty – před 1989, po 1989. Kontrolujeme skupiny a zjišťujeme počet správně vytvořených dvojic. Na závěr si každá skupina vybere 1 dvojici a vyjádří svůj názor, podle čeho poznala, kam časově text zařadit a proč byla tato která událost účelově zkreslena.

2. Karty v pohybu

Jedná se o obměnu první hry, která se dá využít pro menší počet žáků, například v semináři. Každý žák obdrží 1 kartu. Tu si přečte a pokusí se při pohybu ve třídě najít dvojce, které má kartu obsahově podobnou. Jejich úkolem je zjistit, která karta pochází z učebnice z doby totality a která je ze současné učebnice, podle které se dnes učí národní historie. V závěru dvojice prezentují své texty a vysvětlí, který text, podle jejich názoru, odpovídá historické pravdě a který je tendenční.

3. „Jsi lhář“

Použijeme pouze karty z učebnic před rokem 1989. Karty nabídneme některým žákům ve třídě. Počet karet a jejich obsah vybereme podle časových možností a schopností třídy analyzovat historické události. Vybraní čtenáři přečtou text a ostatní hledají zkreslené informace a snaží se je uvést na pravou míru.

Poznámka: Je důležité, aby již studenti znali historické etapy a události národních dějin 20. století, které jsou uváděny na kartách, případně lze vybrat ty, které jsou schopni analyzovat. Aktivita s kartami je vhodná i k závěrečnému opakování novodobých dějin, kdy žáci pouze nememorují naučená fakta, ale analyzují historické události a využívají prvky kritického myšlení.

Hrací karty je vhodné zkopírovat z metodiky, rozstříhat a pro opakované používání zalaminovat.

REFLEXE:

Veškeré aktivity s kartami by měly vést k závěrečné reflexi, proč byly dějiny poplatné komunistickému režimu, proč právě tyto události byly zkresleně interpretovány. Studenti by měli v diskuzi přijít k zobecňujícímu závěru, proč často v historii států a národů dochází k manipulaci s historickými fakty a jak se mohou naučit sami poznávat historickou pravdu.

ZKUŠENOSTI Z PRAXE:

Aktivitu jsem nejprve testovala v 8. ročníku – žáci pracovali pomalu, často si nevěděli rady, chybovali. Zcela opačné byly zkušenosti s aktivitou v 9. ročníku – zde žáci pracovali naprosto bez problémů, byli schopni vystopovat a pochopit slovník KSČ, roztřídit texty, své rozhodnutí správně zdůvodnit, aktivita je bavila a považovali ji za užitečnou. Osobně ji i já vřele doporučuji, pěstuje v žácích multiperspektivní pohled. Proč tak rozdílné výsledky v 8. a 9. ročníku? Starší žáci vloni zhlédli film Občanský průkaz, byli schopni prostřednictvím brainstormingu, myšlenkové mapy vysvětlit pojem normalizace, více chápali jeho obsah. Doporučovala bych tuto aktivitu žákům 9. ročníku.

Jitka Rutschová, Základní škola Maleč

POUŽITÉ ARCHIVNÍ MATERIÁLY A DOKUMENTY:

Dějepis pro 9. ročník základní devítileté školy, doc. Dr. Miloň Dohnal, CSc., SPN Praha, 1973

Dějepis 9 Moderní dějiny, PhDr. Jana Burešová, CSc., Mgr. Ondřej Hýsek, PRODOS 2008

HRACÍ KARTY - SADA A

DĚJEPIS PRO 9. ROČNÍK ZÁKLADNÍ DEVÍTILETÉ ŠKOLY, DOC. DR. MILOŇ DOHNAL, CSc., SPN PRAHA, 1973

Československé jednotky se začaly organizovat ve Francii a Rusku nejdříve z Čechů a Slováků, kteří žili v zahraničí, později ze zajatců a zběhů na frontách. Prostí vojáci vstupovali do legií ve vědomí, že bojují za rozbití Rakousko-Uherska a vytvoření nového státu, který bude nejen národnostně, ale i sociálně spravedlivý. Představitelé buržoazního odboje však podřizovali vybudování vojska mocenským a vojenským zájmům dohodových velmocí. Jejich vedoucí státníci nedávali až do března 1918 české emigraci žádné záruky na vytvoření samostatného československého státu a také nepovažovali první československé jednotky za samostatné jednotky československého státu. V Rusku tvořily zpočátku jen součást ruské armády. Hromadné organizování legií jako samostatných československých jednotek bylo umožněno v Rusku až po únorové revoluci v roce 1917, když nová buržoazní Prozatímní vláda potřebovala další vojska k pokračování imperialistické války. Od března 1917 byly československé jednotky již nasazovány do bojů proti německým armádám. Tím byly legie hned od počátku své existence zapojeny do bojů za zájmy imperialistických velmocí. Zneužití legií se plně projevovalo po Velké říjnové socialistické revoluci, kdy představitelé buržoazního zahraničního odboje dali souhlas k použití legií k intervenční válce proti sovětskému Rusku a jeho Rudé armádě.

Mnichov se stal i dokladem toho, že buržoazie jako vládnoucí třída není schopna stát v čele malého národa a vést jeho vnitřní i zahraniční politiku, která by zajišťovala jeho národní svobodu. Mnichovem ztratila česká a slovenská buržoazie právo stát v čele českého a slovenského národa; dohrála svou historickou úlohu a ukázala, že v budoucím boji za národní existenci a za uspořádání československého státu, musí přijít do čela obou našich národů nová společenská třída, dělnická třída.

Československo v pevném společenství s ostatními lidově demokratickými státy, opírajícími se o zkušenosti a pomoc Sovětského svazu, začalo pod vedením svých komunistických stran společně budovat socialismus, společenský řád, který je založen na spravedlivém uspořádání lidské společnosti bez vykořisťování člověka člověkem; jeho cílem je všestranný rozvoj všech pracujících a otevírá velké a netušené možnosti pro tvůrčí práci celého lidstva.

Košický vládní program Program první vlády Národní fronty, projednaný v březnu v Moskvě, vznikl podle návrhu Komunistické strany Československa a stal se programem národní a demokratické revoluce, která uskutečňuje základní národní požadavky a demokratické svobody. Otevíral cestu k socialistické revoluci a k budování socialismu. Byl slavnostně vyhlášen 5. dubna 1945 v Košicích, a proto se nazývá Košický vládní program.

tických zemí. Projevem naprostého rozkolu a nepřátelského postoje západních velmocí vůči Sovětskému svazu bylo vytváření vojenských smluv. Jejich výrazem bylo podepsání Severoatlantického paktu v roce 1949. Je to nejvýznamnější útočná vojenská organizace imperialistických států vytvořená proti Sovětskému svazu a ostatním socialistickým a pokrokovým státům. Zároveň je namířena proti osvobozenému hnutí koloniálních národů.

O stálých mírových zájmech evropských socialistických států v čele se Sovětským svazem svědčí ta skutečnost, že teprve v květnu roku 1955 — tedy o celých šest let později — vytvořily v zájmu své obrany Varšavskou smlouvu jako kolektivní obranný bezpečnostní pakt. Kromě Sovětského svazu se jeho členy staly

Vítězství pracujícího lidu v roce 1948 otevřelo široké prostory pro rozvoj pokrokového umění. Velká většina umělců, spjatých svým přesvědčením s lidem své země, zsvětčila své díla budování nového lidově demokratického státu.

Dovřením revolučních přeměn bylo vydání nové ústavy, která byla přijata Národním shromážděním dne 9. května 1948, v den třetího výročí osvobození Sovětskou armádou. Nová ústava uzákoňovala všechny základní vymoženosti, které si českoslovenští pracující pod vedením Komunistické strany Československa vybojovali. To bylo jasně řečeno i v jejích úvodních slovech, která zněla: „My, lid československý, prohlašujeme, že jsme pevně rozhodnuti vybudovat svůj osvobozený stát jako lidovou demokracii, která nám zajistí pokojnou cestu k socialismu“.

Ústava
9. května

Po únoru 1948 se podařilo rychle uskutečnit závazná revoluční opatření upevňující vládu pracujícího lidu. Vláda obrozené Národní fronty vyhlásila svůj program; byl vydán zákon o znárodnění průmyslových podniků, které měly více než 50 zaměstnanců, dále byl vydán zákon o národním pojištění, nový školský zákon a některé další. V československé republice bylo zrušeno velkostatkářské vlastnictví půdy a půdu dostali ti, kteří na ní pracovali.

Skutečnost, že Sovětský svaz osvobodil značnou část zemí východní Evropy, způsobila, že se v nich již v průběhu národně osvobozovacích bojů vytvořily příznivé podmínky pro národní a demokratickou revoluci. Šlo o to nastolit po válce takové zřízení, které by zajišťovalo vládu pracujícího lidu. Proto se pracující snažili postupně uskutečňovat ty socialistické změny v hospodářském a politickém životě, které by vytvořily předpoklady k budování socialistického státu. V těchto zemích byl znárodněn klíčový průmysl a banky. Provedením pozemkové reformy přešla velkostatkářská půda do rukou rolníků. Ve vládách si dělníci a rolníci zajistili vedoucí postavení prostřednictvím své revoluční strany. Nově vytvořené vlády organizo-

Vývoj
lidově demo-
kratických
zemí

Vítězství pracujícího lidu v únoru rozhodlo o dalším vývoji Československa. Pokus reakčních buržoazních sil o návrat Československé republiky zpět ke kapitalismu se nezdařil. Únor 1948 znamenal politickou porážku buržoazie a prosazení výstavby socialismu. Byl dovršením pokrokového revolučního vývoje v letech 1945—1948, jehož hlavními faktory byla především jednota pracujícího lidu, vzniklá v odboji proti německým okupantům, osvobození Sovětskou armádou a trpělivá, promyšlená a cílevědomá politika Komunistické strany Československa. Národní a demokratická revoluce zvítězila a pokojně přerostla do revoluce socialistické.

Význam
únorového
vítězství

Dobytím samostatnosti učinil český a slovenský národ ve svém dějinném vývoji významný krok vpřed. Po několika staletích poroby vznikl samostatný stát Čechů a Slováků. Oba bratrské národy v něm měly přirozenou základnu svého vývoje. Pádem monarchie a zřízením demokratické republiky byl splněn jeden z důležitých požadavků buržoazně demokratické revoluce. U moci však nadále zůstali kapitalisté. Představitelé české a slovenské vládnoucí buržoazie prohlásili soukromé vlastnictví za nedotknutelné. Uvědomovali si totiž dobře, že to je základní předpoklad buržoazního panství. Pracující lid našich zemí, který svým živelným hnutím dovedl rozvrátit habsburskou monarchii, nedokázal bez vedení revoluční marxistické strany převzít moc v novém samostatném státě. Neschopností pravicových předáků sociální demokracie se buržoazním politikům opět podařilo získat převahu. Nový samostatný československý stát se tak stal buržoazní demokratickou republikou.

Význam
vzniku
ČSR

Znárodnění

Jedním z nejdůležitějších demokratických předpokladů k vybudování socialismu se stalo znárodnění. Bylo oprávněně zdůvodňováno nutností odejmout velké vlastnictví z rukou kapitalistů. Požadavek znárodnění se po druhé světové válce objevil nejen v evropských státech osvobozených Sovětskou armádou, ale také v programech komunistických stran západní Evropy.

HRACÍ KARTY – SADA B

DĚJEPIS 9 MODERNÍ DĚJINY, PhDr. JANA BUREŠOVÁ, CSc., Mgr. ONDŘEJ HÝSEK, PRODOS 2008

Do boje proti bolševikům zasáhly i **československé legie**, přestože jejich snahou bylo neplést se do vnitřních ruských politických záležitostí. Legie, československé zahraniční vojsko, vznikly v době první světové války v Rusku, v Itálii a Francii z českých a slovenských předválečných emigrantů a z vojenských zajatců a přeběhlíků, kteří bojovali proti ústředním mocnostem za svou národní svobodu a za samostatný československý stát. Legie si v bojích vedly velmi úspěšně.

Prvním krokem k ovládnutí Československa Německem byla mnichovská dohoda ze září 1938, která znamenala konec snah prezidenta E. Beneše o udržení samostatnosti a celistvosti republiky. Západní mocnosti vydaly Československo Hitlerovi. Žádný z důležitých států ani mezinárodní bezpečnostní organizace Společnost národů proti požadavkům hitlerovského Německa v podstatě nic nenamítaly. V případě samostatného československého odporu proti německému diktátu hrozil přímý vojenský útok Německa a rychlé zničení československého státu. Mnichovská dohoda způsobila značné zmenšení československého státního území. To s sebou neslo další závažné důsledky, jako zbavení možnosti obrany, rozvrácení průmyslu, obchodu a dopravy. Mezinárodněpoliticky to znamenalo, že se ČSR dostala do područí Německa.

Země s komunistickými vládami byly podřízeny Sovětskému svazu, v podstatě musely poslouchat a plnit nařízení z Moskvy. Tyto státy jsou také označovány termínem sovětský blok. Oficiálně se státy sovětského bloku samy označovaly jako „**lidovědemokratické státy**“ – ovšem s demokracií a vládou lidu neměly ve skutečnosti nic společného. Vládla v nich úzká špička hlavních představitelů komunistické strany, která měla neomezenou, monopolní moc. Vládcové těchto zemí užívali pro své režimy označení „diktatura proletariátu“. Tento termín také neodpovídal skutečnosti: diktatury to byly, ale diktát nad životem společnosti uplatňovala jen úzká vládnoucí špička komunistické strany, ne tedy celá početná společenská skupina dělníků (proletariát). Od přelomu 50. a 60. let se země sovětského bloku začaly označovat jako „socialistické státy“. Přijaly nové ústavy, termín „socialistický“ se dostal do názvu většiny států. Byly to ovšem změny pouze formální.

První vláda Národní fronty Čechů a Slováků byla prezidentem jmenována 5. dubna 1945 v Košicích. Předsedou vlády se stal **Zdeněk Fierlinger**. Nová vláda se dohodla na programu, podle něhož měla obnovovat a budovat Československo. Programový materiál nesl název **Košický vládní program**. Pro poválečný vývoj Československa byly určující následující skutečnosti: v zahraniční politice bylo zdůrazněno úzké spojení Československa se Sovětským svazem a základem nového politického systému měla být Národní fronta. Tvořily ji výše jmenované strany, které se v průběhu války účastnily boje za svobo-

Evropské státy jdoucí kapitalistickou vývojovou cestou, USA a Kanada se v dubnu 1949 spojily ve vojensko-politický blok **NATO** (Severoatlantický pakt). Důvodem jeho vzniku byla obava z budoucí možné války. V čele NATO stály USA, členy se postupně stalo 16 států.

V roce 1955 pak založily státy sovětského bloku vojensko-politickou organizaci nazvanou **Varšavská smlouva**, a to jako protějšek Severoatlantického paktu (NATO).

Veškerá činnost v oficiální kulturní i vědecké oblasti měla více či méně zřetelný, ale vždy přítomný **politický podtext**. Vše mělo podporovat či obhajovat moc a vládu komunistické strany v zemi.

Po komunistickém převratu v únoru 1948 se v kulturní a umělecké tvorbě prosazovala lidovost, angažovanost pro režim a jeho podpora. Z dějepisných témat se zdůrazňovalo husitství a národní obrození v 19. století. Tato významná historická období byla však vykládána a líčena velmi zjednodušeně, s cílem využít je k obhajobě tehdejší komunistické vlády.

Ve všech oborech umělecké tvorby – v divadle, literatuře, hudbě, filmu, výtvarném umění – bylo nařizováno představovat především díla sovětských autorů a umělců politicky spřízněných států. Díla umělců západních zemí byla před zveřejněním podrobena přísné **cenzuře**.

Od 25. února byly vyzbrojovány **Lidové milice**, složené z fanatických stoupců KSČ. Vznikaly nové politicko-správní orgány (místní i vyšší), které komunisté nazvali akční výbory Národní fronty. KSČ utvrzovala svou naprostou moc v celé zemi. V důsledku tohoto zásadního vnitropolitického převratu se Československo stalo členem bloku států pevně ovládaných Sovětským svazem. 9. 5. 1948 byla přijata ústava komunistického československého státu, označovaná jako **Ústava 9. května**.

V červnu 1948 E. Beneš v souvislosti s nátlakem komunistů, a také v důsledku těžké nemoci, odstoupil z funkce prezidenta státu. Novým **prezidentem** se stal **Klement Gottwald**. V Československu byl nastolen po únoru 1948 diktátorský, nedemokratický, komunistický režim. Komunisté jej označovali jako **socialistický stát**.

Nejtěžšímu období čelili lidé v 50. letech. Jejich běžný život ovlivňoval propad hospodářství. Projevová se nedostatkem potravin a spotřebního zboží, které se na počátku 50. let prodávaly jen v malém množství, v **přídělech na listky**.

Stejně neblaze se projevovala **kolktivizace zemědělství**, prováděná právě v padesátých letech. Zemědělci byli nejprve přesvědčováni k společnému hospodaření, ale později byli pod hrubým nátlakem donuceni vstoupit do kolektivních výrobních zemědělských organizací. Říkalo se jim **jednotná zemědělská družstva (JZD)**. Podobala se neblaze proslulým kolchozům v Sovětském svazu. Zemědělská výroba byla organizována na základě direktivního centrálního plánu. Padesátá léta znamenala značný úpadek zemědělské výroby. V roce 1953 dosahovala jen 80% předválečného stavu.

Po rozdělení světa na západní a východní blok států ve druhé polovině 40. let převažovalo v mezinárodních vztazích napjaté ovzduší, někdy se spory vyhrotily až do přímého nebezpečí celosvětového konfliktu. Ale byla i období, kdy mezi sebou Západ a Východ komunikoval, hlavní političtí představitelé spolu jednali a měli snahu dohodnout se a uklidnit vzniklé napětí. Spory mezi bloky, a tím i napětí na mezinárodněpolitické scéně, plynuly ze vzájemných útočných výpadů států Východu a Západu. Země sovětského bloku hlásaly, že pouze „socialistické země“, jak byly oficiálně státy s komunistickou vládou označovány, jsou nejspravedlivější společnosti. Hlavní politikové země sovětského bloku chtěli rozšířit komunistické zřízení na co největší část světa. Západní kapitalistické státy označovali komunističtí vládcové jako státy nepřátelské a nespravedlivé. V komunistické teorii také stálo, že kapitalistické státní zřízení je třeba zničit a nastolit ve světě pouze komunismus, který byl vydáván za nejlepší a nejdokonalejší státní zřízení. Taková prohlášení pochopitelně vyvolávala na Západě obavy, proto na komunistické útoky zákonitě západní státy reagovaly obranou, která ve vyhrocených situacích také přecházela do útoku. Takto lze zjednodušeně popsat mezinárodní vztahy po druhé světové válce až do přelomu 80. a 90. let dvacátého století (do roku 1990).

Padesátá léta 20. století byla v československých dějinách nejtvrdějším obdobím komunistické diktatury. Po státním převratu v únoru 1948 začali komunisté v Československu budovat režim založený na jejich představách o podobě společnosti. Konec 40. let a padesátá léta 20. století byla dobou největších změn a neblahých zvrátů ve společnosti i v běžném životě lidí. Bylo to období, kdy obyvatelé museli snášet silný ideologický a politický nátlak komunistické vlády. Jiné teoretické a ideologické názory byly zakázány. Ten, kdo si troufl hlásat je veřejně, byl krutě stíhán a trestán, a to i trestem nejvyšším. Právě v 50. letech byly tresty smrti postihující jiné ideologicko-politické, filozofické a náboženské názory velmi časté. Vykonstruované politické procesy vedl komunistický režim např. s **Miladou Horákovou**, generálem **Heliidorem Píkou**, generálním tajemníkem KSČ **Rudolfem Slánským** a dalšími.

Součástí změn po první světové válce bylo i ustavení nových států na bývalém území rakousko-uherské monarchie. Jejich hlavní představitelé usilovali už za války o osamostatnění svých národů, které se nacházely v Rakousko-Uhersku v podřízeném postavení. Požadavek nezávislého vývoje národů žijících v rámci Rakousko-Uherska výrazně podporoval americký prezident Woodrow Wilson.

Woodrow Wilson.

V čele snah o samostatný stát Čechů a Slováků stál za války v první řadě **Tomáš Garrigue [garyk] Masaryk (TGM)** a spolu s ním **Edvard Beneš** a **Milan Rastislav Štefánik**. Rakousko-uherská vláda po vypuknutí války ještě zesílila útlak a pronásledování českých a slovenských politiků, ale i intelektuálů usilujících o rozdělení monarchie. Mnozí z nich odešli do emigrace. Masaryk a jeho stoupenci v zahraničí pečlivě připravovali a propracovávali své představy a plány na vytvoření československého státu. Ve Francii vytvořili řídicí orgán – **Národní radu československou**. Pro své úsilí o vznik samostatného československého státu získali nakonec porozumění a podporu dohodových států i významných evropských a amerických politiků.

V hospodářské oblasti bylo **zrušeno soukromé vlastnictví**. Továrny, banky, doly, hutě, obchody apod. byly odebrány majitelům a jejich vlastníkem se stal stát. Spravoval je aparát komunistickým režimem prověřených ředitelů a vedoucích pracovníků. Tento proces byl označován jako **znárodnění**. Komunisté uváděli, že budují systém tzv. **společného vlastnictví výrobních prostředků**. Jehož společnými vlastníky jsou všichni lidé. Občané tento pocit neměli a to se projevovalo v jejich špatném vztahu k práci. Nehospodárně plýtvali materiálem, pracovali nekvalitně apod. Hospodářství bylo centrálně řízeno nejvyššími představiteli komunistické strany. Veškeré dění a takřka každá činnost ve státě byly plánovány. Každé

DESATERO POŽADAVKŮ NA SOCIALISTICKÉHO UČITELE

Tlak režimu na loajalitu pedagogů s vládnoucí komunistickou stranou

ANOTACE:

Žáci si v aktivitě vyzkoušejí čtení s porozuměním, vyhledávání informací a seznámí se s dobovými materiály. Aktivně využijí metody analýzy a syntézy při práci s textem a na základě získaných informací prezentují vlastní názor na život a možnost seberealizace v totalitním režimu

KLÍČOVÉ KOMPETENCE:

k učení, řešení problémů, komunikativní, občanské a pracovní

DOPORUČENÝ VĚK: 14+

CÍLE:

Žáci:

- seznámí se s dobovými MATERIÁLY, které byly součástí přijímacího pohovoru do zaměstnání,
- naučí se vyhledávat, zpracovávat a dále využívat informace získané z dobových materiálů,
- při samostatné práci se učí vyjádřit svůj názor na základě vlastní zkušenosti – co je nejvíce překvapuje na požadavcích nomenklatury ve srovnání s požadavky na pedagoga a jeho práci v současné době.

DĚLKA: 45 min. práce v hodině

POMŮCKY:

- **MATERIÁL 1, 2** pro každou skupinu
- **PRACOVNÍ LIST** pro každou skupinu
- tužka, papír na poznámky při práci ve skupině

POSTUP:

1. Na počátku seznámíme žáky s cílem vyučovací hodiny. Budou se snažit na základě dobových materiálů pochopit, co totalitní společnost vyžadovala od pedagoga a proč. V úvodu proběhne krátká diskuze na téma „Jaké vlastnosti by měl mít podle vás, žáků, pedagog?“ Vlastnosti zapíšeme na tabuli, nijak nekomentujeme.
2. Rozdělíme žáky do pracovních skupin po 3-4. Každá skupina obdrží **MATERIÁL 1** a **MATERIÁL 2** a přečte si je.
3. Před vyplňováním pracovního listu vyzveme žáky, aby ve Slibu socialistického učitele vyhledali pojmy, které by potřebovali objasnit (marxisticko-leninský světový názor, internacionální cítění, zásady komunistické výchovy). Pokud bude potřeba, ve společné diskusi toto objasníme.
4. Studenti ve skupinách obdrží **PRACOVNÍ LIST**, který se na základě přečtených dokumentů snaží zpracovat. Upozorníme skupiny, že by desatero mělo vycházet právě z informací, které si přečetli v dobových dokumentech a které byly pro vládnoucí garnituru zásadní.
5. Po uplynutí časového limitu požádáme zástupce každé skupiny, aby přečetl desatero, ke kterému skupina dospěla.

Poznámka: Je důležité, aby si pedagog ověřil, že studenti chápou význam pojmů, které se běžně používaly v komunistické terminologii, dnes jsou však pro novou generaci neznámé: marxisticko-leninský světový názor, internacionální cítění, zásady komunistické výchovy, emigrant, vyškrtnutí a vyloučení z KSČ.

REFLEXE:

V závěru proběhne diskuze, proč právě u pedagogů byl vyvíjen takový tlak na jejich loajalitu k vládoucí komunistické straně a totalitnímu režimu. Co bylo neslučitelné s vykonáváním profese socialistického učitele a proč? Co již dopředu uzavíralo cestu mladému člověku k této profesi a proč? Jaké jsou naopak dnes požadavky na osobnost pedagoga?

Nakonec se studenti pokusí pod vedením pedagoga společně na tabuli sepsat index zakázaných aktivit a činností, které se neslučovaly s osobností socialistického učitele, a tyto výstupy si zapíší do svého pracovního listu.

ZKUŠENOSTI Z PRAXE:

Zkoušela jsem aktivitu v 9. ročníku a bez problémů pracovali i slabší žáci. Z diskuze vyplynulo, že si uvědomili účelovost Slibu socialistického učitele. Někdy se jim vyloudil úsměv na tváři vyjadřující absurditu textu, jak to jeden z žáků přímo řekl.

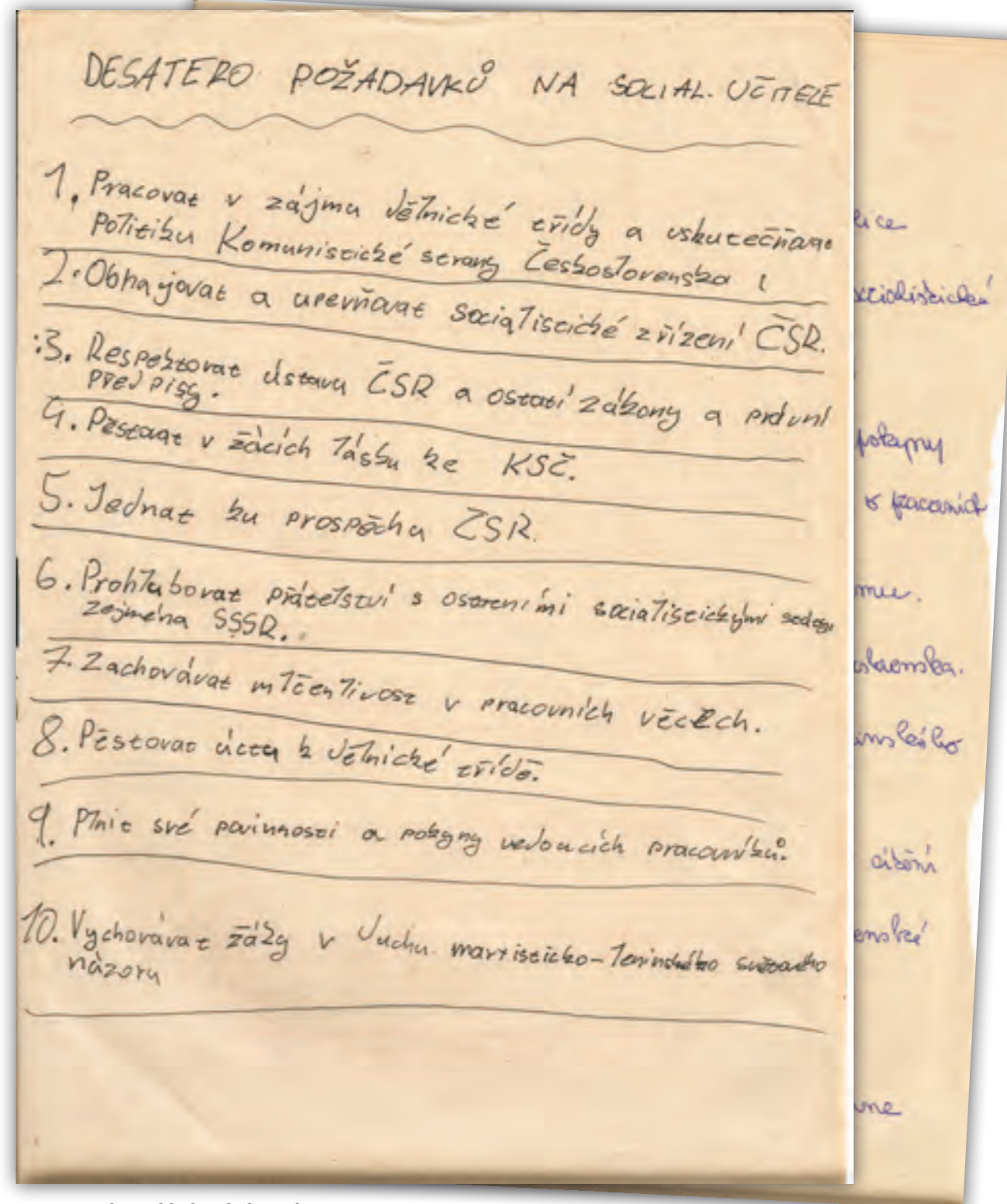
Jitka Rutschová, Základní škola Maleč

POUŽITÉ ARCHIVNÍ MATERIÁLY A DOKUMENTY:

Slib učitele, databáze Scribd

Prohlášení učitele, databáze Scribd

UKÁZKA REALIZACE

▪ práce žáků Základní školy Malči

JIHO-MORAVSKÝ KRAJSKÝ NÁRODNÍ VÝBOR BRNO
 (JIHO-MORAVSKÝ)

SLIB

Slibuji, že budu vždy pracovat v zájmu dělnické třídy a uskutečňovat politiku Komunistické strany Československa. Budu věrný Československé socialistické republice a budu obhajovat a uplatňovat její socialistické zřízení.

Slibuji, že budu zachovávat ústavu Československé socialistické republiky a ostatní zákony a právní předpisy. Budu svědomitě plnit své povinnosti a pokyny vedoucích pracovníků a zachovávat mírnostlivost v pracovních vztazích.

Budu podle zásad komunistické výchovy přistávat v zájích lásku k socialistické vlasti. Povědu je k úctě k dělnické třídě a Komunistické straně Československa. Budu je vychovávat v duchu marxisticko-leninského teoretického názoru. Zavazuji se rozvíjet u mládeže internacionální cítění a prohlubovat přátelství se socialistickými zeměmi, zejména se Sovětským svazem.

Jsem si vědom toho, že svým osobním životem, postojem a jednáním, účastí ve veřejném životě a vystupováním podstatně ovlivňuji jako socialistický učitelský sbor a jedním z jeho členů i národní jednotnost.

Při ziskovém svém jednání budu mít na zřeteli prospěch Československé socialistické republiky a jejího lidu.

Jsem si vědom důsledků, které by pro mne vyplynuly z nespění slibu.

■ zdroj: databáze Scribd

Jiho-moravský krajský národní výbor v B r n ě

Prohlášení,

- 1/ že mezi příbuznými v přímém pokolení nemám nikoho, kdo emigroval;
- 2/ že neudržuji služební ani soukromé styky s příslušníky kapitalistických států a tyto styky neudržuji ani s čl. občany, kteří bydlí v kapitalistických státech / KS /;
- 3/ v případě, že někdo z mých příbuzných / rodičů, sourozenci, děti / nezákonně opustili republiku, anebo v případě, že se stýkám s příslušníky kapitalistických států nebo s čl. občany bydlícími v KS, uvádím v tomto prohlášení dále, případně na sudní straně;

jméno a příjmení emigranta, příbuzenský vztah, kdy emigroval, do které země a jiné známé údaje;

totéž uvádím o styku s cizincem nebo čl. občanem, který je bytem v KS;
- 4/ že nikomu z mých příbuzných nebylo zrušeno členství v KS, / vyškrcnutím, vyloučením /. V případě, že ano, uvádím komu, kdy a z jakých důvodů.

■ zdroj: databáze Scribd

DESATERO SOCIALISTICKÉHO UČITELE

Vytvořte na základě dobových materiálů desatero požadavků na socialistického učitele:

1. _____
2. _____
3. _____
4. _____
5. _____
6. _____
7. _____
8. _____
9. _____
10. _____

Index zakázaných aktivit a činností socialistického učitele:

- _____
- _____
- _____
- _____
- _____
- _____
- _____

Mládežnické organizace

Žádný skaut, Pionýr! Žádná individualita, SSM!

Petr Dudek

Stejně jako do jiných oblastí lidského života zasáhla nastupující normalizace také do možností, jak trávit volný čas. Máme-li na mysli organizace určené v tomto směru mladým lidem, pak byl nejspíše nejvýznamnější událostí zákaz skautingu (normalizátoři zrušili skautskou organizaci Junák k 15. září 1970) a s tím související všestranná podpora zásadně prorežimní Pionýrské organizace. Skautské hnutí potkal na začátku normalizace už třetí zákaz v jediném století. Předtím komunisté skautské hnutí už jednou zakázali, respektive nahradili nově vzniklou Pionýrskou organizací svazu mládeže v roce 1951. Tím se výmluvně vydali po stopách nacistů, kteří skautskou organizaci zakázali z kraje okupace, roku 1940. Krátké oficiální obnovení skautingu přišlo společně se všeobecným politickým uvolněním na konci šedesátých let, ale nemělo dlouhého trvání.

PŘÍBĚH BEZPRÁVÍ – NÁSTROJE NORMALIZAČNÍ MOCI
MLÁDEŽNICKÉ ORGANIZACE
INFORMAČNÍ TEXT

Pro komunistický režim byl skauting logickým nepřítelem. Život ve skautských oddílech nese stopy svého anglosaského původu, staví na osobnostní nezávislosti, na spoléhání se na vlastní síly, ale také na věrnosti a poctivosti ke kamarádům. Morální kodex skautů, byť nemusí být a většinou mezi mladými ani nebývá dogmaticky prosazován, neobsahuje žádné politické cíle a vztahuje se spíše ke křesťanským základům. Pokud se skauti politicky nějak vymezují, staví na demokraticky pojatém vlastenectví; jakákoli politická ideologie, a komunistická zejména, jim je vzdálená.

Ze strategického hlediska je pochopitelné, že komunisté usilovali o likvidaci skautingu a jeho nahrazení Pionýrskou organizací. Po únorovém puči v roce 1948 byl osud skautského hnutí – Junáka – zpečetěn, neboť *„tradiční* (tedy svobodné a politicky nezávislé – pozn. aut.) *pojetí Junáka narázelo od počátku na podstatně proměněnou celospolečenskou situaci, která znemožňovala prostý návrat k předválečné praxi a naopak si vynucovala určité změny v pojetí i činnosti“* (Kapitoly z historie Pionýrské organizace v Československu, Mladá fronta, Praha 1979, str. 40). Bez obalu řečeno se svobodně uvažující skauti a skautky komunistům do jejich obrazu budoucnosti nehodili – to platilo po roce 1948 vždy, s malou „odchylkou“ konce let šedesátých.

Pokud tedy mladí lidé dospívající v normalizačních dobách hledali cestu ke skautingu, kam se mohli obracet? Po zákazu Junáka samozřejmě nemohli postupovat oficiálními cestami. Kdo měl štěstí, mohl narazit na ilegální skautské organizace. Nebylo jich mnoho. Prosazovaly cestu nulové spolupráce s komunistickým režimem a nespolupracovaly s žádnými povolenými mládežnickými organizacemi. Vstup do nich byl komplikovaný, protože zachovávaly pravidla konspirace. Více příležitostí se otevíralo v nejrůznějších povolených organizacích, jako byl Československý svaz tělesné výchovy (ČSTV), Československý červený kříž, Stanice mladých turistů, Svaz požární ochrany nebo TIS (Svaz pro ochranu přírody), pod jejichž ochranu se mnohé skautské oddíly uchýlily (nebo se do nich vrátily) a žily svým tradičním způsobem, byť bez nápadných vnějších znaků. Další možností bylo vyhledat některý z bývalých skautských oddílů, které po zákazu skautingu přešly do řad Pionýrské organizace (PO SSM). Jakkoli to dnes zní neuvěřitelně, uvnitř prorežimní mládežnické struktury přežil nejeden skautský oddíl celou normalizaci.

Pokřivená svoboda

Skauting tedy normalizaci přečkal, byť v ilegální či maskované formě. Oč těžší byla pozice skautů, o to lépe na tom byla oficiální Pionýrská organizace SSM. Komunistická strana pomáhala „své“ mládežnické organizaci, kde mohla. Pionýři a ještě více svazáci měli velkorysé finanční i materiální zajištění, široké organizační zázemí ve školách i masivní mediální podporu. Oficiálně počet pionýrů a pionýrek mezi československou školní mládeží rychle narůstal. Zatímco v roce 1972 bylo v PO SSM organizováno jen 44,1 % českých a slovenských dětí, v roce 1978 už to bylo 73,2 % (údaj z již citované knihy Kapitoly...). Pod těmito čísly se nejspíše skrývá dvojí skutečnost. Zaprvé počet členů asi opravdu rostl, možná dokonce tak rychle, jak tvrdí tehdejší statistiky. Zadruhé se z členství v Pionýrské organizaci rychle stával povinný rituál. V sedmdesátých letech nepanovalo žádné všeobecné nadšení pro „budování rozvinuté socialistické společnosti“, na němž se měli mládežníci podílet. Posílily ale obavy z odvety, kterou by mohl vyvolat nesouhlas nebo jen neochota spolupracovat s režimem. Žáci a žákyně si tedy ve stoupajících počtech a bez hlasitého reptání uvazovali na krk rudé pionýrské šátky, chodili do průvodů a v májových dnech drželi čestné stráže u pomníčků padlých. Doma šátky i s modrými košilemi opět odkládali a spolu s nimi obvykle i loajalitu k oficiální mládežnické organizaci. Být pionýrem v normalizačních dobách bylo běžné, ale přesto to nebylo nijak populární.

Jak asi dítě Pionýrskou organizaci chápalo? Můžeme odhadovat určité meze. Na jedné straně byly děti, které byly z domova nebo ze svého okolí informované. Ty pojímaly Pionýra podobně, jako dospělí přijímali „nutné“ členství v oficiálním Revolučním odborovém hnutí (ROH), případně v KSČ. Tedy navenek s mlčením, uvnitř s ti-

PŘÍBĚH BEZPRÁVÍ – NÁSTROJE NORMALIZAČNÍ MOCI
MLÁDEŽNICKÉ ORGANIZACE
INFORMAČNÍ TEXT

chým odporem. Na druhé straně bylo mnoho chlapců a děvčat, kteří přicházeli v příslušném věku domů ze školy s nadšením pro Pionýrskou organizaci. Učitelé a vedoucí, pokud byli politicky aktivní, což někteří byli, dokázali děti nalákat na organizovaný pobyt v přírodě, sport, výlety, návštěvy kin a podobná lákadla, která pionýrská činnost nabízela. Bylo potom na rodičích, zda dítě v jeho zápalu pro Pionýra podpoří, nebo mu jej vymluví – anebo, což nebylo neobvyklé, nechají dítě samotné, aby si našlo vlastní cestu. Záleželo často na náhodě, v jaké konstelaci modelových postojů a programových nabídek se dané dítě ocitlo. Někdo v pionýrském kroužku pod horlivým pedagogem vstřebával ideologické lži a soutěžil o partyzánský samopal, jiný se v téže organizaci s osvícenějším vedením učil v bezpečné vzdálenosti od politiky poznávat ptáky a rostliny, hrát šachy nebo pozorovat souhvězdí. Každopádně si ale absolventi Pionýra odnášeli do dalšího života více nebo méně pokřivené pojetí chápání osobnostní a názorové svobody – čímž se asi nejvýrazněji lišili od skautského dorostu.

Od zábavy k moci

Socialistický svaz mládeže (SSM) byl v jistém smyslu prodloužením pionýrského předstupně. V normalizačních letech se oslabil jeho charakter československé obdoby sovětského Komsomolu. Ideologická horlivost byla pasé. Proslulé svazácké komise, které v počátku padesátých let spolurozhodovaly o připouštění studentů k maturitní zkoušce nebo o budoucnosti vysokých škol, studentů i pedagogů, se v sedmdesátých letech už nekonaly. Svazákům však zůstal monopol jediné masové mládežnické organizace. Stranické orgány navíc SSM přenechaly určitý podíl na opravdové moci. Předáci svazáckých organizací tedy i nadále psali na své vrstevníky klíčové posudky, které rozhodovaly o budoucnosti dotyčného. Zasedali v přijímacích komisích na vysoké školy a měli v nich stejný hlas jako zkoušející vysokoškolští učitelé. Svazáčtí funkcionáři také měli například možnost schvalovat či odmítat ostatním studentům žádosti o povolení k vycestování do západních států (výjezdní doložky), vyjadřovali se k další odborné kariéře mladých vědců a podobně. V mnoha případech to znamenalo pouze to, že si žadatel musel na příslušný formulář vyzvednout další razítko – tentokrát svazácké. V jiných, bohužel nepřilíš vzácných, to pro politicky nepoddajné jedince znamenalo konec – svazáčtí funkcionáři měli možnost ostatním neprivilegovaným uzavřít cestu ke studiu, zastavit odborný růst, případně je zbavit vyhlídky na slušné zaměstnání.

Zejména v osmdesátých letech se v tzv. šedé zóně stále častěji ozývaly hlasy, že na svazáckých organizacích není nic zásadně špatného a že záleží jen na jejich členech, jak se budou chovat, co budou dělat a k čemu se budou hlásit. S odstupem času je patrná naivita takových názorů. Nemálo svazáků se v průběhu normalizace pokoušelo komunisty stvořenou a ovládanou organizaci „pootevřít zevnitř“. Propůjčovali své organizace k záštitě koncertů, pouštěli se do vydávání necenzurovaných tiskovin, prosazovali ekologickou osvětu apod. Z dnešního hlediska se tato snaha možná jeví jako málo efektivní a příliš důvěřivá, ale v normalizačních dobách představovala pro mnohé jedinou záchranu před paralyzující společenskou pasivitou.

Stále víc

Normalizační mládež dostávala každodenní porci ideové indoktrinace, která byla většinou neúčinná. Pionýrské a svazácké kroje nebyly v oblibě, školáci, studenti, ale snad nejvíc mladí dělníci dávali přednost odřeným džínsům. Místo organizovaných kulturních akcí se mládež zajímala spíše o nahrávky západní populární hudby (nebo i o písně zakázaných zpěváků a undergroundových či alternativních hudebních skupin). Státem ovládaná média zatím chrlila statistiky o všeobecné úspěšnosti, horlivosti a pracovitosti svazáků a pionýrů. Například ve školním roce 1978–1979 uplynulo třicet let od založení Pionýrské organizace. Nikdo rozumně uvažující nemohl očekávat, že výročí vzbudí mezi chlapci a dívkami spontánní odezvu. Pionýrské organizace proto byly vyzvány, aby přijaly závazky. Výsledek byl ohromující, tedy samozřejmě na papíře: *„Pro zvelebení*

měst a obcí odpracovali pionýři 9 191 129 brigádnických hodin, vysázeli jeden a půl milionu stromků a keřů, sebrali 64 142 935 tun železného šrotu, 48 772 tun starého papíru, 4 820 567 tun textilu, 88 306 centů lesních plodů a semen, 795 640 kg léčivých rostlin...“ (Sílu nám dává strana, II. díl, Mladá fronta, Praha 1982, str. 211.) To neznamená, že mladí lidé v sedmdesátých letech místo zálib příslušných jejich věku soustavně vysazovali stromky nebo sbírali starý šrot a trhali léčivé byliny. Vyjadřuje to spíše bezradnost vedení PO SSM – a také bezostyšnost, s níž vydávali za „vrchol“ trávení volného času hory nashromážděných sběrných surovin a miliony odpracovaných brigádnických hodin. Beztak byly nejspíš statisticky silně nadsazené.

Je třeba zdůraznit ještě jednu věc. V letech 1970–1989 mezi mládežnickými organizacemi platilo, že důležitá není jen příslušnost k té či oné struktuře, ale také faktická činnost. Svazácká organizace v podniku, ve škole či v místě bydliště mohla být sídlem neústupných ideologických fundamentalistů a třeba i nebezpečných uduvačů. Mohla být jen formálním uskupením, které se drželo při životě hlavně proto, aby si „někdo nahoře“ mohl odškrtnout splněný úkol. Ale mohla být i „krycí“ organizací pro režimem nepodporované nebo i více či méně „podvratné“ aktivity. Neplatilo to jen úzce pro SSM. Oblíbené pražské Divadlo v Nerudovce, kde v sedmdesátých letech koncertovali vyhledávaní (a později zakázaní) písničkáři ze sdružení Šafrán, bylo například oficiálně zařízením Ústředního domu pionýrů a mládeže Julia Fučíka, které ovšem vedla benevolentní dramaturgyně. ■

Případ „vodní pětka“ = TOM 5050

Petr Dudek

Jednou z nejoblíbenějších forem úniku před mocenským dohledem byly tzv. turistické oddíly mládeže (TOM). Vznikaly v ČSTV už v šedesátých letech. Výše jsme naznačili, že systém jejich organizace velice vyhovoval příznivcům skautingu. Členská základna TOM stále rostla – v roce 1989 dosáhla v českých zemích 1 023 oddílů s více než 20 000 členy. Jedním ze zakázaných oddílů, který našel takové útočiště, byl tradiční 5. pražský oddíl vodních skautů, založený už v roce 1913. V šedesátých letech se členové „vodní pětky“ ocitli pod ochranou odboru turistiky TJ Slavoj Praha a přečkali tak v bezpečí až do konce normalizace.

Oddílovým vedoucím neboli „kapitánem“ byl v osmdesátých letech Ing. Michal Klíma (syn za normalizace zakázaného spisovatele Ivana Klímy). Podle jeho vzpomínek se skautské oddíly svým zaštiťujícím organizacím přizpůsobovaly v různé míře: *„Některé oddíly se svého skautství v uvozovkách vzdaly a dělaly prostě programy pro děti, jiné naopak na tradicích lpěly a připomínaly je. Pěstovaly tajné rituály. Jejich členové v ústraní nosili skautské šátky, což se nesmělo. Oddíl, který jsem vedl já, na formálních záležitostech moc netrval. Nepovažovali jsme za důležité nosit šátek a skautskou lilii. Nešlo tolik o to, jestli se to smělo nebo ne, ale byli jsme jako oddíl zakázaní už podruhé, a tak jsme věděli, že důležité jsou jiné věci než ty formální. Nosili jsme zelené košile, ale jiné skautské značky jsme nepřebírali. Navíc vodní pětka neměla nikdy klasickou skautskou podobu. Měli jsme v programu skautské prvky jako morseovku, uzlovali jsme a učili se semafor, ale třeba v našem zpěvníku až na výjimky nebyly klasické skautské písně. Ale organizace do družin, tedy u vodních skautů do mužstev, víkendové výlety, letní táboření, stany s podsadami, to zase bylo zcela skautské.“*

Skryté skautské oddíly z důvodu opatrnosti přijímaly jen chlapce a dívky do jisté míry „prověřené“ – a vodní pětka nebyla výjimkou: *„Tím, že náš oddíl existoval od roku 1913 nepřetržitě, si vytvořil zásobu absolventů, kteří měli děti, případně známé s dětmi, čímž se zajišťoval příliv členů. Kupříkladu já jsem se do oddílu dostal tak, že do něj chodili nejprve synové spisovatele Ludvíka Vaculíka, moji rodiče se s Vaculíkovými přátelili a od nich se o oddílu dozvěděli. Podobným způsobem přicházeli do oddílu všichni. Žádná inzerce ani veřejný nábor nebyly zapotřebí. Tím bylo vyřešeno, že se do oddílu nedostal nikdo, kdo by netušil, o co jde. Myslím, že děti z rodin, které konzumovaly komunistickou propagandu, mezi námi nebyly.“*

Přestože Státní bezpečnost v sedmdesátých letech sledovala bývalé skautské činovníky (podle historičky Libuše Cuhrové Moosové bylo na konci sedmdesátých let StB tzv. podchyceno 258 různě aktivních bývalých funkcionářů Junáka), do běžného života oddílů, jako byla skrytá „vodní pětka“, StB podle Klímy nepronikala: *„Třeba přes Ondřeje Vaculíka se jistě mohla StB k oddílu dostat. Já sám jsem chodil do oddílu po Chartě, kdy nám odposlouchávali telefon a před domem občas stávala sledovačka. Ale v dobách, kdy na nás nasadili ostrahu, jsem do oddílu nechodil, abych estébáky za sebou nepřítáhl. Nebo jsem oddílovým kamarádům netelefonoval z domova, ale z budky. Byli jsme z domova naučení, jak policajtům práci neulehčovat. Ale musím upozornit, že to už nebyla žádná padesátá léta. Tehdy lidi za skauting věznili, v sedmdesátých letech byl režim už mírnější – a taky „línější“. Kdo měl razítko, jako jsme měli my, toho většinou nechali na pokoji. Ale kdyby se skautské oddíly pokoušely existovat bez povolení úřadů, asi by dlouho nevydržely.“*

Počet oddílů podobných pražské „vodní pětce“ během normalizace rostl, v samotném hlavním městě bylo víc než sto aktivních neoficiálních skautských oddílů. Úřady do jejich programu občas „z povinnosti“ zasáhly: *„Režim se občas pokusil o nějakou indoktrinaci, například jsme v rámci jakýchsi povinných turistických závodů museli obcházet různá stanoviště, stavět stany, určovat azimut a tak dále, a kromě toho tam musela být takzvaná kulturně politická činnost (KPC), v jejímž rámci visela na stromě třeba fotografie vodní přehrady a závodící hlídky musely ur-*

čít její název. V nejhorších dobách tam visely také fotografie státníků, jejichž znalost se měla prokázat. To se ovšem setkávalo s všeobecnou ironií, takže děti vyrážely do závodu s úkolem ‚najděte na stromě visícího komunistu‘ a podobně. Zase musím říct, že kdyby tohle bylo v padesátých letech, možná by za to někoho zavřeli. Ale za normalizace se už za ironické poznámky většinou netrestalo.“

Každý oddíl neoficiálních skautů prožíval normalizaci po svém. Zásadní rozdíl mezi sedmdesátými lety a pozdější dobou podle Michala Klímy nebyl. A když, tak jenom v maličkostech, které nám dnes připadají malicherné: „Já jsem do oddílu přišel v roce 1973. Nevšiml jsem si žádné změny, kterou by plynoucí čas přinesl. Snad jenom jediné. Když jsem nastoupil, tak jsme měli oddílový pokřik: ‚Do čela, nepovol, bij se, vpřed!‘ Až asi po roce se tam vrátil zbytek toho původního pětkářského pokřiku, takže jsme mohli zase křičet: ‚Do čela, nepovol, bij se vpřed, pět, pět, pět!‘ To už vydrželo až do konce komunismu – a nikomu nahoře nepřišlo divné, kde se tam ty pětky berou.“

O Svazu socialistické mládeže a středoškolákově „perestrojce“

V roce 1986 mi bylo patnáct let a z domova i z poslechu Hlasu Ameriky jsem byl až nezdravě zpolitizovaný. Na gymnáziu v Děčíně, kam jsem právě přišel a těšil se na stejně zpolitizované nové spolužáky a taky na městské prostředí (pocházel jsem z nedalekého pětistového městečka), bylo polomrtvo. První dny jsem dychtivě vyhlížel a počítal vlasatce ve škole – sčítání se zastavilo na čísle osm, tedy v průměru dva kusy na každý ročník. Ještě zaraženější jsem byl, když asi za měsíc jeden z těch osmi o přestávce vstoupil k nám do třídy, ležérně se posadil na lavici a rozdával přihlášky do SSM. Zítra si je vyzvednu, oznámil.

O předcházejících letních prázdninách jsme s několika kamarády ze základní školy na čundru v jednom skalním převisu u Jetřichovic naházeli do ohně pionýrské legitimace a slíbili si, že do SSM nikdo z nás nevstoupí. Takže jsem teď přihlášku neodevzdal a s obavou čekal, co se stane. Nestalo se nic, až na to, že zbytek třídy přihlášky do jednoho odevzdal (v celém ročníku, který měl dohromady asi 150 žáků, jsem se během studia dozvěděl ještě o dvou absentérech). V naší třídě svaz mládeže nevykonával žádnou aktivitu, členství se chápalo jen jako nutný předpoklad pro studium na vysoké škole. A když se řeklo vysoká škola, nemyslelo se tím vzdělání, ale způsob, jak se po maturitě vyhnout vojenské službě. Na vojnu se samozřejmě nechtělo ani mně, v patnácti letech bylo však toto dilema nad moje síly. Nepříjemnou představu, že mi nezbude než se ze sebezáchovných důvodů do SSM zapojit taky, jsem odsouval na později, neurčitě jsem předpokládal, že ve čtvrtém ročníku, kdy se podává přihláška ke studiu, už asi svazákem nějak budu. Pokud si dobře vybavuji své tehdejší pocity, představoval jsem si, že nakonec podlehnu nějakému obludnému nátlaku. Hranici studentského vzdoru na našem gymnáziu do značné míry určovali třídní učitelé. V jedné třídě našeho ročníku, kterou vedla kovaná komunistka, bylo gestem revolty nevstoupit do Svazu československo-sovětského přátelství, kam své žáky nutila se přihlásit; za takových okolností tam samozřejmě byli všichni v SSM. Náš třídní učitel Zdeněk Matys byl v tomto ohledu velice rozumný člověk (později jako jediný z učitelského sboru podepsal petici Několik vět), a místo aby své žáky k něčemu nutil, držel nad nimi neviditelnou ochrannou ruku. To jsem si uvědomil, když mi po listopadu bývalý spolužák, dnes významný děčínský archivář, ukazoval žádost mých rodičů, vyhrabanou z gymnaziálních archivů, aby mě soudružka ředitelka v září pustila na rodninou dovolenou. Matys k žádosti tužkou připsal ušlechtilou lež: člen SSM. V přihláškách na vysokou školu – lhůta pro odevzdání byla 15. listopad 1989 – se po převratu kolonka se společenskou organizovaností začernovala. Svazu mládeže jsem se tedy vyhnul, ale najednou to bylo jedno. Sám jsem nechápal, čím jsem se to od patnácti do osmnácti tak vyčerpával.

Daniel Kaiser, z knihy Naše normalizace, Člověk v tísní, Praha, 2011, redakčně kráceno.

Rodiče chodili do fronty na banány a děti do Pionýra

Rozhovor s historičkou a gymnaziální profesorkou Libuší Moosovou

Bylo v sedmdesátých a osmdesátých letech nevyhnutelné, aby školou povinné dítě bylo zároveň členem Pionýrské organizace? A platilo něco podobného pro SSM?

Nutnost to nebyla. Povinnost to taky nebyla. Na studenty ale vyvíjeli tlak, hlavně co se týče SSM. Když přicházeli na střední školy, tak se automaticky vyplňovaly přihlášky – a čekalo se, že se dotýčný nějak do SSM zapojí. Možná ne aktivně, ale alespoň pasivně. Co se týče Pionýra, tam se to možná čekalo spíš z hlediska kolektivu ve třídě: Všichni jsme v Pionýru, tak buď taky s námi. Ale myslím, že ani tam to nebyla striktní povinnost. Je však třeba rozlišovat mezi venkovským a velkoměstským prostředím. Na venkově a v menších městech to mohlo být o dost tvrdší nežli třeba v Praze. Také je zásadní rozdíl v tom, že Pionýr byl oddílovou záležitostí, to znamená, že na škole fungovala skupina PO SSM, do jejíchž oddílů děti vstupovaly, nemuseli tam však nutně všichni. SSM oproti tomu byla třídní záležitost nebo záležitost vysokoškolského kroužku. Tudíž se předpokládalo, že tam bude celá třída. A ještě něco, určitě byl rozdíl mezi lety sedmdesátými, kdy to bylo přísnější, a koncem let osmdesátých s nástupem perestrojky.

Mohla třeba svazácká organizace na škole někomu uškodit?

Mohla. Záleželo na vedení příslušné svazácké buňky, na tom, jestli se tam třeba sešli kariériste a snaživci, kteří chtěli „formovat kolektiv“, popřípadě studenti, kteří měli nějaký problém a aktivní práci v SSM ho chtěli vymazat. Mohli někomu, kdo se vymykal, uškodit. Mohli ho jen obtěžovat otázkami, proč nepřišel na nějakou společnou akci typu pochodu za mír, ale mohli třeba také napsat do jeho posudku, příkládaného k přihlášce na vysoké školy, že odmítl účast v SSM, a tím mu vstup na vysokou ztížil, či dokonce znemož-

nit. Někdy docházelo i k vyloučení ze SSM, třeba za organizaci nějaké akce, která nebyla v souladu s režimem, či za postoje, jež se neslučovaly s oficiální linií. Určitě byl veliký rozdíl mezi lety padesátými a normalizačním obdobím, ale úplně bez prostředků a síly tato organizace nebyla ani po roce 1968.

Dokázali komunisté vytvořit z Pionýra jednotou organizaci s pevným vedením?

To byl asi ideál, ale určitě se nenaplnil, protože ve vedení pionýrských oddílů pracovaly rozmanité skupiny lidí. Mezi nimi se našlo docela dost takových, kteří usilovali o pokračování skautingu nebo tam prosazovali zálesácké či indiánské ideje – to té oficiální linii dost vadilo. Například pionýrská symbolika částečně navazovala na skautskou. Zdaleka ne všichni pionýrští vedoucí byli zapálení pro socialismus a jeho budování. Někteří z nich podle mě odvedli docela dobrou práci, ovšem s vědomím rizika, že je může někdo z vedení napomenout nebo jim začít dělat problémy. Možná proto toho někteří vedoucí také zase nechávali a vraceli se zpět k pionýrskému stylu vedení oddílu.

A co děti, které do Pionýra vstupovaly dobrovolně a kterým se tam líbilo? Vyrůstal z takových pionýrů vzorový socialistický člověk?

Myšlím, že idea „socialistického člověka“ byla po roce 1968 v mnoha lidech zabita. Už se nekřísila a nemohli ji proto vzkřísit ani v Pionýru. Natož v osmdesátých letech. Ale je pravda, že se stávalo u pomníčků a chodívalo na prvomájové průvody či jiné akce, ovšem jak dalece to vychovávalo k socialismu, to si netroufám posoudit.

Co udělalo s dětskou myslí, když někdo v Pionýru vykládal lži, kterým už skoro nikdo nevěřil?

To je odraz stavu tehdejší společnosti. Dichotomie myšlení, která byla pro normalizaci typická. Něco se říkalo v Pionýru nebo ve škole, to byla oficiální linie, a něco odlišného se tak nějak obecně vědělo. Myslím, že zas tak velký zmatek to v myslích malých pionýrů nepáchalo. Záleželo na rodině, ze které vzešli, to asi především. A na prostředí. Byl rozdíl mezi vesnickou a městskou školou. V Praze to například bylo jiné, volnější než jinde. Pokud dítě nějaké socialistické názory v Pionýru „nasálo“, muselo se s tím pak nějak vyrovnat – nejčastěji se to korigovalo mezi nejbližšími, v rodině, nebo až později, hlavně v prostředí vysokých škol anebo v zaměstnání. Myslím ale, že v období normalizace byly pro lidskou mysl náročnější jiné věci.

Vy učíte děti dnes. Byl podle Vás svět normalizačních dětí velmi odlišný?

Mně připadá, že v socialismu, aspoň v normalizačních letech, byl svět v jistém smyslu jednodušší. Většina společnosti věděla, že stav věcí není správný. I mnohé děti rozuměly (samozřejmě že ne všechny), že to tak je, a učily se s tím žít.

Nebyl ale Pionýr první přípravkou pro to, aby z dítěte jednou byl člen komunistické strany? První signál: Tady je organizace, do které je dobré vstoupit, i když s ní nesouhlasíš?

Já bych úplně nesouhlasila. Po okupaci v roce 1968 již padla většina iluzí, invaze mnohé změnila. Na rozdíl od „budovatelských“ let padesátých už nebylo tak snadno vysvětlitelné, proč vstupovat do strany. Členy KSČ se většinou stávali jen lidé, kteří měli z něčeho obavy či strach, protože na ně byl tak či onak vyvíjen nátlak, anebo ti, kteří cítili možnost výhod: dostat se do ciziny, k lepšímu místu a podobně, těch bylo jistě více. Že by Pionýr vychovával lidi k tomu, aby pak s ochotou, nebo snad s nadšením vstupovali do strany, tím si nejsem jistá.

Ale neprobouzel Pionýr a pak SSM v lidech kariérismus?

Myslím, že spíš než Pionýr tak mohl činit SSM. Tam

záleželo na organizaci. Některé dělaly i dobré věci, třeba tzv. lipnická škola (od roku 1977 se zaměřovala na zážitkový rozvoj osobnosti, oficiální svazáckou linii v podstatě obcházela – pozn. aut.) nebo některé aktivity v osmdesátých letech, kdy se pod záštitou SSM, které fungovalo jako ochranný štít, třeba pracovalo na ochraně přírody. Kandidáty a členy strany se stávali spíš svazáci, kteří už v SSM sbírali funkce a aktivně se projevovali v duchu socialistické linie.

Co mohlo ještě dítě za normalizace dělat, když chtělo mimo školu někam chodit?

Mohlo si najít organizace, kde se nějak zúročuje talent – hudební, výtvarný, sportovní... Pak tu byly tělovýchovné jednoty a jejich turistické oddíly, ty fungovaly velice dobře. A pak spousta dalších kroužků, modeláři, šachisté a jiné. Bylo toho docela dost, záleželo na zaměření dítěte. Když ale inklinovalo k přírodě, tak ty turistické oddíly byly nejhodnější. Mezi nimi se mohly skrývat bývalé skautské oddíly, ale do nich se děti tak úplně snadno nedostávaly, tam se vstupovalo přes známosti. Některé si to dost pečlivě hlídaly a vyžadovaly od nováčků jakési reference.

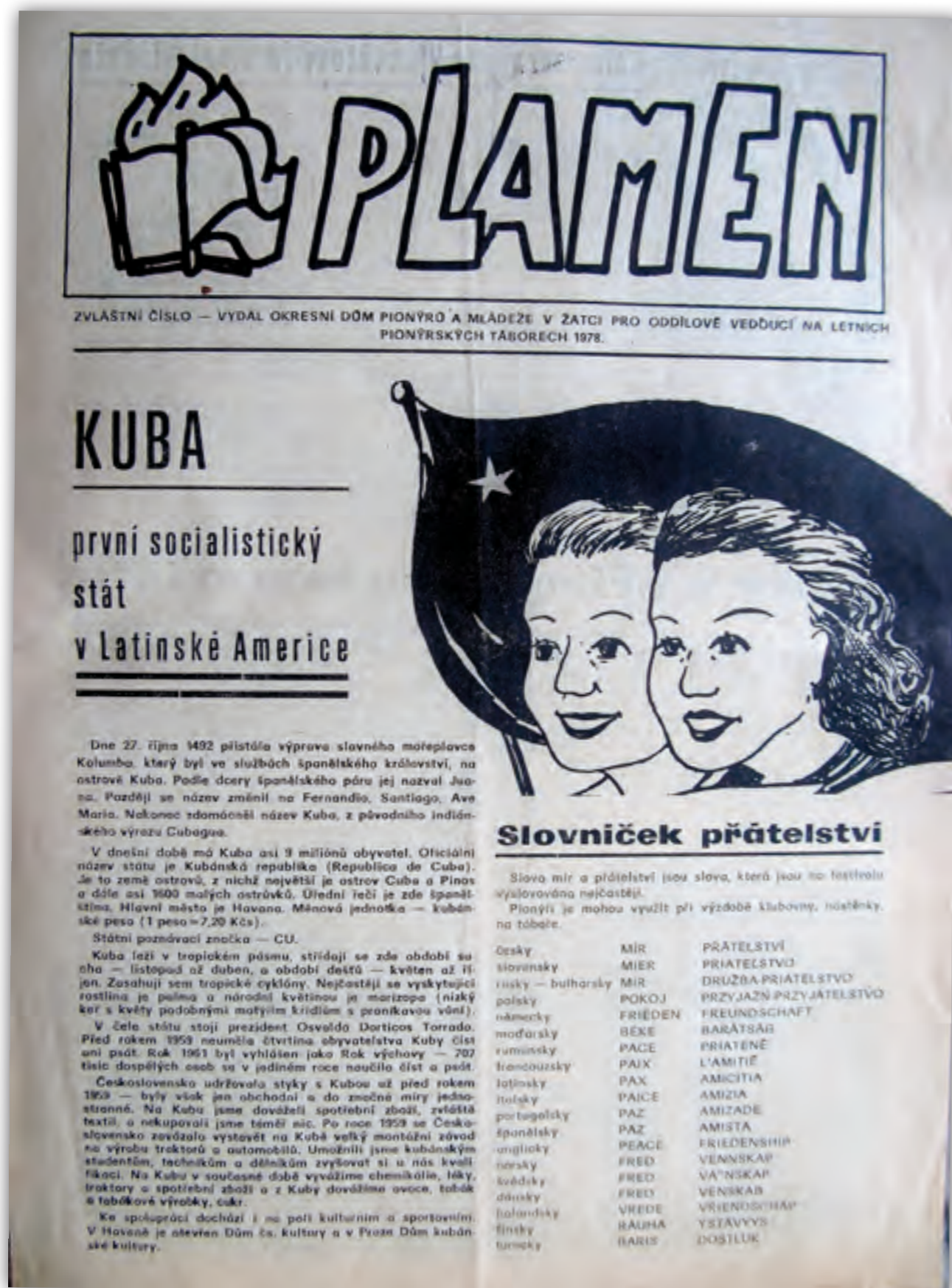
Byl skauting slučitelný s Pionýrem?

Spíš se ty pionýrské oddíly skautskou ideou inspirovaly. Oficiální vedení Pionýru si dokonce často stěžovalo, že některé pionýrské organizace jsou zatíženy balastem oné „už dávno mrtvé“ skautské ideologie. Ale že by se Pionýr nějak organicky propojoval se skautingem, to zas ne.

Dá se existence normalizačního Pionýra a SSM vysvětlit dnešním školním dětem?

Celé klima sedmdesátých a osmdesátých let se vysvětluje velice obtížně. Studenti vůbec nechápou, proč by někdo měl být v organizaci, do které vstupovat nechtěl. Proč by mu mělo něco hrozit, když v té organizaci, která byla oficiálně dobrovolná, nebude. Je jim to natolik cizí, že se setkávají s úplnou bariérou nepochopení. Padesátá léta nebo šedesátý osmý rok či Charta 77 se vysvětlit dají, ale všední, každodenní normalizace ne. Smrskne se to na dvě věci: Dospělí stáli frontu na banány a děti chodily do Pionýra.

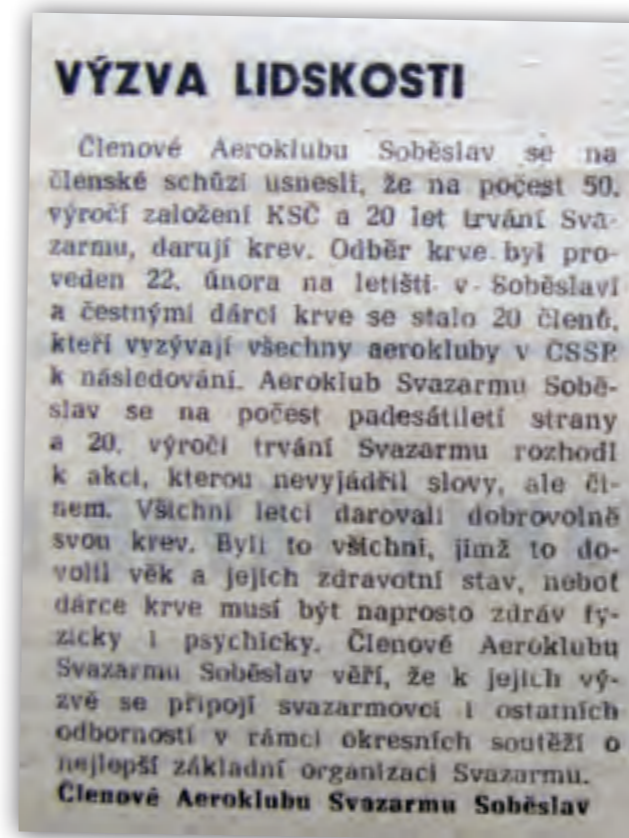

■ Plamen, zvláštní číslo časopisu vydal OD pionýrů a mládeže v Žatci, 1978

■ Plakátek na nástěnku, soukromý archiv

■ Svazarmovec - časopis branné a tělesné výchovy, č. 4. 1971

VŠICHNI SE ANGAŽUJÍ

Průkazy a další atributy socialistických mládežnických organizací

ANOTACE:

Na základě práce s dobovým materiálem žáci odkryjí promyšlený systém volnočasových organizací, jejichž prostřednictvím byly cíleně ovlivňovány hodnoty dětí a mládeže.

KLÍČOVÉ KOMPETENCE:

k učení, komunikativní, sociální a personální, občanské

DOPORUČENÝ VĚK: 14+

CÍLE:

Žáci

- vytvoří na základě textů v dobových materiálech systém mládežnických organizací,
- vyvodí hodnotový systém předkládaný dětem a mládeži a srovná ho se svým,
- kriticky posoudí manipulační snahy státní moci v oblasti mimoškolní výchovy.

DĚLKA: 30 min.

POMŮCKY:

- **PRACOVNÍ LIST** pro každého žáka
- **MATERIÁLY 1-2** pro každého žáka nebo pro menší skupiny
- psací potřeby

POSTUP:

1. Žáci dostanou **PRACOVNÍ LIST** a doplní jeho levou část.
2. Rozdáme žákům nakopírované dokumenty – **MATERIÁL 1-2**. Žáci si přečtou sliby jiskry, pionýra, výňatek stanov SSM a na jejich základě vyvodí pořadí těchto organizací vzhledem k věku dítěte.
3. Na základě textu zákony pionýra a stanov SSM doplní pravou část Pracovního listu.
4. Zaměří se na poslední zákon jiskry, pionýra, stanov svazáka a na jejich základě vyvodí, co mělo být výsledkem postupného působení všech tří organizací.

REFLEXE:

Učitelem řízená diskuze je zaměřená na porovnání levé a pravé strany Pracovního listu. Jaké odpovědi se vám jeví jako absurdní, až směšné? Do jaké míry mohly ve skutečnosti tyto organizace ovlivnit (či ovlivňovaly) podle vašeho názoru myšlení mladých lidí? Pokud nacházíte velký rozpor mezi tím, co se po mladých lidech chtělo a co je reálně očekávat vzhledem k jejich věku, co asi bylo výsledkem takového nátlaku? Byli všichni přesvědčenými stoupenci předkládaných myšlenek?

POUŽITÉ ARCHIVNÍ MATERIÁLY A DOKUMENTY:

Průkaz jiskry, pionýra, stanov SSM

ZKUŠENOSTI Z PRAXE:

Aktivitu jsem zkusil se žáky semináře z dějepisu ve 4. ročníku. Žáci poukazovali na absurdnost některých bodů a na snahu ovlivnit nejmladší generaci ideologicky již od raného dětství. Některé zákony jisker či pionýrů jim přišly až úsměvně absurdní. Zde bych doporučoval jasné zasazení dobového kontextu se zdůrazněním, že šlo skutečně o realitu komunistické každodennosti. Jinak by mohla mít celá aktivita spíše groteskní vyznění. Jako doplnění aktivity jsem vybral krátké sekvence z DVD Vzpomínáme, kap. Svět dětí I. a II. díl. Zajímavé bylo srovnání/dotaz jednoho žáka na podobný postup i u jiných totalitních režimů, konkrétně zde odkazoval na Hitlerjugend v nacistickém Německu.

Marek Výborný, Gymnázium Mozartova, Pardubice

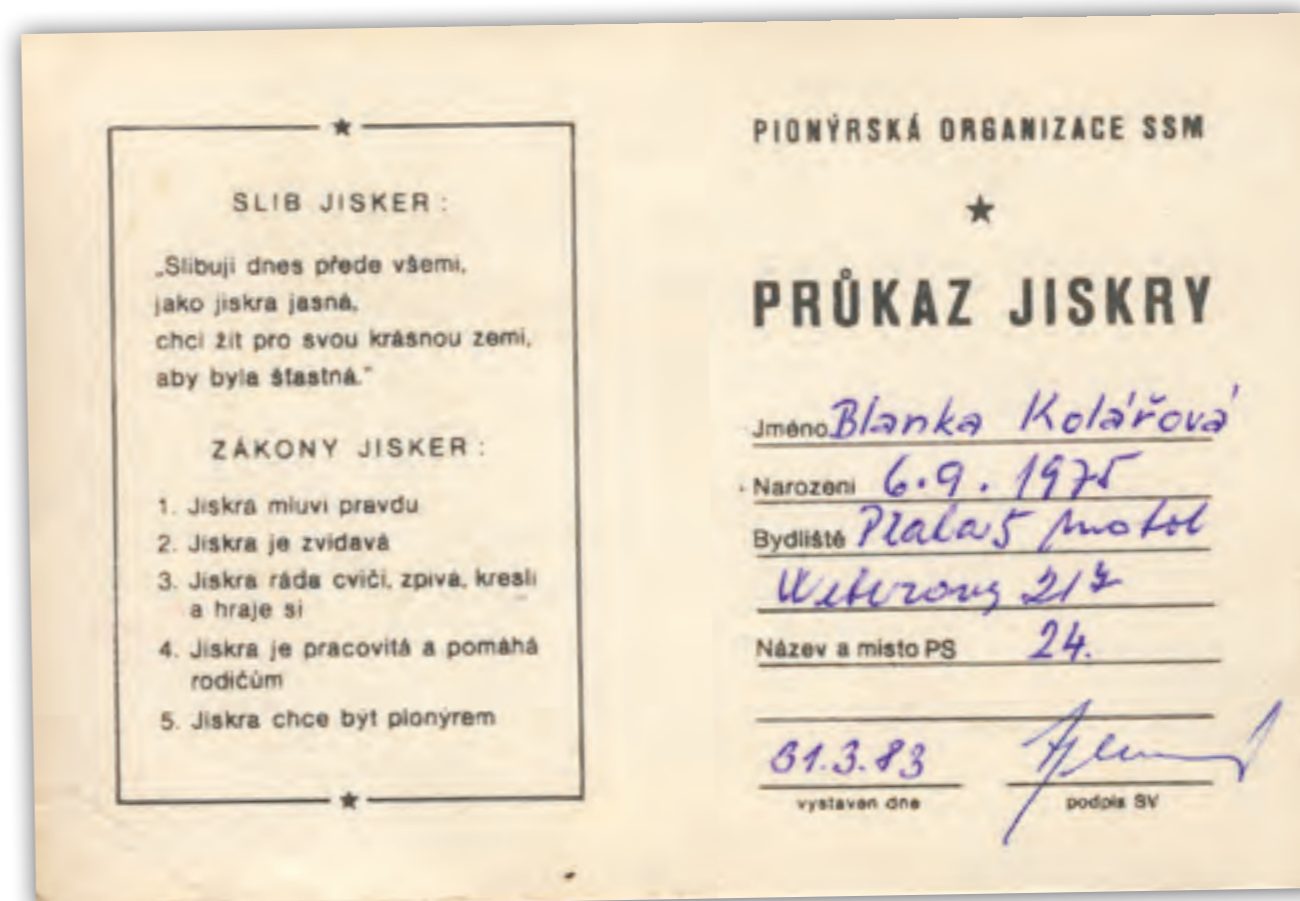

Já versus pionýr

Čeho si v životě vážíš?	Čeho si váží pionýr?
Kdo je pro tebe autoritou?	Kdo je pro pionýra autoritou?
Proč by ses měl dobře učit?	Proč by se měl dobře učit pionýr?
Kdo je tvým přítelem?	Kdo je přítelem pionýra?
Na koho jsi hrdý?	Na koho je hrdý pionýr?
Proč podle tebe chodí děti do zájmových kroužků?	Na co se připravuje pionýr? Co je jeho nejvyšším cílem?

Shrnutí na závěr: Zaměř se na poslední zákon jiskry, pionýra a s použitím stanov SSM uveď, co mělo být výsledkem působení všech tří organizací.

Průkazy

Výňatek ze stanov SSM

STANOVY SOCIALISTICKÉHO SVAZU MLÁDEŽE

schválené ustavující celostátní konferencí SSM dne 11. listopadu 1970, doplněné a upravené 1. sjezdem SSM dne 29. září 1972, II. sjezdem SSM dne 1. října 1977 i IV. sjezdem SSM dne 3. října 1987.

Slib člena Socialistického svazu mládeže

„Stávám se členem SSM, abych svou prací a svým životem přispěl k budování a obraně socialistické vlasti.“

STANOVY SOCIALISTICKÉHO SVAZU MLÁDEŽE

Socialistický svaz mládeže je jednotnou, dobrovolnou společenskou organizací, představitelem mladé generace ČSSR a blízkým spolubojovníkem KSČ. Sdružuje ve svých řadách chlapce a děvčata Československé socialistické republiky, aktivní budovatele a obránce vlasti.

Socialistický svaz mládeže rozvíjí svoji činnost pod vedením Komunistické strany Československa – vedoucí síly naší společnosti. Vychází z programu a cílů KSČ, rozvojem všestranné činnosti získává pro jejich uskutečňování mladou generaci. Vede mladé lidi k činorodému vztahu k práci, studiu a životu v rozvinuté socialistické společnosti, usiluje o to, aby získávali v SSM zkušenosti z politické a veřejné činnosti a učili se být dobrými hospodáři své země, spolupodílili se na formování jejich třídního vědomí a socialistické morálky.

Socialistický svaz mládeže cílevědomě připravuje a doporučuje své nejlepší členy za kandidáty na členství v Komunistické straně Československa. Přijetí člena SSM do řad KSČ je nejvyšším oceněním jeho činnosti.

PLÁN PLNÍME NA 200 %

Brigáda socialistické práce

ANOTACE:

Žáci pracují s dobovými novinovými články, kronikou Brigády socialistické práce (BSP), závazky Brigády socialistické práce. Na jejich základě vyvodí formálnost a účelovost tohoto soutěžení. Práce s konkrétními závazky jim umožní posoudit jejich relevantnost pohledem současníka. V závěru odpoví na anketní otázku.

KLÍČOVÉ KOMPETENCE:

k učení, k řešení problémů, komunikativní, sociální a personální, občanské

DOPORUČENÝ VĚK: 14+

CÍLE:

Žáci

- provedou rozbor novinového článku,
- kriticky posoudí jeho obsah,
- vlastními slovy formulují účel socialistického soutěžení,
- prostřednictvím ankety vyjádří svůj postoj.

DĚLKA: 30 min. dle diskuze

POMŮCKY:

- **PRACOVNÍ LISTY 1-5** pro každou skupinu
- psací potřeby
- volný list papíru na vypracování odpovědí k článkům z Rudého Práva

POSTUP:

1. Vytvoříme skupiny o 4 žácích. Každá skupina obdrží **PRACOVNÍ LIST 1** (sadu novinových výstřižků) a **PRACOVNÍ LISTY 2-5** (texty z kroniky Brigády socialistické práce ekonomického úseku Státního statistického úřadu s otázkami).
2. Žáci si ve skupině rozdělí práci – 2 se věnují textům z kroniky a odpovídají na otázky pod textem, další 2 novinovým článkům a odpovídají na otázky v Pracovním listu. Výsledky si ve skupině prezentují.
3. Rozdáme skupinám vtipy, žáci o nich diskutují, hledají jejich souvislost s tématem „pracovní morálka v socialismu“ a konfrontují je s představeným enormním pracovním úsilím v novinových textech a závazcích.
4. Žáci odpoví na anketní otázku: Zúčastnili byste se společensky prospěšného projektu?
1/ ano
2/ ne
3/ podle toho, o jaký projekt by se jednalo

Poznámka: Žáci by měli mít základní znalosti o BSP a socialistickém soutěžení.

REFLEXE:

Učitelem řízená diskuze, žáci v ní vysvětlují svou odpověď na anketní otázku. Máte nějaké zkušenosti s charitativní činností? Považujete tyto aktivity za přínosné? Které společnosti se jí věnují? Jaký máte názor na obecně prospěšné činnosti, např. sbírky? V jakých oblastech se uplatňují? Jak se liší od brigádnické činnosti v normalizaci? Jedná se o stejné oblasti působení? Jak hodnotíte „dobrovolnost“ brigádnických aktivit v normalizaci? Jaká byla motivace k brigádám v době normalizace, co motivuje dnešní společnosti k prospěšným aktivitám? Žáci by měli porovnat současné obecně prospěšné aktivity s těmi prezentovanými v dobovém tisku, zaměřit se na jejich účelovost a formálnost.

POZNÁMKA:

Anketní otázku není nutné pokládat písemně. Žáci mohou vyjádřit svůj názor tím, že se postaví na určenou stranu třídy.

POUŽITÉ ARCHIVNÍ MATERIÁLY A DOKUMENTY:

Rudé Právo, 70. léta

Kronika Brigády socialistické práce ekonomického úseku Státního statku Votice

ZKUŠENOSTI Z PRAXE:

Aktivita je vhodná i pro žáky 9. třídy základní školy. Před rozdělením úkolů je třeba žákům stručně objasnit dobu, kdy brigády vznikaly a proč. Doporučuji před rozdělením materiálů pro práci ve skupinách napsat na tabuli zkratky, se kterými se žáci v textu setkají, a „přeložit“, případně i vysvětlit, o co se jednalo. Pro žáky je doba tak vzdálená, že již mají problém s identifikací zkratk: ČSŽ, SČSP, DV ZV ROH...

Z důvodu potřeby výkladu učitele doporučuji urychlit aktivitu ve skupinách tím, že dáme žákům ve skupině vždy jen 1 text z kroniky, nad kterým diskutují a hledají odpovědi. Při závěrečné reflexi potom prezentují text třídě a také své odpovědi na zadané otázky. Problematika žáky zaujala a články z kroniky je motivovaly k zajímavé diskuzi v závěru hodiny.

Jitka Hudečková, ZŠ Uherský Brod

Články z Rudého Práva (70. léta)

ČINY - NEJLEPŠÍ ODPOVĚĚ NA PROVOLÁNÍ KE ŽNÍM

Záležitost nás všech

V sobotu a v neděli tempo nepolevilo • Bez ohledu na nepřízeň počasí • V cíli okresy Brno-venkov, Znojmo, Uherské Hradiště a Vyškov • Ani zrno nazmar

PRAHA 1. srpna (Od našich zpravodajů a ČTK) — Rozlehle družstevní lány v úžinách stejně jako pole vinoucí se po úpatích kopců a pahorkatín poskytovaly v sobotu a v neděli stejný obraz. Jenom v sobotu vyjelo do polí 10 045 kombajnů, v neděli se jejich počet vzhledem ke špatnému počasí značně snížil. Na všech místech šlo o naplnění dvou nejdůležitějších úkolů těchto dnů — o zabezpečení sklizně obilí a o sklizeň píče. V místech, kde se ještě před několika dny táhly zlatisté lány obilí, se již černo země připravovaná k zasetí ozimých semen.

Více než čtvrtina obilí — téměř 540 300 tun, což je 26,2 procenta — se dostala do státních sýpek v ČSR do konce července, přibýly další okruhy — Brno-venkov, Znojmo a

Uherské Hradiště — kde zemědělské podniky nákupní úkoly splnily. Do prvního srpnového dne vstupovala nákupní síťediska v jednotlivých krajích s následujícím stavem: na jihu Moravy měla nakoupeno již 60 procent obilí, v severních Čechách téměř čtvrtinu, na severní Moravě a ve středních Čechách téměř pětina. Ve Východočeském kraji překročili první desetinu z plánovaného úkolu, v Západočeském to bylo 8 procent a v Jihočeském zatím 4,5 procenta.

Úspěšně pokračoval nákup řepky. Od čtvrtka do soboty večer jí v ČSR přibýlo téměř 30 procent a do konce července činila bilance přes 66 330 tun, což je zhruba 73 procenta.

V neděli večer splnil letošní nákup obilí již šestý jihomoravský okres — Vyškov. V období pouhého týdne zaplnili zemědělci sýpky 37 760 tunami zrna. Zásluhu na rychlém splnění má nejen dobrá organizace práce kombajnových osádek, ale i 24hodinový denní provoz přímjmových skladových liank. Pšenice sklizená na Vyškovsku má velmi vysokou pekařskou hodnotu.

Vítaná pomoc

Letošní žně nejsou jen záležitostí družstevníků. Podílejí se na nich i dělníci, studenti, svazarmovci, obyvatelé měst i vesnic, kteří tak svými činy konkrétně dokumentují svůj vztah k provolání ÚV KSČ a vlády ČSSR ke žnám, ukazují, že letošní žně jsou skutečně záležitostí nás všech. V sobotu přišlo pomoci družstevníkům 11 370 brigádníků.

Brigádníky na pomoc zemědělcům při žních a na sklizeň seno z bur- ských luk vysílají jednotlivé doty so- veročeského národnostního revíru. Více než pět stovek svazáků ze čtyřiceti základních organizací SSM na Znojmsku se v sobotu zapojily do úkolu slámy z polí, svezli jí z více než 60 hektarů. Cílové brigády so- cialistické práce opravny autobare- ty z Karlovarského výrobního druž- stva VPidlo předemně vybavily ze- mědělské stroje 320 akumulátory, dvazáti z Okresní správy silnic

v Prostějově skládili seno z příkopů z více než stokilometrového úseku. Vítězeček ze sběru pšenice, v němž i na- dále pokračují, věnují Fondu solidari- cty. Sto padesát metrůk seno při- nesla iniciativní komandista, člen organizací Národní fronty a dalších obyvatel Brodku u Konice. Jejich činy jsou tak stejně jako činy celé řady dalších organizací i jednotlivců nejlepší odpovědí na provolání ke žnám.

Do cílové pásy

„Iniciativu a pracovní obětavost všech osádek kombajnů, zapojených do žněvé soutěže, vyhodnocujeme každou sobotu, a tak i tato neděle jsme odevdzali odměny desítkám čtyřiceti osádkám přímo na poli.“ sdělil nám vedoucí tajemník ÚV KSČ ve Znojmě Vratislav Svoboda na jednom z lánů JZD Moravský Krumlov. Po- síděl nadmnohem bylo zvlášť radost- né, neboť v neděli ohlásil znojemský okres, největší výrobce obilí v Čes- ké socialistické republice, že dodáv- kou 79 146 tun zrna do státních sý- pek splnil letošní výkupaí úkol na 100 procent. Podařilo se tu za jed- náct dnů i přes zpožděvání prací vlivem nepřízně počasí. Úrodu mají na Znojmsku sklizenou zatím ze 70 procent pluch. (se)

Svoz obilí se nezastavil

V olomouckém okrese bylo do so- boty sklizeno obilí téměř z deseti tisíc hektarů. Kolem dvou a půl (Pokračování na str. 2)

Soudruh G. Husák se vrátil do vlasti

PRAHA 1. srpna (ČTK) — Generál- ní tajemník ÚV KSČ a prezident ČSSR Gustav Husák, který trávil na pozvá- ní ÚV KSSS dovolenou v Sovětském svazu, se v neděli vrátil do vlasti.

ROU V ZÁVODECH y surovin

zaručené výsledky. Na jednu tunu antikorozních trubek ušetří v průmě- ru na deset, ale skoro třináct kilo- gramů oceli, což představuje roční úspory v částce přes 800 tisíc korun.

Není to však jejich konečný cíl ve snižování spotřeby legovaných ocelí. Podle uzávněného závazku chtějí no- vými racionalizačními opatřeními ušet- řit další tři kilogramy materiálu na každou tunu antikorozních trubek a současně usilují i o zvýšení časového využití vykonávaného technologického zařízení nejméně o pět procent. (te)

ÚSPORY ZE SPOLUPRÁCE

Pro výrobu jedné a zejména ví- síšelé v novozámočném Elektrovitru znamenají kartónové obaly značné, pětistamilionové náklady. Když při- šel na počest XV. sjezdu KSČ celo- podnikový sociálněekonomický závazek, v jednom z jeho bodů si vytýčili do- sáhnout úspory na hmotě a hmot- ným materiálu v hodnotě 800 tisíc korun. (Pokračování na str. 2)

ikoly Saljutu 5

mu pro mnoho odvětví národního
sledků pozorování vesmíru

1. V jakých ekonomických oblastech působily BSP?

2. Jaké závazky si dávaly?

3. Při jaké příležitosti uzavíraly mimořádné pracovní závazky?

4. Jak byly tyto aktivity prezentovány v tisku? Jak na vás působí a jak má asi působit značné množství čísel?

5. Zamyslete se nad tím, jaká asi mohla být produktivita práce a využití pracovní doby v zaměstnání během normalizace, když byli ještě lidé schopni odpracovat velké množství brigádnických hodin?

Kronika Brigády socialistické práce ekonomického úseku Státního statku Votice, léta 1978-1989, list 16

[1. 11. 1979]

Další schůze BSP se konala ve čtvrtek dne 1. 11. 1979 v zasedací síni statku. Předsedkyně brigády s. Vandělková přivítala všechny přítomné. Hovořila o brigádnických akcích uskutečněných v roce 1979. Členové naší brigády se v průběhu roku pravidelně zúčastňovali brigád. Při sběru kamene bylo odpracováno 265 hodin. Další akcí byla sklizeň sena, kde jsme odpracovali 145 hodin. Ve žních jsme pomáhali při svozu slámy, celkem 212 hodin. Při sklizni brambor jsme odpracovali 136 brigádnických hodin na kombajnu.

Ekonom statku a patron brigády s. Pištěk seznámil přítomné s postupem polních prací. Zhodnotil výsledky, kterých bylo v letošním roce v rámci statku dosaženo, a hovořil o čerpání mezd.

Na dnešní schůzi jsme do našich řad přibrali tři nové členky, pracovnice účtárny. Je to soudružka Jelínková, Váňová a Budilová.

Členky naší brigády si daly závazek, že budou prát záclony na ředitelství.

Závěr schůze provedla s. Vandělková.

OTÁZKY:

Čemu se členové BSP především věnovali?

Jaký nový závazek byl přijat?

Jak hodně asi pomohl národnímu hospodářství?

Kronika Brigády socialistické práce ekonomického úseku Státního statku Votice, léta 1978-1989, listy 5 až 6

[23. 5. 1978]

Na schůzi BSP konané dne 23. 5. 1978 si kolektiv vytyčil socialistický závazek, který chce nejen splnit, ale i překročit, aby dobře rozvíjel svou činnost pod heslem

Socialisticky pracovat - socialisticky žít

Závazek:

1. Na každé schůzi požádáme člena CZV KSČ a současně patrona naší BSP o přednesení referátu o současné politické situaci.
2. Budeme aktivně pracovat ve společenských a veřejných organizacích (ČSŽ, SČSP, DV ZV ROH).
3. Každý z nás bude pracovat na svém úseku s ještě větší pečlivostí a svědomitostí než dosud.
4. Mladým lidem, kteří po skončení školy nastoupí do zaměstnání, budeme pomáhat při zapracování.
5. Své zkušenosti a znalosti budeme předávat všude, kde to bude potřeba.
6. V případě nemoci některého člena BSP se o jeho práci podělíme a uděláme ji za něho.
7. Budeme plně využívat pracovní dobu.
8. Každý člen BSP odpracuje 1 směnu při sklizni slámy a 1 směnu při sklizni brambor.
9. Budeme udržovat čistotu v kancelářích.
10. Budeme pečovat o pěkné prostředí kolem administrativní budovy.
11. Zřídíme nástěnku, na které budeme referovat o práci naší BSP.
12. Společně budeme navštěvovat kulturní akce.

OTÁZKY:

Obsahovaly pracovní závazky i závazky politické?

Které závazky se vám zdají z dnešního pohledu samozřejmostí, resp. není třeba je sepisovat?

S využitím závazku se pokuste popsat pracovní morálku v socialismu.

Kronika Brigády socialistické práce ekonomického úseku Státního statku Votice, léta 1978-1989, list 110**Výzva k odpracování mimořádné směny**

[16. 5. 1984]

Okresní výbor Svazu československo-sovětského přátelství Benešov

Vedoucím BSP ČSP okresu Benešov

Vážený soudruhu,

dne 16. května 1984 uspořádal OV SČSP s komisemi pro pracovní iniciativu v zemědělství a průmyslu slavnostní aktiv BSP ČSP. Na tomto aktivu vyhlásil kolektiv BSP Jawa, provoz 5, Benešov, následující výzvu:

Výzva kolektivu brigád socialistické práce okresu Benešov k odpracování jedné mimořádné směny ke 40. výročí SNP.

Náš 20členný kolektiv BSP ČSP n.p. Jawa Benešov, provoz 5, se obrací s výzvou na všechny kolektivy BSP ČSP i na ty, které teprve soutěží o získání tohoto titulu, ale i na BSP ostatní k odpracování jedné mimořádné směny do 29. 8. 1984 na počest 40. výročí SNP.

Vyhlášením této mimořádné směny chce náš kolektiv přispět k naplnění cílů KSČ, chceme rozvíjet ušlechtilé myšlenky čs.-sovětského přátelství. Dáme všechny své síly, schopnosti ku prospěchu míru, pokroku a bezpečnosti na celém světě.

Touto směnou chceme podpořit úsilí naší KSČ k zachování světového míru a spolupráce mezi národy. Dovolte nám vyslovit přesvědčení, že všechny kolektivy na našem okrese se k naší výzvě připojí a postaví se do řad bojovníků za světový mír a přátelství mezi národy.

Věříme, že i Tvá BSP ČSP se k výzvě kolektivu BSP ČSP z Jawy provozu 5 připojí a odpracuje 1 mimořádnou směnu na počest 40. výročí SNP.

komise pro pracovní iniciativu v zem. a průmyslu při OV SČSP

OTÁZKY:

Proč má být odpracována mimořádná směna?

Co je pro ni záminkou?

K čemu chtějí vyzyvatelé mimořádné směny přispět?

Je možné po odpracování směny konstatovat, že tyto jejich cíle byly splněny?

Kronika Brigády socialistické práce ekonomického úseku Státního statku Votice, léta 1978-1989, list 23

[21. 11. 1979]

Ve středu 21. 11. 1979 uspořádala naše BSP pro členy a příslušníky jejich rodin jednodenní zájezd do NDR - do Drážďan. Přihlásilo se celkem 38 lidí. Odjezd autobusu byl ve 3.00 hod. ráno z Prčice. Přes Cínovec jsme pokračovali směrem na Drážďany. Na určené místo jsme šťastně dojeli. Dopoledne byla na programu prohlídka obrazárny ve Zwingeru. Zhlédli jsme překrásné obrazy starých mistrů. Nadšení jsme byli též prohlídkou uměleckých klenotů ze sbírky Saských Kurfiřtů. Odpoledne jsme věnovali prohlídce obchodního domu a každý se snažil zakoupit svým nejbližším malý dáreček.

V 16.00 hodin jsme se sešli na parkovišti a vydali se k domovu. Cesta neprobíhala tak hladce jako ráno, protože na celnici NDR na Cínovci jsme čekali šest hodin na celní odbavení.

Na votické náměstí jsme přijeli po jedné hodině v noci a autobus pokračoval dále na Prčici. Byli jsme po dlouhé cestě unaveni, ale zájezd se všem líbil.

OTÁZKY:

Jaký byl program zájezdu do Drážďan?

Co bylo kromě historických a kulturních památek cílem členů BSP?

Dokážete odvodit proč?

Socialistické hospodářství

„Každý podle svých schopností, každému podle jeho práce“

Adam Drda

Tato publikace se zabývá represivními nástroji předlistopadového normalizačního režimu – kapitola věnovaná socialistickému hospodářství do ní tedy na první pohled nepatří. Lidé sice byli před rokem 1989 o dost chudší než dnes, ale nehladověli a až na drobné výjimky nikdo v materiálním slova smyslu nestrádal. V samoobsluze se dalo nakoupit, jen jste si museli vybrat (například) nikoli z dvaceti, ale ze dvou tří značek kávy, čokolády nebo jogurtů a smířit se s tím, že některé druhy ovoce nebo masa byly zřídka k dostání, že se na leccos stály fronty a že docházelo k výpadkům v dodávkách. Se spotřebním zbožím to bylo podobné, od všeho pár druhů, špatně se shánělo a bylo nekvalitní. Věci, které jsou dnes běžné, představovaly luxus. Současně se mohl skoro každý v zimě teple obléknout a zaplatit nájem a elektřinu. Životní úroveň v normalizační ČSSR byla hluboce pod úrovní

západní Evropy, ale o hodně vyšší než třeba v zemích Sovětského svazu a nesrovnatelně vyšší než v regionech třetího světa (k možnostem nakupování a k zásobování se vážou následující krátké texty v této kapitole).

Proč tedy nahlížet na normalizační ekonomiku jako na nástroj represe, když bohatství není něco, na co by měl člověk automaticky nárok, a být chudší než druzí neznamená žít horší život? Především proto, že hospodářství stálo v centru oficiální komunistické ideologie, již zakládala filozofie Karla Marxe, z vulgarizované a přetvořené v marxismus-leninismus. Jejím jádrem a současně propagandistickým „ospravedlněním“ existence totalitních režimů sovětského typu (včetně ČSSR) bylo deklarované vysvobození pracujících z kapitalistického vykořisťování. V praxi však došlo k opaku, totiž k degradaci občanů na „pracující“ a k jejich zotročení.

Pár slov o „dějinné nutnosti“

V učebnici občanské nauky z roku 1986, kde je komunistická ekonomicko-politická teorie vysvětlena jakž takž přehledně, stojí: „S rozvojem kapitalistické společenské výroby (...) zákonitě dochází ke zmenšování počtu stále bohatších kapitalistických soukromých vlastníků výrobních prostředků. Na jedné straně dochází zákonitě ke koncentraci výrobních sil, ke koncentraci společenské výroby a na druhé straně ke koncentraci a centralizaci kapitálu.“ A následuje klíčová věta: „Tento hluboký a stále se rozvíjející rozpor lze odstranit jen tak, že bude **zrušeno soukromé kapitalistické vlastnictví výrobních prostředků. Společenskému** charakteru výrobních sil musí odpovídat i stejná kvalita výrobních vztahů, tj. musí vzniknout **společenské vlastnictví výrobních prostředků i vyrobené produkce** (zvýrazněno v originále – pozn. red.).“

Přechod od kapitalismu k socialismu – a teprve posléze ke komunismu jako k nejvyššímu stupni – vykládali komunističtí teoretici jako dějinnou nutnost. Zánik kapitalismu a vznik socialismu měl představovat revoluční změnu, konec epochy spojené se soukromým vlastnictvím. Mělo nastat nové období, spjaté se „společenským vlastnictvím výrobních prostředků“, období, pro něž bude typické „odstranění vykořisťování člověka člověkem. Mění se kvalita společenského, tj. ekonomického vývoje. Živelný vývoj se důsledně nahrazuje vývojem plánovitým...“

Na počátku sedmdesátých let nebyl „zánik kapitalismu“ v dohledu – a navzdory oficiálním výkladům to bylo mnoha lidem v ČSSR jasné. V první poválečné dekádě snad ještě mohla ve společnosti působit myšlenka, že budování nového světa bude nějakou dobu trvat a je tedy nutno trpělivě podstupovat různé oběti. Ale za normalizace? Desetitisíce čs. občanů vycestovaly v druhé polovině 60. let na Západ, viděly, že se tam nežíje v bídě a že představa vykořisťovaných nešťastníků čekajících na vysvobození je mírně řečeno přepjatá; po okupaci v roce 1968 odešly další desítky tisíc Čechoslováků do exilu – měli se slušně a zpátky se vrátilo jen mizivé procento. Ekonomicky vzdělanější lidé rovněž chápali, že samotný termín „kapitalismus“ je obecný a problematický. Ekonomika zkrátka fungovala v demokratických zemích s pevným právním řádem, kde existovalo nedotknutelné vlastnictví, volný trh, a tudíž i normální konkurence. Přitom se „kapitalistické státy“ v řadě ohledů lišily. V západní Evropě se postupně prosadil silný sociální model, v USA byla naopak víc akcentována osobní svoboda a odpovědnost jednotlivce za svůj život.

Problémy „socialistického“ hospodářství v Československu byly naopak čím dál zjevnější, nejspíše od poloviny sedmdesátých let. „Společenské vlastnictví výrobních prostředků“ se opíralo o státem organizovanou masivní loupež (znárodnění prakticky veškerého soukromého majetku, k němuž začalo docházet od roku 1945). „Živelný“ – tedy přirozený – vývoj byl skutečně odstraněn, nahradilo jej centrální řízení a „plánování“ (odtud slavné „pětiletky“ – plán, který měl být splněn během pěti let). O veškeré výrobě a prodeji výrobků nerozhodovala nabídka a poptávka, nýbrž komunistické řídicí centrum, které k tomu účelu stvořilo nejvyšší orgán: Státní plánovací komisi. V důsledku těchto změn ovšem nenastalo „společenské vlastnictví“, nýbrž vzniklo de iure vlastnictví státní, de facto vlastnictví komunistického aparátu, který zase do značné míry podléhal, podobně

jako v jiných oblastech, moskevskému diktátu. Tomu sloužila i mezinárodní organizace Rada vzájemné hospodářské pomoci (RVHP), sdružující státy sovětského bloku.

Výsledný systém byl nespravedlivý, nefunkční, korupční a demotivující – a vedl nejen k ekonomickému, ale například i ekologickému úpadku. Stručně to shrnula Jarmila Boudová v diplomové práci o transformaci české ekonomiky. V systému centrálního plánování *„dochází k rozvrácenému pojetí základních ekonomických kategorií a pojmů. Podstatou centrálně plánovaných ekonomik je neexistence trhů a z toho vyplývající neexistence tržních cen, které by plnily informační, alokační a motivační funkce. Ceny byly stanovovány úředně. Fungoval rozsáhlý systém státního rozdělování a přerozdělování (místo vytváření bohatství). Podniky nebyly motivovány ke snaze dosahovat lepších výsledků, protože byly významně dotovány státem a případná platební neschopnost pro ně neměla žádné větší důsledky. Hlavním úkolem podniků bylo plnit plán, nikoli soupeřit s konkurencí a dosahovat zisků. Systém nedovoľoval schopným jedincům využít svého nadání k dosažení většího bohatství a adekvátních výdělků. Praktická neexistence konkurence přispívala ke stagnaci ve vývoji nových výrobků, čímž výroba více a více zaostávala za vyspělými západními státy. Nedostatkem systému centrálního plánování je také obrovské plýtvání zdroji bez schopnosti vytvořit přiměřené množství kvalitních výrobků.“* (K fungování socialistického hospodářství viz dále rozhovor s ekonomem Ladislavem Tajovským.)

Hospodářství jako vyjádření nesvobody

Jak se to promítlo do života běžného občana normalizačního Československa? Zatímco v demokracii představuje hospodářství prostor, v němž se uplatňuje lidská svoboda, nadání a nápaditost, v ČSSR byl člověk držen v pozici jakéhosi „lepšího otroka“. Ztrácel se v obrovské státní mašinérii, o jejímž směřování nemohl, ba dokonce nesměl spolurozhodovat (ačkoli mu nejvyšší místa tvrdila opak) a soustavně byl nucen čelit její nefunkčnosti. Místo svobodné možnosti vybrat si zaměstnání nebo podnikat podle svého uvážení dostal pracovní povinnost.

Jak píše v knize Komunistické právo v Československu Barbara Havelková (studie Pracovní právo), osobní svoboda rozhodování, zda pracovat a kde, byla v socialistických časech minimální. V zákoníku práce stálo, že *„práce ve prospěch společnosti a podle jejich potřeb je (...) přední povinností a současně předním právem i věcí cti každého občana“*. Práce byla opředena sítí administrativních povinností a správních i trestních sankcí. Například podle vládního nařízení z roku 1970 byl člověk, který nestudoval nebo nebyl zaměstnán, povinen hlásit se o práci na obvodním národním výboru. Pokud tak neučinil, považovalo se to za přestupek. Soustavné vyhýbání se práci (tj. práci, kterou nadiktoval stát) pak bylo trestným činem příživnictví. Barbara Havelková dodává: *„Pracující se tak nemohli svobodně rozhodovat, v jakém povolání, v jakém podniku a na jaké pozici budou pracovat. Práce jednou stanovená navíc mohla být bez jejich souhlasu změněna... Kvalita plnění pracovních povinností pak nebyla jen věcí zaměstnávající organizace, ale státního zájmu.“*

Obyvatele normalizačního Československa tedy nakonec znesvobodňoval celý zpolitizovaný hospodářský proces. Nesměli podnikat, vyrábět, svobodně obchodovat. Skrz povinnost pracovat byli soustavně nuceni participovat na režimu – a tudíž se podílet na úpadku vlastní země, mj. na ekologické devastaci. Protože mohli být z politických důvodů za trest kdykoli přeřazeni na horší práci a na počátku sedmdesátých let zažili čistky a vyhazovy, stal se strach o slušné zaměstnání důležitým prostředkem k ovládnání společnosti. Komunistický aparát přiznal pracujícím určitou životní úroveň, dovolil jim, aby se realizovali v soukromí (odtud boom chat a chalup), jako protihodnotu však žádal rezignaci na veřejný život. Lidé si postupně přestali uvědomovat, že uspokojování materiálních potřeb věnují zcela neadekvátní úsilí, že se stávají soustavnými aktéry korupčního jednání v systému úplatků za služby i nedostatkové zboží. Široce proklamovaná sociální rovnost byla jen iluzivní, protože příjmy a postavení ve společnosti se odvíjely od kádrového profilu a poslušnosti konkrétního jednotlivce. Dobové propagandistické heslo, uvedené i ve výše citované učebnici občanské nauky, hlásalo: „Každý podle svých schopností, každému podle jeho práce.“ Jako by se komunisté obyvatelstvu tím heslem vysmívali. ■

Šedá ekonomika

Ani za komunismu přes veškeré proklamované rovnostářství neměli všichni lidé stejné (průměrné) příjmy. Platové rozdíly nebyly tak velké jako dnes, zatímco ještě v osmdesátých letech bral generální ředitel velkého „národního“ podniku zhruba necelý trojnásobek platu své sekretářky, dnes má na výplatní pásce předseda představenstva akciové společnosti stejně velké firmy třeba dvacetinásobek toho co slečna na recepci. Nejen úzká vrstva komunistických ředitelů a funkcionářů však disponovala nadprůměrnými příjmy a různými ekonomickými výhodami. Celá řada lidí si vydělávala v prostředí takzvané šedé ekonomiky.

V socialistickém systému bylo až do konce zakázáno soukromé podnikání, prodávat své zboží směli jen zahrádkáři u stánků a teprve v roce 1987 začali komunisté opatrně povolovat některé drobné živnosti. Do šedé ekonomiky se tedy počítaly veškeré výdělečné aktivity, které se odehrávaly mimo oficiální, státem řízené hospodářství. Patřily sem například tzv. melouchy – zedník někomu ve volném čase a leckdy i v pracovní době postavil na vlastní pěst podezdívku u baráku, kadeřnice někoho ostříhala mimo oficiální provozovnu.

Mnoho činností ovšem tento nevinný charakter překračovalo. Zelináři, řezníci, vedoucí stavebnin, autobazarů, prodejnenábytku, textilu, tuzexů prodávali zboží takzvaně „pod pultem“. To znamenalo, že nedostatkové zboží nevystavili do regálu, ale prodávali ho jen známým za vyšší cenu nebo za nějakou protislužbu. V krajních případech různě manipulovali s mírami a váhami, okrádali buď stát, nebo zákazníky.

Další kategorií šedé ekonomiky byly restaurace, bary a jídelny, kde se vedle oficiálního provozu a vykazovaného obratu ve velkém načerno kšeftovalo s alkoholem i s jídlem. K větším penězům přišli i lidé, kteří pracovali v cestovním ruchu a dostávali se do styku s takzvanými devizovými cizinci, tj. cizinci, kteří měli dolary, marky nebo jinou takzvanou tvrdou měnu. Slušné peníze si vydělali i lidé zaměstnaní v podnicích zahraničního obchodu (PZO) a vyjíždějící pracovně do kapitalistické ciziny.

Z publikace Mýty o socialistických časech, ČvT, Praha, 2010

Džínový příběh

„Moje dcera, jako tehdy každý adolescent, toužila mít také džíny,“ vzpomíná socioložka a disidentka Jiřina Šiklová, jak sháněla pro své dítě v osmdesátých letech to, co je pro dnešního mladého člověka naprostou samozřejmostí – džínové kalhoty. *„K dostání byly jenom v Tuzexu (...). Jako matka jsem věděla, jak ve věku patnácti let je to pro mladého člověka důležité, a peníze jsem jí dala. Před Tuzexem ale bývaly dlouhé fronty, lidé se tam vhrnuli, kupovali kalhoty a nikdo si je nemohl pořádně vyzkoušet. Jeden dobrý známý, profesí historik, měl zase dalšího známého, který byl vyhozen a prodával v tomto obchodě. Moji dceru tajně pustil do obchodu v době, kdy bylo již zavřeno, a ona si ty kalhoty vyzkoušela. Pak se druhý den postavila do fronty, a když se konečně dostala k pultu, tak jí podal tento příliš kvalifikovaný prodavač ty kalhoty, které si zde předtím vybrala. Její radost byla náramná a já byla spokojená. Po několika dnech mi ale volala jedna profesorka z gymnázia. Bylo jí to trapné, stále něco vysvětlovala a nakonec mě upozornila, že moje dcera má vedle kapsy na zadku také viditelnou výrobní značku, na které je malinká, malinkatá vlajka USA. Pochopila jsem paní učitelku i její stud za to, co říká, nechtěla jsem jí komplikovat život. Byla jsem tak konformní, že jsem tu vlajčku vypárala.“*

Vzpomínka Jiřiny Šiklové, Mýty o socialistických časech, ČvT, Praha, 2010

Nedostatky v zásobování

Dle sdělovacích prostředků, vezmeme-li v úvahu pouze čísla jednotlivých znaků všech sortimentů potravinářského zboží, dalo by se říci, že je vše v naprostém pořádku... Podíváme-li se na tuto otázku z hlediska požadavků spotřebitele, existuje celá řada výrobků, ať už tuzemských, nebo zboží z dovozu, kde není spotřebitelská poptávka plně uspokojována. Tak např. z luštěnin už velmi dlouhou dobu není v prodeji čočka a fazole. V horkých květnových a červenových dnech zmizelo ze samoobsluhy lahvové pivo, sodovky i minerálky. Téměř po celý rok nebylo k dostání plnotučné mléko s obsahem 3,5 % tuku. V letních měsících při letošní bohaté úrodě okurek nebyl nikde v obchodech k dostání ocet, a to až do konce září. Po většinu roku nedobrá situace byla s kakaovým práškem, mletou paprikou. V dostatečném množství se také nedostává na prodej maso a některé masové výrobky. (1979)

Máme u nás nejen mnoho věcí dobrých, ale také nedostatků, zvláště v zásobování. Je to např. stálý nedostatek porcelánového zboží, jako talířů, hrnků, nebo plechového nádobí, jízdnic kol, šicích strojů, různého textilního zboží, tedy věcí denní potřeby, ale i spotřeby. V tomto roce nastal přechodný nedostatek sádla, sýrů, olivového koření, ovocných šťáv aj., tak tedy jen sháníme toto tzv. „úzkoprofilové či nedostatkové zboží“, a to vše nakonec jen proto, abychom od omrzelých prodavaček slyšeli stále stejné: přijďte zítra či po neděli. Přijít však k vybalování takového nedostatkového zboží je asi takové štěstí jako vyhrát ve sportce. Koncem roku se částečně zlepšilo zásobování některými potravinářskými výrobky a doufejme, že v roce 1983 bude opět obchod zásobován těmito výrobky normálně. (1982)

Z kroniky městysu Doubravice nad Svitavou

Stagnace s tendencemi ke kolapsu

Rozhovor s ekonomem Ladislavem Tajovským (Katedra hospodářských dějin Národohospodářské fakulty VŠE)

Jak byste charakterizoval československou ekonomiku před rokem 1989?

Stručně bych asi řekl, že to bylo nejpostátněnější hospodářství na světě, což se možná obecně ví, ale málo zdůrazňuje. Nikde nepocházelo tak vysoké procento hrubého domácího produktu (neboli HDP) ze státem vlastněných a řízených struktur, ať už průmyslových, nebo zemědělských. V zemědělství byla sice oficiálně vlastníkem například jednotná zemědělská družstva, ale i ta stát plně kontroloval. Kdybych to měl shrnout podle údajů zpracovaných historiky, tak na začátku sedmdesátých let u nás bylo v nesoukromém sektoru a na základě centrálního plánování generováno 99,98 procent HDP.

Není to přece jen trochu přehnané, říct, že v ČSSR bylo největší „státní hospodářství“? Co jiné země sovětského bloku? V samotném SSSR toho lidé vlastnili ještě méně než u nás...

Nejde o vlastnictví, ale o produkci a v tomto ohledu jsme skutečně byli na nejvyšším stupni centralizace. Například v Sovětském svazu patřila samozřejmě naprostá většina zemědělské půdy státu, ale současně asi třetina zemědělské produkce pocházela ze soukromých a propachtovaných záhumenků, jinak by tam lidé nejspíš umřeli hlady. A v Polsku, v Maďarsku a v Německé demokratické republice, kdybych se měl držet dalších zemí střední Evropy, se nikdy nepodařilo zlikvidovat soukromou výrobu tak důsledně jako u nás.

Dnes se občas mluví o tom, že předlistopadová doba měla i svá hospodářská pozitiva. K podrobnostem se ještě dostaneme, ale můžete nejdřív říct, jestli lze ekonomický systém a jeho výkon před rokem 1989 vůbec srovnávat s tím dnešním?

V zásadě se dá srovnávat všechno se vším, ale jde o to, jak člověk tu komparaci provádí, jak k ní přistupuje. Především si musíme být vědomi, že jde o naprosto odlišné systémy, o dvě různé reality. V dnešní tržní nebo spíš smíšené ekonomice je klíčovým ukazatelem růst HDP, a když učím studenty o předlistopadovém hospodářství, tak jim skoro nikdy neříkám údaje typu „HDP v ČSSR byl v tom a tom roce XY - v Rakousku naproti tomu XX“, protože takové srovnávání má nulovou výpovědní hodnotu. Pokud chce někdo předkládat pseudoargumenty pro zdůvodnění, že čs. komunistický režim ekonomicky fungoval, pak samozřejmě stačí, aby ukázal, že trvalo minimálně deset let od pádu komunismu, než se HDP na hlavu dostal na úroveň udávanou před listopadem 1989. Aby lidé poznali, jak je taková argumentace zavádějící, musí vědět, že až do osmdesátých let, prakticky až do konce komunistické vlády, se HDP v ČSSR měřil na základě celkové, nikoli realizované produkce...

Můžete to trochu jednodušeji vysvětlit pro nás laiky?

Jistě. Zatímco ve svobodných demokratických poměrech se HDP obtížně vypočítává na základě skutečného obchodu, daňových výnosů a dalších ukazatelů, za vlády KSČ byla prostě započtena veškerá výroba, tedy i obrovské množství toho, co leželo „na skladě“, včetně třeba lokomotiv, tanků, stovek tun neprodané oceli atd. Čili údaj o úrovni HDP v ČSSR představoval zcela jinou hodnotu než na Západě. Mimochodem, nejrychlejší ekonomický růst v československých (potažmo českých) dějinách - měřeno udávaným HDP

– byl v letech 1949–1952. Nikdy v historii, ani na konci 19. století v době velkého rozmachu průmyslu, a dokonce ani za první republiky nerostla naše ekonomika rychleji než v letech 1949–1952. A přesto to skončilo měnovou reformou a protestními demonstracemi v ulicích. Životní úroveň fakticky klesala a v obchodech nebylo co kupovat. Chceme-li srovnávat, musíme zkrátka používat smysluplné statistiky – údaje, které zveřejnili představitelé tehdejšího státního aparátu, nevyovídají nic o skutečné síle ekonomiky nebo o životní úrovni obyvatelstva. Stačí si všimnout paradoxu: Před rokem 1989 byla v obchodech v ČSSR zcela mizivá nabídka, v roce 1992 už se to zásadně změnilo, obchody byly plné všemožného zboží a lidé nakupovali, jak jen to šlo – přitom HDP byl v roce 1992 mnohem nižší.

Kdybychom na chvíli sestoupili od makroekonomie k všednímu životu – oblíbený lidový povzdech zní, že tenkrát, před listopadem, byl sice menší výběr zboží, zato ale bylo levnější, a tudíž dostupné...

To sice bylo, ale i tady musíme srovnávat srovnatelné, takže ceny je nutno vztahovat ke kupní síle obyvatelstva. V roce 1989 stál litr mléka 2 koruny, ale vzpomněte si, jaké měli lidé průměrné platy. Dva a půl tisíce? Tři? Nelze paušálně tvrdit, že dnes je draž. Něco je vzhledem k průměrným příjmům dražší, třeba nájemné a energie, něco o hodně levnější, nicméně naše současná životní úroveň je o obrovské procento vyšší, utrácíme za kvalitní věci, které tu před listopadem vůbec nebyly. Neříkám to proto, že bych byl nějakým nekritickým obhájcem stávajícího českého ekonomického systému, určitě má spoustu vad a mám k němu mnoho výhrad, nicméně stavět ho na stejnou úroveň s tím předlistopadovým a tvrdit, že se nám žije hůř, je čiré bláznovství.

V jakém stavu bylo čs. hospodářství za normalizace? Udrželo by se?

Od druhé poloviny sedmdesátých let (a po celá léta osmdesátá) se dá mluvit o stagnaci s tendencemi ke kolapsu. Platí to pro celý sovětský blok. Jeho „členské státy“ se dokázaly jakž takž držet, dokud ve světové ekonomice převažovaly meziválečné technologie. Zcela se to změnilo od chvíle, kdy nastoupi-

la první technologie poválečná, tedy computerizace. Američané vyslali družici Explorer do vesmíru v roce 1958 a už v šedesátých letech se poznatky z vojenského výzkumu přenesly v nevyspělejších zemích do komerční sféry, nastoupily počítače. A přestože Sovětský svaz ještě nějakou dobu dokázal Západu ve vojenském a vesmírném programu konkurovat – v některých ohledech ho i předstihoval –, naprosto nezvládl přenést nové technologie do civilního života, tedy tam, kde se realizuje soukromá spotřeba. Od přelomu šedesátých a sedmdesátých let už země východního bloku výrazně zaostávaly, k čemuž s časovým odstupem přispěly i ropné krize. Propast se postupně zvětšovala a to platilo i pro Československo, ačkoli jsme byli spolu s NDR a částečně i s Maďarskem suverénně nevyspělejší.

Z toho, co říkáte o moderních technologiích, vyplývá, proč čs. ekonomika nedokázala za normalizace produkovat třeba kvalitní spotřební elektroniku, ale pořád to plně nevysvětluje, proč byla tak malá nabídka obyčejných věcí, třeba oblečení? V ČSSR byl ten nedostatek patrnější než třeba v Maďarsku nebo v NDR...

To zase vychází z podstaty socialistického, centrálně plánovaného hospodářství, v němž byla soukromá spotřeba tzv. reziduální veličinou. Nevím přesně, kdo ten termín zavedl, ale přijde mi výstižný. Jde o to, že vše, co je v nějakém hospodářství vyrobeno, mohou v zásadě spotřebovat domácnosti, podniky a stát. V centrálně plánované ekonomice sovětského typu rozhodovaly o míře spotřeby v té které oblasti centrální orgány. Navíc rozhodující slovo neměl parlament nebo exekutiva, to byly nevýznamné instituce, ale jediná vládní moc, v našem případě KSČ. Z toho pak plynulo, že nejvíc spotřebovával stát (například armáda a vůbec ozbrojené složky), pak státní podniky (různé nezbytné investice do výroby) a teprve to, co zbývalo, šlo na domácnostní neboli soukromou spotřebu, která se neřídila zájmem kupujících a do které nepřispívala vůbec žádná, ani drobně živnostnická soukromá výroba. Čili se opět vracíme na začátek: Pouze v tak výrazně postátněné ekonomice, jako byla ta československá, bylo možné, aby HDP ukazoval relativně vysoko, ale právě na úkor osobní spotřeby. ČSSR víc a víc upadala, státní finance byly zcela neprůhledné, zdroje vydrancované – a ekonomika

se mnoho let jakž takž udržovala jen díky tomu, že se soustavně projíždala budoucnost. Kdyby roku 1989 nepřišel převrat, systém by brzy „dojel“, zkrachoval. Progresivnější komunisté to věděli a je pravděpodobné, že mnozí z nich kolaps režimu v zásadě vítali.

Co komunistické hospodářství člověku upíralo? Co dnes může a tehdy nemohl dělat, kromě podnikání, a to i na nejnižší úrovni?

Myslím, že J. V. Stalin prohlásil, že „člověka nemůžete ovládat, dokud neovládáte jeho peněženku“. A přesně tak to před rokem 1989 bylo. Začátek našeho úpadku je třeba hledat už v poválečném socialismu, protože ještě před rokem 1948 se rozhodlo o obrovském vyvlastňování majetků a už tehdy přešly například i důchodové fondy pod plnou státní správu. KSČ postupně ovládla vše a z toho vyplývala tzv. vynucená loajalita, příznačná pro celý komunistický systém. Naprostá většina vaší životní úrovně v ČSSR závisela na míře vaší loajality k režimu. Dnes, když nebudu souhlasit s vedením své katedry, mohu odejít jinam, založit si firmu podle svého uvážení, odjet do ciziny. Když jste se ale dostal do zásadního konfliktu s podnikem před rokem 1989, dotklo se to okamžitě vaší peněženky. Podnik reprezentoval režim. A platilo to i naopak: Pokud jste se dostal do konfliktu s režimem, přeneslo se to zpravidla do podniku. Proto u nás byla loajalita vůči režimu tak silná. Kvůli strachu z toho, co by způsobila neloajalita. Veškeré vaše příjmy byly na loajalitu závislé.

Prováděly se před listopadem nějaké reformy, existovalo úsilí o vylepšení systému?

Pavel Tigrid píše v Kapesním průvodci inteligentní ženy po vlastním osudu docela výstižně, že reformy šedesátých let, které jsou asi nejznámější, skončily příchodem Rusů, tedy dřív, než se ukázalo, že nemohou být úspěšné. Pokusy o vylepšení systému tu byly vždycky, ale reformisté si podle mého velmi dobře uvědomovali, že jakákoli skutečně funkční změna narazí na rozhodovací monopol KSČ. V sedmdesátých letech se nereformovalo nic, v další dekádě přišly pokusy o drobnou změnu struktury státního vlastnictví, byla tu snaha vyrábět víc věcí, po kterých je poptávka, v roce 1987 byly povoleny některé drobné živnosti, ale nikdy se neřešila podstata problému.

A co takové podniky, jako bylo JZD Slušovice? Prosperovalo, investovalo do všeho možného, říkalo se mu „socialistický zázrak“...

Slušovice byly v osmdesátých letech prezentovány jako vzor nové socialistické ekonomiky, JZD mělo rozsáhlou přidruženou výrobu a jakoby ukazovalo možnosti podnikatelské aktivity v ČSSR. Jenže to byla taková komedie. To, co dělal předseda Slušovic František Čuba, rozhodně nemohl provozovat každý, uspět mohl jen člověk, který měl výjimečné konexe v nejvyšších sférách KSČ, člověk „ze struktur“. Díky politickému krytí procházely Čubovi věci, které samozřejmě jiní lidé dělat nemohli. Slušovice tedy nebyly žádnou ukázkou životaschopné ekonomiky, byl to socialistický podnik, rozvíjený na úkor těch, kteří podobným způsobem podnikat nesměli.

Ještě bychom se mohli nakonec dotknout jednoho argumentu, který se v obhajobě předlistopadového systému často používá: Každý měl práci, stát ji nařizoval, a tudíž garantoval...

Pracovní povinnost prosadil v Sovětském svazu Trockij v letech občanské války a byl to jeden z klíčových nástrojů válečného komunismu. Platila i pro ženy, a pokud jí člověk nevyhověl, hrozil mu trest smrti. V Československu byla zavedena po roce 1948 a pak tu byla skoro nejvyšší míra zaměstnanosti na světě, před námi byl snad jen Kazachstán. Klíčovým faktorem bylo zaměstnávání žen, i v tom jsme byli před SSSR... Co říct k pracovní povinnosti? Zase může fungovat jen tam, kde stát všechno centrálně řídí, likviduje hospodářství, s normálními tržními podmínkami je neslučitelná. Když člověk ze zákona musel pracovat, byla to za prvé perzekuce a omezení svobody a za druhé si mnozí lidé postupně přestali práce vážit, protože věděli, že ať ji budou dělat dobře, nebo špatně, vyjde to nastejno.

Nový Tuzex v Teplicích

TEPLICE [ml] — V Teplicích otevřel své brány zákazníkům nový obchodní dům Podniku zahraničního obchodu Tuzex. Rekonstrukci starší budovy na náměstí Zdenka Nejedlého, která stála 18 milionů korun a trvala několik let, vytvořili pracovníci Severočeské konstruktivy, naši a jugoslávští stavbaři skutečně pěkný obchodní dům. Atraktivně upravené výlohy lákají k návštěvě obchodu, kde ještě všechno voní novotou. Upravené prostory vyhovují všem moderním požadavkům a působí na návštěvníky vysoce estetickým dojmem.

■ Průboj, leden 1977

Rekord na stavbě přehrady v Josefově Dole Navzdory žule a zimě Vynikající výkon kolektivu razičů

Jablonec nad Nisou (jas) — Včera ráno, krátce po šesté hodině, oslavili pracovníci koncernového podniku Výstavba dolů uranového průmyslu ze stavebního úseku v Jablonci nad Nisou, vynikající pracovní úspěch šestnáctičlenného kolektivu BSP na stavbě přehrady v Josefově Dole.

■ Průboj, leden 1977

Zvýšit výrobu vajec a drůbeže

Liberec (od dop.) — Odborníci ze společných zemědělských, družstevních specializovaných podniků na výrobu vajec, výkrm jatečných kuřat a odchov kuřic z celé ČSR, jednali minulý týden v Liberci o svých příštích úkolech na aktivu svolaném ministrem zemědělství a výživy ČSR.

veterinárních zásad. Pro letošní rok stojí před drůbežářmi ČSR úkol vyrobit na plánované množství 1 670 000 000 vajec navíc 20–30 000 000 kusů, aby byla plně pokryta potřeba trhu.

Ve čtvrtek si účastníci akti-

NAS SLOUPEK Úzký profil?

Ptám se v prodejně Elektro v Nezvalově ulici v Mostě, zdali mají kapesní svítilny — „baterky“. Zamítavá odpověď a neochota něco vysvětlit. „Nejsou vůbec?“ osměluji se. Potřebuji svítilnu pro výouče do tábora. Osměšek na rtech prodavačky: „Jiní je potřebují do práce.“ „Nejsou a už dávno nebyly.“ „A objednávejte je?“ osmělím se znovu. „Paní!“ co slovo, to pohrdání, „budeme čekat, až vy nám poradíte!“ Tady nepochodím, bleskne mi hlavou.

Na konečně stanici místní dopravy v Mostě je prodejna Elektro téhož podniku Domáci potřeby Ústí nad Labem pro nemoc uzavřena, ale vývěska odkazuje na prodejnu v patře. „Nevíte, zdali mají dole baterky?“ Mladá prodavačka mi ochotně odpoví, že ano, ale oni je mají také. Spokojeně nakoupím, jen se dívám tomu rozdílu. „Mohli vás poslat k nám, a ne zákazníkovi odrazovat,“ míní prodavačka. Taký si to myslím. Kolik lidí se vzdá v podobném případě, a hle — úzký profil je na světě. (os)

■ Průboj, leden 1977

■ Průboj, 15. 3. 1977

Nezaměstnanost - choroba kapitalismu

Prudký růst počtu lidí bez práce ● Nejvíce postižena mládež ● Neřešitelný problém

PRAHA 15. ledna (zr) — V Evropském hospodářském společenství je téměř sedm milionů oficiálně registrovaných nezaměstnaných. Je to mnohem vyšší počet než v roce 1975, který je na Západě považován za vrcholný rok s největší kapitalistické hospodářské krize.

Americký list New York Herald Tribune napsal s odvoláním na analýzu belgické „Kredietbank“, že aspoň k malému snížení nezaměstnanosti by bylo zapotřebí dosáhnout čtyřprocentního tempa růstu. Ale podle prognózy Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD), která sdružuje 24 kapitalistických zemí, sotva bude možno letos dosáhnout přírůstku 2,5 procenta. Znamená to, že nezaměstnanost neklesne, ale naopak se bude dále zvyšovat.

Dárek k vánocům

Nezaměstnanost vzrostla zejména koncem loňského roku. Tak např. v Německé spolkové republice, ekonomicky zdaleka nejvíce prosperující zemi západní Evropy, stoupl za prosinec počet plně nezaměstnaných osob o 85 323 na 1 090 708 lidí. Skoro 90 000 lidí tedy dostalo výpověď jako „dárek k vánocům“.

V Itálii dosáhl počet nezaměstnaných koncem loňského roku 1 800 000 lidí. Ale to už zřejmě není přesné, protože např. list Corriere della Sera odhadl, že během několika týdnů překročí počet nezaměstnaných dva mil-

ióny osob. Čas od času noviny v Itálii přinesou drobnou zprávu, že další nezaměstnaný podlehl bídě a beznaději a zvolil sebevraždu.

Přitom v Itálii pracuje okolo 350 000 dětí do věku deseti let, v rozporu se zákony a za zlomek mzdy dospělých. Ale i to patří k realitě současného kapitalismu.

Epidemie

Ve Francii bylo v roce 1972 zhruba 400 000 nezaměstnaných — a hovořilo se o tom jako o problému, který je třeba řešit. Koncem loňského roku však bylo ve Francii 1 700 000 osob bez práce.

Relativně nejvyšší počet nezaměstnaných je v Severním Irsku, 11,5 procenta praceschopného obyvatelstva. Nezaměstnanost se vlivem vzájemného propojení kapitalistických ekonomik šíří epidemicky jako nakažlivá choroba a Irsko ani Dánsko na vstupu do EHS rozhodně nevydělal. Ale ani mimo EHS není situace o mnoho lepší. V Portugalsku např. bylo v závěru loňského roku přes půl milionu nezaměstnaných.

Narušené osudy

Nezaměstnanost postihuje hlavně mladé lidi. V zemích EHS je z celkového počtu skoro sedmi milionů nezaměstnaných 40 procent mladých lidí do 25 let věku. A to ještě podle oficiálních statistik, různé upravovaných a přikrášlovaných.

Tak např. mladý člověk, který po skončení školní docházky nenalézá místo, není považován oficiálně za nezaměstnaného, protože nemá nárok na podporu.

Podle údajů Mezinárodní organizace práce v Ženevě je v celé západní Evropě sedm milionů lidí do 25 let bez zaměstnání. Sedm milionů narušených osudů a zklamání nadějí bledé na počátku vstupu do života. To je obžaloba současného kapitalismu. Ideologové kapitalismu to dobře chápou a vyhýbají se tomuto tématu jako čert křížli.

Stejně špatná situace je v USA. Vláda prezidenta J. Cartera prakticky porušila předvolební sliby na snížení nezaměstnanosti. V roce 1977 celkový počet plně a částečně nezaměstnaných neklesl pod 11 milionů osob a prognózy na tento rok se shodují na tom, že tragické důsledky životních nejistot ohromného počtu lidí se nijak nesníží. (al)

■ Rudé Právo, 16. 1. 1976

Úspěch žen-zlepšovatelek

PRAHA (AP) — První etapu soutěže o nejefektivnější zlepšovací návrh v závodech potravinářského průmyslu uzavřelo v těchto dnech a vyhlásilo její výsledky ministerstvo zemědělství a výživy ČSR ve spolupráci s DV Českého odhovorového svazu a Českou vědeckotechnickou společností.

Ze 105 účastníků soutěže, kteří podali jednotlivě nebo v kolektivech celkem 55 návrhů, obstály úspěšně i ženy, dokonce z jihočeského kraje.

Jsou to pracovníce strakonického závodu Průmyslu mléčné výživy dr. Eva Jiřínková, Hana Slávková a Ludmila Rezáčková. Společně odstranily výstelky z pergamenového papíru v plechovkách před plněním sušeným mlé-

kem a ozařují vnitřek plechovky ultrafialovými paprsky, aby zničily všechny mikroorganismy.

Jejich návrh přináší úsporu výstavek, kterých je nedostatek. Roční materiálová úspora po odečtení nákladů na realizaci je sto tisíc šest set korun. Kéž má toto ženské trio zlepšovatelek i v našem kraji co nejvíce následovníků!

■ Jihočeská Pravda - 6. 1. 1972

DĚDA ŘÍKÁ, ŽE DŘÍV BYLO LEVNĚJI

Porovnání kupní síly obyvatel v době normalizace a nyní

ANOTACE:

Aktivita vede k zamyšlení nad cenovou úrovní v době normalizace a nyní. Žáci tipují, jak dlouho museli lidé pracovat, aby si vydělali na nákup vybraných druhů zboží. Aktivita má charakter evokace a je vhodná k zařazení na začátek výukové lekce, na kterou mohou navazovat další činnosti a aktivity.

KLÍČOVÉ KOMPETENCE:

k řešení problémů, komunikativní, personální a sociální, občanské

DOPORUČENÝ VĚK: 14+

CÍLE:

Žáci:

- porovnávají hodnotu zboží vztaženou k počtu hodin, které je třeba odpracovat na její pořízení v současnosti a v době normalizace,
- diskutují o cenové úrovni v tržní a příkazové ekonomice a tvorbě cen v obou systémech.

DĚLKA: 20 min.

POMŮCKY:

- **MATERIÁL** – sada kartiček s názvy zboží a potřebným časem práce osoby s průměrným výdělkem pro každou skupinu
- **PRACOVNÍ LIST** pro každou skupinu

POSTUP:

1. Rozdělíme žáky do malých skupin (dvojice, popřípadě trojice) a každé přidělíme jednu sadu pracovních kartiček (**MATERIÁL**) a jeden **PRACOVNÍ LIST**.
2. Nejprve necháme žáky tipovat, jaká byla průměrná mzda např. v roce 1972 a 2012. Každá dvojice se zamyslí, zda se za jednu průměrnou mzdu dalo koupit stejné množství zboží jako nyní. Svůj tip si dvojice poznamená. Je možné nechat i třídu hlasovat a výsledky zapsat na tabuli.
3. Nyní pracují žáci s tabulkou v Pracovním listu, kam zapisují své odhady.
4. Poté vyzveme žáky, aby přiřadili ze své sady kartiček ke každému názvu zboží údaj s počtem hodin, které musel člověk v roce 1972 a v roce 2012 průměrně odpracovat, aby si za vydělané peníze mohl koupit dané zboží.
5. Následně si všichni své tipy zkontrolují a diskutují zejména o těch variantách, kde se třída rozchází v tipování.
6. Na závěr můžeme žáky seznámit se správným výsledkem nebo je vyzvat, aby si informace zjistili na webu např. <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10266819072-vypravej/ve-stopach-doby/kalkulacka/>

Poznámka: Pokud je aktivita jen evokací, lze využít pouze tipování do Pracovního listu nebo naopak pouze přiřazování nabídnutých údajů na pracovních kartičkách. Obě varianty čas výrazně zkrátí.

REFLEXE:

Probíhá diskuzí. Vhodné otázky: Shodoval se váš odhad se skutečností? Proč si mnoho lidí myslí, že dříve bylo vše levnější? Jsou nějaké oblasti, kde ceny byly opravdu výrazně nižší? Proč stát reguloval ceny, a to tak, že neodpovídaly nákladům na výrobu, popřípadě dovoz?

POZNÁMKA:

Pokud aktivitu použijeme jako evokaci, nemusí následovat reflexe a zařadíme další činnosti. V ostatních případech vždy reflexi zařadíme.

ZDROJE:

www.csu.cz

ZKUŠENOSTI Z PRAXE:

Aktivitu si vyzkoušeli studenti 4. ročníku. Na začátku tipovali, kolik si mohl průměrně vydělat pracující člověk v roce 1972. Jejich typy byly různé od 500 Kčs až takřka k 8 000 Kčs. Pak pracovali ve dvojicích a trojicích a snažili se odhadnout koupěschopnost obyvatelstva na několika typech zboží. Bylo velmi zajímavé sledovat, jakou logikou k cenám a posléze i době, kterou musí člověk odpracovat, aby si dané zboží mohl koupit, dospěli. S kartičkami pak již byla práce snadnější – přiřazování bylo jednodušší, ale i tak sami zjistili, že některé jejich představy nejsou reálné. Každopádně to téma studenty vtáhlo a pak si sami procházeli kalkulačku na webu ČT. Zajímavé byly i prezentované velmi různé zkušenosti z rodin. Společnou práci potom studenti reflektovali za domácí úkol e-mailem, některá vyjádření příkládám.

Lekci jsme si doplnili o krátký film ze série Vzpomínáme. Domnívám se, že to pěkně doplnilo jejich obrázek o tehdejší životní úrovni. Rozhodně doporučuji.

Andrea Baumannová, Gymnázium Hodonín

REFLEXE ŽÁKŮ:

V dnešní hodině mě zaujala výška průměrného platu v roce 1972 – 2090 Kčs. Očekávala jsem, že byl o něco nižší. Dále mě také překvapilo srovnání cen. Většina věcí (kromě benzínu) vychází v dnešní době levněji. Od svých prarodičů většinou slýchávám pravý opak. Myslím, že na většinu věcí ze socialismu máme v dnešní době poněkud zkreslený pohled. To je možná právě tím, že většinu informací získáváme od svých příbuzných, kteří tuto dobu zažili. Některé špatné vzpomínky už třeba vytěsnili, a proto na tu dobu vzpomínají s úsměvem.

Bylo za komunistů opravdu lépe? Skutečně často slýchám, že za komunistů bylo všechno levnější, lepší, nebyla nezaměstnanost a tak dále. Já mám ale názor jasný a poté, co jsme si dnes udělali srovnání cen, nevím, jak někdo tento režim může opěvovat. Do zahraničí se mohli podívat jen ti vyvolení – do dneška moji mamku udivuje, jaké jsou ve škole možnosti výjezdů do zahraničí se slovy: „*Co bychom za to tehdy dali.*“ Byl nedostatek zboží (viz příběhy o toaletním papíru) a ovoce (když už bylo, tak se stály fronty). Ať si říká, kdo chce, co chce, já jsem ráda, že mě tyto časy minuly.

Doba kolem 70. a 80. let minulého století se mi zdá svým způsobem kouzelná. Lidé v minulém století viděli něco nevšedního a vzácného v tuzexovém a nedostatkovém zboží. Hodně věcí si lidé vyráběli a pěstovali sami doma a neměli takové možnosti, kde sehnat sladkosti a třeba i lepší oblečení. Byl tu problém finanční i nedostatekový. Kdežto v dnešní době lidé vyhledávají domácí produkty z bio farem a bohatí podnikatelé dávají přednost dovoleným na vesnicích a v lesích místo u moře, které bylo ještě před pár lety tak preferováno. Z toho vyplývá, že ať je doba, jaká chce, lidé vždy budou chtít to, co nemají. Trochu jako pohádka o zlaté rybce.

reflexe studentů 4. ročníku Gymnázia Hodonín

(1 tabulka pro každou skupinu)

Zboží	Práce v hodinách v roce 1972	Práce v hodinách 2012
chleba		
vejce		
kozačky		
dámský plášť		
osobní auto		
1 l benzínu		

Zboží	Práce v hodinách v roce 1972	Práce v hodinách 2012
chleba		
vejce		
kozačky		
dámský plášť		
osobní auto		
1 l benzínu		

Zboží	Práce v hodinách v roce 1972	Práce v hodinách 2012
chleba	12,5 min.	8,5 min.
vejce	6,2 min.	1,5 min.
kozačky	28 hod.	14 hod.
dámský plášť	61 hod.	21 hod.
osobní auto	27 měsíců	8,5 měsíce
1 l benzínu	10 min.	15 min.

Průměrná mzda 1972 - 2 090 Kč, 2012 - 24 126 Kč*

*údaj za 1. čtvrtletí 2012

NEMÁME, ZEPTEJTE SE ZA TÝDEN

Jak se za socialismu nakupovalo

ANOTACE:

Aktivita se snaží žákům ukázat, jaké problémy způsobovalo obyčejnému občanovi žijícímu v době socialismu nefungující zásobování takřka vším – potravinami počínaje a elektronikou konče. Interaktivní formou vtahuje žáky do situací, kdy se občan musel vyrovnat s tím, že některé věci zkrátka nesehnal. Poukazuje také na obrovskou míru korupce a různého kšeftování, která s tím souvisela.

KLÍČOVÉ KOMPETENCE:

k učení, komunikativní, sociální a personální, občanské

DOPORUČENÝ VĚK: 15+

CÍLE:

Žáci:

- prostřednictvím hry se učí poznávat, jak fungovala socialistická ekonomika v praxi, jakými problémy trpěla a k čemu to vedlo,
- poznávají, jak do vztahu nakupující-prodávající vstupovala korupce (vnímají její příčiny i důsledky).

DĚLKA: 45 min.

POMŮCKY:

- **MATERIÁL 1, 2** pro každou skupinu
- psací potřeby

POSTUP:

1. Na začátku práce rozdělíme žáky do čtyřčlenných skupin.
2. Vysvětlíme jim, že se ocitli uprostřed docela jiného světa – v době 70.–80. let – a jdou nakupovat. Jeden z nich bude prodavač, ostatní nakupující (role si mohou mezi sebou rozdělit sami). Pro své nakupování si vyberou obchodní dům, ve kterém se dají alespoň teoreticky sehnat potraviny, drogerie i dětské zboží. Nakupující dostanou seznam toho, co chtějí koupit, prodavač základní instrukce o tom, co v obchodě má, co je „podpultovým“ zbožím, na objednávku, v omezeném množství, za úplatu...
3. Úkolem žáků je sehrát scénku, v níž se ostatním pokusí předvést, jak mohlo vypadat nakupování za socialismu (se vším, co k tomu patřilo). Na přípravu poskytneme žákům dostatek času, alespoň 10 minut.
4. Následuje přehrání jednotlivých scének. Na závěr mohou skupiny hlasovat, které skupině se scénka povedla nejvíce.

REFLEXE:

Reflexi vedeme formou diskuze či řízeného dialogu. Necháme žáky vyjádřit, jaké negativní rysy podle nich socialistická ekonomika měla a k čemu to vedlo. Řeč by měla být nejen o tom, že vše se „shánělo“ (zvláštní kapitolou byla v tomto ohledu elektronika – ať už šlo o televizi, ledničku, pračku, či cokoliv jiného), ale i o všudypřítomné korupci, která vyvěrala jednak ze špatného zásobování, jednak z toho, že privilegovaná část společnosti měla přístup k takovému zboží.

POZNÁMKA:

Často se můžeme setkat s tvrzením, že se „za socialismu žilo levněji“. Je možné, že na tento mýtus narazíte i vy při realizaci aktivity. Pro získání informací potřebných k jeho vyvrácení je možné využít knihu: Drda, A. a kol.: Mýty o socialistických časech, kapitola Všechno bylo levnější. Praha, Člověk v tísni 2010.

ZKUŠENOSTI Z PRAXE:

Zkoušela jsem aktivitu v 9. ročníku a dopadlo to výborně. Aktivita je akční, žáky strhla, bavilo je to. Užili si především herecké typy. V následné reflexi jsme kromě jiného došli i k tomu, že korupce byla tehdy ještě větší, jelikož bylo nutné mít známé a podplácet i při nákupu běžného zboží. Stejně tak časté „nemáme“ bylo pro žáky až neuvěřitelné.

Jitka Rutschová, Základní škola Maleč

Nákupní seznamy

První nákup – potraviny

10 rohlíků
1 chleba
2 meruňkové dětské výživy
1 ledové kaštiny
1 kg hladké mouky
1 litr octa
meruňková marmeláda
20 dkg turistického trvanlivého salámu
máslo
2x žvýkačka Bajo
polotučné mléko

Přibližná cena v 70.–80. letech

1 rohlík – 0,40 Kčs
chleba – 4,20 Kčs
dětská výživa – 2,60 Kčs
ledové kaštiny – 3,80 Kčs
1 kg hladké mouky – 3,20 Kčs
ocet – 2,50 Kčs/litr
marmeláda – 4,80 Kčs
turistický salám – 60 Kčs/1 kg
máslo – 10 Kčs/¼kg
žvýkačka Bajo – 2,50 Kčs
polotučné mléko – 2,10 Kčs

Druhý nákup – drogerie

mýdlo s jelenem
dětský dudlík (žlutý)
Vanavan – čistící prostředek na vany
toaletní papír (3 ruličky)
Iron – mycí prostředek na okna
Jadran – olej na opalování
prací prášek Palmex 85
opalovací krém Sahara
Indulona (červená)
barvy na vejce
(červená, bílá, modrá a žlutá)

Přibližná cena v 70.–80. letech

mýdlo s jelenem – 2 Kčs
dětský dudlík (výrobce Barum) – 2,60 Kčs
Vanavan – 9,50 Kčs
toaletní papír – 1,90 Kč/rulička
Iron – 4 Kčs
Jadran – 3,50 Kčs
Palmex 85 – 8,40 Kčs
opalovací krém Sahara – 21 Kčs
Indulona – 3,50 Kčs
barvy na vejce – 2,50 Kčs

Třetí nákup – hračky, textil, další zboží

Sunar – plnotučné mléko v prášku
kolečkové brusle
dívčí modré trenýrky (na tělocvik do školy)
dětská kombinéza (červená)
pletací příze (žlutá)
sportovní kočárek v modré barvě
Tatra 613 – hračka na baterie
cestovní chlebník (modrý nebo zelený)
gramofonová deska Michala Davida
(dvě písně)
džínové kalhoty

Přibližná cena v 70.–80. letech

Sunar – 10,60 Kč/krabice
kolečkové brusle – 130 Kčs
dívčí modré trenýrky – 18 Kčs
dětská kombinéza – 175 Kčs
pletací příze – 28 Kčs
sportovní kočárek – 270 Kčs
Tatra 613 – hračka na baterie – 150 Kčs
cestovní chlebník – 49 Kčs
gramofonová deska Michala Davida
(dvě písně) – 12 Kčs
džínové kalhoty – 900 Kčs

Informace pro prodavače

1 rohlík – 0,40 Kčs – máme posledních pět rohlíků

chleba – 4,20 Kčs – máme

dětská výživa – 2,60 Kčs – máme jen jablečnou, žádnou jinou

ledové kaštiny – 3,80 Kčs – máme

1 kg hladké mouky – 3,20 Kčs – máme

ocet – 2,50 Kčs – nemáme, byla velká úroda okurek, lidi nakládali, všechno se prodalo

marmeláda – 4,80 Kčs – máme jen rybízovou (cena stejná)

turistický salám – 60 Kčs/1 kg – nemáme, můžeme nabídnout liberecké párky (1 kg za 25 Kčs), ostravskou klobásu (1 kg za 52 Kčs), gothajský salám (1 kg za 32 Kčs), jinak nic, uzeniny přijdou příští týden v úterý

máslo – 10 Kčs/¼kg – bude zítra

žvýkačka Bajo – 2,50 Kčs – nemáme, jen Pedro za korunu

polotučné mléko – 2,10 Kčs – už jen plnotučné (3 Kčs)

mýdlo s jelenem – 2 Kčs – máme

dětský dudlík (výrobce Barum) – 2,60 Kčs – máme, ale jen modrý a červený

Vanavan – čistící prostředek na vany – 9,50 Kčs – nemáme, jen Zuzku (2,50 Kčs) – ještě ušetříte!

toaletní papír – 1,90 Kčs/rulička – ruličkový nemáme vůbec, máme pouze skládaný toaletní papír (stál cca 1,30 Kčs), ale schovali jsme jej pod pult pro kamaráda (můžeme „vyjednávat“)

Iron – 4 Kčs – nemáme, jen Okenu (5 Kčs)

Jadran – 3,50 Kčs – máme

Palmex 85 – 8,40 Kčs – bude příští týden ve středu (přijde zboží) – ale můžeme zákazníkovi „poradit“, že práť přece může i s mýdlem s jelenem

opalovací krém Sahara – 21 Kčs – v létě? To jste si měli vzpomenout v zimě, už je vyprodaný.

Indulona – 3,50 Kčs – ano, máme, ale jen modrou

barvy na vejce – 2,50 Kčs – máme

Sunar – plnotučné mléko v prášku – nemáme, protože Sunar se dal v určité době koupit jenom v lékárně a byl na příděl (cena 10,60 Kčs/krabice)

kolečkové brusle – 130 Kčs – na objednávku, dodací doba 2 měsíce

dívčí modré trenýrky – 18 Kčs – máme

dětská kombinéza – 175 Kčs – záleží na tom, jakou potřebuje zákazník velikost

pletací příze – 28 Kčs – máme, ale jen modrou, červenou a zelenou barvu

sportovní kočárek – 270 Kčs – nemáme, můžeme objednat, ale momentálně je k dodání jen v červené barvě

Tatra 613 – hračka na baterie – 150 Kčs – máme ji schovanou pod pultem pro jiného zákazníka (opět můžeme „vyjednávat“, případně nabídnout jinou hračku – oblíbenou byla např. žluto-modrá Tatra 148; nebyla sice na ovládání, ale sklápěla – cena do 200 Kčs)

cestovní chlebník – 49 Kčs – máme jen v hnědé barvě

gramofonová deska Michala Davida (malá, dvě písně) – 12 Kčs – máme

džínové kalhoty – 900 Kčs – nemáme, ale můžeme nabídnout třeba ušanku

PANELOVÉ SÍDLIŠTĚ – VZOR SOCIALISTICKÉHO BYDLENÍ

Bytové hospodářství 70. a 80. let

ANOTACE:

Aktivita slouží k tomu, aby žáci poznali, kde a jak se za socialismu bydlelo. Jsou vedeni k přemýšlení nad tím, jak bylo obtížné sehnat byt (a co naopak tvrdila propaganda), jaké problémy s sebou přinášelo bydlení v paneláku coby nejčastějším typu bytu apod. Na závěr aktivity žáci poznávají, jak se s tímto dědictvím socialismu musíme vyrovnávat v současnosti.

KLÍČOVÉ KOMPETENCE:

k učení, komunikativní, sociální a personální, občanské

DOPORUČENÝ VĚK: 14+

CÍLE:

Žáci:

- poznávají, co o bydlení tvrdila socialistická propaganda a jak to bylo ve skutečnosti,
- seznamují se se základními pojmy, jako je panelový dům, OPBH apod.,
- učí se rozpoznávat problémy, které socialistický typ bydlení přinášel a které byly způsobeny zkosnatěným přístupem komunistických odborníků v této oblasti.

DĚLKA: 75 min.

POMŮCKY:

- **PRACOVNÍ LIST 1** (Panelákové sídliště – vzor socialistického bydlení) pro každého žáka
- **PRACOVNÍ LIST 2** (Bydlení za socialismu a nyní) pro každou skupinu
- psací potřeby
- přístup k internetu, případně odpovídající literatura

POSTUP:

1. Aktivitu začneme tím, že se žáků zeptáme, co považují za největší dědictví socialismu v oblasti architektury. Pro usnadnění jim můžeme dát nápovědu – najdeme to v každém městě (správná odpověď – panelák).
2. Poté rozdělíme žáky do menších skupin (po třech až čtyřech žácích). Každá skupina dostane **PRACOVNÍ LIST 1**, z něhož však zpracovává vždy jen určenou část. Poskytneme žákům dostatek času na zpracování (8-10 minut) a umožníme jim přístup k internetu (případně jim poskytneme odpovídající literaturu – např. Drda, A. a kol.: Mýty o socialistických časech. Praha, Člověk v tísní 2010, kapitoly Všechno bylo levnější a Žádní bezdomovci, každý měl kde bydlet). Na řadu otázek mohou odpovědět pohledem vlastní zkušenosti. Vyučující představuje poradce, konzultanta, za kterým mohou určení členové skupin přijít pro radu či nápovědu.
3. Po uplynutí časového limitu vyzveme žáky, aby se spojili se skupinou, která zpracovávala jiné téma. Úkolem skupin je předat si zjištěné informace a zanést je do svého pracovního listu. Situaci opakujeme do té doby, než mají všechny skupiny vyplněný celý **PRACOVNÍ LIST**.
4. Následuje společná kontrola pracovních listů, případně doplnění chybějících informací.

5. Nyní žáci dostanou **PRACOVNÍ LIST 2**, na kterém jsou dvě fotografie typických bytů v 70. a 80. letech. Úkolem skupin je uvést, v čem se bydlení nedávné minulosti a současnosti od sebe liší, v čem by žáci spatřovali největší problémy socialistického bydlení (vycházejí ze znalostí získaných při předchozí práci) apod.

REFLEXE:

Na závěr práce vyzveme žáky, aby na prázdný papír napsali co nejvíce pozitiv a negativ socialistického bydlení. Co převažuje a proč? Diskuze.

ZKUŠENOSTI Z PRAXE:

Aktivitu si vyzkoušeli žáci 2. ročníků střední školy. Bylo pro ně zajímavé bavit se o věcech, které se dotýkají alespoň třetiny z nich (zhruba třetina z nich má zkušenost s bydlením v paneláku). Žáci pracovali s knihou Mýty o socialistických časech a internetem a já jsem fungovala jako konzultant. V zásadě nebyl pro žáky problém vypořádat se s otázkami v Pracovním listu, vždy nějaké odpovědi našli. Posléze si doplnili pohled na věc od kolegů z jiné skupiny. Nejzajímavější se ovšem, alespoň z mého pohledu, jevila závěrečná diskuze, kdy postupně začínali chápat hlavní rysy tohoto socialistického bydlení. Žáci si na prvním místě uvědomili především negativa: nedostatek soukromí (všechno je slyšet, každý o každém všechno ví), velká sídliště (odcizení). Z pozitiv si žáci uvědomili především to, že byty byly dostupné jako podpora zaměstnanců některých podniků – toto už dnes není, ale mnoha lidem by to pomohlo. Z diskuze bylo patrné, že se žáci hodně opírají o zprostředkované zkušenosti svých rodičů a prarodičů.

Andrea Baumannová, Gymnázium Hodonín

PANELÁKOVÉ SÍDLIŠTĚ - VZOR SOCIALISTICKÉHO BYDLENÍ**Panelák – základ bytové architektury socialistického realismu**

Odkdy se v Československu panelové domy stavěly?

Stavěly se jen ve východním bloku, nebo i v západním?

Sháníme bydlení

Jak těžké bylo v době socialismu získat bydlení? Jaké překážky na člověka čekaly? Co naopak tvrdila komunistická propaganda?

Co to byl OPBH? Jaká byla jeho hlavní funkce?

Bydlíme v paneláku 70. a 80. let

Jakými problémy panelákové domy nejvíce trpěly (připomeň si např. píseň Richarda Müllera Po schodech)?

Jakými problémy trpěly jednotlivé byty panelových domů?

Bytové dědictví socialismu

Jaké problémy přináší panelové domy (a celá paneláková sídliště) v současnosti?

Jak byste zhodnotili zásah socialistické bytové architektury do urbanistické podoby většiny českých měst?

BYDLENÍ TEHDY A DNES

V čem se lišil tehdejší obývací pokoj od toho současného? Jaké prvky bydlení (včetně doplňků) se v něm uplatňovaly, jaké se uplatňují dnes? V čem spočívá hlavní rozdíl?

Myslíte, že si lidé mohli vybírat (nábytek, bytové doplňky, ale třeba i barvu na stěny) stejně jako dnes? Proč ano, proč ne?

Chtěli byste v takových podmínkách žít? Proč ano, proč ne?

■ 15. 8. 1980 Pohled do jednoho z moderních bytů v Trhových Svinech. Na snímku je rodina Viktorinových - Hana Viktorinová je členkou rady Městského národního výboru (dobový text). Foto ČTK/Vrabc Jan

■ 7. 6. 1983 Jedním z nejlépe pracujících národních výborů v Jihočeském kraji je Městský národní výbor v Týně nad Vltavou. Na snímku v bytě poslance Městského národního výboru Josefa Novotného (dobový text). Foto ČTK/Vrabc Jan

Vězeňství

ČSSR - země s politickými vězni, kteří oficiálně neexistují

Prokop Tomek

Politické uvolnění se ve druhé polovině šedesátých let projevilo i v komunistickém vězeňství, částečně v reakci na zločiny předchozí dekády, které se začaly opatrně otevírat. V roce 1967 vznikl Výzkumný ústav penologický, jehož pracovníci se snažili vnášet moderní přístupy do přípravy vězeňského personálu, do nápravy vězňů a jejich resocializace. Ještě v roce 1969 ústav zveřejnil český překlad dokumentu OSN Standardní minimální pravidla pro zacházení s vězni, což byl na počátku normalizace výjimečný a záslužný čin. To už ale měly reformy „odzvoněno“.

PŘÍBĚH BEZPRÁVÍ – NÁSTROJE NORMALIZAČNÍ MOCI
VĚZEŇSTVÍ
INFORMAČNÍ TEXT

Od roku 1965 spravoval vězeňská zařízení Sbor nápravné výchovy (SNV) – „ozbrojený a podle vojenských zásad organizovaný sbor, zajišťující úkoly nápravně výchovné činnosti, jakož i ostrahu a správu v NVU“. Právní postavení i uniformy příslušníků se příliš nelišily od Sboru národní bezpečnosti, i proto, že do konce roku 1968 byl SNV – a tedy i celé vězeňství – součástí ministerstva vnitra. Do let normalizace vykročili příslušníci Sboru nápravné výchovy již jako podřízení ministerstev spravedlnosti obou republik. Vynětí vězeňství z přímého vlivu ministerstva vnitra představovalo jeden z mála trvalých výsledků demokratizačních snah pražského jara (mimo jiné na čas ustalo nebo se aspoň zásadně zmírnilo špehování vězňů tajnými spolupracovníky Státní bezpečnosti). Samotná organizační změna však k humanizaci pochopitelně nestačila.

„Izolační a donucovací funkce“ kriminálů

Trestní řád ČSSR neznal pojem „politický vězeň“, přestože v trestním zákoně existovala oddělená část trestných činů proti republice (podle jejich zařazení do I. hlavy trestního zákona nazývaných „prvohlavové“). Fakticky byli „političtí“ roztroušeni v mase kriminálních vězňů, což fakticky znamenalo zostření trestu – pro léta normalizace byly typické promyšlenější způsoby postihu nepohodlných lidí než mučení ve vazbě a inscenované procesy. Za „prvohlavové“ trestné činy bylo v Československu od roku 1969 odsouzeno pouze 5 699 osob (přičemž číslo nezahrnuje 106 062 lidí odsouzených za nejběžnější „politický“ trestný čin, jímž bylo opuštění republiky, § 109; ti se trestu zpravidla vyhnuli právě útekem do zahraničí). K perzekuci však státní moc využila i jiných obvinění a paragrafů, například lidé z prostředí undergroundu a disidenti vůbec byli odsuzováni pro „výtržnictví“.

Nastupující normalizace vedla v československých věznicích (nápravně výchovných ústavech) k obnovenému důrazu „na izolační a donucovací funkce“ – řečeno tedy tehdejším úředním jazykem. Roku 1973 byl zřízen politicko-výchovný aparát SNV ČSR a o rok později se začala znovu oficiálně rozrůstat síť agentů nasazovaných i proti politickým vězňům. V letech 1974–1989 bylo evidováno vnitřní ochranou SNV na 1 600 agentů a 2 700 důvěrníků. Průměrně připadalo v každé chvíli na obvyklých zhruba 23 000 vězňů v České socialistické republice okolo 250 agentů a 300 důvěrníků. Ve vězeňských zařízeních narůstalo množství lidí ve vazbě i ve výkonu trestu. Koncem roku 1973 jich bylo v ČSR 26 400 a na Slovensku 11 700. Vůči politickým vězňům byly zaváděny tvrdší metody, jako třeba od roku 1972 umisťování na izolační oddělení.

Podmínky v československých vězeňských zařízeních byly dost tvrdé a za hlavní viditelný znak poměrů ve vězení je možno považovat vymáhání vojenské kázně, a to nejen u odsouzených, ale i u obviněných setrvávajících ve vazbě, tedy až do vynesení soudního verdiktu formálně bezúhonných občanů. Vězni museli dodržovat pořadové vojenské vystupování a vzdávat pocty funkcionářům SNV. Prodělávali časté osobní prohlídky a prohlídky skrovného „majetku“ na celách (tzv. filcunk), jejich věci byly znehodnocovány nebo ničeny. Vychovatelé SNV často udělovali kázeňské tresty, k nimž patřilo i zavírání na samotky, jimž vězni říkali lapidárně „díra“. Život ve výkonu vazby provázelo tolik příkazů, zákazů a omezení, že se mnoha lidem jevil jako snesitelnější pobyt v nápravně výchovných ústavech.

Vězni se dělili do nápravně výchovných skupin neboli NVS – byly tři a lišily se tvrdostí režimu i četností povolení návštěv, balíčků a korespondence. Do první NVS byli zařazováni prvně potrestaní a odsouzení za tresty s nejnižší sazbou. Druhá NVS byla určena recidivistům, tedy i podruhé potrestaným politickým vězňům. Ve třetí NVS byli nejtěžší odsouzení s nejdelšími tresty, například za vraždy, ale také údajní vyzvědači nebo vězni svědomí – „recidivisté“, jako třeba Ivan Martin Jírouš.

PŘÍBĚH BEZPRÁVÍ – NÁSTROJE NORMALIZAČNÍ MOCI
VĚZEŇSTVÍ
INFORMAČNÍ TEXT

Práce jako nástroj šikany

„Vychovatelé“ Sboru nápravné výchovy očividně rezignovali na skutečnou snahu o převýchovu kriminálních vězňů. Veškeré kulturní aktivity, jako sledování televize či filmů, přístup k tisku, literatuře atd., byly omezeny jen na politicky žádoucí díla a zároveň se staly součástí „výhod“. Držení vlastních knih se povolovalo výjimečně a třeba náboženská literatura byla zcela zakázána.

Hlavním nástrojem trestu, donucování a ponižování se stala práce. V NVÚ měly národní podniky vybudovány své dílny a celé složité technické provozy. Vězňové se podíleli na produkci významných podniků, známé jsou například provozy jablonecké bižuterie ve Valdicích, jejichž výrobky se vyvážely do celého světa. Při neplnění tvrdých pracovních norem se vězňům krátily přiděly jídla. Naopak při nadprůměrných pracovních výkonech mohl vězeň dostávat různé stravovací přídavky. Množství stravy chudé na živiny bylo spočítáno sotva na přežití.

V totalitním režimu neexistovala legálně působící nezávislá autorita, která by poměry ve vězeňských zařízeních mohla kontrolovat. Na kritickou situaci v kriminálech však opakovaně poukazovala Charta 77 – připomenout je třeba především Dokument č. 16 z 22. 5. 1978 a vydání samizdatového sborníku O československém vězeňství. Dokument č. 16 například srovnával platné předpisy a praxi s mezinárodními pakty o občanských a politických právech v oblasti podmínek vazby a trestu odnětí svobody. Zatímco Charta 77 se zaměřila hlavně na kritiku systému, snažil se Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných (VONS) od svého vzniku v roce 1978 poskytovat pomoc konkrétním vězňům. Zveřejňoval jednotlivé případy nespravedlivého stíhání, snažil se vytvářet tlak na režim s pomocí zahraničních médií a organizací (a pomáhal i s právními otázkami). Mělo to značný význam: Zatímco v padesátých letech komunistický blok zcela ignoroval názor veřejného mínění svobodného světa, od let sedmdesátých se situace měnila – země v sovětské sféře potřebovaly mít s jednotlivými západními státy lepší a bližší vztahy.

Podle dokumentů Správy Sboru nápravné výchovy z konce osmdesátých let se Chartě 77 a VONSu dařilo získávat a publikovat „znepokojivé“ množství informací z prostředí věznic. StB i SNV se musely chovat opatrněji, a to zvláště po smrti Pavla Wonky ve věznici v Hradci Králové v dubnu 1988. O řadu dalších vězňů se dle materiálů Správy zajímal „vnitřní i vnější nepřítel“, ale i čs. „stranické a vládní orgány“. A ty si vůbec nepřály nějaké nepřijemné skandály, protože režim už přece jenom slábl. V květnu 1988 přijeli američtí profesoři Lawrence a Kirschner, aby jako nezávislí experti provedli pitvu Pavla Wonky, což byla do té doby nepředstavitelná událost. Tito lékaři se ale zajímali i o jiné vězně, například o zdravotní stav Waltera Kanii, Františka Veise a Josefa Römera. SNV si nemohl dovolit další úmrtí, proto byl W. Kania (vězněný od roku 1977) v květnu 1988 propuštěn ze zdravotních důvodů, což podle monitoringu vnitřní ochrany posílilo naději pro ostatní „prvohlavové“ vězně ve Valdicích. Podobný efekt mělo v následujícím roce propuštění Františka Veise, rovněž ze zdravotních důvodů.

SNV kontroloval a zadržoval poštu, která chodila z celého světa vězňům posuzovaným jako vězni svědomí. Byly to dopisy od iniciativ na ochranu lidských práv jako Amnesty International či International Gesselschaft für Menschenrechte. Dopisy a lístky přicházely i z Československa, od jednotlivců, z iniciativy Charty 77 a VONSu. Povolena však byla jen korespondence od přímých příbuzných. Padesát politických vězňů, které sledoval VONS, bylo propuštěno teprve v prosinci 1989 z iniciativy Občanského fóra. ■

Čtyři z tisíce

Celkový počet československých vězňů lze odhadovat na 45 000–48 000. Je to 292 až 310 vězňů na 100 tisíc obyvatel, jsou to plná čtyři promile obyvatelstva staršího 15 let, tedy toho, které může být vězněno. Čtyři naši spoluobčané z tisíce jsou tedy v každý okamžik ve vězení. Československo se v tomto ukazateli řadí na jedno z předních míst na světě. Podle údajů Evropské rady byly v západoevropských zemích k 1. 1. 1986 počty vězňů (s vazebními vězni) na 100 000 obyvatel následující: nejvyšší v Rakousku (100,5) a Turecku (102,3), dále ve Velké Británii, včetně Severního Irsku s jeho konflikty (95,3), dále například v SRN (87,9), v Itálii (76,3); na konci tabulky je Řecko (38,8), Island (34,3), Nizozemsko (34,0) a Malta (28,8). V Československu je to zhruba třikrát až desetkrát více.

Petr Uhl, z úvodu ke sborníku Charty 77 O československém vězeňství, Praha, 1987

▪ Otta Bednářová, novinářka, scénáristka a publicistka, signatářka Charty 77 v okně opavské věznice, 1980. Foto ČTK

Dům smutku

Za ten necelý rok mého věznění nás dvakrát odvedli z cely k osobní prohlídce. Prvně se to stalo před Štědrým dnem, naivně jsme si myslely, že se jdeme před svátky koupat. V cele odhadujete jen z podobnosti zvuků za dveřmi, co se venku děje. Slyšely jsme plouživý krok skupin nohou v pantoflích a k tomu zvuky prohlídek v celách a dovodily jsme si, že koupání je spojeno s filcunkem. Strážná se smála „Koupat? No to si tedy pospěšte, dokud teče teplá voda,“ a vedla nás dlouhou chodbou, kde už se na zemi válely věci vyhozené z cel, dopisy, prádlo, ešusy, lžice, noviny, léky, byly to celé hromady; a nevedla nás do koupelny, ale do prázdné cely na konci chodby, kde nám dvě dozorkyně poručily svléci se do naha a naše šaty a prádlo prohmataly, a co si která před filcunkem schovala do podprsenky, pod kalhoty či do punčochy, to jí sebraly. Vězeň si chrání nejcennější věci, má přítelkyně ukryla pod prádlo dopisy milého, strážná, říkalo se jí Mařena, z nich začala vypitým hlasem číst nahlas. „Co to je!“ komentovala text, který nedala přítelkyně přečíst ani mně, „snad ne láska!“ Koukala na nás z výše své bezostyšnosti, odbarvená tlustá blondýna, sentimentální typ. Doma určitě rozmazluje vnoučata a synovi přidala na automobil. „To nemáte jiné starosti?“ optala se – a druhá, které se přezdívalo Brambora, ji doplnila: „Jsou jak feny.“ Má přítelkyně musela dokazovat, že dopis není moták, dostala ho řádnou poštou a je cenzurován vyšetřovatelem, přestože to bylo zřejmé na první pohled. Jiné strážné nám mezitím za dozoru vyšetřovatele věznice zpřeházely celu, jako když divoká prasata ryjí zem. Vyházely ze skříněk, kde jsme měly úzkostlivý pořádek, na zem dopisy, toaletní potřeby, jídlo, mně se špinavýma rukama hrabaly i v krabici s vánočním cukrovím, poslaným z domova, obrátily vzhůru nohama postele, strhaly na zem matrace, prostěradla, přikrývky, polštáře, zvrhly stoly i židličky, nepoznaly jsme, která matrace které patří a či je které prostěradlo, chleba, cukr, mýdlo, vata, krémy, dopisy, knihy; vše se válelo v jediné zmeti. To nebyla prohlídka, to byl vybitý vztek...

Eva Kantůrková, Přítelkyně z domu smutku, Kolín n. Rýnem, 1984

Probuzení do jiného světa

Trest jsem si „odkrucoval“ nebo spíš odpracovával v Minkovicích u Liberce, ve věznici, kterou po roce 1989 proslavil proces s bachařem-poslancem Vondruškou, obžalovaným kvůli týrání vězňů. Byl to pro mne zcela šokující zážitek, něco jako probuzení do jiného světa, kam jsem nepatřil. V Minkovicích většinou pykali za své špatné skutky lupiči, zloději a vrazi, političtí vězni a dezertéři z vojny se tam objevili výjimečně. Nejdřív mne krátce zaučili v práci a pak už platilo: Dělej, co umíš. A tak jsem dělal, co jsem uměl, osaměle, protože jsem tam žádné kamarády neměl ani nenašel. S nikým jsem se moc nebavil, s vězni ani s bachaři, vyhýbal jsem se konfliktům, do ničeho jsem se nepletl, nechodil jsem bonzovat, nehrál jsem karty, prostě nic. Spoluvězňům dost dlouho trvalo, než si osahali, že nejsem nebezpečný. Věděl jsem, že musím přežít tak, abych na tom byl zdravotně co nejlíp, abych psychicky neutrpěl a abych se neměl za co stydět. Naštěstí mě zavřeli až v době, kdy už jsem přestal být pro ostatní sexuálně přitažlivý.

Popsat, jak se žilo v Minkovicích, na takhle malé ploše nedovedu, ale aspoň to nastíním. Na začátku kriminálu jsem dostal vcelku výlučnou funkci skladníka-úkoláře, který kontroloval a vydával různý materiál a věci denní potřeby, ovšem po půl roce mi bachaři naznačili, že bych měl výměnou za toto výhodné místo donášet na spoluvězně. Když jsem to odmítl, výhoda skončila. Zařadili mne do oddílu, který čítal asi 120 lidí. Ráno budíček, pak všichni na snídani, poté šel celý oddíl do brusičské dílny. Večer zpátky do cel, kontakty s lidmi z jiných oddílů nebyly možné. Pořád člověk něco nesměl, například učit se jazyky – všechny slovníky byly zakázané. K jídlu jsme dostávali hlavně brambory a těstoviny. Práci (broušení a leštění skleněných výrobků) jsme dělali ve skupinách, jako skupina jsme také museli plnit normu, a když se člověk dostal do špatné party, kapesné vypadlo podle toho. Pak už ani nebylo možné posílat nějaké peníze domů. Když jsme byli dobrá parta, měl jsem tak sto osmdesát korun kapesného na měsíc, ale kolik jsem si skutečně vydělal, to jsem tehdy netušil.

Vůbec nejhorší byl kontakt nebo spíš absence kontaktu s rodinou. Jednou za půl roku mě směli navštívit dva lidé a musel jsem tedy vždycky volit, koho pozvu: mámu, syna, manželku. To bylo šílené dilema, na které do smrti nezapomenu. Jako politický vězeň jsem měl navíc zvláštní režim, takže u každé návštěvy byli dva estébáci, vnitřní ostraha věznice. Seděli jsme všichni kolem stolu, fízlové poslouchali, o čem se bavíme, nesměli jsme se navzájem dotýkat.

Měl jsem štěstí, že mne v Minkovicích nepostihla žádná vážnější nemoc, kromě začínající paradentózy, kterou místní zubařka dokázala sice bolestivě, ale včas vyléčit. Manželku s dětmi podporoval Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných i mnozí lidé ze zahraničí, jen díky tomu rodina netrpěla akutní nouzí. Když přišel převrat, byl jsem v Minkovicích přes pět let.

Ze vzpomínky politického vězně Petra Hauptmanna, Naše normalizace, Člověk v tísni, Praha, 2011

S člověkem, který vykradl trafiku, se jednalo skoro stejně jako s vrahem

Rozhovor s historikem Tomášem Bursíkem (Archiv bezpečnostních složek)

Jak byste charakterizoval normalizační vězeňství ve srovnání s tvrdými padesátými lety?

I za normalizace je třeba rozlišovat různá období, nicméně na jejím počátku a v celé první dekádě je zcela zjevný návrat ke „stylu“ padesátých let. To znamená, že humanizační tendence, které se projevovaly v letech šedesátých, jako byla snaha o výchovu vězňů a jejich resocializaci, ustupují do pozadí, zásadní je opět represe a společenská izolace odsouzených. Pochopitelně to souvisí s normalizačními čistkami. Ze Sboru nápravné výchovy, stejně jako z jiných oblastí bezpečnostního aparátu, byli vyhazeni vzdělanější lidé, kteří předtím podporovali reformy, a naopak dostali příležitost ti, kteří neměli odpovídající vzdělání a osobnostní předpoklady, zato byli politicky „v pořádku“. Zhruba ve druhé polovině osmdesátých let se situace zase mění, resocializace vězňů začíná být opět chápána jako důležitá. Ale musíme mít přítom na paměti, že byl velký rozdíl mezi situací politických a kriminálních vězňů, u těch politických samozřejmě nikdo o žádnou resocializaci neusiloval, v jejich případech šlo až do roku 1989 o represí.

Jak vůbec komunistický vězeňský aparát pohlížel na lidi odsouzené z politických důvodů?

Komunistický režim existenci politických vězňů prostě neuznal. Vždycky je nahlížel jako zločince odsouzené za „protistátní“ činnost a podle toho se s nimi jednalo, neměli žádné úlevy a výsady. Dobře to vystihuje Dagmar Šimková, vězněná až do pozdních šedesátých let, v knize Byly jsme tam taky. Jakýsi bachař jí řekl, že zatímco „obyčejný vrah“ sedí za to, že při-

pravil o život jednoho člověka nebo pár lidí, političtí chtěli „vyhubit národ“ čili jsou horší. Takový pohled je běžný i na počátku normalizace. Političtí ohrozili společnost jako celek, tedy jsou vlastně nejhorší sorta. Definovat politického vězně šedesátých a osmdesátých let je ovšem poměrně složité. Jistým kritériem je odsouzení za tzv. prvohlavové, tj. „protistátní“ trestné činy, nicméně to rozhodně není vyčerpávající výčet, protože režim proti svým odpůrcům a kritikům používal i spoustu jiných paragrafů. Navíc tu byla spousta vězňů odsouzených za kriminální delikty, kteří sice nebyli v opozici, ale dostali se za mříže kvůli skutkům, které by v normální demokratické zemi k takovým důsledkům vůbec nevedly, třeba za příživnictví, tedy za to, že nechodili do práce.

A kdybyste měl porovnat situaci kriminálních vězňů v ČSSR s tím, jak se k nim přistupovalo na Západě?

Každý stát měl svůj přístup, ale celkově se jistě dá říct, že na Západě se výrazně operovalo právě s tím, že cílem věznění není jen trest, ale taky náprava odsouzeného, jeho zpětné zařazení do normálního života. I vězeň měl nezpochybnitelná práva. V ČSSR se používaly metody, které by na Západě byly buď zcela nepřijatelné, nebo užívané v mnohem menším měřítku a mnohem mírněji. Mám na mysli nasazování udavačů, umístování vězňů do izolace, kterou si navíc museli platit, zneužívání vězeňské práce a pracovních norem, protože když vězeň málo pracoval, nebyl dost šikovný a neplnil normy, dostával třeba málo najíst a vyplývaly z toho i další postihy. Zatímco na Západě měla práce vězňů výchovnou funkci, v ČSSR to byla součást represe. A jak už

jsm říkal, prakticky neexistoval individuální přístup, s člověkem, který vykradl trafikku, se jednalo v podstatě stejně jako s vrahem.

Sledovalo poměry ve věznicích vedení KSČ?

Jistě, a je to stoprocentně doloženo. Nejvyšší představitelé režimu dostávali každý měsíc tzv. svodky z vězeňských zařízení. Byly tam statistiky, informace o chování politických i kriminálních vězňů, hlášení od udavačů. Čili vše probíhalo s plným vědomím státních představitelů – a pochopitelně i podle jejich obecných direktiv.

Byli političtí vězni i za normalizace ve vězeních týráni a mučeni? Respektive – víme, že byli, ale v jakém rozsahu?

V tomto směru se poměry za normalizace od padesátých let lišily, fyzické násilí ve věznicích existovalo, ale nebylo plošné: jak kdy a jak kde, záleželo na vedení věznic i na jednotlivých bachařích. V padesátých letech si byl komunistický aparát jistý, jak se má ke svým obětem chovat, řídil se ideologií třídního boje, tudíž byli političtí vlastně určeni k likvidaci. Odtud i známá zkratka MUKL (Muž Určený K Likvidaci – pozn. red.) Za normalizace to už bylo jiné, přístup se často měnil. Abych uvedl příklad: V roce 1972, tedy v době, kdy vrcholily normalizační politické procesy, byl najednou do řádu nápravné výchovy vložen článek o tzv. izolacích a ve vytipovaných zařízeních vznikla izolační oddělení, přičemž bylo jasné, že jsou určena pro politické vězně. Když byli ale v roce 1979 odsouzeni kvůli činnosti ve VONSu Václav Benda, Jiří Dienstbier a Václav Havel, poslali je do kriminálu v Heřmanicích mezi normální kriminálníky. Čili je vidět, že v tom přístupu k politickým byly rozpory, postoj nebyl jednotný. V některých věznicích se bachaři projevovali brutálně, známa jsou třeba svědectví z Minkovic, ale tady je třeba říct, že týrání nespočívalo jen v tvrdém bití, ale i v soustavné šikaně a ponižování vězňů. Podle mého názoru je zásadní rozdíl mezi padesátými lety a normalizací v tom, že se o konkrétní politické vězně zajímaly lidskoprávní organizace jako Amnesty International, které vycházely z informací VONSu – díky této práci a mezinárodnímu tlaku, který z ní vyplýval, to měl komunistický

režim těžší. O to víc si pak ale bachaři vylévali zlost na lidech, kteří byli méně známí.

V roce 1988 zemřel ve věznicích v Hradci Králové Pavel Wonka. Vnímá to komunistický režim jako malér, jako něco, co se stát nemělo?

Určitě ano, v té době byla taková smrt disidenta ve vězení výjimečná a pro režim to byl jednoznačný průšvih. To vlastně platí pro celou normalizaci. Ve věznicích byli lidé trápeni, byly jim upírány léky, vitamíny, několik lidí zemřelo po propuštění na svobodu a represe k jejich smrti nepochybně přispěla, ale jakmile se aspoň trochu známý politický vězeň ocitl v ohrožení života přímo v kriminále, dával si komunistický aparát velmi záležet na tom, aby ho uzdravil. Souviselo to s mezinárodní situací – kdyby se dalo jednoznačně říct, že režim v ČSSR vraždí lidi, mělo by to nepřijemné politické důsledky. Pavla Wonku v podstatě zabili, a to ještě v období perestrojky, což se dá vysvětlit snad jen nešťastnou souhrou okolností. Ti lidé, kteří se podíleli na jeho smrti, byli tak necitliví a tak hloupí, že to prostě s týráním přehnali.

Jak vypadalo uvolňování režimu v druhé půli osmdesátých let, kdyby to člověk posuzoval podle situace politických vězňů a podle přístupu k nim?

Ve světle dokumentů to vypadá, že ten režim se začínal rozkládat, a tudíž nedokázal centrálně definovat, co vlastně chce. V některých věznicích se situace politických trochu zlepšila, v jiných zůstávala neměnná, ale jako protiklad k tomu uvolňování lze vidět třeba i zvýšené zavírání lidí do vyšetřovací vazby, hlavně v souvislosti s demonstracemi v letech 1988 a 1989. Možná s tím souvisí i smrt Pavla Wonky. Prostě tu byl čím dál větší prostor k „aktivitě“ zdola, přičemž ji pochopitelně projevovali i horší estébáci, horší soudci, horší bachaři.

Čtvrtý díl seriálu o činnosti ilegálních struktur a jejich podpoře ze zahraničí začne zprávu ČTK. Byla otištěna v našich denících 28. srpna: „Krajský soud v Hradci Králové ve veřejném zasedání zamítl odvolání Františka Stárka a Ivy Vojtkové, kteří byli rozsudkem okresního soudu v Ústí nad Orlicí z 28. června 1989 odsouzeni pro trestný čin pobuřování a pomoc k tomuto trestnému činu. Františku Stárkovi byl potvrzen nepodmíněný trest odnětí svobody v trvání dva a půl roku. Pro výkon trestu byl zařazen do druhé nápravné výchovné skupiny a byl mu jako recidivistovi uloženo ochranné dohled. Obžalované Ivy Vojtkové byl potvrzen trest odnětí svobody v trvání jednoho roku s podmíněným odkladem na zkušební dobu dvou let.“

Na obr.: Předměty dočleně — jejich pomocí rozmnožoval František Stárek protisocialisticky zaměřené tisťoviny.

na vlnách

POBUŘOVÁNÍ

Trestný čin byl dříve soudně trestaného pátercelého signatáře tzv. Charty 77 Františka Stárka spočívala v tom, že napřímo od roku 1987 do zadržení v únoru následujícího roku v České Třebové a v jiných místech, vedl napřímo k socialistickému společenství a státnímu zřízení republiky, shromáždění od různých osob podkladové materiály, tyto obsahově upravoval. Na tyto materiály pak rozmnožoval protisocialisticky zaměřené časopisy Vokno a Voknoviny a rozšiřoval je.

Nadto na okraj připadá ve psaní dodal, že obědní vyřazení trestního státního muže, přeživšího Čuřas, vlnový čas v nejdůležitější věci z rozlišování vln přímou k těm zvláštním příslušným zorným úhlem, jímž Františku Stárkovi dávaly punc „politická ústava“.

Evropy či Hlasu Ameriky, představivě nezákonných skupin, jež obědávají v jejich vysílání prostor, takto šloví i o dalších například o Ivanu Jirousovi. Nepostráda určitou pikantnost, že na jím čas od času předváděním jakási scetramu „větší zvědomí“ se ocitají lidé pravomocně odsouzení dokonce za vyvádění proti naší zemi, za předávání informací špiónážního charakteru oti moci. Zdá se, že kdo chce ve zlobě šlehat, bť si najde. Jedno z těch je upřesň...

František Stárek za vyhodnocení a rozmnožování ilegálních tisťovin nastal před soudem poprvé. „Rozlišování časopisů Vokno málo negativní společenský vliv zejména v vědomí mládeže... ve své podstatě byl protisocialisticky zaměřen.“ pravi se kromě jiného v rozsudku okresního soudu v Chom-

Františka Stárka také Ivan Jiroua a vynesené rozsudky oběma uložily nepodmíněné tresty. Pro Františka Stárka v trvání dva a půl roku za vyřazení, pro Ivana Jiroua, obžalovaného navíc z nevolněné výroby a šíření omamných prostředků a jeou. úhrnný trest v délce tři a půl roku.

V posledních měsících se na stránkách našich deníků a týdeníků objevilo několik článků podkládajících oporu nad podporou poskytnutou signatřům tzv. Charty 77 ze západoevropských zemí. Mocno je dočetí také u muže všeobecně zvaného na Západě i v kruzích undergroundu. Čuřas. Třeba dopisem dopraveným před časem do Československa nizozemským státním příslušníkem, který obsahuje přímé finanční podpory od lidí z řad československé emigrace na Západě. Stejně jako poukazkou na deset tisíc tuzevských korun, zastávanou prostřednictvím firmy Bazenc z Rakouska. Jak a bony František Stárek nabídl? Na tuto otázku v předešlém vyšetřování odmítl sdělit odpověď — letě řetěz nepřímých souvislostí leccos naznačuje... V březnu loňského roku, krátce po obdržení tisku, si v Tuzsku zakoupil videokameru, takže přenáší v ceně odpovídající poukazované částce. Sdílelem do mozky je i zajímavý videomagazín Voknoviny a s uvedením sloven obžalovaného. A obsah? Půlka se netíká od jím se cyklostyle vyráběných časopisů.

Důležité dodat, že jsou známy projekty, které zveřejní ve využití elektronických médií, videa a počítačů, v protisocialistické propagandě. Nemí snad tohle jedno z takových národních po této cestě?

Snaha je s dobou, využívat moderních technických prostředků k ovlivňování, působení především na mládež, představuje také u Františka Stárka nalezený psací stroj XEROX, vybavený paměť. Byl dovezen z Francie a upraveným typů na klávesnicí přípravě a psaní textů v češtině.

Když už jsme se zmínili o zemi páteřského křehnutí, uvědomte, že právě tady působí v emigraci, odkud je vydáván časopis Světocití, emigrant Jan Pato. Signatř tzv. Charty 77 František Stárek o něm dobře ví, což platí i naproti. Ve hře však byly i další osoby působící proti Československu ze zahraničí, jak ukazuje jména a adresy mazarované ve Vskovnicích, kam měly být zasílány podpory pod pečice požadující propuštění osob jako Ivan Jirous, Jiří Tichý a dalších. Tvář hetagátního časopisu odhaluje i několika svědky potvrzené skutečnost, že v něm obdrželi letka, pozvánku na nepovolenou demonstraci v Praze loňského 28. října.

Mezi příspěvky na stránkách ilegální tisťoviny se často vyskytovaly výzvy signované příznakem Magoi. Přeloženo, znamená sepsané a dodané signatřem tzv. Charty 77 Ivanem Jirousem, mužem, který je rovněž autorem takzvaného manifestu agiti nezákonné skupiny říkali si Česká oti.

Připomeňme, že Ivan Jirous byl letos zjara spolu s Jiřím Tichým odsouzen pro trestný čin pobuřování, a to k šestnácti měsíčním odnětí svobody nepodmíněně. Jiří Tichý k šest měsícům nepodmíněně. Mluvou rozhodlo za to, že zpracovali a rozšiřovali písemnosti, v níž hrubě uráželi a pomlouvali státní a politické orgány ČSSR. Otvírali je z údajného psychologického a fyzického terro-ru...

Impulsem ke koncipování pamfletu, jenž měl vyvolat zcela zkravenou představu o trestní politice našeho státní, bylo úmrtí několikaleté soudně trestaného Pavla Wonky na proni emocii v královéhradecké nemocnici. Tehdy se Ivan Jirous a Jiří Tichý setli, setli a sepsali takový příly, nepodkládaných obvinění. Snáší v něm na hlavu státních orgánů zrony a besky, v urážkách řešili svůjiny emoy. třetí obět a sílu na zábravě těch, kteří — podle nich — bili a mučili Pavla Wonku a zavinili tak prý jeho smrt. Zmíněný výbor byl mimo jiné zveřejněn k provokaci na Wonkovu pohřbu ve Vrchlabí. Kolem pomůl otištěn, Wonkova

vyon stanic. Bez ohledu na fakta... „Nemal jsem žádný důkaz, že by Pavel Wonka byl bit nebo mučen.“ vyprávěl záhy bitené smyšenky profesor Robert M. Křiváček z chomátské univerzity, kterému se dostalo možnosti bezprostředně zkontrolovat tělo jeho smrti. Naše orgány neměly co říci, a tak není divu, že i další americký lékař přijeli své restraované svědectví. „Wonka v různých dobách odmítl pomůl, zato skutečnost, ať je zbraň více či méně na váze, měla být přímou příčinou emocii. V případě, že embole vznikne, nete zabírájí smrti ani v těch nejlepších zdravotnických zařízeních.“ řekl v této profesor z Harvardské univerzity Robert G. Lawrence.

Dva američtí lékaři k nám přicestovali na základě iniciativy americké skupiny Mládeží Vln, která se zabývá silováním, jak jsou kde dochována lidská práva. A že je oceňován mívají v této otázce, pokud jde o Československo, takdy nete vyřizují výklad, snad neteže odstraňovali.

Ivan Jirous a Jiří Tichý však řetěz nepřímých odůl Společně trestní podpory pod počtuho jdi text. Signatřa, vyřizovali v restu našich zařízeních po hospodích — a jak ukázalo také hlavní líčení před soudem — šlo pod výhledu některou moody ani nemějí, co podepisují. Z představy, že atemějí tisťovku podpisů, sice řetěz, a tak šlepoř ho, co mas, odeslal na smrti státních orgánů. V atmosféře tohokéto sklonu signa je dopis zveřejněn ve vysílání Svobodné Evropy. Nemí sporu, že korespondenčním protisocialistických kampaní se něco podobného v lu chvíli náramně hodilo. Jaksi na opaku.

I když zřetka ne poprvé, po záběru trestního státní Ivana Jiroua a Jiřího Tichého pozvedli hlavní nad první jmenovaným odňatnou ruku. Pro ně, je přece „protestní ovývaný státní, novinář, historik, umělec“...

O vývozní podpory přezívku Magoi si lze udělat představu z několika namátkou vybraných ukázek. Oti sice se netíká jak ty z textu, kdy Jirous byl vlády jmenovaní ziskávaných hudebních textů. Patoji Popoj of the Universe D. DG 307, tak vytvoří novějšku data. Zastábné zbratrou vlním / ve kteru budeme pečovat / v noci le rumem vžerem / pak ne ni budeme chodit močit / Tenhle zbratrou kvě / naše vše budeme miovat / Kde je Vlasta? Tak řád jsem s ní chlesta.

U posledního odůlka se trochu zastavme. Nejedná otiak totiž řád, že Jirousovi způsob života ve Staré Říši na Jihlavě byl zcela výjimečný obrazem toho, co sám jibe. Byl tady znám ještě jinsk do hospody nacháka jebit na kont, na hlavě černý šleak. Jeho vyřetdnost se projevovala i v zakoupení pořádného vozů... Šleak i proti ne, vyřetdní si šleak chlesta, kterj byl železný v loňském roce ze šleaká brančí podpora v tuzevských novinách, řgurit Jirousovi manželka, která, mimochodem, ze svého svobodného povolání nemá žádná příjmy. Důležité dodat, že ani Ivan Jirous, jenž v podstatě od návratu z posledního výkonu trestu mláde neprovoval, nepřicházi praktika. Ze zahraničí mu přilyou prostředky za jeho údajnou studijní a vědeckou činnost.

● ● ●

Pavla pomyslného dvojsklu Stárek—Jirous na vlnách pobuřování dávána, jak jnak, ať před řetěz okemních soudů v Ústí nad Orlicí a v Jihlavě, po odvolání do jednání soti: krajských, soudů v Hradci Králové a Brně.

Stárek tady ne za své smyšení, natyry jak se urče knyly u nás doma a v zahraničí snáři namocovat, ale za porušení konkrétních ustanovení platných československých zákonnů.

■ Signál, 10. 10. 1989

SMRT, ZA KTEROU NEBYL NIKDO POTRESTÁN

Příběh Pavla Wonky

ANOTACE:

Žáci se prostřednictvím příběhu Pavla Wonky seznámí s praktikami režimu, které byly uplatňovány proti opozici na sklonku 80. let. Z výpovědi vyvodí formy zacházení s vězněm, z obrazových materiálů ohlas ve společnosti.

KLÍČOVÉ KOMPETENCE:

k učení, komunikativní, sociální a personální, občanské

DOPORUČENÝ VĚK: 13+

CÍLE:

Žáci

- chronologicky uspořádají text,
- analyzují text, vyberou požadované informace,
- kriticky posoudí obrazový materiál,
- diskutují o vyrovnání se s minulostí a o schopnosti dnešní společnosti reflektovat poměrně nedávnou minulost

DĚLKA: 35 min. dle diskuze

POMŮCKY:

- **PRACOVNÍ LIST** (životopis Pavla Wonky) pro každou skupinu
- **MATERIÁLY 1-3** pro každou skupinu
- psací potřeby

POSTUP:

1. Žáky rozdělíme do tří skupin a každé rozdáme rozstříhanou část životopisu P. Wonky (**PRACOVNÍ LIST 1**). Jejich úkolem je chronologicky informace srovnat. Poté jeden žák za každou skupinu přečte jeden díl. Zodpovíme případné dotazy, upřesníme nejasnosti.
2. Do skupin rozdáme **MATERIÁL 1**. Žáci mají podtrhnout, jakým způsobem bylo s vězněm zacházeno (formy násilí).
3. Skupiny obdrží **MATERIÁL 2**. Po přečtení se žáci snaží odpovědět na to, koho, o co a proč Pavel Wonka žádá.
4. Do skupiny rozdáme **MATERIÁL 3** (fotografie z pohřbu Pavla Wonky). Žáci si je prohlédnou a odpovídají na otázky. Jedná se o rodinný pohřeb, nebo spíše o demonstraci? Z čeho tak usuzujete? Proč se pohřbu účastnili novináři? Byly povolány pořádkové síly? Proč? Jaká občanská iniciativa vyjádřila podporu Pavlu Wonkovi a proč?

REFLEXE:

Učitelem řízená diskuze. Jaká práva byla porušována v zacházení s vězněm? Jaká občanská práva byla v případě Pavla Wonky porušována? Jaký byl smysl a cíl takových praktik? Jak hodnotíte fakt, že za smrt Pavla Wonky nebyl nikdo potrestán?

POZNÁMKA:

Text Pracovního listu lze využít i k tématu volební systém v období normalizace.

POUŽITÉ ARCHIVNÍ MATERIÁLY A DOKUMENTY:

Fotografie, poslední dopis P. Wonky, zápis ze soudního jednání s P. Wonkou z 28. 9. 1987

<http://www.wonka.wz.cz/>

ZKUŠENOSTI Z PRAXE:

Žáci dnes již poměrně dobře chápou represe a zločiny komunistického režimu 50. let, ale to, že režim projevoval brutalitu i v letech 80., si již moc nepřipouštějí nebo to vůbec nevědí. Zjevně je to šokovalo. V tom je, dle mé dnešní zkušenosti, i síla celé aktivity. Ve třídě Pavla Wonku nikdo neznal, a tak byla aktivita i v mnohém objevující. Zvláště v souvislosti s pardubickým mostem Pavla Wonky v centru města. Ten všichni znají, ale o jeho osobě nikdo nic netušil. O to větší „účinek“ aktivita měla. Výsledkem byla zajímavá diskuze o brutalitě režimu i na sklonku totality, vyrovnání se s vlastní minulostí (Kdo za to mohl? Proč nebyl potrestán?) a samozřejmě diskuze, která neskončila jednoznačně – zda je správné dělat za minulostí tlustou čáru.

Marek Výborný, Gymnázium Mozartova, Pardubice

Pavel Wonka

1. ČÁST

Narodil se 23. 1. 1953 ve Vrchlabí. Maturitou ukončuje učební obor automechanik. Není přijat na právnickou fakultu. Své znalosti v oboru práva si rozšiřuje jako laik a zastupuje občany v právních sporech.

V roce 1984 je odsouzen za rozkrádání socialistického majetku ve zinscenovaném procesu na 14 měsíců nepodmíněně. Odpykává si je ve věznici v Plzni na Borech.

V roce 1986 se rozhodne kandidovat jako nezávislý kandidát do Sněmovny lidu Federálního shromáždění. Ve svém volebním programu hodnotí současný stav jako období nepříznávané společenské krize a rozkladu, konstatuje také alarmující úpadek právního systému.

Poukazuje na skutečnost, že občané nemají prakticky žádný výběr mezi kandidáty a že nechodí k volbám svobodně, ale vedeni strachem z případné perzekuce.

Ústřední volební komise jej odmítá zaregistrovat jako kandidáta.

V květnu 1986, krátce po volbách, je Pavel Wonka společně s bratrem Jiřím zatčen a obviněn z rozšiřování volebního programu (protistátní tiskoviny) a z útoku na veřejného činitele - teprve 4 měsíce poté, co se údajný trestný čin udál. Ve vazbě píše 93 tezí politického vězně P. W.

2. ČÁST

Hlavní líčení probíhá až rok po zatčení, ve dnech 20.-22. a 25.-26. května 1987, poté, co bylo v březnu téhož roku vzhledem k návštěvě Michaila Gorbačova odloženo.

Nakonec je P. Wonka odsouzen k odnětí svobody na 21 měsíců a ke třem letům následujícího ochranného dohledu na základě toho, že rozšiřoval svůj volební program mezi lidi, dále za posílání kritických dopisů různým institucím a za napadení veřejného činitele - viz předchozí komentář.

13. června 1987 je zahájena čtyřadvacetihodinová řetězová hladovka za jeho propuštění. Ta probíhá do 15. srpna 1987 a účastní se jí nejméně 60 lidí nejen z Československa, ale i z Francie, NSR, Švýcarska a Rakouska.

Pavel si začne odpykávat svůj trest v NVÚ Minkovice, okres Liberec, kde je okamžitě po příjezdu surově zbit a následně mu není poskytnuto dostatečné lékařské ošetření, přestože Pavel poukazuje na příznaky otřesu mozku. Jako protest proti tomuto odmítne pracovat.

Následuje řada kázeňských trestů, mučení a šikanování a další obžalování, tentokrát z trestného činu maření výkonu úředního rozhodnutí, které ale nedojde k svému závěru. Minkovice patří k těm nejhorším vězením v Československu.

Pod vlivem hojných projevů domácí i zahraniční solidarity je nemocný a ztýraný Pavel z Minkovic převezen 9. října 1987 do vězeňské nemocnice Praha-Pankrác. Zde je měsíc léčen a po propuštění z nemocnice převezen na V. oddělení NVÚ Plzeň-Bory, odkud je propuštěn 26. února 1988 ve značně zbědovaném fyzickém stavu - mimo jiné totiž nemůže chodit.

3. ČÁST

5. dubna 1988 je v Trutnově znovu zatčen, a to ve chvíli, kdy opouští budovu vojenské správy, kde si měl vyzvednout poslední doklad, potřebný k podání žádosti o vystěhování do Německé spolkové republiky. Příčinou zadržení je Pavlovo odmítnutí ochranného dohledu.

V Trutnově probíhá hlavní líčení, v kterém je odsouzen k trestu odnětí svobody v trvání pěti měsíců nepodmínečně v II. NVS. V závěrečném návrhu požaduje Pavel prostřednictvím obhájce o propuštění z vazby na svobodu ze zdravotních důvodů.

Pavel, který nemůže chodit a k soudu je dopraven na kolečkovém křesle a mluví pouze šeptem, se okamžitě odvolává ke krajskému soudu. Na jeho verdikt čeká ve vazbě ve věznici v Hradci Králové v cele č. 138, kde také 26. dubna 1988 okolo 18. hodiny za dosud ne zcela vyjasněných okolností umírá.

Pohřeb se koná 6. května ve Vrchlabí. Pohřbu se účastní přibližně 2 000 místních občanů, vedle nich jsou přítomni signatáři Charty 77 včetně tří jejích mluvčích, členové Jazzové sekce, jíž byl Pavel členem, členové Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných a štáb západoněmecké televize ARD. Přítomni jsou také členové osmi zastupitelských úřadů: Austrálie, Francie, Itálie, Kanady, Nizozemí, NSR, Velké Británie a USA.

▪ zdroj: www.wonka.wz.cz

ZÁPIS POŘÍZENÝ ZE SOUDNÍHO JEDNÁNÍ S PAVLEM WONKOU ZE DNE 28. ZÁŘÍ 1987

Pavel Wonka diktuje do soudního protokolu důvody pracovní neschopnosti.

... Pokračování těchto akcí je fakt, že jsem byl převeden do Mínekovic, kde se juristicky vůbec nemám nalézat. Zde jsem již přes měsíc týrán fyzicky i psychicky, dále zimou, již dvakrát jsem se zimou zhroutil. Dospěl jsem k přesvědčení, že tato akce je proti mně centrálně vedena, a jeden příslušník SNV mi to potvrdil. V příštím týdnu před návštěvou mám být převezen na další místo. Psychicky jsem deptán, jsem zbaven veškerého práva, slyším a prožívám zde jenom křik, nadávky a šikanování. Od 17. srpna 1987 jsem v izolaci nebo na samovazbě. Na vycházky jsem vyváděn sám a na starosti mě má zvláštní skupina. Včera na mé cele zatopili, abych byl schopen předstoupit před soud. Zadržují mi veškerou korespondenci pro údajnou závadnost. Vlivem zimy a brutálního zacházení jsem již ztratil schopnost dopisy psát. Na této akci se nepřímo podílí i Okresní soud v Liberci, který jsem požádal civilní žalobou o pomoc při řešení teplotních poměrů. Předsedkyně mi tu žalobu odložila, že tento soud není instance k tomu činná. Nemám nikde dovolání, vedoucí referenti vedou zvláštní záznam o tom, že teploty na celách měří, jsou to nepravdivé údaje o teplotách 19–23 °C. Lze svědecky doložit, že teploty jsou nižší, neměří se.

Mimo to bych chtěl upozornit, že můj důvod, že jsem odmítl nastoupit do práce, byl ten, že jsem byl 13. srpna 1987 zbit libereckou eskortou, která je známa svou brutalitou, a utrpěl jsem otřes mozku. Všechny příznaky otřesu mozku jsem uvedl následující den při lékařské prohlídce. Neurologické vyšetření mi nebylo provedeno, lékař mi jen zkoušel, zda dosáhnu prstem na špičku nosu (nedosáhl jsem). S ohledem na to, že otřes mozku je přechozen, tak zanechá trvalé následky. Neurologické ošetření mi bylo zařízeno až za týden a to zařídila manželka ústavního lékaře. Toto jsem odmítl, protože po této době příznaky otřesu mozku doznívají. Ústavní lékař zanedbal lékařskou péči. Snahou to utajit bylo i to, že byla zadržena i má žaloba na náhradu škody způsobené nesprávným úředním postupem. Fakt, že jsem měl otřes mozku, je u daného stavu nevyvratitelný.

Tyto zdravotní problémy se u mne kumulovaly po umístění na cele č. 17. Nebyl jsem schopen žádného pohybu. Velký průvan; v jiných celách zavřeli okna, ale u mě ho nechali otevřený a z cely se stala větrací štola. Průvan mi rozdíral klouby, trpěl jsem nesnesitelnými revmatickými bolestmi v kyčlích a kolennou. Ve dne mně nohy ztuhly a zmodraly, dostával jsem křeče a ztratil v nich hybnost. V noci se pro průvan nedalo spát a trpěl jsem opačnými potížemi a bolesti byly zcela jiné. Příslušníci Sboru nápravné výchovy mě nechávali bez pomoci na cele a nemohl jsem spát. Všichni viděli, že nemohu pořádně chodit ani vstávat z pryčny.

▪ zdroj: www.wonka.wz.cz

POSLEDNÍ DOPIS PAVLA WONKY

napsaný ve vazbě v Hradci Králové, adresovaný JUDr. Milanu Jelínkovi, který tento dopis předal rodině Pavla Wonky až po dvou letech

AP Hradec Králové
dr. Jelínek

Pavel Wonka
nar. 23. 1. 1953

Vážený pane doktore!
Telegraficky...
Nechávám si psát dopis.

Několik dní jsem o sobě nevěděl. Zvracím. Vše se se mnou točí. Jsem zcela bez vlády. Jídlo jsem měl naposledy před zatčením. Nemohu ani pít, zase odstraňuji suché koráby, abych mohl dýchat. Všechnu tekutinu zvracím. Nevím, jak dlouho vydržím. Včera večer jsem se po několika dnech probral k sobě. Díky studeným obkladům spoluvězňů. Díky neustálým výplachům úst vodou se držím při životě. Spolknout nic nemohu.

Žádám Vás o okamžitý zákrok ve všech možných směrech a okamžitý výslech rodiny. Nedejte na to, jak je věc navenek deklarována. Trpím i bolestmi pohybového ústrojí a ledvin. To víte, ležet na břichu, pod otevřeným oknem celý týden není legrace. Bylo proti mně použito mnohé mučení a násilí. Něco bylo deklarováno jako zdánlivé. Legální, něco skrytě. Od toho prvního mám zmrzačené ruce. Od druhého další části těla. Najdou se totiž tací, kteří mne dokázali bít pendrekem do hlavy a zmrzlých prstů u nohou, i při přenášení k lékaři. Podejte oznámení u OVP Hradec Králové a inspekce ESV. Případně úkol přeneste na rodinu.

Návrh na potrestání ani rozhodnutí o vazbě nemám. Vazbu měl nařídít OS Trutnov, 3 T, dr. Horvátová. Ve věci jsem podal u JUDr. Mjartana stížnost obecnou i do vazby. Vazba uvalena v bezvědomí a bez výsledku strany. Porušení § 2-1, 5-6,-13 tr. ř.

Po nadiktování jsem zcela vyčerpan. Převezměte aktivní obhajobu sám ve spolupráci s rodinou. S rodinou se vždy informujte, nevím, zda situaci přežiji. Věznice mě ani nemá čím krmit, co bych snad mohl jíst. To jsem si uvědomil dnes, když jsem nedostal snídani. Sám již nemám tu sílu utrpení dále snášet.

Intervenujte osobně u KS Hr. Králové. Pro případ mého převezení jednejte o zastoupení při návštěvě doktorem Motelem, AP Praha 1.

Děkuji
H. K. 16. 4. 1988

Pavel Wonka

K vystěhování: Základní formulář zůstal na OVS Trutnov. Zbytek papírů je asi ve vězení.

Rád bych dostal mléko a žádám o něj. K jídlu a k pití nemám nic. Vodu zvracím. Dostávám ji do sebe tak, že vyplachuji ústa. Nemohu ji spolknout. Dále tím, že si motám hlavu do mokrých ručníků. Vše se se mnou točí. Nemám na nic sílu. Žádal jsem lékaře. Omdlévám a nevím o sobě. V mé knihovně je kniha České středověké právo útrpné. Čtete v ní.

Čekám okamžitou návštěvu. Nechte mě převést. Sám se neudržím na nohách, dnes sám se opět položil, když mě donesli na záchod. Doufám, že se Vaší návštěvy dožiji. Rodinu informujte telefonicky. Ve Vrchlaví došlo k přečíslování telefonních čísel - Končím.

POZNÁMKA:

Tento dopis Pavel Wonka nadiktoval několik dní před svou smrtí svému spoluvězni. Dopis je v originále psán poměrně nečitelně, je plný překlepů, gramatických a interpunkčních chyb a chybějících slov.

- zdroj: www.wonka.wz.cz

Vybraná literatura k jednotlivým statím a rozhovorům:

CAJTHAML, PETR: Public relations pro Státní bezpečnost. Bezpečnostní propaganda v letech 1968–1971; Sborník Archivu bezpečnostních složek 6/2008

Dějiny a Současnost (tematické číslo) – Když se řekne kádrování; Praha, 11/2009 – viz též online: <http://dejiny.nln.cz/>

DRDA, ADAM; STRACHOTA, KAREL (eds.): Naše normalizace; Člověk v tísni, Praha, 2011

DRDA, ADAM; MLEJNEK, JOSEF; ŠKODA, STANISLAV: Mýty o socialistických časech; Člověk v tísni, Praha, 2010

FIDLER, JIŘÍ – 21. 8. 1968. Okupace Československa. Bratrská agrese; Havran, Praha, 2003

HULÍK, ŠTĚPÁN: Kinematografie zapomnění. Počátky normalizace ve Filmovém studiu Barrandov (1968–1973), Academia, Praha 2011

CHRASTIL, SYLVESTR: Normalizace československé armády na počátku 70. let; Vojenská akademie v Brně, Brno 2002

KARLÍK, VIKTOR; POKORNÁ, TEREZIE (eds.): Anticharta; Revolver revue, Praha 2002

Kol. autorů: Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví; Masarykova univerzita, Brno, 2009

Kol. autorů: Pět studií k dějinám české společnosti po roce 1945; Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha, 2008

Kol. autorů: Politický systém českých zemí 1848–1989; Masarykova univerzita – Mezinárodní politologický ústav, Brno, 2011

MADRY, JINDŘICH: Sovětská okupace Československa, jeho normalizace v letech 1969–1970 a role ozbrojených sil; Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha, 1994

OTÁHAL, MILAN: Opoziční proudy v české společnosti 1969–1989; Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha, 2012

OTÁHAL, MILAN: Normalizace: 1969–1989, Příspěvek ke stavu bádání; Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha, 2002

PECKA, JINDŘICH. a kol.: Sovětská vojska v Československu 1968–1991. Chronologický přehled; Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha, 1996

PAZDERKA, JOSEF (ed.): Invaze 1968. Ruský pohled; Torst/Ústav pro studium totalitních režimů, Praha, 2011

PLACÁK, PETR: Fízl; Torst, Praha, 2007

PREČAN, VILÉM: Charta 77 – 1977–1989; Čs. dokumentační středisko nezávislé literatury, Ústav pro soudobé dějiny ČSAV, Archa – vydavatelství KC VPN, Scheinfeld, Praha, Bratislava, 1990

ŠANTORA, ROMAN (ed.): Skautské století; Junák – svaz skautů a skautek ČR ve spolupráci s nakl. Mladá fronta a. s., Praha 2012

ŠMÍD, MILAN: Česká média a jejich role v procesu politické změny roku 1989; FSV UK, bez datace, dostupné on line na www.louc.cz

UHL, PETR; GRUNTORÁD, JIŘÍ: O Československém vězeňství (Sborník Charty 77); Orbis, Praha, 1990

URBÁŠEK, PAVEL: Vysokoškolský vzdělávací systém v letech tzv. normalizace; Universita Palackého, Olomouc, 2008

VANĚK, MIROSLAV (ed): Ostrůvky svobody: Kulturní a občanské aktivity mladé generace v 80. letech v Československu; Votobia – Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha, 2002

Poznámka: Neuvádíme zde všechny publikace a zdroje, z nichž jsme při přípravě této knihy vycházeli. Vynecháváme například články z deníků a týdeníků, internetové stránky (pokud nepresentují tištěné vydání), propagandistické brožury, učebnice a vůbec spisy, vydané před rokem 1989.

JSNS.CZ

**PŘÍBĚHY
BEZPRÁVÍ**

Vzdělávací program JSNS
Člověk v tísni, o.p.s.
Šafaříkova 24, 120 00 Praha 2
www.jsns.cz

accace

**a.ba
ku.s**
NADAČNÍ FOND

**LEPŠÍ ŠKOLA
PRO VŠECHNY**

**scann
fond
kinematografie**

**Jan Barta
Dušan Šenkypl
David Holý**

Libor Winkler

Hana Dvořáková

Martin Hájek

Pavel Baudiš

BLÍZKOSOBĚ
NADACE